ډېر تفاوت سته په انسان کې د معنا په لحاظ
واړه مشغول دي ځيني ځان ځيني جهان جوړوي
(الفت)

افغانستان

د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کې

۱۹۶۳ _ ۱۹۷۸

Download from:aghalibrary

ليکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۰ _ _ ۲۰۰۱

افغانستان

دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کې

۱۹۶۳ ــ ۱۹۷۸

ليکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ ــ ۲۰۰۳

contact: agfarahi@hotmail.com

Download from:aghalibrary

عبدالغفار فراهي

Download from:aghalibrary

يو

د كتاب په هكله نوري څرګندوني

د محترم ډاكټر فا روق اعظم د ليك يـوه بـرخـه

د ۲۰۰۱ كال د دسمبر د مياشتي ۲۵ ـ لندن ـ انګلستان

د ښاغلي عبدالغفار فراهي كتاب ((افغانستان دديموكراسي او جمهوريت په كلونو كي)) مي ووايه او لاندي نظر پر وړاندي كوم :

پر كتاب ايجمالي نظر:

زما د فراهي صاحب دغه كتاب خوښ سو . زه يي يوه لويه ښيګڼه د ژبي ساده ګي او عام فهمي بولم . دا كار يي نه دی كړی چي د مطالبو د وړاندي كولو تر څنګ خلګو ته د ژبي د سوچه توب يا رموزو درس هم وركړي او په دي ډول لوستونكي مغشوش كړي .

د كتاب بله ښيګڼه داده چي مؤلف يوازي واقعيات نه دي رانقل كړي بلكه خپل نظريي هم پر وركړی دی . سړی پوهيږي چي په هغو واقعياتو كي چي دی حاضر وو خان ته يي يو څوك ويل او كه د نورو منابعو څخه يي څه را اخستي هم دي كوښښ يي كړی دی چي د خپل مطلب لپاره يي استخدام كړي . ده د تاريخ ليكونكي كار ندی كړی چي صرف واقعيات بيانوي او قضاوت نورو ته پريږدي ، بلكه د يوه څيړونكي په شان يي كار كړی دی .

د كتاب د ليكلو ډول يي هم د ډيرو نورو ليكوالانو سره فرق لري . ځای ځای ټوكه او شعر پكښي راغلی چي د كتاب لوستل يي له ستومانيه ژغورلی دی .

څلورم ښه والی يي دادی چي په كتاب كي فراهي صاحب ځان ندی پړسولی . زه دا د هر چا يو طبعيي حق ګڼم چي په ټولنه كي ځانته سم موقف ولټوي او يا په خپل كتاب كي دا وښيي چي ده ټولني او يا كومي خاصي مسألي ته څه ګټور كار كړی دی . خو

Download from:aghalibrary

خيني خلگ په دي کار کي ډير افراط کوی . فراهي صاحب تر ډيره خايه پخپل طبعيي حدودو کي تللی دی .

او آخر ، آخر د اهميت په لحاظ نه ، ما تر اوسه بل دا ډول کتاب ندی لوستی چي د ولسي جرگي د مهمو مسايلو په باره کي او يا د حکومت سره د دولت ددغه مهم رکن روابط په کوم تفصيل چي فراهي صاحب يي يادونه کړيده بحث سوی‌وي . اميد دی چي دده دغه ابتکار د نورو وکيلانو لپاره ښه پيلامه وي .

مؤلف په عام ډول د ولسي جرگي دفاع کوي او په اجراآتو کي حکومتونه ملامتوي دی پاچا او حکومتونه په ولسي جرگي کي په لاسوهنه متهموي . نوموړي مسايلو ته د يوه وکيل په حيث او د ولسي جرگي له نظره کتلي دي او حق پجانب هم دی دا ځکه خپله وکيل وو ، خو کاشکي د هغه وخت د حکومت يو غړی هم په دي باره کي څه وليکي چي هغوی د ولسي جرگي او وکيلانو سره څه مشکلات درلودل څو مسايل او اړخونه يي روښان سي او راتلونکي ولسي جرگي او حکومتونه گټه څني واخلي . زه چي وگران هيواد افغانستان ته د ولسي نظام راتگ يو عاجل او مبرم ملي ضرورت گڼم ، دا کتاب ډيموکراسی ته خدمت او په هغه مرحله کي يي د ولسي جرگو او حکومتونو د تعامل په برخه کي يو گټور اثر او مؤخذ بولم .

... مؤلف ليکلي دي چي امريکايانو د ۱۹۵۰ په لسيزي کي له افغانستانه مکرر غوښتي وه چي د سنټو په نظامي تړون کي ورسره شامل سي ، خو سند يي ندی ذکر کړی . زما معلومات دادي چي امريکايانو ته هغه وخت افغانستان نه اقتصادي ، نه ستراتيجکي او نه لوجستيکي اهميت درلود . منزوي موقعيت او د روس سره اوږد سرحد افغانستان د روس د نفوذ په ساحه کي امريکايانو قبول کړی وو او فکر يي کاوه چي که هر وخت روس وغواړي افغانستان په آسانـــی نيولای ســـي . دوی نه په دننه افغانستان کي د کمونيزم خطر او نه له دباندي څخه د روس د حملي گواښ ليدی نو ځکه يـــي هـــره نظا مـــي مرسته و افغانستان تـــه ، د روس بي ځايه پارونه بلل چـي امريکايانو دا نه غوښتل .

Download from:aghalibrary

يوي ډيري مهمي خو تل له نظره غورخول سوى مسألي ته چي مؤلف اشاره كړيده هغه د پوونده (كوچيانو) مسأله ده . دي ملي موضوع ته بايد جدي توجه وسي او زه دي خبري ته د مؤلف توجه په اخر كي زه مؤلف ددغه ګټور كتاب په ليكلو ستايم او نور توفيق ورته غواړم او ويونكي يي و ويلو ته هڅوم . پـــه درنـــاوي

د محترم عبدالجليل وجدي د ليك يـوه بـرخـه

د ۲۰۰۲ كال د مي د مياشتي ۲۰ ـ ټورنټو ـ كاناډا

يوه كتاب ته كتنه :

((افغانستان دديموكراسي او جمهوريت په كلونو كي)) د يوه په زړه پوري او ګټور كتاب نوم دى چي د ۱۳۸۰ كال په ژمي كښي خپور شوى او په همدي وختونو كښي زما لاس ته راغلى دى . د كتاب ليكوال محترم عبدالغفار فراهي دى چي په خپله هم په ولسي جرګي كښي د فراه د بالابلوك د خلګو د وكيل او يو فعال پارلماني غړي په توګه دديموكراسي په منځني بهير كښي د رول خاوند دى . د حقوقو او سياسي علومو په ساحه كښي دليكوال لوړ تحصيلات ، د بهرنيو چارو په وزارت ، همدارنګه په څينو هيوادو كښي ، په افغاني سفارتونو يا قونسلګريو كښي مهمو ماموريتونو او ديپلوماټيكو تجربو ، د يوه داسي ډير ښه كتاب د ليكلو د پاره د محترم فراهي صلاحيت نور هم زيات كړى دى .

په كتاب كي څرګنده شوى ده چي د افغانستان د اوسنيو غمجنو حالاتو اصلي عاملينو دديموكراسي او جمهوريت په دور كي ډيره ګړندى وده كړي وه ، له دي خبري څخه څرګنديږي چي له ډيموكراسى څخه زموږ تالي ښي نه وي يا دا چي ډيموكراسي له موږ څخه ښي تالي نه درلودلي .

موږ فكر كاوه لا وايو چي ولسواكي د افغانستان په تاريخ او فرهنګ كي ژوري جرړي لري . دا غټه خبره يواز زموږ عقيده نه ده ، بلكي د ختيځ او هم د لويديځ پوهانو او مفكرينو ډير خله دا خبره راسره منلي هم ده . سره له دي هم له نوي راوستل شوي ډيموكراسي څخه موږ ته لږ خوږي ، خو زښتي ترخي تجربي او نتيجي راپاته شوي

Download from:aghalibrary

دي زموږ ملي روښانفکرانو (مشروطه غوښتونکو ، ويښو ځلميانو او داسي نورو) د نورو ملتونو د نهضت غوښتونکو په څير د ډيموکراي يا جمهوريت د راوستلو په لاره کي ، سر او مال ښندلی دی ، خو مبارزي يي له بده مرغه پر ځپل وخت دومره بريالی نه وي . وروسته بيا البته د ټولني او زماني د تحول غوښتونکي روحيي غوښته وه چي ډيموکراسي او جمهوريت دواړه په نسبي توگه په کراره کراری کي د پاچهي کورنی له لويو دروازو څخه د خيرات په کاسو کي راووزي ، په کتاب کي دغه ډرامتيك غوندي کيفيت په ښه توگه ښودل شوی دی .

دلته تر ټولو غټه پوښتنه داده ، چي په يوه فطرتا ډيموکراتيکي ټولني کي يوه ډيموکراسي او يو جمهوريت ولي داسي ناکامه سي چي زيانونه يي ډير ځله له گټو څخه زيات شي ؟ ښايي دا پوښتنه ډير جوابونه لري ، خو تر ټولو جامع جواب يي د يوي عنعنوي ټولني له مزاج سره د يوي نوي او په بل ځای کي د راټوکيدلي سيلسي پديدي دډير گړندي حرکت نه برابريدل وي . په کومه ټولنه کي چي د ((انتقاد))او ((پيغور)) تر منځ پوله ډيره نرمه او نري وي او رقابت پکي ژر د تربوروولي يا تربگني بڼه غوره کړي . نو په داسي يوه ټولنه کي د پرمختگ د گړندي کولو دوه مهم عوامل ((انتقاد)) او((رقابت)) کله چي په منفي توگه تعبير شي ، د خلگو د پښو زولاني گرځي .

زموږ کورونه او بيا زموږ د ټولو شريك لوی کور (هيواد) ډير ځله د تربوروليو بي ځايه او بي گټي سياليو وران کړی دي . په نولسمه بيا شلمه پيړی کي د هيواد د ډيرو بدبختيو ستر مسؤليت د تربگنيو په غاړه هم پروت دی . همدي تربگنيو د تره زامن ، بلکي وروڼه ، پلرونه او زامن په خطرناکو شخړو کي سره مخامخ کړي دي ، او له بده مرغه د سياسي تربوروليو لمن زموږ د ژوندانه زماني ته هم راغزيدلي ده . د فراهي صاحب په دي کتاب کي څرگنديږي چي د سوغاتي ډيموکراسي يو مخ د پاچا د تره د زوی محمد داود خان د سياسي فعاليتونو مخ نيوی و ، او هڅه شوي وه چي ده ته د پاچاهي کورنی د ځينو امتيازاتو په ورکولو سره ، دی له ځينو سياسي حقوقو څخه په احترامانه توگه محروم کړي . خو په مقابل کي محمد داود خان هم د ځپلو مټو، پښو او ارادو د آزادولو لپاره د جمهوريت وسله چي د کتاب ليکوال يي بي لزومه کودتا

بولي تر لاسه کړه .له دي کبله چي ډيموکراسي او جمهوريت دواړه د لنډي مودي د هدفونو لپاره له لويو ورونو څخه راايستل شوي او لورل شوي ډالی وي ، دواړه په نيمه پنځه

لاري کي نيمگړي پاته شوي دي او د يوي مشهوري محاوري له مخي ء هر شی چي نيمگړی شي بلا گرځي ء ځکه خو د کتاب ليکوال په ځغرده ليکي چي د افغانستان دغه پنځلس کلن تاريخ د هيواد دورستيو ډيرو پيښو ننشأ ده .

د کتاب د مطالعي څخه موږ پوهيدلای سو چي له عنعنوي ولسواکي سره د سوغاتي ډيموکراسي مخامخ کيدل د ټکر غوندي يو حالت درلود ، لکه چي فراهي ليکلي دي :د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون د تسويد کميټي د افغانستان عنعنوي لوي جرگي ته په درنه سترگه نه دي کتلي . دوی د لوي جرگي اصالت ته لويه صدمه ورسوله .

... چي د لوي جرگي په شکل او محتوا کي دي تغييراتو هغه له خپل اصلي مقام څخه چي تر دولت هم اوچته وه را ټيټه کړله ، او له بده مرغه هغه په ورستيو سياسي لوبو کي نوره هم د بيلو بيلو ډلو د لاس آله وگرځيدله چي ډيره بي ځايه يي استعمال او استهلاك کړه .

... زه په داسي حال کي چي محترم فراهي ته دداسي په زړه پوري او گټور کتاب د ليکلو له امله مبارکي ورکوم ، له لوستونکو څخه هم هيله کوم چي د افغانستان له اوسنيو او پرونيو مهمو پيښو څخه د ضروري خبرتيا لپاره دا کتاب په غور او ځير سره مطالعه کړي . پــه درنــاوی

د محترم محمد علم بځرکي د ليك يـوه بـرخـه

د ٢٠٠٢ کال د اپريل د مياشتي ٣ ـ فينندال ـ هالنيډ

محترم عبدالغفار فراهي !

ستاسي د افغانستان کتاب چي د ډيموکراسی او جمهوريت په باب او د پنځلس کلونو تذکر پکښي ځای سوي دی ، يو د هغو کتابو څخه دی چي ما ورته بيخي ډير

ضرورت درلود . ځکه په دي وخت کي د اروابناد بینوا صاحب نقش په پارلمان کي ما ته ډير په کار وو . په دي وخت کي موږ وه بینوا صاحب ته ځني مشوري ورکولي چي په پارلمان کي داسي داسي وه وايه او وکه .

دغه رنګه دا زمانه د افغانستان په ډيموکراتيك نقش کي يو ټاکلی حيثيت لري ، په ډيره بيا د چپيانو د کړو له نقطه نظره . او هغه د رامپارتس ترجمه چي مي ولوستله نو د موضوع په اهميت مي سترګي روڼي سوی ، ما ډير کوشش درلود چي دا مضمون پيدا کم خو تر پايه موفق نه سوم ، څو دادی اوس مي ستاسو په کتاب کي ولوستی ، ددي کتاب يو لوی صفت دادی چي هره موضوع يي تر جز او تام پوري تشريح کړيده چي دا د ء ډاکومنټ ء د پاره د يوه ليکونکي سره ډيره مرسته کوی ، او يو مراجعوي کتاب دی ، لکه ډکشنري او يا بل کوم مهم کتاب .

بل ، د محمد هاشم ميوندوال په باب ډير هغه مطالب پکښي ځای سوي دي ، چي زه په هغو خبر نه وم . څرنګه چي خيال لرم د ء مترقي ديموکراتيك حزب ء په باب هم څـــه وليکم نو دا نوشته ما ته ډيره غنيمت سوه ، په ډيره بيا چي د کتاب په پای کي د مهمو پيښو اختصاري پيشليك راوړل سوی دی .

که مي ډيره ستاينه نه وي کړي نو زه به دا کتاب يوه لنډه انسايکلوپيډيا و بولم د   افغانستان او ددغه پنځلس کلو د ډيموکراسی او جمهوريت د دوری .

په درناوي

ډير تفاوت سته په انسان کي د معنا په لحا ظ

واړه مشغول دي ځيني ځان ځيني جهان جوړوي

(الفت)

افغانستان

دديموكراسي او جمهوريت په كلونو كي

۱۹۶۳ ــ ۱۹۷۸

ليكوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ ـ ـ ۲۰۰۳

د کتاب پیژندنه

نـوم : افـغـانستـان ، ددیموکراسـي او جمهوریـت پـه کلونـو کـي

لیـکـونـکـې : عبـدالغـفـار فـراهــي

خپـرونـکې : دانش کتابتون ، قصـه خـوانـي بـازا ، پـیښـور

د تـلیـفـون نـمبـر ۲۵٦٤٥١۳

کــال : ۲۰۰۳

د چـاپ شـمیـر : دریـــم چاپ

تعداد : زر ټوکه

پر کتاب نوی کتنه سوي ده ، ډیر نوي مطالب پر کتاب علاوه سوي دي

د کـتـاب ټـول حـقـوق لـه لیـکـوال سـره خـونـدي دي

لومړی

د کتاب د مطالبو لنډیز

حاضر کتاب عبدالغفار فراهي د خپلو خا طراتو په حیث په څه دپاسه دري سوو مخونو کي لیکلې او د لوستلو له پاره یي خپلو هیوادوالو ته وړاندي کوي .

تر سریزي او یادوني وروسته د کتاب په پیل کي هغه مسایل څېړل سوي دي چي په شلمي پېړۍ کي د افغانستان په برخه وو او د افغانستان د خارجي سیا ست په غوره کولو کي یي مؤثر نقش لوبولی دی ، لکه څیني سیمي چي د افغانستان څخه جلا کړه سوي وي ، دډیورنډ کرښه ، د پښتونستان موضوع ، په سیمي کي نظامي اتحادیي او د عدم انسلاك نهضت .

د محمد داود خان د صدارت دوري ته هم یوه لنډه کتنه شوې ده .

په کتاب کي دديموکراسۍ دورې پنځه حکومتونه په لازم تفصیل لیکل سوي دي .
محمد موسی شفیق چي په ۱۹۷۲ کال د روم په مشورتي غونډي کي د صدر اعظم په حیث وټاکل سو، محمد ظا هر شاه غوښتل چي دده په وسیله دیموکراسي نظام په نوي مجرا کي واچوي ، ولې پاچا خپل دغه هدف ته و نه رسید .

په کتاب کي ددغه پنځلس کلن سیا سي تاریخ هغي پیښي څېړل شوي دي چي لیکوال په خپلو سترګو لیدلي او یا د هغو په واقعیت خبر سوی و . لیکوال په دیارلسمي تقنیني دوري کي د ولسي جرګي وکیل و ، ده د ولسي جرګي ډیري پیښي لکه د محمد ظاهر شاه او صدر اعظمانو سره د وکیلانو کتني ، حکومتونو ته د نه اعتماد رایي ، په ولسي جرګي کي د پښتو ژبي موضوع ، د هلمند د اوبو معاهده ، د صنعتي بانکونو قانون د وکیلانو د حاضرې معضله او داسي نور مطالب په ډیر تفصیل لیکلي دي چي تر اوسه بل لیکوال پر دغو مطالبو باندي کوم اثر نه دې لیکلې .

د کتاب د ضمایمو په برخي کي دډیورنډ د موافقتنامي متن ، د دیارلسمي تقنیني دوري د وکیلانو او سناتورانو نومونه او د رامپارتس د مجلي د هغي مقالي یوه برخه چي د شهید محمد ها شم میوندوال دښمنانو دده پر ضد تبلیغوله ، درج سوي دي .

ليكوال وايـي چـي د ١٩٦٤ كال اسا سي قانون او ديموكراسي دوره د محمد ظاهر شاه داسي يو سيا سي حركت و چــي ده ددغــي لاري څخه تـر ديـرش كـالـه انزوا وروسته د افغانستان دولتي چاري په خپل لاس كي واخستي او په دغه طريقه يي محمد داود خان د دولت له جرياناتو څخه ليري وساتې . محمد ظا هر شاه پـه هيواد كـي د كاملي ديموكراسۍ مخه هم نيولي وه ، ده د اساسي قانون متمم قوانين لكه د احزابو او اجتماعاتو قوانينو ته د انفاذ اجازه نه وركوله ، ده د ولايتي جرگو او ښاروالیو انتخابات ځنډولي وو . كله چـي د ١٩٦٤ كال د اسا سي قـانـون ٢٤ مه مـاده د محمد داود خان پرخلاف پـه لـوي جرگي كـي لا پراخه كړه سوه ، نـو محمد داود خان دي نتيجي تــه ورسيد چي په شا هي دولت كي دده پر ضد دسيسي كيږي او دی د پاچا څخه د دښمني تر سرحده خوابدې سو .

محمد داود خان د شاهي اردو د كښته رتبه صاحبمنصبانو په مرسته د١٩٧٣ كال د جولای د مياشتي پر ١٧ نيټي كودتا وكړه او سلطنتي نظام ته يي خاتمه وركړه . ده تر كودتا يو كال وروسته خپل د كودتا ډير ملگري ددولت څخه و ايستل او د جمهوري دولت په اساسي قانون كي يي پرته له خپل ملي انقلاب د حزب څخه د نورو احزابو فعاليت غيرقانوني اعلان كړ . ده د شوروي اتحاد څخه د ليريوالي پالسي غوره كړه . محمد داود خان د١٩٧٧ كال د اپريل د مياشتي پر ١٣ نيټي د برژنيف سره لفظي ټكر وكړ او د عدم انسلاك د نهضت څخه يي د كيوبا د ايستلو هڅي پيل كړي . دی د ايران او عربي هيوادونو له لاري ، غربي نړی ته ورنژدي سو . محمد داود خان دډيورنډ د كرښي او د پښتونستان د موضوع د حل كولو جدي خبري د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضيأ الحق سره پيل كړي ، ولي دده ټول اقدامات نيمگړي پاته سوه ، په دي چي د ١٩٧٨ كال د اپريل د مياشتي پر ٢٧ نيټي د خلق او پرچم ډلو دده پر ضد كودتا وكړه او محمد داود خان د خپلي كورني د ١٧ غړو سره په شهادت ورسيد او افغانستان د تباهۍ كندي ته ولويد .

څرنگه چي په دغه كتاب كي به يي ولولې دافغانستان داوسنيو غمجنو حالاتو اصلي عاملينو دديموكراسي او جمهوريت په دوروو كي ډيره سريع وده كړي وه چي ددغو

دواړو دوروو د مسايلو ټول اړخونه پــه دغه کتاب کــي څيړل شوي دي او لوستل يـي ډير گټـوردي . په درناوي ــ د کتاب خـپـرونــکي مؤسسه

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

کانکورډ ــ امريکا ـ سبتمبر ۲۰۰۰

يو نظر

په دي نژدي وختونو کي د فکر او قلم خاوند افغانانو دوطن ، جامعي او تاريخ د بيلو بيلو اړخونو په اړه خپل تجارب ، افکار او نظريات درسالو او کتابونو په بڼه وړاندي کړي دي دغومره ډير آثار چي په دغي مودي کي ددوی له دماغونو نه راوتلي دي ، په بلي ورته دوره کي په دغومره شمير راوتلي نه دي . په نتيجه کي زموږ هڅوب يا فرهنگ ډير شتمن شوی دی .

ددغسي آثارو په لړ کي يو هم د محترم عبدالغفار فراهي دی په نامه د افغانستان دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي . ما دغه اثر پخوا له دي چي خپور شوې وي ولوست . په لوستلو کي يي راته څرگنده شوه چي دا يو ډير مهم اثر دی . غټ اهميت يي په دي کي دې چي هغه يو رښتينی اثر دی . په هغه کي پيښي يا د پيښو هغي برخي بيان شوي چي د مؤلف په نظر رښتيا او مهمي دي . ده په دي ډول خپل اثر دباور وړ او ارزښناك گرزولې دی . په دغه اثر کي په عمده ډول په ولسي جرگي کي يعني چيرته چي دې وکيل و دده تجارب بيان شوي ـ يعني هغي پيښي چي ده په خپله حس کړي يايي له خپلو همکارانو نه اوريدلي دي او ده دغه پيښي په احتياط سره بيان کړي دي او خپل ځان يي پکي غټ او مهم ښوولې نه دې ، سره له دي چي ده په ولسي جرگي کي ديوه مخکښ وکيل په شان رول لوبولې دې . ليکونکې په خپل اثر کي په دي باندي لنگر اچوي چي پيښي داسي بيان کړي چي لوستونکي هغسي پري پوه شي لکه چي خپله دی پري پوهيږي . دغه اثر که څه هم د مؤلف له نظره بيان شوي ، په هغه باندي نه څرخي

. څرنګه چي ليکونکې په ولسي جرګي کي د فراه د بالابلوک وکيل و ، او څنګه چي ده هلته مځکښه رول لوبولې . او څنګه چي دى يو تعليم کړې شخص او دوطن او جهان له جرياناتو سره علاقمن و او پخوا تر هغه يي ددولتي مامور په حيث دننه په هيواد او دباندي وظايف تر سره کړي دي هغه د خپلي موضوع په اړه مهم معلومات راغونډ کړي او هغه يي په دغي مجموعي کي په روانه ، طبعــي او محاوره يــي پښتــو کــي لوستونکو ته وړاندي کړي دي . په دى ډول دغه ليکنه هر هغه پښتو لوستونکې د هغي لوستلو ته هڅولی شي چي له افغانستان ، افغانانو او دهغو له تاريخ سره علاقه لري . په دغسي روانــه پښتو کــي او ددغسي مهمي موضوع پــه اړه دا لومړنــې اثــر دې چــي مــا لــوستــې دى .

ددغه اثر بل لوى اهميت د هغه په موضوع کي يعني د قانوني پاچايي په اړه دى . د قانون د حکومت له نظره د پاچا محمد ظاهر شاه قانوني پاچايي دوره د پاچا امان الله او د پنځوسمي لسيزي لنډي دموکراسي نه وروسته ډيره مهمه دوره ده . په دغي دوري کي ولسي جرګه او په مجموع کي مقننه قوه تر اجراٸيوي قوي يا حکومت نه د بنيادي لوايحو په ايستلو کي دمخه وه . ډير شمير قانوني لايحي يي وايستلي چي د ښاروالیولايحه او د سياسي ګوندونو لايحه يي د نوي نظم د لا دموکرات کيدو او اغيزمن کيدو د پاره بنيادي لايحي دي . خو پاچا د خپلو حکومتي مشاورينو په شپارښتنه د هغو له لاسليك کولو نه ډډه وکړه . دوى ويريدل چي که دغي لايحي قانوني شي ددوى قدرت به کم شي . داسي ښکاري چي پاچا او د هغه مشاورين د هغه اساسي قانون په باب چي په خپله د پاچا په نوښت ايستل شوې و ، رښتني نه وو قانوني حکومت ته د دوى نه رښتين توب د نورو عواملو په ډله کي يو عامل شو چي دموکراسي ورو ورو د انارشي په لور روانه شي . د انارشي د پيدا کيدو بل عمده عامل د خينو حکومتونو هغه ناتواني وه چي ويي نه شوه کولي نويو مسايلو او نويو غوښتنو ته اغيزمن خوابونه ورکړي کومي چي د قانوني حکومت ، دموکراسي او آزادې له برکته پيداکيدلي او غير قانوني مګر پيژندل شويو فعالو ګوندونو په تيره افراطي ګوندونو هغه په زياتيدونکي ډول غښولي . له همدي امله حکومتونو تر آخره پوري کومه

هغه انارشي چي په تعليمي مؤسيسو په تيره په پوهنتون كي پيدا شوې وه بي اغيزي كولى ونه شوه . صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال ته موقع وركړه نه شوه چي دا او دغسي نوري اساسي كشالي هواري كړي او موسي شفيق ته هغه وخت د صدارت مقام وركړ شو ، چي وخت له وخت نه تير و . دوى دواړو د خپل اقتدار په لنډو دورونو كي وښودله چي د غټو مسايلو د حل كولو د پاره كفايت او د هيواد او د نظام د آينده لپاره بنيادي فكرونه لري . البته پخواني پاچا بـه چي په دغي دوري كـي په دولتي چارو كـي له خپل واك نه پوره كار اخسته ، د خان د پاره دلايل ولري ، خودى چي هر څومره دلايل هم ولري له دي نه انكار نه شي كيدلې چي ده سلطنت له حكومت نه هغسي چي په اساسي قانون كي منسجل شوى و ، بيل نه كړ . حتي په خپله يي د ولسي جرگي په چارو كي ، چي په دغه اثر كي په كراتو راغلى ، لاسوهني وكړي . او په دي ډول يي خپل خان ته او د خپل سلطنت مقام ته مسؤوليتونه او شكونه متوجه كړل . زه به دلته د بيلگي په ډول د ژبو د پيشنهاد په هكله چي په ١٩٧١ كال كي يي د شپړوو مياشتو له پاره ولسي جرگه دوه خايه كړي وه ، دغسي لاسوهنـي تـه اشـاره وكړم . مؤلف ليـكـي ((دولت او حكومت ... د تالار وكيلان هم دي ته نه پريښودل چي خپل نصاب تكميل كړي او دغه موضوع يكجانبه په تصويب ورسوي)) خو هغه وخت چي پاچا او نوي صدراعظم غوښتل له ايران سره د هلمند د اوبو په ا ړه دولسي جرگي موافقت تر لاسه كړي د پخوا پر خلاف يي كوښښ وكړ ، د ژبو موضوع په اتفاق سره حل شي دلته نو ((پاچا او صدر اعظم دواړو دژبو د پيشنهاد مخالفو وكيلانو ته سپارښتنه وكړه چي د ولسي جرگي عمومي غونډي ته حاضر شـي . دوى تـر شپږ مياشتو اعتصاب نه وروسته غونډي ته حاضر شول .... او دغه پيشنهاد درايـو پـه اتفاق پـه تصويب ورسيدى .)) ليري ليدونكي او رښتني واكمنان او لويان قوانين نه ماتوي په تيره چي په خپله يي ايستي وي . كه واكمنان او چارواكي قوانين رعايت نه كړي نور په تيره مخالفان يي هيخكله رعايت نه كوي . په دغسي فضا كي د قانون حكومت بيخ نه نيسي او جامعه نه مدني كيږي .

لكه چي دمخه مي وويل دغه اثر د هغه چادې چي دولسي جرگي په جرياناتو باندي

يوه ، له خپلي وظيفي سره علاقمن او په پارلماني طرز باندي معتقد و . په دي حال کي دا طبعي ده چي ولسي جرگه به دلته په ښه رڼا کي کتل شوي وي ، يعني د هغي او د وکيلانو په اجراأتو او فعاليتونو باندي به لنگر اچول شوي وي ، او په نيمگړو خواوو باندي به يي څه نه وي ليکل شوي ، خو ليکونکې چي په دي اړه څه ليکي ډير مهم دي . د مثال په ډول دده په فعالي برخي اخستلو سره نږدي څلويښتو وکيلانو د ملي مسايلو په برابر کي گډ دريځ ښولې وو دې ليکي ، ((دا يوه سياسي ډله نه وه . دوی کومه رهبري نه درلوده . د هيواد د هيڅ حزب يا ټولني سره يي اړيکي نه درلودلي . دوی د سلطنت يا بل مقام څخه الهام نه اخستې . دوی په کوم ء واحد ء قوم يا سمت پوري تړلي هم نه وو . بلکه دا دريخ د افغانستان د اکثرو ولايتونو د وکيلانو د مشترك تفاهم څخه جوړ شوې و . دوی يو د بل سره تحريري يا شفاهي تعهد نه درلود . د تصاميمو په وخت کي ددوی شمير ثابت هم نه و په حقيقت کي دا د وکيلانو داسي ټولنه وه چي د تصاميمو په وخت کي به يي ملي گټي په نظر کي نيولي .)) دغه حرکت چي د وکيلانو په خپل نوښت منځ ته راغلی ، او د ليکونکي په وينا مخ په قوي کيدوو ، څرگندوي چي ولسي جرگه د چارواکو له لاسوهنو او نورو نيمگړتياوو سره سره په ملي قوت باندي بدليده او قانوني او پارلماني طرز نضج نيوه . دغه حرکت داسي ښيي چي ملي پيوستون په پارلمان کي مخ په ټينگيدو وو . ددغه حرکت او تمايل يو مظهر شخص مؤلف هم دی . دی وايي چي پخوا له دي چي د وکالت د گټلو د پاره د خپلي سيمي په خلگو وگرزي هغويي دومره ښه نه پيژندل لکه چي تر هغه وروسته يي و پيژندل . د ليکونکي دغه اعتراف څرگندوي چي يو څوك د وکيل په حيث نظر ديته چي د هغه محل خان يا ملك يا مشر او يا تعليميافته متنفذ دولتي مامور وي ، د خپل محل خلگ لا ښه پيژني او په اړتياوو او غوښتنو او دود دستور باندي يي لا ښه پوهيږي . ټول يا زياتره وکيلان به هم همدغسي وي . نو د انتخابي اوږدو مبارزو په نتيجه کي وکيل کيدل ، او بيا په شورا کي په ملي مسايلو کي له همفکره وکيلانو سره گډ دريځ نيول هم د ملي پيوستون تمايل ښيي او هم دغسي وکيلان د ملت او حکومت تر منځ د ښي پوهاوي او نژدي والي واسطه کيدلای شي دغه حال دا هم ښيي چي په افغانستان

کي پارلماني طرز عملي او مطلوب دی . خو چي حکومتي چارواکي ددغه تمايل له قوي کيدلو سره مرسته وکړي . که دوی دغسي وکړي ملي پيوستون او قانوني او پارلماني طرز به ريښي وغزوي او ورو ورو به د کلتور برخه وگرزي . خو حکومتي چارواکو دغسي سلوك غوره نه کړ . په نتيجه کي گډ دريځه وکيلان د نورو وکيلانو په شان هغسي ناکام شول لکه چي په پنځوسمي لسيزي کي وکيلان او دويښ زلميانو حرکت چې هغه ته ورته گوندي معتدل ملي حرکت و ناکام شول ، او ددوی په ناکامي سره قانوني حکومت او داسي هم اعتداليون له اعتباره ولويدل او بر عکس د قانوني طرز مخالفان او افراطيان لا فعال شول . ددغو او هم داراز د نورو عواملو له امله قانوني پاچايي د محمد داود په کودتا سره نسکوره شوه او جمهوري نظام يي پر ځای ودرول شو ، چي هغه هم په دغه اثر کي په لنډ ډول بيان شوی دی .

تاسي دي تصادف ته وگورئ چي په معاصر افغانستان کي د عصري کيدو اصلاحي دورې دري ځله په قوت سره راغلي او هر يوه يي له لسو کلونو وروسته ختمه شوه . په دي تفاوت چي د امير شير علي خان دوره د انگريزانو په يرغل سره ختمه شوه ، او د پاچا امان الله خان او پاچا محمد ظاهر شاه قانوني دوره په خپله د افغانانو له خوا ختمه شوه .

په پای کي وايم چي په دغه اثر سره د قانوني پاچايي لس کلنه دوره نوره هم واضحه شوه ، له دي امله يي لوستل د ټولو هغو کسانو د پاره ضروري دي چي غواړي ددغي مهم دوري په واقعيتونو باندي ښه پوه شي . څومره به ښه وي چي که د مؤلف د ولسي جرگي همکاران او داسي هم د وخت د حکومتونو متصديان ، د هغه په شان خپل تجارب او معلومات را ټول او خپاره کړي . پخواني وکيل محترم محمد علم فيض زاد لا دمخه د جرگه های بزرگ ملي افغانستان په نامه يو غټ اثر کښلې ، داسي هم نوميالي ژورناليست محترم صباح الدين کشککي ددهه قانون اساسي په نامه يو کتاب ليکلي . ددغو او نورو وړو ليکونو له برکته موږ اوس هم ددغي مهمي دوري په اړه يو څه پوهيږو . خو موږ ديته اړيو چي د هغي په ټولو اړخونو باندي په تفصيل سره پوه شو ، تر څو وويلي شو چي څوك ، څنگه ، ولي او چيرته خطا وتل او قانوني پاچايي ولي

له انکشاف نه ولویده او ختمه شوه . د محترم فراهي دغه اثر په دغي برخي کي له لوستونکو سره مرسته کوي ، له دي امله یي هم د لوستلو سپارښتنه کوم .

پـا ی

اهــدا

دا کتاب خپل محترم پلار

ارواښاد دین محمد خان

ته اهدا کوم

مننه

لاندي دوستانو او زما د فا ميل غړو ددغه کتاب د تکميلولو په برخي کي زما سره مؤثري مر ستي کړي دي چي زه دلته ددوی څخه د زړه له کومي مننه کوم .

ـ ښاغلي غلام محي الدين زرملوال ، پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ او کانديد اکادميسن ظا هر افق دغه کتاب تر خپريدلو دمخه لوستی دی او ماته يي ډيري ښي مشوري راکړي دي .

ـ د ډاکټر ضا من مومند او نورو دوستانو د کتابخانو څخه مي استفاده کړې ده .

ـ زما ورور عبدالواحد فراهي ، زما لور ګلالۍ فراهي د کتاب د ليکلو په ټولو مراحلو کي زما سره لازمي مرستي کړي دي .

ـ زما زامنو عبدالجبار فراهي ، بريالي فراهي ، زما لور تورپيکۍ فراهي او د ورجينيا د سنترويل د عامه کتابخاني غړي Eric Timpson د کمپيوتر او د کتاب د عکسونو په برخي کي زماسره مرسته کړي ده .

فــراهـــي

د مطالبو فهرست

عنوان	مخ
سریزه	۱
یادونه	٦
لومړۍ برخه	
لومړی فصل	
الف ـ هغه مسایل چي په شلمي پيړي کي د افغانستان په برخه وو	١٤
۱ ـ هغه سیمي چي د افغانستان څخه بیلي شوي دي	۱۵
۲ ـ دډیورنډ د کرښې موافقتنامه	۲۲
۳ ـ افغانانو دډیورنډ کرښه نه ده منلي	۲٦
٤ ـ د نړۍ د هیوادونو سره د افغانستان سیاسي منا سبات	۳۰
۵ ـ د پښتونستان موضوع	۳٤
۶ ـ د نظا مي اتحادیو په وجه افغانستان ترنور فشار لاندي راغی	٤۳
۷ ـ د عدم انسلاك نهضت	٤۵
دوهم فصل	
ب ـ د محمد داود خان د صدارت دوره	۵۱
۱ ـ د محمد داود خان حکومت	۵۲
۲ ـ دصدارت څخه د محمد داود خان استعفا	٦۱
۳ ـ د محمد داود خان تر استعفا وروسته د پاچا سره دده مناسبات	٦٤
دوهمه برخه	
دریم فصل	
ج ـ دیموکراسي دوره	٦۹
۱ ـ ددیموکراسي دوري پیل	۷۰
۲ ـ اسا سي قانون	۷۰

۳ ـ د تسوید کمیټي افغاني لوي جرگي ته تغییر ورکړی دی ۷۲

عنوان مخ

٤ ـ مطبوعات ۷٦
۵ ـ سیا سي گوندونه ۷۹
۶ ـ د ډاکټر محمد یوسف حکومت ۸۷
۷ ـ د عقرب ددریمي پیښه ۹۱
۸ ـ د محمد هاشم میوندوال حکومت ۹۲
۹ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت ۹۸
۱۰ ـ د پل خشتي په مسجد کي ددیني علماو غونډي ۱۰۲
۱۱ ـ ډاکټر عبدالظا هر د یوه عبوري حکومت مشر و ۱۰۵
۱۲ ـ محمد موسي شفیق څنگه صدر اعظم سو ؟ ۱۰۹
۱۳ ـ ډاکټر عبدالصمد حا مد ولي صدر اعظم نه سو ؟ ۱۱۵
۱٤ ـ د محمد موسي شفیق حکومت ۱۱۷
۱۵ ـ د محمد موسي شفیق د حکومت اجراآت ۱۲۱
۱٦ ـ دیموکراسي دورې ته یوه کتنه ۱۲٤

دریمه برخه

څلورم فصل

د ـ تقنینیه ۱۳۲
۱ ـ ددیموکراسي دوري شورا ۱۳۳
۲ ـ دوولسمه تقنیني دوره ۱۳٤
۳ ـ د دیارلسمي تقنیني دوري ولسي جرگه ۱۳۷
٤ ـ زه څرنگه وکیل سوم ۱٤۰
۵ ـ د پاچا سره د وکیلانو دوي کتني ۱٤٤
۶ ـ د وکیلانو گډ دریځ ۱٤۷

۷ ـ د نور احمد اعتمادي سره کتنه	۱۵۱
۸ ـ د ولسي جرګي اداري هيأت	۱۵۳

عنوان	مخ

۹ ـ د صنعتي بانك د قانون سره د وکيلانو مخالفت	۱۵۵
۱۰ ـ حکومت د احزابو د قانون سره مخالف و	۱۶۱
۱۱ ـ حکومت د وکيلانو د مصونيت حدود ټا کل	۱۶۳
۱۲ ـ د سر آهنگ يوه خبره	۱۶۵
۱۳ ـ د اطلاعاتو او کلتور وزير ته د نه اعتماد رايه	۱۶۷
۱۴ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه	۱۶۹
۱۵ ـ د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکيلانو کتنه	۱۷۰
۱۶ ـ زما پارلماني وينا	۱۷۲
۱۷ ـ د محمد موسي شفيق يوه ټوکه	۱۷۵
۱۸ ـ د معا رف او عالي تحصيلاتو قانون	۱۷۷
۱۹ ـ حکومت د وکيلانو په بدنا مولو کي لاس درلود	۱۸۰
۲۰ ـ وکيلانو ته د حج سهميي	۱۸۴
۲۱ ـ د ژبو مسأله پر ولسي جرګي تحميل سوی وه	۱۸۵
۲۲ ـ د وچ کالي په وخت کي ولسي جرګي نصاب نه درلود	۱۹۴
۲۳ ـ د محمد داود خان سره کتنه	۱۹۶
۲۴ ـ حکومت د وکيلانو په حاضريدلو خوشحاله نه و	۱۹۸
۲۵ ـ د ولسي جرګي په ارتباط يوه ټوکه	۲۰۰
۲۶ ـ د سپين ږرو جلبيانو موضوع	۲۰۲
۲۷ ـ د محمد موسي شفيق سره کتنه	۲۰۴
۲۸ ـ د سيستان د سيمي او د هلمند د اوبو تاريخي سوابق	۲۰۷
۲۹ ـ د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرګي کي	۲۱۰

٣٠ ـ زما وینا ٢١٣
٣١ ـ د هلمند داوبو د معا هدي په باب څو خبري ٢١٦
٣٢ ـ د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله د میوندوال وینا ٢١٧

څلورمه برخه

عنوان مخ

پنځم فصل

٥ ـ د جمهوریت دوره ٢٢٠
١ ـ د محمد داود خان کودتا ٢٢١
٢ ـ د شورا منحل کیدل ٢٢٥
٣ ـ پاچا ژر استعفا وکړه ٢٢٥
٤ ـ آیا سلطنتي کورني د کودتا کونکوو په هویت خبر وو ؟ ٢٢٧
٥ ـ مرکزي کمیټه ٢٢٨
۶ ـ د جمهوري نظام مؤثر اشخا ص ٢٣١
٧ ـ د محمد هاشم میوندوال د کودتا اتهام ٢٣٦
٨ ـ د محمد ها شم میوندوال په باب څو نوري خبري ٢٣٩
٩ ـ د جمهوري دولت اصلاحي پروګرام ٢٤٢
١٠ ـ اسا سي قانون ٢٤٤
١١ ـ لویه جرګه ٢٤٥
١٢ ـ د ملي انقلاب ګوند ٢٤٦
١٣ ـ په ایران کي افغاني کارګران ٢٥٠
١٤ ـ پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه ؟ ٢٥٢
١٥ ـ کورنۍ ستونزي ٢٥٣
١۶ ـ د ایران سره د افغانستان منا سبات ٢٥٥
١٧ ـ د محمد داودخان او برژنیف لفظي ټکر ٢٦٠

١٨ ـ د عدم انسلاك د نهضت څخه د کيوبا د ايستلو پيشنهاد ٢٦٤
١٩ ـ د پاکستان سره د افغانستان مناسبات ٢٦٧
د پای خبري ٢٧٠

ضميمي

عنوان مخ
١ ـ مهمي نيټي ٢٧٨
٢ ـ دديارلسمي تقنيني دوري منتخب وکيلان ٢٨٥
٣ ـ د ګډ دريځ وکيلان ٢٩٤
٤ ـ دديارلسمي تقنيني دوري سناتوران ٢٩٥
٥ ـ د ډيورنډ د موافقتنامي انګريزي متن ٢٩٧
٦ ـ دډيورنډ د موافقتنامي ژباړه ٣٠٠
٧ ـ مأخذونه په پښتو او دري ٣٠٣
٨ ـ د عکسونو او نورو اسنادو پيژندنه ٣٠٤
٩ ـ مأخذونه په انګريزي ٣٠٦
١٠ ـ تر لومړي چاپ وروسته څيني څرګندوني ٣٠٧

بسم الله الرحمن الحيم

سريزه

زه د ډير وخت څخه په دې فکر کي وم که ما ته يو وخت ميسر سي چې زه د خپلو سترګو ليدلي حالات د مخه تر هغه چې د ذهن او حافظې په ذهول اخته سم د کا غذ پر مخ وليکم ۰ ولي زه په دې نه پوهيدلم چې د حالاتو دغه ليکنه د کوم ځای څخه پيل کړم .

ډير خلګ د خپلو سترګو ليدلي حالات د خپلو ځا طراتو تر عنوان لاندي د وړکتوب د مرحلي څخه پيل کوي خو ما دا کار په دي دليل و نه کولای سو چي زه د وړکتوب څخه داسي خاطرات نه لرم چې نورو ته يي د لوستلو له پاره وړا ندي کړم په دي ارتباط صرف دومره ليکلای سم چي زه د فراه د نورزو د قوم په يوي مخورې او مړي کورنۍ کي زيږيدلی او لوی شوی يم . تر لومړنيو زده کړو وروسته مي په خپل لګښت په کابل کي د حبيبي ليسه او د حقوقو پوهنځی لوستی دی ، تر تحصيل وروسته مي د خارجه چارو په وزارت کي د سياسي مدير ، دايران په مشهد کي جنرال قونسل او په واشنګتن کي دافغاني شارژدافير په توګه کار کړی دی، د۱۹٦۹ کال څخه بيا تر ۱۹۷۳ کال پوري د ديارلسمي تقنيني دوري په ولسي جرګي کي وکيل وم او په ۱۹۸۸ کال کي ديوه کال له پاره د راستنيدونکو چارو وزير هم وم ۰

د سپه سالار شاه محمود خان د صدارت د دورې ديمو کراسي ، د محصلينو اتحاديه او د اوومي دوری شورا زما په ياد نه دي چي پر هغو باندي څه مطا لب و ليکم ما خپله ليکنه د ۱۹۵۳ کال د محمد داود خان د صدارت د وخت څخه پيل کړې ده چي په دغه کال کي ما د حبيبي د ليسي په اتم ټولګي کي زده کړه کوله۰ ولي په حقيقت کي د ديمو کراسي او جمهوريت دوري د دي کتاب اصلي موضوع تشکيلوي ۰ ځوك چي د افغانستان د ديموکراسي او جمهوريت پر دغه پنځلس کلن

سیاسي تاریخ باندي لیکنه کوي ، دې مجبور دې چي د محمد داود خان د صدارت دوره هم تشریح کړي ، په دي دلیل چي د دغو دواړو دوروو ریښي د محمد داود خان د صدارت په دوري کي ښخي شوي دې ۰

د دغــي لیکنــي پــه سر کــي ځنــي هـغـه مطالب چــي د افغانستان سرنـوشت په هغــو پــوري تړلی دی لکه د پیــورنــد کرښــه ، د پښتــونستــان مــوضــوع د عــدم انســلاك نـهضت او داســي نــور مطالــب پــه ډیــر اخـتصـار ســره لیــکل ســوي دي .

ددغه کتاب پیل د محمد داود خان د صدارت دوره او پای یي د محمد داود خان د جمهوریت دوره ده ، چي دغو دواړو مرحلو ته د محمد داود خان د حکومت کولو دوري ویل کیدای سې ۰

د محمد داود خان دصدارت د دوري کارونه چي د افغانانو د ملي هیلو سره یي مطابقت درلود او په هغي دوري کي د افغانستان بین المللي حیثیت ډیر لوړ سو او افغانستان د لویو ناپیلو هیوادونو په ډلي کي ودریدی . په دغي دوري کــي ډیــري خارجي مرستي افغانستان ته جذب سوي ، چي د دغو مرستو په وسیله په هیواد کي ډیري اقتصادي او صنعتي پروژي په کار ولویدلې . په هیواد کي اجتماعي نهضتونه پیل سوه ، افغانستان د پر مختیا پر لوري وړاندي ولاړ چي د ډیرو وطنوالو په نظرد دغي دوری پر مختگونو محمد داود خان د هیواد د لویو مشرانو لکه زمان شاه دراني او اعلیحضرت اما ن الله خان په قطار کي ودروې ۰ ولي د محمد داود خان دوهم حکومت چي د یوي بي وختي او بي لزومي کودتا په وسیله قدرت ته ورسیدی او ډیر ژر د خپلو ملگرو او نورو هیواد والو او خارجي هیوادونو مخصوصا شوروي اتحاد سره په مشکلاتو اخته سو ، چي د دغو مشکلاتو په نتیجه کي د خلق او پرچم ډلو کودتا وکړه او محمد داود خان د خپلي کورنۍ د اوولســو غــړو ســره په شهادت ورسیدی او زموږ هیواد د لویو مصیبتونو سره مخا مخ سو ۰

د محمد داود خان د حکومت کولو د دواړو دورو په منځ کي د دیموکراسي لس کلنه دوره راځي که څه هم په دغو لسو کلونو کــي پــه افغانستــان کــي پنځه

مختلف حکومتونه جوړ سوی او له منځه تللي دي ، ولي په حقیقت کي دغه لس کلنه دوره په هیواد کــي د محـمـد ظاهر شـــاه د کار کـولـو دوره ده چــي د دغه کتاب لویــه برخه تشکیلوي . د کتاب په دغي برخي کي ډیر مطالب د دیارلسمي تقنیني دوری د ولسي جرگي پر اجراآ تو لیکل سوي دي چي په دغو پاړو کي ولسي جرگي ته د پاچا لارښوونه په څرگند ډول لیدله کیږي ۰

په دي کي شك نسته چي د پخواني پاچا او محمد داود خان دحکو مت کولو دوروو مثبت او منفي ټکي درلودل چي ډیرو لیکوالانو هغه څیړلي دي او ځینو لیکوالانو پر دغو دوروو باندي پنډ کتابونه لیکلي دي ، زه په خپل وار سره پر دغه پنځلسو کلونو باندي خیل مشا هدات لیکم او پــه حاضر کتاب کي یــي هیـواد والو تــه وړاندي کوم او هیله من یم چي د دوی د توجه وړ به و گرځي ۰

دلته د دي خبري لیکل ضروري بولم چي گران لوستونکي په دی پوه سي چي زه دواړو شخصیتونو اروابناد محمد داود خان او محمد ظا هر شاه ته په درنه سترگه گورم او په دی عقیده یم (څوك چي کلي په نامه لري نو یو خوی تر نورو ښه لري) څرنگه چي دوې دواړو د هیواد پـه ډیـري مشکلي او حسا سي تا ریخي مرحلي کي زموږ د لرغوني هیوادافغانستان رهبري پر غاړي درلوده ، نو ځکه د دیموکراسې او جمهوریت د تطبیق په وخت کي ددوی څخه خیني اشتباه گاني سوي دي چي هغه مطالب په دغه حاضر کتاب کي څیړل شوي دي ۰

دغه کتاب چي د ۱۹٦۳ کال څخه بیا تر ۱۹۷۸ کال پوري د افغانستان پر پنځلس کلني تاریخي دوري باندي رڼا اچوي دغه لاندي خصوصیات لري :

ـ د افغانستان دغه پنځلس کلن سیاسي تاریخ چي د هیواد د ورستیو ډیرو پیښو او حوادثو منشأ ده ، تر هغو پوري چي څوك په دغو دوروو سم پوه نه سي ، زما په عقیده د افغانستان په اوسنیو غمجنو حالاتو ښه نه سي پوهیدلای .

ـ په دغو دوروو کي افغانستان د انزوا خارجي سیاست پري ایښې و او په جهاني مسایلو کي یي دآزاد قضاوت لاره غوره کړې وه .

ـ په دغو دوروو کي په افغانستان کي دیموکراسي راغلي او پـه هیواد کي سیاسي

احـزابـوډېر سريع رشـد کړی وو او يو د بل ضد خارجي مفکورو افغاني جا معي ته لاره پيدا کړي وه .

ـ د افغانستان په تاريخ کي د اول وار له پاره په دغو دورو و کي په هيواد کي دوې کودتا گاني سوي دي ۰

ـ په دغه کتاب کي ما د افغانستان د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرگی هغه پيښي څيړلي دي چي تر اوسه کوم بل ليکوال پر دغو پيښو باندي څه نه دي ليکلي .

ـ کله چي ځيني گران لوستونکي په دغه کتاب کي د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرگی برخه لولي دوی به حتما دا تصور وکړي چي ما د دغي دورې د وکيلانو دفاع کړې ده ، ولي چي د دغي دورې وکيلان په افغاني جامعي کي په قاچاقبرې او رشوت خورې مشهوره سوي وو ، او ځينو افغانانو به ويل چي وکيلان خپلو ملي مسؤوليتونو ته توجه نه کوي او د دوی مجلس ته د نه حاضريدلو په وجه به ولسي جرگي نصاب نه درلود ، ولي زه په اطمينان سره دا ليکم چي د ولسي جرگي د ټولو وکيلانو په برخه کي د با زار او کوڅو پورتـه اتهامات حقيقت نـه لري ، مـا د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرگي په ارتباط ډير مطالب په دغه کتاب کي څيړلي دي او زه هيله کوم چي هغه مطالب په يوڅه دقت سره ولوستل سي .

تـه شا هد د ښـو او بدو د جهان يي

څه چي گوري که يي نه وايي سزا ستـه (۱)

ـ ما په دغي ليکني کي تر خپله وسه کوښښ کړې دې چي د هيواد د پيښـو دغي دوري په ډيري بي طرفي او پوره امانت دارې سره و څيړم ۰

ـ په دغه کتاب کي نه چا ته بد ويل سوي دي او نه هم د چا بي ځايه ستاينه سوي ده ، هغو وطنوالو چي د دغو دوروو په پيښـو کي برخه درلوده د دوی نومونه په ډيري امانت دارې سره ذکر سوي دي ۰

دلته دامطلب د يادولو وړ بولم چي په دغو پنځلسو کلونو کــي د افغانستان په حکومت او شورا کي ډيري پيښـي تيري سوي دي چي پر هغو باندي څو کتابونه ليکل کيدای سي ، ولي دلته ما ډيري هغه پيښـي را اخستي دي چي زما په مخ کي تيري سوي

دي او يا زه د هغو په واقعيت خبر سوئ وم ، نو که په دغو پاڼو کي (زما) کلمه ډيره راغلي وي ، هيله من يم چي هغه زما خود خواهي يا خود ستايي تعبير نه کړي ، بلکه هغه د يوه راوي او عيني شاهد خاطرات و بولئ چي د هيواد د سياسي تاريخ پر يوي حساسي مرحلي باندي يي دخپلو سترگو ليدلي حالات دلته ثبت او وړاندي کړي دي دلته دامطلب هم د يادولو وړ بولم چي دغه کتاب څکه په طبعي ، رواني او محاوره يي پښتو ليکل سوې دې چي زه نه غواړم چي په خپلي ليکني کي داسي کلمات استعمال کړم چي عام لوستونکي په هغو ونه پوهيږي . بي ځايه به نه وي که په دغه ارتباط دلته خپله يوه مشاهده وليکم :

د افغانستان د خارجه چارو وزارت ، افغاني سفارتونو او سياسي نماينده گيو ته دوه قسمه خپروني ليږلي چي يوه عادي او بله محرم يا سري خپرونه وه . دديموکراسي دورې په وروستيو کلونو کي د خارجه چارو وزارت د محرم د کلمي پر ځای د بهير کلمه انتخاب کړې وه . څرنگه چي د خارجه وزارت ډير مامورين ددغي کلمي په معنا نه پوهيدل ، ما د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په غوښتنه د پښتو ټولني د رئيس ارواښاد محمد صديق روهي څخه پوښتنه وکړه چي آيا د بهير کلمه د محرم خپروني له پاره مناسبه کلمه ده او که يه ؟ ده زما په جواب کي وويل چې بهير يو محلي لغات دې چي په هيڅ صورت د محرم په معنا نه استعماليږي . تر دغي مشوري وروسته د خارجه چارو وزارت د بهير کلمه د محرم خپروني څخه حذف کړه . د کتاب د دريم چاپ لوی خصوصيت دادی چي ډير نوي مطالب چي ما وروسته پيدا کړي او د کتاب په بيلو برخو کي مي پر پخوانيو مطالبو علاوه کړي دي ، چي د کتاب په پيل کي نوي څرگندوني ، د هلمند د اوبو د معاهدي په ارتباط د محمد هاشم ميوندوال وينا ، د شورا تاريخچه ، د ولسي جرگي په باب نوري خبري او د محمد داود خان د کورنی د شهيدانو نمونه د ياد شوو مهمو مطالبو څخه دي .

په پای کي زه د ټولو لوستونکو او مخصوصا د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرگي د وکيلانو څخه چي دا ليکنه لولي صميمانه هيله کوم چې که د پيښو په تفصيل کي څه لږوالي يا زياتوالې د دوی په فکر راغلي وي ، زه خوشحاليږم چي که ما په هغو

ټکو خبر کړي . په درناوي عبدالغفار فراهي
ورجینیا ــ ۱مریکا ـ د ا ۰ ۰ ۲ کال د جنوري میاشت

یادونه

الف : ځني افغانان په دي عقیده دي چي که محمد داود خان د کودتا لاره نه وای پرانستلي او په افغانستان کي يي نظامي کودتا نه وای کړې نو د خلق او پر چم ډلو به د ثور په کودتا لاس نه وای پوري کړې او زموږ هیواد به په اوسنیو مصیبتونو نه وای اخته سوې . ولي یو لړنور افغانان په دي عقیده دي چې که د دیموکراسي د لسو کلو نو په دورې کي د اساسي قانون متمم قوانین لکه د سیاسي احزابو ، اجتماعاتو او داسي نور قوانین نافذ سوې وای او د افراطي چپو او ښیو گوندونو پر ځای د معتدلو ملي گوندونو د رشد او تکامل له پاره زمینه برابره سوې وای نو بیا به محمد داود خان ته هم گرانه وای چي په افغانستان کي يي کودتا کړې وای .

گران لوستونکي په دي پوهیږي چي په ۱۹۷۹ کال کي زموږ په گا ونډي هیواد، ایران کي آیت الله خمیني قدرت ته ورسید او تر هغه یو کال د مخه په ۱۹۷۸ کال کي په افغانستان کي خلق او پر چم کودتا کړي وه ، چې دا دواړي پیښي تصادفي نه وې بلکه دواړو پیښو عمده تاریخي عوامل درلودل چې په افغانستان او ایران کي د دغو تاریخي عواملو ځو ټکي دلته د مثال په توگه وړاندي کیږي :

۱ ـ په ایران کي : کله چې د ۱۹۵۱ کال د می په میاشت کي ډاکټر محمد اقبال مصدق د متحدي جبهي او د تودي د حزب په مرسته په ایران کي صدر اعظم سو ده د خپل دوو کالونو او دوو میاشتو د صدارت په دوران کي د ایران د تیلو صنعت ملي کړ او د پارلمان له لاري ځخه يي د ایران د پاچا محمد رضا پهلوي صلاحیتونه ډیر محدود کړه ، ځو په آخر کي د ایران پاچا مجبور سو چي د ایران سلطنت پریږدي او بغداد ته ولاړ سي ۰ ولې ځو ورځي وروسته د ۱۹۵۳ کال دآگست د میاشتي پر ۱۹ نیټي جنرال زاهدي د CIA په رهبري د ایران د پاچا په گټه کودتا وکړه د دغي

کودتا په نتيجه کي د ايران پاچا بيرته قدرت ته ورسيد (۲)

په ايران کي دغه کودتا د CIA د نماينده Kermit Rooseveilt له خوا رهبري کيدله ، د دغي کودتا فلم هميشه د امريکا په تلويزيون کي ښوول کيږي . په دغه تلويزيوني فلم کي (کرميت روزولت) وايي ((ما د کرج د کوچني ښار څخه په لاريو کي ډير خلگ چي د ايران د پاچا په گټه يي شعارونه ورکول د تهران ښار ته را انتقال کړه او وروسته مي په نظامي عملياتو لاس پوري کړ .))

دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي د سي .آی .اې .دغه نماينده ، پخوا په جنوبي امريکا کي څو نوري کودتا گاني هم رهبري کړي وي .

د ايران پاچا د خپل سلطنت په پاته کلونو کي په ډير شدت سره د چپو قوتونو په ترټلو اوکمزوره کولو اخته و ، چې د ايران د پاچا د دغه عمل په نتيجه کي د تودې د گوند ډير غړي د ايران څخه وتل او ډير نور يي و وژل سوه او ځيني نور يي بنديان سوه چي په پای کي د تودې گوند پر ډيرو کوچنيو ډلو و ويشل سو . (۳)

د ايران پاچا د ايران په جا معي کي د تودې د گوند تصفي او محوه کولو ته دومره متوجه و چي دوه ويشت کاله وروستــه کله چي په ۱ ۹ ۷ ۵ کال کي ده د رستا خيز د حزب د جوړولو اقدام وکړ ، ده په هغه محفل کي چي د رستاخيز د حزب د رسمي تاسيس په ارتباط جوړ شوی و داسي و ويل ((د تودې ډله بي وطنه ده او تردي وروسته په ايران کي د دوی ځای به محبس وي او يا به پاسپورتونه اخلي او د ايران څخه به وزي))

د چپو عناصرو او مخصوصا د تودې د حزب د غړو په مقابل کي د ايران د پاچا د دغه شديد عمل په نتيجه کي د ايران ځيني چپ او ديمو کرات عناصر مجبور سوه چي ږيري پريږدي او ديني مدرسو ته مخه کړي او د آيت الله تالقاني او نورو مذهبي مشرانو سره ملگري سي . د ايرا ن په مطبوعاتو کي به دغو اشخاصو تـه اسلامي ما ر کسيستان ويل کيدل،

د ايران د پا چا د دغه يو اړخيز عمل په نتيجه کي د ايران مذهبي حلقو د ايران په تحصيل يا فته او منورو قشرونو کي داسي نفوذ وکړ څو چي د ايران سلطنت ته يي

ډیر لوی خطر متوجه کړ ۰ د مثال په توګه ، د ایران په ډیرو ښارونو کي د پوهنتونونو او ښوونځیو خوانو شاګردانو د رستاخیز د حزب او د ایران د پا چا د سپین انقلاب او په ایراني جامعي کي د فساد په مقابل کي پراخه مبارزه پیل کړه ۰ ایراني ځوانانو په سر کي پر سینما ګانو ، بانکونو او د شراب خرڅولو پر مغازو باندي بریدونه کول

او ددغو خایونو ښیښي به یي په کا ږوو ویشتلي . د مشهد په ښار کي افغاني جنرال قونسلګرۍ ته مخا مخ د شراب خر څولو یوه مغازه وه چي په ۱۹۷۷ کال کي د یوي ډلي ځوانو شاګر دانو له خوا دغه مغازه په ډبرو و ویشتله سوه چي دمغازي ټولي ښیښي یي ور ماتي کړي او ډیر ژر دغه شاګر دان دامنیتي قوو له خوا محا صره سول څو شاګردان و نیول سوه اما ډیر شا ګر دان د افغاني جنرال قونسلګرۍ د باغچي د لاري څخه په نورو کو څو کي خپاره سوه . په ۱۹۷۸ کال کي د عامو خلګو او شاګردانو مظا هرو په ایران کي شدت پیدا کړ او شپا ړس میاشتي وروسته د ایران پاچا مجبور سو چي د ایران خاوره پریږدي او مصرته ولاړ سي . د ۱۹۷۹ کال د فبروري په میاشت کي آیت الله خمیني قدرت ته ورسید . (٤)

۲ ـ په افغانستان کي : زموږ په هیواد افغانستان کي د ۱۹۱۹ کال د فبروري د میاشتي پر ۲۲ نیټي اعلیحضرت امان الله خان د افغانستان پاچا سو چي د ۱۹۲۹ کال د جنوري د میاشتي تر څورلسمي نیټي پوري یي په افغانسان کي سلطنت و کړ د ده د سلطنت په وخت کي وروسته تر هغه چي افغانستان خپل استقلال واخست ، ده په هیواد کي د معارفو ، مطبو عاتو ، عمراني چارو او د افغاني جامعي په نورو چارو کي اصلاحي ریفور مونه پیل کړه ، د ده د اصلاحاتو لمړۍ مرحله چي د ۱۹۱۹ کال څخه بیا تر ۱۹۲۳ کال پوري رسیږي ډیره بریالۍ وه ، ولې د ده د اصلاحي پروګرامونو په دوهمي مرحلي کي د خارجي هیوادونو په لمسون ، ارتجاعي قوتونو په هیواد کي عکس العملونه ایجاد کړه څو جي وروسته خبره دي ځای ته ورسیده چي حبیب الله کلکاني د خپلو دریو سوو ملګرو په مرسته د هیواد پای تخت ونیوی او اعلیحضرت امان الله خان د کند هار د لاري څخه د افغانستان پریښوولو ته مجبور

سو . د دغي پيښي په نتيجه كي تر ډيره وخته په افغانستان كي تنويري چاري او اجتماعي نهضتونه خا موشه سوه .

د اعيحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په دور كي بيرته په هيواد كي تنويري او اجتماعي چارو ته توجه وسوه ولې د دغو پروگرامونو په تطبيق كي ډيري اشتباهگاني سوي دي ، د مثال په توگه :

ـ د ۱۹۵۹ كال د آ گست د مياشتي پريو ديرشمي نيټي د محمد داود خان د صدارت په وخت كي د ښځو مخ لڅې اعلان سو چي په كندهار كي د دغه اجتماعي نهضت په مقابل كي قيام وسو ، چي د هغه وخت حكومت د برچي په زور د كندهار د خلگو د دغه مخالفت مخه ونيوله .

ـ د افغانستان د ديمو كراسۍ په دوري كي په ۱۹٦۸ كال كي د اصلاح په ورځ پاڼي كي د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندي يو كاريكاتور خپور سو چي د ډيرو افغانانو په فكر د دغه كاريكا تور هدف حضرت پيغمبر ء ص ء ته اشاره وه .

ـ په همدغه كال كي د پر چم په جريدي كي پر لينين درود ويل سوې و ،

د پورته ناوړه اعمالو په نتيجه كي په ۱۹۷۰ كال كي د هيواد د ډيرو برخو علماوو د درو څلويښتو ورځو له پاره د پل خشتي په مسجد كي را غونډ سوي وو چي په هيواد كي د چپو افكارو او د دولت د نشراتي پاليسي پر ضد يي خطابي وركولي .

د افغانستان په دولتي او حكومتي حلقو كي د ديني علماوو دغه عمل د امان الله خان د وخت د حالت سره مشابـه بلل كيدى . دوى د ديني علماوو دغه حـركت يو ارتجاعي عمل او هغه يي د خارجي هيوادونو په لمسون با له .

د افغانستان دولت او حكومت د ديني علماوو غوښتني و نه منلي او د دوى پر ضد يي د ډير شدت څخه كار واخستى او د شپي له خوا څخه يي ټول علما په زوره د مسجد څخه و ايستل او دوى يي په عسكري لاريو كي واچول او مربوطه ولايتونو ته يي ورسول او په ولاياتو كي يي د ټولو څخه داسي تعهدنامي واخستي چي ، وروسته تر دي به دوى په داسي اجتماعاتو كي برخه نه اخلي .

د ديني علماو پر ضد د حكومت د دغه شديد عمل څخه د هيواد چپو احزابو

ډیره ګټه پورته کړه ، څرنګه چي د هیواد چپو احزابو د دیمو کراسۍ په دورې کي ډیر رشد کړې و او د پوهنتون او لیسو په شا ګردانو کي یي ډیر پلویان درلودل ، نو ډیر ژر دغه چپ احزاب د افغانستان اردو تــه متوجه سوه او پــه اردو کي یي هم ډیر ژر نفوذ وکړ چي په لږ وخت کي یعني په ۱۹۷۸ کال کي خلق او پر چم ډلو د اردو په مرسته کودتا وکړه چي د دغي کودتا په نتیجه کي افغانان یو د بل سره په جنګ اخته سوه ، او زموږ هیواد د لوي تبا هې سره مخا مخ سو .

پورته مثالونه دا ثابتوي چي که د افغانستان او ایران دولتي مشرانو په افغانستان او ایران کي د دواړو هیوادونو د عیني شرایطو سره سم یو متوازن ملي سیاست غوره کړې وای ، د دي امکان موجود و چي په دغو دواړو هیوادونو کي به د کیڼ او ښې اړخ د تحولاتو مخه نیوله سوې وای او دواړو هیوادونو به سالمه وده کړي وای .

که افراط دې که تفریط یو د بل سر خوري

هــر یو بل ته قبر کن د بل اجل دې (۵)

ب : د تاریخ په اوږدو کي افغانستان د خپل تاریخي موقعیت په وجه همیشه د خپل شمالي او جنوبي ګاونډیانو د منافعو قرباني سوی دی . په تیرو دوو پیړیو کي د افغانستان په برخه کي د انګریزانو پالسي داوه چي روسان او بیا وروسته شورویان باید د افغنستان د لاري ددوی مستعمیري یعني هند ته داخل نه سي . نو څکه دوی د افغانستان څخه د یوي حایلي او متروکي منطقي په حیث استفاده کوله او د خپلي دغي پالسي د تحقق له پاره یي ډیري سیمي د افغانستان څخه بیلي کړي ، د دیــورنـد او ګندمك معاهدي یي پر افغانستان باندي تحمیلي کړي . تر دوهم جهاني جنګ وروسته چي زموږ په سیمو کي د انګریزانز ځای امریکایانو ونیوی ، نو پخواني پالسي تغیر و موندی ، په سر کي د نظامي اتحادیو د لاري د افغانستان د ګاونډیانو پــه وسیله ، د شوروي اتحاد محاصره پیل سوه ، ولي د ثور د ۷ تـر کودتا وروسته یــي افغانستان د تلکي په حیث استعمال کړ او قطبي خرس یي په دغـي تـلکـي کي داســي راشکیل کـړ چي په هغه هیواد کي مسلط سوسیالستي نظام یي د ابد له پاره د تاریخ په کندي کي واچوی . ولي په اوسنی پیړی کي غربي نړی د منځني آسیا د تیلو او ګازو سرشارو

ذخیرو ته د رسیدلو له پاره د افغانستان په شمالي گاونډیو ملکونو کي پراخي هڅي پیل کړي دي چي ددغو ذخیرو پایپ لاینونه به د افغانستنان د لاري بحر ته غزول کیږي ولي اوس هم جنگ ځپلي او بیدفاع افغانان په خپل راتلونکي هیڅ نه پوهیږي او د نامعلوم سرنوشت په انتظار کي دي (٦)

ج : په ۱۹٦۳ کال کي هغه وخت چي د ایران د پا چا محمد ر ضا پهلوي په منځگړیتوب د افغانستان او پا کستان سیا سي منا سبات بیرته عادي سوه نو په هغي افغاني ډلي کي چي د تورخم له لاري ځخه یي پیښور ته سفر وکړ زه هم شامل وم دغو دولتي ما مورینو په پیښور کي افغاني قونسلگري پرانستله ، د افغانستان او پاکستان تر منځ یي تجارتي او ترانزیتي منا سبات بیرته عادي کړه ۰

کله چي زه د اول وار له پاره په پیښور کي مقیم سوم او د صوبه سرحد ځیني سیمي مي ولیدلې چي په هر کلي کي بریښناوه ، د چښلو صحي اوبه هر چا ته مهیا وې ، هلته سړکان پاخه وو او د اورگاډي پټلې د هغه ولایت هر کنج ته غزول سوي وو د کرني طریقه یي هم ډیره پر مخ تللې وه ، د هغه ولایت په ټولو سیمو کي د غلو او میوو ډیره پریماني وه ، ډیر لوی پوهنتون او نوري تعلیمي مؤ سیسي د خوا نانو د زده کړي له پاره جوړي سوي وي ، په ښا رو نو کي آزاد اخبارونه خپریدل او په مختلفو وختو نو کي د پیښور په ښار کي سیا سي اجتما عات کیدل چي دا ټول دپرمختگ او د تمدن نښي زما له پا ره ډیري نوی او جا لبي وې ۰

ما یوه ورځ یوه پیښوري دوست ته چي د طب ډاکټر و په حسا دت سره و ویل چي دلته ستا سئ د ژوند کولو له پاره ډیر عصري وسایل برابر سوي دي ولې زموږ په هیواد کي ډیر کار نه دې سوې ، نو په دغه وجه موږ د ژوند کولو ډیر وسایل په لاس کي نه لرو .

دغه ډاکټر زما پر خبرو د تبصرې کولو په وخت کي زما ځخه داسي پو ښتنه وکره ((آیا افغانان د خپل اوسني ژوند ځخه خوښ دي او که عصیان یي کړئ دې او په خپل هیواد کي یي بي امنیتي راوړې ده ؟))

ما ده ته په جواب کي و ويل چې زموږ په هيواد کي د غلو او داړه ما رانو شمير ډير لږ دې . افغانا ن د خپل هيواد هري سيمي ته په ډير اطمينان سره سفر کوي ، نارينه او ښځي خارجي سيلا نيان ، زموږ په ټول هيواد کي خپاره دي ولې د دغو بهرني اتياعو سر او مال ته څوك تاوان نه رسوي ، او حتې ميلمه پالنه يي هم کيږي ،زما تر خبرو وروسته دغه ډاکټر ما ته وويل ((ستا د خبرو څخه داسي ښکاري چې ستا سي د هيواد خلگ په خپل اوسني ژوند خوشحاله دي)) ده زياته کړه ((زه تاسو افغانانو ته يوه مشوره در کوم او هغه دا چې تا سي بايد پام وکړې چې په خپل هيواد کي بي ځايه لاسونه و نه وهئ او پريږدې چې ستا سي هيواد په کراره سره آباد سي او په راتلونکو کلونو کي به د هو سا ژوند خا وندان سئ))

زه چې اوس د خپل هيواد او سني بده ورځ وينم ، نو ما ته هر وخت د هغه ډاکټر پورته حکيمانه مشوره را په ياد سي ، او په دي فکر کي سم چې آيا ولې موږ افغانان پخوا په دي خبره نه پو هيدلو چې په خپل هيواد کي بي ځايه لاسونه و نه وهو !

په تيرو ديرشو کلونو کي زموږ په هيواد کي هر راز لاسونه و وهل سوو ، هلته نيمگړې ديمو کراسي راغله ، وروسته له هغه د سرطان د ٢٦ او دثور د ٧ کودتاگاني و سوي ، چې د وروستي کودتا په نتيجه کي د شوروي سري لښکري زموږ په پاك هيواد ور ننوتلي او د افغا نستان خپل وا کي د منځه ولاړه ۰ د شوروي تر نظامي اشغال وروسته زموږ هيواد د شرق او غرب د نړې د لويو قوتونو د حرب ميدان وگرزيدې ، د لسو کلو نو تر جنگ وروسته ، د افغا نانو په سر ښندنه او جهاد په افغا نستان کي شوروي ما ته و خوړله او په کښته سترگو زموږ د هيواد څخه و ووت .

ولي د تا سف ځاى دادې چې په افغا نستان کي يوه جهاني اشغا لگر قوت ماته وخوړله او د هغه رقيب بل جها ني قوت خپل هدف ته ورسيدې چې د شوروي تر ماتي او ټو ټي کيدلو وروسته ، د خير پر غونډی کښينا ست او د يو سيل بين حيثيت يي غوره کړ ، د جنگ ځپلي افغانستان مقدرات اوس د سيمي د هيوادونو په لاس کي دي او اوس عرب او عجم زموږ په هيواد کي لاسونه وهي او د ژوند کولو هر څه يي د

افغانانو ښځه وا خستل چي د شوروي اتحاد د ناروا تجاوز په نتيجه کي ، په لکونو افغانـان مړه يا ټپيان سول او زموږ هيواد د خاورو سره بـرا بـر سو ٠ پــه مليونـونـو افغانانو خپل هيواد پري ايښي دي او په پرديو هيوادونو کي يي سرونه پناه کړي دي او د خپل هيواد له پاره هيڅ نه سي کولای ٠

چا يي پلو ليدلې نه وو اوس د جمرود پر لوري ځي سر تور سرونه (۷)

زما په عقيده اوس موږ ټولو او مخصوصا چيز فهمو افعا نانو ته په کار دي چي په خپلو کي سره متحد سو او د پـرديـو هيوادونـو دلاس وهني مخه و نيسو او د يـوه واحد او سر لوړي افغانستان په فکر کي سو ٠

ددي برخي يادداشتونه

١ ـ الفت ، ګل پا چا ، د الفت مرغلري ، مخ ۲۷

۲ ـ ابرا هميان ، اروند ، ايران د دوو انقلا بو نو تر منځ ، مخ ۲۷۹

۳ ـ همدا اثر ، مخ ۲٤

٤ ـ زما مشا هدات

٥ ـ د الفت مرغلري ، مخ ۳۸٦

٦ ـ زما مشاهدات

۷ ـ د مجا هد ولس مختلفي ګڼي

لومړي برخه

لومړی فصل

الف : هغه مسایل چي په شلمي پیړۍ کي د افغانستنان په برخه شوي وو

۱ ـ هغي سیمي چې د افغانستان څخه بیلي سوي دي

زموږ لرغونې هیواد افغا نستان چي د مختلفو مدنیتونو او کلتورونو لکه د منځني ختیز ، منځنۍ آسیا ، د هند د نیمي وچي ، لیري ختیز او د پا میر له لاري څخه د چین د سنکیانگ د ایا لت سره په ارتباط کي واقع سوی دی او ډیر مهم ستراتیژیك موقعیت یي لرلی دی ، نو ځکه د تاریخ په اوږدوکي همیشه د مختلفو لښکرکښیو او فتوحاتو په وجه ، متأثر شوی هم دی ۰

د اتلسمي پیړۍ په پیل کي د افغانستان سرحد د هرات څخه تر کشمیره ، او د آمو د رودڅخه تر عربي بحیري پوري رسیدی . ولې د افغا نستان اوسني سرحدات د نولسمي پیړۍ په وروستي لسیزي او یا د شلمي پیړی په پیل کي جوړ سوي دي (۱)

د افغا نستان په څنگ کي انگریزانو چي د هند په نیمه وچه کي د یوه استعماري

هیواد په بڼه ، خپلي منګلي ښخي کړي وي او د هند پر طلايي مستعمري باندي تود راغلي وو او نه يي غوښتل چي بل استعماري هیواد د دوی سره په دغه ثروت کي شریك سي ۰ نو دوی د دروو خواو څخه هند ته د ننوتلو لاري تړلي وي ، د هند د شمال خوا ته د همالیا غر هم هند ته د مهاجمینو د دخول ما نع و ۰ چي په وچه کي یوازي یوه لاره د هند دمدخل په حیث په شمال لویدیز کي موجوده وه چي هغه لاره د افغانستان په لاس کي وه .

د تاریخ په اوږدو کي په استثنا د عربو او انګریزانو نور ټول د نړې مهاجمین د افغا نستان له لاري څخه ، هند ته ورننوتلي دي ۰ د بلي خوا څخه کله چي انګریزانو د (پاني پت) په جنګ کي د افغا نستان نظا مي قوت او په هند کي د افغانانو معنوي نفوذ ولیدی نو دوی دي نتیجي ته ورسیدل چي په را تلونکي کي په خپله افغانستان د انګریزانو د منافعو له پاره لوی خطر وې . (۲)

کله چي انګریزانو په پنجاب کي د زمان شاه نظا مي حرکات او د افغانانو سره د هندیانو د مرستي تما یلات ولیدل نو د دوی حدس او ګمان په یقین بدل سو او انګریزانو خپل ټول قوت افغا نستان ته متوجه کړ ۰

په سرکي انګریزانو د افغا نستان په باره کي (تدا فعي سیا ست) غوره کړ او هند ته يي د افغا نستان د ورننوتلو مخه ونیوله ، و روسته د انګریزانو دا پالسي په (تعرضي سیا ست) واوښتله چي دوی خپل دغه وروستې سیا ست په مختلفو شکلونو په افغا نستان کي عملي کړی دی .

لنډه يي دا چي په افغانستان کي د انګریزانو سیا ست دا وو چي افغا نستان با ید تجزیه او ټوټې کړل سي ، افغا نان په خپلو کي په نفاق او کورني جنګ اخته سي ، او افغا نستان د انګریزانو د لاس پوځو حا کمانو تر کنترول او اداري لاندي راوستل سي ، او د ضرورت په وخت کي افغا نستان د دوی له خوا نظا مي اشغال کړل سي .

د انګریزانو اصلي هدف دا و چي افغا نستان یو کمزوره ، محتاجه او د دنیا څخه منزوي او یوه متروك هیواد په څیر و سا تل سي او په افغا نستان کي د نوي فرهنګ او تمدن د را تلولو مخه و نیوله سي ، انګریزا نو ، خپله پورتني طرحه د اتلسمي پیړې په

وروستي نما يي كي (د زمان شاه دوره) او بيا د شلمي پيړۍ تر منځنيو پوري (د دوهم جهاني جنگ تر پا يه) په مختلفو شكلونو په ا فغا نستان كي تطنيق كړي وه ۳

انگريزانو د افغا نستان د كمزوره كولو په غرض خپل تدا فعي سيا ست داسي پيل كړ ، دوی دخپلو نمايندگانو John Malcolm او Sir Harford Jones په وسيله ډيري نظا مي او ما لي مرستي د ايرا ن پا چا فتح علي شاه ته وړا ندي كړي. انگريزي معلمين او مهندسين يي د ايران په اردو كي و گمارل ، ايراني قاجاري دولت يي دي ته تشويق كړ چي افغاني د خرا سان ولايت ا شغال كړي ۰

د انگريزانو د دغو اقداما تو په نتيجه كي د ايران قاجاري دولت د فرا نسي د دولت سيا سي هيأت د ايران څخه و شاړه ، انگريزانو د ايران د دولت څخه وغوښتل چي د ايران د لاري څخه ، هند ته د هر اروپا يي هيواد د لښكرو مخه و نيسي ۰ ايرانيان بايد افغا ني لښكري پري نږدي چي پر هند باندي حمله وكړي ، كه چيري د افغا نستان پا چا زمان شاه پر هند باندي د حملي اراده وكړي ، بايد د ايرن قاجاري دولت د افغا نستان پر خاوري تجاوز وكړي او د خراسان ولايت و نيسي ، انگريزان د خپلي جا سوسي دستگاه په وسيله په افغا نستان كي دننه په دي بريا لي سول چي د افغا نستان دولت مات كړي او د افغا نستان پاچا له منځه يوسي ، د زمان شاه رقيب ياغي شا هزاده محمود د ايرانيانو له خوا تجهيز او افغانستان ته و ليږل سو ، د انگريزانو د دغه فعا ليت په نتيجه كي زمان شاه و وژل سو او د افغا نستان مركزي دولت د منځه ولاړ ، په افغا نستان كي سيا سي او اداري خلا ايجاد سوه ، په هيواد كي داخلي جنگونه پيل سوه او د ايران قاجاري دولت د خراسان ولايت و نيوه ، وروسته بيا انگريزانو خپله تعرضي نقشه چي د افغا نستان د تجزيي او ټوټي كولو له پاره جوړه سوی وه عملي كړه . (٤)

د پنجاب مها را جا (رنجت سنگه) چي په ۱۷۹۹ كال كي د زمان شاه له خوا د پنجاب د والي په حيث مقرر سوی و د زمان شاه تر پاچاهي وروسته چي افغانستان په كورني جگړه اخته سو ، رنجت سنگه د انگريزانو په تحريك او حمايه ، پنجاب د يوه خپلواك هيواد په حيث اعلان كړ ۰

په ۱۸۱۲ کال کي د اټك کلا ، د پنجاب سيکانو و نيوله

په ۱۸۱۸ کال کي د ملتان ولايت د سيکانو واکدارانو و نيوې

په ۱۸۱۸ کال کي د کشمير ولايت د سيکانو له خوا اشغال سو

په ۱۸۲۱ کال کي ديره غازي خان او ديره اسماعيل خان د سيکانو حکومت ونيوې .

په ۱۸۳۳ کال کي د پيښور ولايت د سيکانو د حکومت له خوا اشغال سو ۰

پورتنې سيمي چي د افغا نستان د خاوري برخي وي او د پنجاب مهارا جا رنجت سنگ لـه خوا نيولــي شوي وي ۰ پــه ۱۸۳۲ کال کــي د هغه تړون له مخـي چي په

شکار پور کي د افغا نستان د مخلوع پاچا شاه شجاع او رنجت سنگه تر منځ عقد شوې و ، دغي سيمي په پنجاب پوري و تړلي شوي ۰

پــه ۱۸٤۳ کال کــي د سند ولايت د افغا نستان څخه جــلا او د انگريزانــو حکومت ونـيـوې ۰

دبلوچستان ولايت د ۱۸٥٤ کال څخه بيا تر ۱۸۷٦ کال پــوري په تدريج سره انگريزانو اشغال کړ۰

په ۱۸۸٤ کال کي د (مرو) ولايت د تزاري روس له خوا و نيول سو ۰

په ۱۸۷۹ کال د مي د مياشتي پر ۲۶ د گندمك د معاهدي مطابق د (فوشنج) څخه تر (کوړك) پوري ، (کرم) او (لنډې کوتل) د امير محمد يعقوب خان له خوا انگريزانو ته ور کړل سول۰

په ۱۸۸٥ کال کي د (پنجده) سيمه تزاري روسيي و نيوله .

په ۱۸۷۲کال کي د سيستان د ولايت يوه برخه د انگريزي حکم له خوا د ايران دولت ته ورکړه سوه (٥)

په اتلسمي پيړۍ کي هغه دولت چي په افغا نستان کي د ابداليانو د کورنۍ له خوا جوړ سوې و ، او دغه دولت خپله خارجي پالسي د افغا نستان د طبعي حدودو مطابق تثبيته کري وه ، ولي په نولسمي پيړې کي چي ابدالي دولت د منځه ولاړ او د هغه پر ځاى د محمد زوو حکومت منځ ته راغي ، د هيواد ساحه د هري خوا څخه مخصوصا

د ختیز او جنوب له خوا غوځه سوه تر څو چي اوسنی شکل یي اختیار کړ او افغانستان د سند د رود د بحري غاړي څخه پر شا و تمبول شو او په وچه کي یو محصور هیواد سو . (۶)

لومړني تبصره : د افغا نستان جنوبي او جنوب شرقي سرحد چي (۱۵۱۰) میله دې په ۱۸۹۳ کال کي د ډیورنډ د کرښي په وسیله تثبیت شو

د افغا نستان شما لي سرحد چي ۱٤۸۱ میله کیږي ، لویه برخه یي په ۱۸۹٦کال کي د پخواني روسي ددولت سره تثبیت شو ۰

د افغا نستان غربي سرحد چې (۵۵۰) میله کیږي ، په ۱۹۳۵ کال کي د ایران د دولت سره تثبیت سوې دې ۰

د افغا نستان په شمال شرق کي د واخان په سیمي کي د افغا نستان سرحد چي (۵۰) میله دې په ۱۹٦٤ کال کي د چین د هیواد سره تثبیت شو ۰

دوهمه تبصره : روسانو د ۱۸۸۵ کال د مارچ د میاشتي پر ۳۰ نیټي په یوي خونړۍ جګړي کي چي په هغي کي (۸۰۰) افغانان په شهادت ورسیدل ، د پنجده علاقه و نیوله ۰ د ډیورنډ د بیو ګرافي کتاب دغه پیښه داسي تشریح کوي ۰

روسان په ۱۸۸٤ کال کي د (مرو) په اشغال سره د افغا نستان سرحد ته نور هم نژدي سول ، کله چي روسانو د مرکزي آسیا ریلوي اعمار کړه او بخارا ، سمرقند او تاشکند د دغي امپراتورې یوه برخه سوه نو انګریزان دي نتیجي ته ورسیدل چي اوس روسان په ډیري آسا نې سره د مځکي او د بحر له لاري څخه ډیر نظا مي قطعات د افغا نستان شمال غربي سرحد ته راوړلای سي ، او برتانوي هند تر لوی خطر لاندي راځي ، نو انګریزانو روسانو ته پیشنهاد وکړ چي باید د افغا نستان شمال غربي سرحد چي (۲۲٦) میله کیږي ، بیا د سره څخه تثبیت کړل سي ، چي د دغه کار له پاره د انګریزانو له خوا د میجر جنرال Sir Peter Lamsden په مشري یو لوې او مجهز هیأت د کوټي ، نوشکي ، هلمند او فراه له لاري څخه د ۱۸۸٤ کال د نومبر په میاشت کي د هرات د ولایت د کوهسان ولسوالۍ ته ورسیدې ۰ او د روسانو له

خوا جنرال Zeienoi د هغه هیواد د هیات مشري پر غاړه درلودله ، انګریزانو او روسانو پخوا دا منلي وه چي په دغي سرحدي سیمي کي هره ساحه چي د هر هیواد په لاس کي وي ، هغه ساحه به د هغه هیواد د خاوري یوه برخه وي ۰ چي د پنجده علاقه د افغانستان په تصرف کي وه او د انګریزي هیات مشر لمزدن پخپله پنجده ته ورغلې و او ده داموضوع تا ئید کړي وه ، په دغي منطقي کي د افغا نانو او روسانو ډیر نظامي قوتونه ځای پر ځای سوي وو او دواړو خواو پر دغي منطقي با ندي جنګ ته آماده ګي نیوله ، د افغا نانو نظا مي قوت چي (۸۰۰) سپاره او (۱۲۰۰) پلي عسکر وو په دي لاندي ډول د جنګ په محاذ کي ځای پر ځای سوي وو ۰

الف : د جبهي په کیڼي خوا کي د جنرال غوث الدین خان تر قو ماندي لاندي د هرات د سپرو قوه وه چي یو توپ یي هم درلود ۰

ب : د جبهي په منځ کي د نا یب سالار عبد الرحیم په مشرې د پیا ده عسکرو قوه وه .

ج : د جبهي ښې خوا ته د کرنیل شاه مراد خان په مشرې د پیا ده عسکرو قوه وه۰

د : په آقتیپه کي د خا صه دارانو ډله ، او دوه توپو نه تعبیه سوي وو ۰

ه : پنځه خفیف توپونه د پل خشتي په شمال شرقي خوا کي ځای پر ځای سوي وو .

د افغا نانو اسلحه (دهن پوره) تو پك وو چي اکثر دغه توپك د با ران د اوریدلو په وجه د کاره لویدلي وو . ولي روسانو ډیر لوي او مجهز نظا مي قوت د افغا نانو په مقابل کي درولې و .د افغا نانو او روسانو د نظامي قوتونو موقعیت په هغي نقشي کي څرګندیږي چي د دغه کتاب په ضمیمه پاڼو کي راغلي ده۰

روسان د ما رچ د میا شتي پر ۳۰ نیټی پرپل خشتي باندي د کشك د رود څخه تیر سول او په زوره یي پنجده اشغال کړه . په دغي جګړی کي د کرنیل شاه مرادخان په شمول اته سوه افغا نان په شهادت و رسیدل .

دډیـورنـډ د بیوګرافي پـه کتاب کـي دا هم لیکل سوي دي چــي د جنګ د محاذ افغانانو بـه ویل چي انګریزانو غوښتل چـي افغانان او روسان سره وجنګوي ، او دوی افغانان دجنګ لـه پاره ډیر تشویقول ، ولــي دوی هیڅ راز مرستــه د افغا نـانـو سـره

نه ده کړې .

د پنجده د حادثي په وخت کي امير عبدالرحمن خان د برتانوي هند د ويسرا (لارډ دوفرين) په بلنه په راولپنډې کي و . د ډيو رنډ د قوله په دغه کتاب کي ليکل سوي دي چي ((مونږ ته د پنجده د حادثې خبر د شپي له خوا ناوخته راورسيد او زه په هغه شپه امير عبدالرحمن خان ته ورغلم او ده ته مي د پنجده په جنګ کي د افغانانو د ظالمانه وژل کيدلو او مخصوصا د افغاني جنرالانو د وژل کيدلو خبر ور کړ ٠ ولي امير عبدالحمن خان د دغي پيښي سره علاقه ونه ښووله او ما ته يي په جواب کي و ويل چي ما ته تکليف مه راکوه ٠ او دايي هم و ويل چي د دوو سوو يا درو زروو افغانانو وژل کيدل اهميت نه لري او ديوه يا دوو جنرالانو وژل کيدل تر هغه لا هم بي اهميته دي په دي چي افغا نستان ډير جنرالان لري.))

د پنجده حادثي انګريزان او روسان د جنګ سرحد ته نژدي کړل چي په پاى کي د ۱۸۸۵ کال د دسمبر د مياشتي پر ۱۰ نيټي د (لارډ سلسبري) او د روس د سفير له خوا په لندن کي يوه معا هده لاس ليك سوه چي د دغي معا هدې پر اساس د پنجده سيمه روسانو ته ورکړه سوه او د ذوالفقار تنګى د افغا نستان د خاوري يوه برخه سوه (د ډيورنډ د بيوګرفې کتاب مخونه ۱۳۳ تر ۱۵۰)

دريمه تبصره ـ د ګندمك معا هده : وروسته تر هغه چي امير شير علي خان د کابل څخه مزار شريف ته ولاړ، او د ۱۸۷۹ کال د فبروري د مياشتي پـر ۲۱ نـيـټـي په مزار شريف کي وفات سو ، د ده زوى محمد يعقوب خان خان په کابل کي د افغانستان د امير پــه حيث اعلان کړ . چي وروستـه ده د انګريزانـو سره يــوه معا هده لاس ليك کړه . دغــه معا هــده د اميــر محمد يعقوب خان او د انــګريــز (لوويس کيوناري) تر منځ د جلال آباد د ښار په ۹ ۲ ميلى کي د کندمك په کلي کي لاس ليك سوې ده . (۷)

د دغي معا هدي په وجه د افغا نستان ملي حا کميت او د خاوري تما ميت ته لويه صدمه ورسيدله٠

۲ ـ دډیورنډ د کرښي موافقتنامه

د ۱۸۹۳ کال د نومبر د میا شتي ۲ ۱ نیټه

د برتانوي هند د خارجه چارو وزیر Henry Mortimer Durand دیوه هیأت په مشری د ۱۸۹۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر دوهمي نیټي کابل ته ورسید ۰ انگریزانو د مخه تر هغه چي د ډیو رنډ د موا فقتنا مي په باب د افغا ني مقا ماتو سره خبري وکړي دوی د افغا نستان په سرحداتو کي وضعه په خپله گټه مغشوشه کړه ، دوی په سرحدي سیموکي د اقوامو تر منځ خونړي جگړې پیښي کړي ، انگریزانو د توري د قوم یوه قبیله ، دي ته تشویق کړه چي د نورو اقوامو په مخکو کي د (پټاله) په نا مه یوه نوې واله و کا ږي چي دغه کا ر د هغه ځای د اقوامو تر منځ لوی اختلاف را پیدا کړ . چي مقا بل لورې دخپل حق د دفاع لـه پـا ره راو پاځیدل او یـو لـوي خونړي جنگ ومښت .

په ختیزو سیمو کي انگریزانو اعلانونه خپاره کړه او په دغو اعلانونو کي دوی خپلو سرحدي معاش خورو ته لیکل وو چي ، د هغه چا معاش به دوه برابره سي څوک چي د انگریـزانـو دولت تـه یـو اطا عت لیك وړانـدي کـړي . هغه وخت چـي امیـر عبدالرحمن خان دغـه اعلانونـه ولوستل ، نـو یـي خپل سپاه سالار غلام حیـدر خان تـه و لیکل ((که د انگریزانو حیله او فریب او د پیسو پا شل په مسلما نانو کي نه وای ، دوی نه سوای کولای چي د هند اسلا مي هیواد و نیسي ، بیا د سند د رود څخه چي د افغانستان طبعي سرحـد دی را تیر سـي پیښور ، دیـره جات او د سند سیمه ونیسي او د افغا نستان خاوره د افغانستان د دولت سره و ویشي)) (۸)

دننگرهار په سرحد کي هم انگریزانو خلگ تحریك کړه چي د (مچني) په سیمي کي یوه واله و کاږي او د هغه ځای د خلگو تر منځ دښمني ایجاد کړي . انگریزانو همیشه هڅه کوله چـي د خپلو اجیرانـو پـه وسیله د ډیـو رنـډ د کرښي پـه دواړو غا ړو کي بي امنیتي جوړه گړي او امیر عبدالحمن خان دي ته مجبور کړي چي د یوي

جناح دفاع وکړي . د مثال په توګه : کله چي د شينوارو او اتمانزو تر منځ جنګ پېښ سو . امير عبدالحمن خان د سرحد د پوري خوا پر متجاوزينو باندي هجوم ور وړ ٠

د ډيورنډ هيأت څلويښت ورځي په کابل کي پاته سو ، خبري ډيري سړي او په کراره پر مخ تللي ٠ انګريزانو سرحد ته نژدي نظا مي قوتونه د تيار سی په حالت کي درولي وو ٠ امير عبدالرحمن خان ته د انګريزانو پيشنهاد داو چي د دوی جوړه سوي موافقتنامه او نقشه بايد لاس ليك کړي چي د نه امضا په صورت کي به د دواړو هيوادونو سيا سي مناسبات پرې سي ٠ دريم حالت موجود نه و ٠ امير عبدالحمن خان د خان د بقا له پاره دغه موا فقتنا مه لاس ليك کړه ٠ ده د افغانستان د خلګو سره مشوره نه ده کړي . امير عبدالرحمن خان حتي خپل د دربار ما مورين په دغه موضوع نه دي خبر کړي . ده و ړه يـا لويـه جرګه چي د افغا نستان د خلګو نما ينده ګي وکړي نه وه را غوښتي (٩)

د ډيو رنډ د کرښي د موا فقتنامې څخه د انګريزانو اصلي هدف داو چي که روسان د افغا نستان د لاري څخه د هند د نيولو اراده وکړي او يا د امير عبدالرحمن خان تر مرګ وروسته په افغا نستان کي د انګريزانو پر ضد ملي مبارزي پيل سي نو دوی به په ډير سرعت سره د کابل ، غزني او کند هار سترا تيژيکي لاري تر خپل کنترول لاندي وروړي (١٠)

ډيو رنډ د خپلو خا طراتو په کتاب کي ليکي چي د هند برتانوي هيأت و ظيفه درلوده چي امير عبدالرحمن خان دي ته تشويـق کړي چـي خپل عسکر د (روشان) او (شغنان) د سيمو څخه چي د بخا را يوه برخه ده او په ١٨٧٣ کال کي روسانو ته ورکړه سوې ده ، وبا سي ٠ او هم دي هيات وظيفه درلوده چي د امير عبدالرحمن خان د خوابدي چي د کورك د غره د تونل او په نوي چمن کي د ريلوې پر جوړولو يي ښکا ره کړې وه له منځه يوسي ٠ د انګريزي هيأت اصلي او مهم هدف د هند د شمال غربي سرحد يعني د ډ يو رنډ د کرښي تثبيت و .

ډيو رنډ د خپل سفر په ارتباط ليکي ((مور د ١٨٩٣ کال د سبتمبر د مياشتي په نيمايي کي د پيښور څخه حرکت وکړ او زمور هيأت په لنډی کوتل کي د سپه سالار

غلام حیدر خان له خوا پذیرایي سو ، د جلال آباد ، جگدلك او لته بند د لاري څخه کابل ته ورسیدو او په ء اندکي ء کي چي د بابر د مقبري او د چهل ستون د قصر تر منځ واقع و ، ځا ی پر ځای سوو. په کابل کي د اوسیدو په وخت کي زموږ تشویش دا و چي که په دغه وخت کي امیر عبدالرحمن خان مړ سي او یا و وژل سي نو یقینا موږ به د کیونا ري او د ده د ملگرو په سر نوشت گرفتا ر سو)) دې لیکي ((په کابل کي مذاکرات ډیر بطي وو د امیر د اسلحه جوړولو ما هر MR. Pyne چې امیر ته ډیر نژدې و ، زموږ سره ډیره مرسته و کړه . ده به همیشه امیر ته مشوره ورکوله چي دی با ید د انگریزي هیأت خبري و مني)) دی اضافه کوي ((یوه ورځ ما د مستر پن څخه پوښتنه وکړه چي ولي امیر د سرحد پر موافقتنا مې باندي ژر تصمیم نه نیسي ؟ ده زما په جواب کي و ویل چي امیر ډیر عمده تصا میم د یکشنبو په ورځو کي نیسي . د مستر پن خبره رښتیاوه چي ډیري ورځي وروسته امیر په یوي یکشنبي کي د موافقتنا مې منلو ته تیار سو)) (١١)

د ډیو رنډ د کرښي موافقتنا مه د ١٨٩٣ کال د نومبر د میا شتي پر ١٢ نیټي امضا سوه دغه موا فقتنا مه اوه مادي او یوه نقشه لري . دا موافقتنا مه د واخان څخه بیا د ایران تر سرحد پوري چي (١٥١٠) میله یا (٢٢٥٥) کیلو متره کیږي د افغانستان ختیز او جنوبي حدود داسي تشریح کوي (١ ٢)

د ډیورنډ کرښه د واخان څخه پیل کیږي چي (اسما ر) او پورته وادي تر (چنگ) پورۍ به د امیر عبدالرحمن خان تر اداری لاندي وي ، ولي امیر به په (دیر) ، (سوات) ، (باجوړ) ، (چترال) او (با شگل) په سیمو کي هیڅکله مداخله نه کوي په وزیرستان کي د (برمل) سیمه امیر ته ورکوله کیږي ولي امیر باید د (وزیرو) او (دوړو) په نورو سیمو کي مداخله ونه کړي . په بلوچستان کي د (چاغي) پر اوبه لرونکي سیمي باندي چي امیر ادعا درلوده ، امیر د خپل ادعا څخه تیریږي او دغه مهمه سیمه انگریزانو ته پریږدي .د چمن په سیمي کي پر (نوي چوڼۍ) باندي چي امیر ادعا درلوده ، دې د خپلي ادعا څخه تیریږي ، او د (سرکي تیلري) په اوبو کي به امیر خپله برخه به په پیسو رانیسي.

په دغي سيمي کي به د سرحد کرښه داسي وي چي کرښه به د ء خواجه عمران ء د غره پر سر تيره سي ۰ او دا کرښه به د (پشا کوتل) سره نژدي چي د انگريزانو خاوره ده تيريږي ۰ وروسته دغه کرښه په هغه استقا مت ځي چــي (مرغه چمن) او د (شيرو اوبه) چينه افغانستان ته پريږدي ۰ وروسته دا کرښه د نوي چمن او افغاني تاڼې (لښکرو) تر منځ تيريږي ۰ دا کرښه بيا د ريلوي ستيشن ته ځي او د هغو تپو څخه تيريږي چي اصلي بولدك بلل کيږي ، او د دغه ځای څخه د جنوب خوا ته داسي کږيږي څو بيرته د خواجه عمران د غرونو سلسلي ته ورننوزي ۰ دا کرښه د انگريزانو د (گواشه) سيمي اود هغه افغاني سړك تر منځ اوړديږي چي ښوراوك ته ځي ۰

د ډيورنډ په موافقتنا مي کي دا هم ليکل سوي دي ۰

۱ ـ وروسته تردي به انگريزان د هغو حربي مهماتو د ورود ممانعت نه کوي چي افغانستان ته وړل کيږي (۱۳)

۲ ـ انگريزان به پر پخوانيو ۱۲ لکو کلدارو امداد چي هر کال به يي امير ته ورکولي ، شپږ لکه نوري کلداري اضافه کوي (١٤)

امير عبدالرحمن خان د دغي موافقتنا مي په لاس ليك سره څو ميليونه افغانان د افغانستان څخه بيل کړه ، امير عبدالرحمن خان هغه موافقتنامه لاس ليك کړه کومه چي انگريزانو جوړه کړي وه ، چي امير حتي يوه جمله هم پر دغي جوړي سوي موافقتنا مي باندي علاوه نه کړه (۱ ٥)

ځني مؤرخين ليکي چي ا مير عبدالرحمن خان دغه موافقتنا مه د دي له پاره امضا کړه چي دا کرښه دبرتانوي هند د سرحد په حيث نه بلکه د امير د جنوبي او جنوب شرقي ساحي حدود تثبيتول (١٦)

ا مير عبدالرحمن خان د ډيورنډ د کرښي موافقتنا مه امضا کړه ولي ده د موافقتنامي ضميمه نقشه څکه نـه ده امضا کړي پـه دي چي دی د هغي نقشي د ځينو ټکو سره موافق نه و ۰

تبصره : د ډيورنډ د موافقتنا مي متن چي د کتاب په ضميمه پاڼو کي سته د

پوهاند محمد حسن کا کړ د نا چاپه يوه اثر څخه اخستل شوي ده ۰

۳ ـ افغانانو د ډيورنډ کرښه نه ده منلي

کله چې د افغا نستان خلگ د ډيورنډ د موافقتنا مې د لاس ليك څخه خبر سو ل دوی د د دغي موافقتنا مي سره خپل مخالفت خرگند کړ۰ د آزاد سرحد خلگو د انگريزانو پر ضد خپلو مبارزاتو ته تر هغه وخته ادامه ورکړه تر څوچي انگريزان د هند د نيمي وچي څخه و وتل ۰ دوی د دغي موافقتنا مي منلو ته حاضر نه سول ۰ د افغانستان خلگ د دغي موافقتنا مي څخه نفرت لري (۱۷)

د وزيرستان خلگو چي د افغانستان او انگريزانو په دريم جنگ کي د دښمن ملا ماته کړي وه ، کله چي دوی د ډيورنډ د موافقتنا مي په لاس ليك خبر سول ، دوی په پکتيا کي د امير والي سردار گل احمد خان ته د خپل نماينده د وازي خوا د (کشور خان) نومي سړي په لاس يو ليك وليږې چي په هغه ليك کي داسي ليکل سوي و :

په وزيرستان کي د انگريزانو هوا خواهان وايي چي امير عبدالرحمن خان د انگريزانو د نماينده ډيورنډ سره يوه موافقتنامه لاس ليك کړي ده چي د ډيورنډ پـــه خوښه يي د (وانه) سيمه د انگريزانو دولت ته ورکړي ده ۰ که دا خبره رښتياوي نو موږ تا په دي خبر وو چي د وزيرو قوم د انگريزانو د دولت اطاعت نه کوي ، دوی د سردار څخه هيله و کړه چي د دغي موضوع رشتيا او درواغ دوی ته و وايي ، چي وروسته هره فيصله چي د وزيرو قوم لازمه و باله هغه به عملي کړي ۰ سردار گل احمد خان د وزيرو د قوم په جواب کي و ليکل چي ، ده ته د ويش د کرښي د تثبيت اطلاع نه ده ورکړه سوي او که د دواړو هيوادونو تر منځ د ويش د ليکي تصفيه راغلي وي نو دا خلگ چي تا سي ته کوم مطلب وايي دوی بايد د خپل قول د اثبات له پاره مهر سوې سند په لاس کي ولري ۰ که دوی مهر سوې سند و نه لري ، تا سي د دوی خبرې په ذهن کي مه ساتئ او ددوی خبري رښتيا مه بولې ۰

هغه وخت چي امير عبدالرحمن خان د وزيرو د قوم او خپل والي په مکاتباتو خبر سو ، ده خپل والي او خپل د واقعاتو ليکونکي خليفه نور محمد ته و ويل چي د

وزيرو قوم ته و وايا ست چي بيله د(مرغه) او (برمل) دسيمو څخه چي د وزيرو او مسعودو سيمي دي ، نور ټول وزيرستان تر دي وروسته په انگريزانو پوري تعلق لري په دي چي په دا تيرو څوارلسو كلونو كي تا سي زه ډير په تكليف كړې يم او هر څومره نصيحت چي به مي تا سي ته كاوه ، گټه يي نه كوله او په آخر كي زه مجبور سوم چي ستا سي سيمه انگريزانو ته وركړم (١٨)

انگريزانو چي د موافقتنا مي پر ضد د آزاد سرحد د خلگو مقاومت وليد ، نو يي د امير عبدالرحمن خان څخه غوښتنه و كړه چي د سرحد د كرښي يوه نقشه د امير له خوا ټولو سرحدي سيمو تــه واستولــه سي څو د ډيـورنـډ د كرښي ددواړو خــواوو اوسيدونكي په واقعيت خبرسي ٠ امير د انگريزانو دا غوښتنه و منله او په سرحدي ټولو سيمو كي يي اعلانونه خپاره كړه چي متن يي داسي دې :

د انگريزانو يو هيات د هند د خارخه وزير هنري مارتيمر ډيورنډ په مشرئ كابل ته راغلې و ، زمونږ تر منځ داسي يوه موافقتنا مه لاس ليك سوه :

د (درواز) ، (روشان) ، (شغنان) او (واخان) په سيمو كي به د سرحد گرښه د ١٨٧٣ كال د موافقتنا مي مطابق وي ، د واخان څخه به دغه كرښه كافرستان او چترال ته څي وروسته به د (سندك) څخه تيرېږي ، د هغه څايه څخه به كرښه د مومندو په غرونو كي چي د مومندو او باجوړو تر منځ پراته دي تيرېږي ٠ وروسته د سرحد كرښه د (لواړگي كوتل) او (اشكار علي) ته رسيږي ٠ دا كرښــه وروستــه سپين غره ته څيژي چي د افريدو او شينوارو اقوام سره جلا كوي ٠ د سكپام په نامه د سپين غره پر لوړه څوكه به علامه نصبيږي ٠ بيا دا كرښه (خاخيو) ، (چمكنيو) (خوستيو) او (باتورو) ته ور څي ٠ وروسته د سرحد كرښه د (خوست) او (دوړ) پولو ته رسيږي او د هغه څايه څخه (برملو) او (وزيرو) ته څي چي برمله افغانستان ته پريږدي ٠ كرښه د هغه څاى څخه (تروه) او (كا كړستان) او د هغه څاى غرونو ته چي سليمان خيل ، كا كړاو وزير سره بيلوي رسيږي ، وروسته د سرحد كرښــه د (تره كو) ، (اندړو) او (توخو) اقوامو سيموته ور ننوزي او د هغه څاى غرونو ته چي د دغو درو قومونو او كا كړستان ويش دې رسيږي ٠ تر دغه څاى وروسته د

سرحد کرښه په بلوچستان کي نوي چمن ، نوشکي ، چاغي او تر ملك سياه کوه پوري ځي ۰

د امير عبدالرحمن خان ټولي خواري او اعلاميي د خلگو په کرارولو کي مؤثر واقع نه سوې ۰ د سرحد د خلگو مبارزو ادامه پيدا کړه ۰ د موافقتنا مي د لاس ليك کولو په دوهم کال کي د مسعودو قوم په وانه کي د انگريزانو پر لښکرو باندي بريد وکړ او د انگريزانو يو ټولې عسکر يي و وژل او د انگريزانو چوڼي ته يي اور واچاوه ۱۵۰ ميله توپك يي په غنيمت يووړل ۰ انگريزان ډير وار خطا سوه چي خپل د حفا ظت له پاره يي د اټك ځخه څلور غونډه مجهز عسکر راوستل۰ د مسعودو قوم د ملا پيونده په مشرۍ څو واره پر انگريزانو حملي وکړي او دوی ته يي ډير تاوانونه ورسول انگريزان پر شا ولاړل ۰ د هند ويسرا په خپله پيښور ته ورغې سرحدي سيمي او لنډي کوتل يي وليدل انگريزانو د مومندو په سيمو کي اشتهارات خپلره کړه او په هغو کي يي خلگو ته د پيسو پيشنهاد و کړ ، خلگو د ملا قديم په مشرۍ د انگريزانو غوښتنه و نه منله او په ء موسي خيلوء ، ء گدا خيلوء او ء عيسي خيلو ء کي يي د انگريزانو د هوا خواهانو کورونوته اورونه واچول ۰ انگريزانو، ء حليمزو ء ، ء ترنگزوء، ء عيسي خيلوء او نورو اقوامو ته اطلاع ورکړه چي د مومندو غرني سيمه په انگريزانو پوري تړلي سوي ده او وروسته تر دي بايد ددغو ځايونو خلگ د افغانستان سره خپلي اړيکي و شکوي. حليم زو د هډي ملا نجم الدين ته مراجعه وکړه ، ده د سعيد محمد خان اوسلطان محمد خان په وسيله د انگريزانو پر ضد تبليغات پيل کړه ، ملايان او قومي مشران د خلگو سره يو ځای سوه ملا نجم الدين چي په آزادو مومندو کي مرکز نيولی و په ټول سرحد کي يي د انگريزانوپر ضد جهاد اعلان کړ۰ خلگو په پيښور او ديره جاتو کي د انگريزانو پر ځايونو حملي پيل کړي ۰ انگريزانو ملا نجم الدين ته پيشنهاد و کړ چي که دې د انگريزانو پر ضد د خپلي مبارزي څخه لاس واخلي او د مومندو قوم انگريزانو ته تابع کړي ، دوی به د مومندو د ټولو سيمو ماليه ده ته ورکړي ۰ ملا نجم الدين د انگريزانو دا پيشنهاد رد کړ او په پښتني نورو سيمو کي لکه يوسفزې ، سوات تر کاکړستان پوري ټول خلگ يي د انگريزانو پر ضد و پارول۰

امیر عبدالرحمن خان چــي د ډیـورنـډ د موافقتنا مـي پــر خلاف د خلگو مبارزي ولیدي ، وروسته دی هم د دغي موافقتنا مي سره مخا لف سو او د موافقتنا مي پرضد يي مخالفت پیل کړ٠ده د سرحد د مجا هدینو سره مرستي کولي ، هغوي ته به يي پیسي او اسلحه ورکوله او د ډیرو سیمو خلگ يي د انگریزانو پر ضد و پا رول امیر د انگریزانو پر ضد جهادي پاڼي خپرې کړي چي د امیر عبدالرحمن خان دا وروستې دریځ د سرحد په مجا هدینو کي مؤثر واقع سو او امیر د سرحد مجا هدینو ته نژدي سو ٠ ده مشهور مجا هدین لکه د هډي ملا نجم الدین او ملا پیونده وزیرې او داسي نور کابل ته ور و بلل او په کابل کي يي دوی ډیر و نا زول .

داوي د امیر عبدالرحمن خان په زمانه کي د ډیو رنډ د کرښي پر ضد د سرحد د خلگو مبارزي چي په اختصار سره و لیکل سوي٠

د دي مبحث په پای کي دا مطلب د یادولو وړ دې چي په وچه کي د محصور افغانستان له پاره بحر ته یوه لاره همیشه د افغانستان د پاچاهانو آرزو وه چي په مختلفو وختونو کي د غو پاچاهانو د تجارت او ترانزیتي مشکلاتو په وخت کي دغه آرزومندي ښکاره کړي ده ٠ د مثال په توگه :

په ۱۸۸۲ کال کله چي امیر عبدالرحمن خان د انگریزانو د یوه هیات منلو ته حاضر نه سو نو سمدلاسه د هند انگریزي ویسرا افغانستان ته د نظامي تجهیزاتو پر راوړلو باندي بندیزونه وضع کړل (۱۹)

ا میر عبدالرحمن خان په تاج التواریخ کي په دغه ارتباط لیکلي دي چي ((په هند کي انگریزي حکومت زما هغه توپونه چي په خپلو پیسو مي په هند کي رانیولي دي افغانستان ته د راوړلو اجازه نه راکوي او هم انگریزانو د افغاني تاجرانو د ځینو مالونو لکه وسپنه ، فولاد او مسو د راوړلو مخه هم نیولي ده ٠ دوی وايي چي کیدلای سي چي د دغو اجنا سو ځخه په حربي تجهیزاتو کي کار واخستل سي ٠ انگریزان وايي چي تر هغو پوري چي د افغانستان سره پر خپلي دوستی مطمئن نه سي ، افغانستان ته به د داسي اموالو د وړلو اجازه ورنه کړي)) (۲۰)

٤ ــ د نړۍ د هیوادونو سره د افغانستان مناسبات

د ۱۹۱۹ کال د مارچ د میا شتي پر دریمه نیټه اعلیحضرت امان ا لله خان د افغانستان استقلال اعلان کړ٠ تر استقلال یوه میاشت وروسته د امان الله خان په لارښوونه د افغانستان یو هیأت د محمد ولي خان په مشرۍ شوروي اتحاد ، اروپايي هیوادونو او امریکا ته سفر وکړ٠ دغه هیأت دنده درلوده چې د نړۍ د لویو هیوادونو سره د مستقل افغانستان سیا سي منا سبات ټینګ کړي او د هغوو هیوادونو سره تجارتي او فرهنګي قرار دادونه لاس لیك کړي٠ هغه وخت چې افغاني هیأت مسکو ته ورسید د شوروي اتحاد مشر لینن او د شوروي د خا رجه امورو کمیسار ګورګي وچرین د افغاني هیأت سره ولیدل او سمدلاسه یي د افغانستان توی خپلواك هیواد په رسمیت و پیژندی وروسته د ۱۹۱۹ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۷ نیټي د افغانستان او شوروي تر منځ د دوستۍ د تړون د خبرو له پاره د شوروي یو هیأت کابل ته سفر وکړ په دغه وخت کي د برتانوي هند یو هیأت هم د افغانستان سره د مشروطي سولي د تړون د مذاکراتو له پاره کا بل ته رسیدلي و ٠ د افغانستان خپلواك هیواد خپل د یوه بل ګاونډۍ هیواد ایران سره هم د ښو منا سباتو غوښتونکی و ولي په دغه وخت کي د ایران سره د سیا سي اړیکو د ټینګولو امکان په دي دلیل موجود نه و چي ایران د انګریزانو تر مستقیم نظا مي اشغال لاندي و ٠ افغانستان د ایران سره خپل د سیاسي منا سباتو ټینګیدل یوه بل وخت ته وځنډول (۲۱)

افغاني هیات د فرانسی ، ایتالیا او جرمني د هیوادونو له خوا ښه استقبال سو ، دوی د دغو هیوادونو سره څو قرار دادونه هم لاس لیك کړل ٠ د ترکیي دولت د افغانستان خپلواك هیواد په رسمیت و پیژندی په نظا مي ، ښووني او روزني او صحي چا رو کي یي د افغانستان سره مرستي پیل کړي ٠

د افغانستان په برخه کي د برتانوي هند او لندن تر منځ د نظریاتو اختلاف و٠ برتانوي هند د افغانستان د خپل واکې سره موافقه درلوده په داسي حال کي چي د لندن نظر داو چي افغانستان باید د انګریزانو د نفوذ په ساحه کي پاته سي او د

شوروي د نفوذ څخه ليري و ساتل سي ۰ انگريزانو دخپلي دغي مفکوري مطابق په نړيواله سطحي ديپلوماتيك اقدامات پيل کړل او د نړې د هيوادونو څخه يي غوښتنه وکړه تر څو چې د افغانستان او انگريزانو تر منځ د سولي تړون لاس ليك نه سي د نړۍ هيوادونه بايد د افغانستان دولت په رسميت و نه پيژني (۲ ۲)

کله چي افغاني هيأت په ايتاليا کي و ، انگريزان مطلع سول چي د ايتاليا دولت تصميم نيولې دې چي د افغانستان خپل واك دولت په رسميت و پيژني او د افغانستان سره قونسلي او تجارتي عهد نا مي لاس ليك کړي ۰ انگريزانو د ايتاليا پر حکومت سمدلاسه احتجاج وکړ ۰ په لندن کي افغاني هيأت د انگريزانو د سا ړه استقبال سره مخا مخ سو ۰ د انگريزانو خارجه وزير Lord Curzon د محمد ولي خان په غوښتنه د افغاني هيات سره وليدل ، ولي دې د افغاني هيأت سره د خبرو کولو له پاره حاضر نه سو او د محمد ولي خان دا غوښتنه يي و نه منله چي دی به د امان الله خان ليك د انگريزانو پا چا King George ته وړاندي کړي ۰ محمد ولي خان ته و ويل سوه چي د امان الله خان ليك بايد په لندن کي د برتانوي هند دفتر ته و سپاري۰چي په دغه ارتباط په کابل کي د افغانستان خارجه وزير محمود طرزي د انگريزانو پر خارجه وزير هنري دابز باندي چي په دغه وخت کي په کابل کي و احتجاج و کړ۰وروسته افغاني هيأت د لندن څخه پاريس ته ولاړ۰ او هلته يي د امريکا د سفير ء کمبل والاس ء سره وليدل . دوی د امريکا سفير ته و ويل ((موږ د افغانستان د خارجه وزير له خوا د امريکا د خارجه وزير په نامه يو ليك د ځانه سره راوړې دې او غواړو چي واشنگتن ته سفر وکړو چي دا ليك د امريکا خارجه وزير ته وړاندي کړو . او افغاني هيأت غواړي چي د افغانستان د خپلواکې ږغ په واشنگتن کي د امريکا دولت ته ورسوي او د امريکا د دولت څخه د دواړو هيوادونو تر منځ ددوستانه مناسباتو د ټينگولو غوښتنه وکړي))
د امريکا سفير دمخه تر هغه چي د افغاني هيأت سره و گوري ، په پاريس کي د انگريزانو سفير Lord Hardinge ته د افغاني هيأت د غوښتني اطلاع ورکړه او پر دغي موضوع باندي يي د انگريزانو د نظر غوښتنه وکړه۰ دانگريزانو سفيرد امريکا سفارت ته په يوه ليك کي داسي و ليکل ۰

په پاريس کي افغاني هيأت د فرانسی د جمهور رئيس او خارجه وزير ام٠ بريند سره ليدلي دي ، نو په دغه لحاظ تاسي نه سپ کولای چي د افغاني هيأت سره و نه گورې ، ولي د انگريزانوحکومت نه غواړي چي د نړې هيوادونه د افغاني هيأت سره قراردادونه لاس ليك کړي٠ د انگريزانو سفير په خپل ليك کي زياته کړي وه چي د انگريزانو په نظر افغانستان واقعي آزادي نه لري او تر اوسه د انگريزانو تر سياسي نفوذ لاندي دی ولي ډير ژر به انگريزان او افغانان د سولي موافقي ته ورسيږي ٠ د امريکا سفير پورتنې مطلب واشنگتن ته مخابره کړ چي د امريکا د سفير دغه لاربنوونه په امريکا کي د افغاني هيأت د سړې پذيرايي موجبات برابر کړل٠

کله چي افغاني هيأت د ١٩٢١ کال د جولای د مياشتي پر ١٢ نيټي نيويارك ته ورسيدې ، نو يي په هغه بندري ښار کي د گمرکي مقاماتو له خوا پذيرايي و سوه٠ افغاني هيات د جولای د مياشتي پر ٢٠ د امريکا د خارجه وزير چارل ايون هگز سره و کتل او په همدغه ورځ يي د امريکا د جمهور رئيس Harding سره هم کتنه و کړه٠ د امريکا خارجه وزير ، جمهور رئيس ته په پاريس کي د امريکا د سفارت راليږل سوي مطالب ټول ويلي وو . ده جمهور رئيس ته دا هم ويلي و چي افغانستان د روس د بلشويك نظام سره دوستانه اړيکي ټينگي کړي دي او شورويانو د افغانستان سره د يوه مليون طلايي روبلو مرسته کړې ده ٠ افغاني هيات د امان الله خان ليك د امريکا جمهور رئيس ته او د محمد طرزي ليك د امريکا خارجه وزير ته وړاندي کړل٠ افغاني هيأت دواړو ته و ويل چي د افغانستان نوې خپل واك هيواد د امريکا د دولت سره د ښو سياسي اړيکو او تجارتي معاملاتو غوښتونکې دې ٠ د امريکا جمهور رئيس او خارجه وزير دواړو افغاني هيأت ته ښه راغلی و وايه او زياته يي کړه چي د امريکا د دولت سره د سياسي مناسباتو ټينگيدل د امريکا د کانگرس په تصميم پوري اړه لري او د امريکا حکومت په دغه برخه کي هيڅ نه سي کولای (٢٣)

افغاني هيأت د امريکا او اروپا تر سفر وروسته بيرته کابل ته ورستون سو ٠ امريکا ته د افغاني هيأت د سفر د نتايجو په باب ، د هيأت د غړو تر منځ د نظر اختلاف موجود و٠ د هيات خينو غړو دا يو کاميابه سفر باله ولي د هيات ډيرو غړو

چي د هغو په جمله کي فيض محمد خان ذکريا هم شامل و د افغاني هيأت دا سفر يي يو نا کامه سفر و باله . فيض محمد خان ذکريا د ترکيي په Vakit نومي اخبار کي داسي ليکلي و چي ((د امريکا دولت د افغانستان سياسي پيژندنه په نيويارك کي د عيسويانو د اتحاديي د مرکزي دفتر په غوښتنه رد کړې ده))

Poulada ليکي چي ، واقعيت دادې کله چي په پاريس کي د انگريزانو د سفير نظريات واشنگتن ته ورسيدل نو د امريکا دولت د افغانستان په برخه کي خپله پالسي داسي عياره کړه چي د انگريزانو دولت د هغه غوښتنه کړې وه . (٢٤)

٥ ـ د پښتونستان موضوع

د پښتونستان موضوع چي د ډيورنډ د موافقتنا مي او د گندمك د تړون څخه را پيدا سوې ده ، دغه مسئله هم لکه د کشمير موضوع د انگريزانو د استعمار ميراث دی چي د درووو گاونډي هيوادونو تر منځ يي د نقاق تخم پا شلی د ی.

د پښتونستان مسئله چي په تيرو پنځوسو کلونو کي کله د پښتنو د خود اراديت د حق په نا مه او کله د پښتوستان د آزادې په نا مه او کله هم د پښتنو او بلوڅو د سياسي سرنوشت په نومونو د افغانستان په خارجي سياست کي ځای درلود ، داسي پيل سوي ده.

په ١٩٣٠ کال کي د گردي ميز تر کنفرانس وروسته ، افغانستان پيش بيني و کړه چي په هند کي به يو مسؤل حکومت منځ ته راسي او افغانستان په دي پوهيدی چي انگريزان به قبايلي سيمي او صوبه سرحد بيرته افغانستان ته په دي دليل ورنه کړي چي د دوی په دغه اقدام سره به د هند راتلونکې حکومت ډيرضعيفه سي . (٢٥)

په دغه ارتباط په ١٩٤٧ کال کي د پوهني وزير نجيب الله خان په خپلي راديويي وينا کي و ويل ((د افغانستان حکومت د ١٩٣١ او ١٩٣٤ کلونو تر منځ څو واره د انگريزانو حکومت ته و ويل چي د افغانستان ماوراي سرحد سيمي بايد د هند د خاوري يوه برخه و نه شميرله سي)) ده دا هم و ويل ((کله چي انگريزانو هنديانو ته د هند د قدرت ژر انتقال و مانه، دوی زمونږ د مراجعاتو په جواب کي و ويل ، چي دا کار

هغه وخت کیدای سي چي په هند کي اساسي تغیرات را منځ ته سي)) (۲۶)

په ۱۹٤٤ کال کي چي په دوهم عمومي جنګ کي د متحدینو کامیابي یقیني سوه ، نو د هند څخه د انګریزانو وتل قاطعیت و موند٠ په دغه وخت کي د افغانستان حکومت انګریزانوته و ویل چي د پخوانیو امیدواریو پر اساس باید د افغانستان د حکومت سره پر مربوطه مسایلو مشوره وسي ، په دي چي هغه تغیرات چي د هند په نیمه وچه کي پېښیږي ، هغه د ډیورنډ د کرښي د شرقي او جنوبي سیمو پر اوسیدونکو پښتنو باندي اثر کوي ، ولي د انګریزانو جواب هیخکله د قناعت وړ نه و (۲۷)

خني تبصري په هغه وخت کي د هند د وروستي ویسرا Lord Mountbatten له خوا شوي دي ، ده یه ویل چي ((د افغانستان غوښتونو ته هغه وخت توجه کیږي چي هند آزادي ته ورسیږي)) (۲۸)

د افغانستان حکومت پر دیپلوماتیکو اقداماتو علاوه ، د قبایلي مشرانو او د خدایي خدمتګارانو د تحریك سره هم تماس نیولې و٠ په ۲ ٤ ۹ ۱ کال کي چي په جهاني جنګ کي انګریزان ډیر زیل سوي وو ، او د هند نیمه وچه د جاپان له خوا تر تهدید لاندي وه په دغه وخت کي یوه افغاني هیات د چار سدې دفیض آباد کلي ته چي د ترونګزو د حاجي (فضل واحد) کلې و ، ورسیدې ٠ افغاني هیات د نژدي دیرشو پښتني مشرانو سره خبري وکړي ، د دوی د خبرو موضوع داوه چي که انګریزان په جنګ کي مغلوب سي نو څه به پیښه سي ؟ هلته دا فیصله هم وسوه چي انګریزانو ته باید و ویل سي چي وروسته تر دي پښتانه په خپله ، خپله دفاع کولای سي ٠ هلته د پښتنو د اتحاد په برخه کي هم یوه فیصله و سوه (۲۹) په ۱۹٤٦ کال کي خان عبدالغفار خان د انګریزانو د کابیني د دي فیصلي سره ، چي صوبه سرحد به د پنجاب یوه برخه وي ، کلك مخالفت و کړ . (۳۰)

د خان عبدالغفار خان ورور ډاکټر خان ، صوبه سرحد ته (د لارد بیتن) د مسافرت په وخت کي و ویل چي د هند د تقسیم په صورت کي به صوبه سرحد ، د پاکستان یوه برخه نه وي . (۳۱)

د صوبه سرحد یوه وزیر قاضي عطا الله خان د اول وار له پاره د پښتونستان موضوع

په علني ډول ياده کړې ده ، ده ويلي و چې پښتانه بايد يو مستقل هيواد و لري (۳ ۲)

د ۱۹٤۷ کال د جون په مياشت کې (مهاتما گاندي) د هند ويسرا ته په خپل يوه ليك کي د (پټانستان) موضوع تائيد کړې وه . (۳ ۳)

د ۱۹٤۷ کال د فبروري د مياشتي پر ۲۰ نيټي د انگريزانو صدراعظم Attlee د يوي ابلاغيي په ترځ کي و ويل چي، هند به د ۱۹٤۸ کال د جون په مياشت کي آزادې ته ورسيږي . (٤ ۳)

د کانگرس او مسلم ليگ احزابو او د هند ويسرا موافقه وکړه چي د هند نيمه وچه به تجزيه کيږي ۰ د ۱۹٤۷ کال د جون د مياشتي پر دريمي نيټي د برتانيي پارلمان د هند د تجزيي موضوع و منله ۰ د صوبه سرحد په ارتباط داسي فيصله و سوه چي صوبه سرحد به د رفرندم له لاري ، په هند يا پا کستان پوري تړل کيږي (٥ ۳)

خرنگه چي انگريزانو د خدايي خدمتگارانو غوښتنه و نه منله ، نو دوی په رفرندم کي برخه وانه خسته ۰ د رفرندم انتخابات د ۱۹٤۷ کال د جولای د مياشتي پر شپږمي نيټي پيل او د لسو ورځو له پاره يي ادامه و مونده ۰ دا رفرندم د دين پر اساس وسو چې د يوه سندوخ په خنگ کي قرآن شريف او د بل سندوخ په خنگ کي Granth ايښيودل سوې و ۰

رفرندم يوازي د صوبه سرحد په اداري ساحو پوري منحصر و چي په سلو کي يي نه څلويښت د هغو سيمو اوسيدونکو ، په دغه رفرندم کي برخه وانه خسته۰ د آزاد سرحد او بلوچستان په سيموکي رفرندم و نه سو ۰

د رفرندم نتايج داسي وو

د صوبه سرحد ټولي رايي	۵ ۷ ۲ ۷ ۹ ۸
د پاکستان د الحاق په گټه	۲ ۸ ۹ ۲ ٤ ٤ رايي
د هند د الحاق په گټه	۲ ۸ ۷ ٤ رايي
د ټولو رايي ورکونکو شمير	۲ ۹ ۲ ۱ ۱ ۸
د نه گډون کونکو شمير	۲ ۸ ۰ ۶ ۸ ۰

په سلو کي يو پنځوس خلگو په رفرندم کي برخه اخستي وه (۶ ۳)

پاکستان او هند د ۱۹٤۷ کال د آگست په میاشت کي آزادۍ ته ورسیدل، د رفرندم د نتایجو پر اساس د صوبه سرحد د پښتنو سیمي د پاکستان یوه برخه سوه، او د پښتنو مساله د افغانستان او نو ظهوره پاکستان د اختلافاتو ، بارز ټکې سو چي دا ډیر کلونه کیږي چي ادامه لري۰

د هند او پاکستان تر آزادۍ وروسته د سردار محمد هاشم خان د صدارت په وخت کي د ډیورنډ د کرښي پوري خوا اوسیدونکو پښتنو د سر نوشت د تعیین غوښتنه د انگریزانو د دولت څخه شوې ده خو انگریزانو د افغانستان دغي غوښتني ته مثبت جواب نه دی ورکړی۰ وروسته چي دغه غوښتنه د پاکستان د دولت څخه وسوه، پا کسنانیانو د افغانستان دغه غوښتنه په خپل کورني چارو کي مداخله و بلله ۰

په هغه حساس وخت کي چي په جهاني جنگ کي د افغانستان حکومت دبیطرفي موقف غوره کړې و ، تر جنگ وروسته افغانستان د هغو هیوادوالو د سر نوشت په ارتباط چي په ورستیو کلونو کي د افغانستان څخه بیل کړه شوي وو ، مؤثر تدابیر

ونیول ۰ د ۱۹٤٤ کال د نومبر په میاشت کي د وزیرانو د مجلس یوي غونډې د خارجه وزارت یو پیشنهاد تصویب کړ۰ په دغه پیشنهاد کي لیکل سوي و چي کوم تغییرات چي تر جهاني جنگ وروسته په هند کي پیښیږي ، د دقت وړدي ۰او په پیشنهاد کي دا هم لیکل سوي و چي ، د سبا ورځي د هند په هیواد کي ، د سرحد د پښتنو د مدغم کیدلو مخه باید و نیوله سي ، او د انگریزانو حکومت باید دا لاندي ټکو ته توجه و کړي . (۳۷)

۱ ـ د انگریزانو حکومت باید تعهد وکړي چي د هند د آزادۍ په وخت کي په آزاد سرحد کي د پراختیا هڅي و نه کړي ۰

۲ ـ د انگریزانود حکومت څخه دي تعهد واخستل سي چي د سرحدي قبایلو د امنیت له پاره دي د افغانستان د دولت سره نظامي او مالي مرستي و کړي او د بلوچستان په سیمي کي دي یو بندر افغانسان ته ورکړي ۰

۳ ـ د افغانستان او انگریزانو دولتونه دي تعهد وکړي چي د سرحدي خلگو د

آرامي ، پرمختيا او مدنيت په برخه كي به يو د بل سره صميمانه همكاري كوي ۰

٤ ـ د افغانستان او انگريزانو حكومتونه دي يو پر بل باندي د نه تعرض يو لس كلن تړون لاس ليك كړي او دواړه هيوادونه بايد په هره برخه كي خپل روابط او همكاري ، روښانه كړي ۰

٥ ـ كله چي هند آزادۍ ته ورسيږي افغانستان ته دي د افغانانو پخوانۍ سيمي د هغو سيمو د اوسيدونكو په خوښه بيرته وركړه سي ۰

دغه پيشنهاد په كابل كي د انگريزانو مختاروزير Sir Giles Sevire ته وركړه سو ۰ده يو كال وروسته د ۱۹٤٥ كال د سبتمبر د مياشتي پر ۱ ۹ نيټي ، د افغانستان پيشنهاد ته داسي جواب ليكلى و :

۱ ـ په هغه تړن كي چي په ۱۸۹۳ كال كي د انگريزانو د حكومت او امير عبدالرحمن تر منځ لاسليك سوې و ، د ډيورنډ د كرښي ختيزي برخي د آزاد سرحد په شمول په برتانوي هند پوري تړل سوي دي ۰ اوس د انگريزانو حكومت مجبور نه دې چي پر خپلي سيمي باندي د نه حا كميت اطمينان يوه بل هيواد ته وركړي . او د داسي ابلاغيي نشريدل د ډيورنډ د تړون اهميت له منځه وړي ۰

۲ ـ د نړي نوي انكشافات د سيمي پر هيوادونو باندي تاثير كوي ، انگريزان په پرنسيپ كي موافقه لري چي د افغانستان د دولت سره دي نظا مي او مالي مرستي و سي ۰

۳ ـ نظا مي اتحاديي او د نه تجاوز تړونونه د نړي په عمومي سولي پوري اړه لري چي دا ما مول د هيوادونو په سيمه ايزو تعهداتو سره نه سي تا مينيدلاى۰

٤ ـ د بلوچستان په سواحلو كي داسي بندر نه سته چي هغه افغانستان ته وركړه سي كوم بندر چي اوس هلته سته هغه د بلوچستان د امنيت له پا ره جوړ سوې دې .

٥ ـ ولي انگريزانو په دي برخه كي چي د هند د آزادۍ په صورت كي بايد هغه سيمي چي پخوا د افغانستان څخه جلا كړل سوي دي بيرته افغانستان ته وركړه سي څه نه وو ليكلي .

په وروستيو مذاكراتو كي چي د ۱۹٤۷ كال د جون په مياشت كي په لندن كي د

افغانستان د مختار وزير سردار محمد نعيم خان او د انگريزانو د صدر اعظم ارنست بيون سره و سوي ، بيون ويلي و چي ، د سرحد موضوع د هند دموضوع يوه برخه ده چي بايد پر دغي موضوع باندي د هندي مقاماتو سره خبري و سي۰ سردار محمد نعيم خان ده ته ويلي و چي د رايو ورکولو هغه طريقه چي انگريزان په سرحدي سيمو کي عملي کوي د افغانستان نه ده خوښه ولي چي په داراز رايو ورکولو کي د سرحد خلگ مجبور دي چي په پاکستان يا هند پوري و تړل سي۰ دوى نه سي کولاى چي خپل مستقل هيواد و لري ، او دوى نه سي کولاى چي په افغا نستان پوري و تړل سي . (۳ ۸)

صدر اعظم سپه سالار شاه محمود خان ، د امريکا د سفر څخه د راتلو په وخت کي په لندن کي توقف و کړ ۰ ده د ۱۹٤۷ کال د جون د مياشتي پر ۳۰ نيټي په يوه ملاقات کي د انگريزانو صدر اعظم ارنست بيون ته و ويل چي په پاکستان پوري د صوبه سرحد پر الحاق باندي افغانان خواشيني سوي دي ۰ افغانستان د هند په نيمه وچه کي د دوو دومينيونوسره مخالف نه دي ولي د آزادي په مجوزه پلان کي پښتنو ته د خپلي خوښي د حکومت جوړولو حق نه دي ورکړه سوي۰ ده ته په جواب کي ارنست بيون ويلي و چي هغه وخت چي د پاکستان دومينيون په کار پيل وکړي افغانستان او پاکستان کولاى سي چي د صوبه سرحد موضوع په دوستانه ډول سره حل کړي ۰

د ۱۹٤۷ کال د سبتمبر په مياشت کي د پاکستان د گورنر جنرال خاص نماينده نواب زاده سعدالله خان کابل ته سفر وکړ ۰ افغاني مقاماتو غوښتل چي د انگريزانو د صدر اعظم د توصيي پر اساس د صوبه سرحد پر موضوع د ده سره خبري وکړي ۰ ده افغاني مقاماتو ته و ويل چي ده ته د داسي خبرو اجازه نه ده ورکړه سوي او ده صرف د لاندي اهدافو د تحقق په غرض کابل ته سفر کړي دي ۰

۱ ـ د انگريزانو د سفارت څخه هغه اسناد او اموال واخلي چي په پاکستان پوري اړه لري۰

۲ ـ د پاکستان سفارت په کابل کي پرانيزي .

نواب زاده سعدالله خان دا هم و ویل چي د پاکستان دولت خان د انگیزانو د دولت وارث بولي ۰ هغه تړون چي په ۱۹۲۱کال کي د افغانستان او انگریزانو تر منځ لاس لیك سوی دی ، په هغه تړون کي د ډیورنډ کرښه تائید سوي ده ، پاکستان دغه تړون د افغانستان او پاکستان تر منځ مرعي الاجرا بولي ۰ افغاني مقاماتو ده ته په جواب کي ویلي و چي پخواني تړونونه افغانستان د انگریزانوسره لاس لیك کړي و ،

اوس باید د پاکستان سره نوي تړونونه لاس لیك سي ۰ په پای کي پر ځینو ټکو موافقه وسوه او افغانستان لازمه و بلل چي دمخه تر هغه چي د دواړو هیوادونوتر منځ سیاسي مناسبات ټینگ سي افغانستان باید خپل نماینده د خبرو له پاره کراچي ته و لیږي ۰

افغانستان نجیب الله خان د خبرو له پاره کراچي ته واستاوه ۰ ده د۱۹٤۷ کال د نومبر د میاشتي پر ۱۷ نیټي په کراچي کي د پاکستاني مقاماتو سره خبري پیل کړي ده په کراچي کي د امریکا د شا رڅ دافیر مستر لوویس سره هم ولیدل او هغه تــه یــي

د سرحد پر موضوع باندي د افغانستان دریځ تشریح کړ۰ نجیب الله خان د پاکستان د سکرترجنرال اکرام الله سره د خبرو په وخت کي و ویل چي افغانستان آرزو نه لري چي د سرحد پښتانه د پاکستان څخه بیل کړي ، بلکه افغانستان غواړي چي پښتانه د ننه په پاکستان کي یوه مشخصه صوبه او داخلي آزادي و لري څو خپل سیاسي وحدت او قومي هوویت له لاسه ورنه کړي او د پاکستان په نوروو صوبو کي ورك نه سي ۰ د پاکستان سکرتر جنرال ، نجیب الله خان ته و ویل چي پاکستان غواړي چــي د افغانستان پــه مرسته د سرحــد د موضوع لــه پــاره د حل یــوه لاره پیدا کړي ۰

په ۱۹٤۹ کال کـي د پاکستان گورنر جنرال خواجـه ناظم الدین په پیښور کي و ویل چي آزاد سرحد د پاکستان نه بیلیدونکي برخه ده ۰ د خواجه ناظم الدین دغي وینا د افغانستان او پاکستان د مناسباتو په تاریخ کي یو نوی باب خلاص کړ ، چي تر دغي وینا وروسته د دواړوو هیوادونوتر منځ ، سوړ جنگ پیل سو . (۳۹)

د ډیورنډ د کرښي د پوري خوا پښتنو سره د افغانستان د خواخوږی څو ټکي

دلته راوړل کيږي :

ـ د امير حبيب الله خان د سلطنت په وخت کي د آزاد سرحد د پښتنو سره د خون شريکي او ورور گلوي علايقو پر بنا دوستانه او د خپلوې مناسبات پالل کيدل او په مهمو سياسي تصاميمو کـي د سرحـد د خلگو سره مشوره کيده ۰ لکـه چـي پـه کال ۱۹۱٥ کي د سرحد پښتانه هم هغي لويي جرگي ته رابلل سوي وو چي په لومړی جهاني جنگ کي يي د افغانستان بي طرفي تثبيت کړه ۰

ـ د اعليحضرت امان الله خان د سلطنت په وخت کي د سرحدي قبايلو سره د افغانستان سياسي او فرهنگي علايق ورځ په ورځ ټينگيدل او د آسيا په دغه سيمه کي يي د مسلمانانو د آزادۍ او ملي خپلواکی جنډه پورته کړي وه ۰

ـ د محمد نادرشاه د سلطنت په وخت کي د سرحدي اقواموسره دوستانه علايق پالل کيدل ، محمد نادر شاه په (۱ ۹ ۳ ۱)د ۰ ۱ ۳ ۱ ه ش کال د سرطان په مياشت کي د ملي شورا په افتتاحيه وينا کي و ويل ((۰۰۰ کولای سو و وايو چي سرحدي اقوام او موږ د مذهب او قوميت په لحاظ يو شی يو ۰ ښايي چي انگريزانو به د افغانستان سره د سرحدي اقوامو همدردي او د دوی سره د افغانانو ورور گلوي د ډير و پخوانيو کلونو څخه ليدلي او تجربه کړي وي ۰ موږ د دغي همدردۍ څخه انکار نه سو کولای ۰ د سرحدي اقوامو آرامي هروخت زموږ هيله ده)) (٤ ۰)

ـ اعليحضرت محمد ظاهر شاه د ۱۳۲٦ ه ش کال (۱۹٤۷) افغانستان د خپلواکۍ د جشن په وينا کي په دي ارتبا ط و ويل ((... موږ د آزادو قبايلو د سرنوشت څخه بيعلاقي پاته کيدلای نه سو، دوی ته بايد بي له قيد او شرطونو څخه د خپل سر نوشت د ټاکلو حق ورکړه سي))

پاکستان په ۱۹٤۹ کال دجون په مياشت کي خان عبدالغفار خان او د پښتنو نور مشران بنديان کړه ، په قبايلي ايجنسيو کي يي خپل عسکري قوتونه تقويه کړه ، او د افغانستان او پاکستان تر منځ د سولي د خبرو امکانات د منځه ولاړه ۰

افغانستان د ماوراي سرحد د پښتنو د حقوقو په ارتباط خپلي پالسي ته تغيير ورکړ چي د افغانستان په نوي پالسي کي د پښتنو د خپلي خوښي د آزادۍ د حق

غوښتنه تانيد کړه سوه ۰

په ۱۹٤۹ کال د آگست د مياشتي پر ۲ ۱ نيټي د افريديو د قوم په مرکز يعني تيرا کي د قبايلي اقوامو له خوا يوه جرگه جوړه سوه ، په دغي جرگي کي نه يوازي د پښتونستان ږغ پورته سو بلکه د پښتونستان نوم او بيرغ په دغي جرگي کي تثبيت سو دافغانستان دولت د قبايلي اقوامو د دغي فيصلي ملاتړ و کړ۰ تر دغي جرگي وروسته هر کال د آگست د مياشتي ۱ ۳ نيټه د پښتونستان د ورځي په نامه په ټول افغانستان کي نماځله کيده ۰

د قبايلي اقوامودغه جرگه د پاکستان د عکس العمل موجب سوه ۰ پاکستان پر مغلگي باندي چي د افغانستان خاوره ده ، بمباري وکړه ۰

په ۱۹٤۹ کال د آگست دمياشتي پر ۲ ۱ نيټي دافغانستان حکومت لويه جرگه راوغوښته دغي جرگي د ۱۸۹۳ کال د ډيورنډ موافقتنامه د ۱۹۰۵ کال د امير حبيب الله خان سره د انگريزانو عهد نامه ، د ۱۹۱۹ کال د راولپنډي د سولي معاهده ، د ۱۹۲۱ کال د افغانستان او انگريزانو تر منځ عهد نامه ، لغوه کړي ۰ دا ټول تړونونه په هغو سيمو پوري اړه لري چي د افغانستان او پاکستان تر منځ د نزاع موجب سوي دي ۰ دغي لويي جرگي د پښتونستان د موضوع ملاتړ و کړ ، د افغانستان حکومت ته يي توصيه وکړه چي دغی ملي موضوع ته خاصه توجه و کړي .

وروسته د ۱۹۵۵ کال لويي جرگي د افغانستان حکومت ته واك ورکړ چي د سينتو د نظامي اتحاديي د احتمالي حملي د مخنوي په خاطر دي د افغانستان له پاره وسله برابره کړي ، په دغه اساس د افغانستان حکومت د شوروي اتحاد او چکوسلواکيا ځخه د نظامي مرستو غوښتنه و کړه . (۱ ٤)

د پښتونستان موضوع د افغانستان د راتلونکو حکومتونو د خارجي سياست اساس و گرځيدي د افغانستان د دغه سياست په مقابل کي د پاکستان د حکومت له خوا په وچه کي محصور افغانستان د ترانزيتي اموالو د نقل او انتقال په لاري کي ، رنگارنگ مشکلات ايجاد سوه چي افغانستان د خپل خارجي تجارت او انکشافي پروژو د سامان آلاتو د راوړلو له پاره مجبور سو چي يو بل همسايه هيواد شوروي

اتحاد ته مراجعه و کړي . (٤٢)

۶ ـ د نظامي اتحاديو په وجه افغانستان تر فشارلاندي راغی

تر دوهم جهاني جنګ وروسته په آسيا کي لاندي دوي نظامي اتحادي جوړي سوي چي هدف يي په دغي سيمي کي د شوروي اتحاد دنفوذ مخنيوی و ۰ د افغانستان دوه ګاونډي هيوادونه لکه پاکستان او ايران د دغو اتحاديو غړي وو ۰ دواړوو نظامي اتحاديو په وچه کي محصور افغانستان له پاره ډيري سياسي او اقتصادي ستونزي پيدا کړي او د افغانستان د خارجي سياست په تغيير کي يي مؤثر رول ولوباوه ۰

١ ـ د CENTO نظامي اتحاديه : په ١٩٥٥ کال کي دعراق او ترکيي تر منځ يو نظامي تړون لاس ليك سو ، چي دبغداد د اتحاديي په نامه يي شهرت درلود۰ يو کال وروسته پاکستان ، ايران او انګريزان په دغي اتحاديي کي شامل سوه ۰ امريکا د مشاهد غړي په توګه د دغي اتحاديي سره همکاري کوله ۰ په ١٩٥٨ کال په عراق کي نظامي کودتا و سوه په ١٩٥٩ کال کي عراق د دغي اتحاديي ځخه و وت او د اتحاديي مرکز انقري ته انتقال سو ، چي وروسته د سينتو يا مرکزي اتحاديي په نامه ياديدی . حسنين هيکل ليکي ، په هغه وخت کي چي په عراق کي کودتا وسوه جمال عبدالناصر په يوګوسلاويا کي و . دغي کودتا د سيمي حالات ډير بحراني کړه او ددي امکان موجود و چي امريکايان او انګريزان به خپلي قواوي په بيروت او عمان کي پلي کړي . د حالاتو سره د مقابلي په غرض جمال عبدالناصر سمدلاسه مسکو ته سفر وکړ. ده په مسکو کي د خرسچف د يوي پوښتني په جواب کي وويل چي ((موږ د عراق په کودتا خبروو او اوس د سينتو د اتحادي ټول اسناد د مصر لاس ته ورغلي دي)) شورويانو غوښتل چي دغه اسناد دوی ته ورکړه سي ولي جمال عبدالناصر ونه منله . (٤٣)

امريکايانو غوښتل چي افغانستان هم د دغي اتحاديي غړی سي ، خو افغانستان د ايران او پاکستان سره په مناسباتو کي ستونزي در لودلي ۰ ايران د هلمند د رود د

اوبو څخه ډيري اويه غوښتي په داسي حال کي چي افغانستان د ايران دا غوښتنه نه سوه پر ځای کولای ٠ پاکستان د پښتونستان پر موضوع باندي د افغانستان سره خبرو ته نه حاضريــدې ٠

د افغانستان سياسي موقف داو تر څو چي د ايران او پاکستان سره اوسني مشکلات موجود وي ، افغانستان نه سي کولای چي د دغو هيوادونو سره په اتحاديو کي شامل سي او افغانستان نه سي کولای چي د يوه جهاني قوت يعني شوروي اتحاد په مقابل کي و دريږي چي د هغه سره (١٤٨١) ميله اوږد سرحد لري ٠

د سينتو نظامي اتحاديه د معينواهدافو له پاره چي امريکايانو او انگريزانو غوښتل . جوړه سوې وه ٠ خو د اتحاديي نورو غړو د غربي نړي اهداف په نظر کي نه نيول . دوی خپل اقتصادي او تخنيکي ودي ته متوجه وو ، نو څکه په١٩٦١ کال کي دغه اتحاديه منحله سوه او پر ځای يي د منطقوي انکشاف او همکارې اتحاديه .R.C.D   جوړه سوه ، چي غړي يي ايران ، پاکستان او ترکيي هيوادونه وو ٠

په ١٩٦٣ کال کي افغانستان د ايران څخه د اقتصادي مرستو غوښتنه و کړه ٠ ولي ايرانيانو افغانستان ته و ويل تر هغو چي افغانستان په (آر . سي. ډي .) کي شامل نه سي تر هغو به د افغانستان سره اقتصادي مرستي و نه سي ٠

٢ ـ دSEATO سياتو نظامي اتحاديه په ١٩٥٤ کال کي تاسيس سوه ، دا اتحاديه د آسيا د جنوب ختيز هيوادونو د مجموعي امنيت د پاره جوړه سوې وه ٠ پاکستان ، فلپين، تايلند ، استرليا ، نيوزيلند ، امريکا ، انگريزان او فرانسي هيوادونه په دغي اتحاديي کي غړيتوب درلود ٠ ولي د سيمي مهمو هيوادونو لکه هند ، اندونيزيا ، برما او ماليزي په دغي اتحاديي کي نه وو شامل سوي . (٤ ٤)

د اتحاديي د يوه تړون پر اساس کمبوديا ، لاوس او جنوبي ويتنام ، د اتحاديي تر نظامي چتر لاندي راوړل سوي وو ٠ د ويتنام په جنگ کي د اتحاديي ټولو غړو د جنوبي ويتنام دفاع و نه کړه ، يوازي امريکا ، استرليا ، نيوزيلند او فلپين جنوبي ويتنام ته عسکر و ليږل ٠

پاکستان د سياتو د نظامي اتحاديي څخه ډير مستفيد سو ، پاکستان د اتحاديي په

ټولو غږو دا و منله چي د ډيورنډ کرښه د پاکستان بين المللي سرحد دی ۰

پــه ۱۹۷۵ کال کــي چــي جنوبي او شمالي ويتنام سره يــوځای سو ه پــه ۱۹۷۷ کال کي د سياټو اتحاديه منحله سوه . (٤٥)

۷ ـ د عدم انسلاك نهضت

د نړۍ تر استعمار لاندي سيمو کي د مظلوموانسانانو د وحدت او همکاري هڅي ډير اوږد او روښانه تاريخ لري ، چي دلته يي د ليکلو گنجايش نه سته ۰ تر جهاني دوهم عمومي جنگ وروسته د اندونيزيا په شمول په آسيا او افريقا کي ، ډير هيوادونه آزادی ته ورسيدل۰ د آزادۍ په وخت کــي د اندونيزيـا او هـاليند د لښکرو تــر منځ خونړي جگړه پيښه سوه ۰

د ۱۹٤۹ کال د جنوري په مياشت کي پنځلسو آسيايي هيوادونو په نوي ډلي کي يوه غونډه وکړه ۰ په دغي غونډي کي دغو هيوادونو فيصله وکړه چي د هالينډ په مقابل کي به واحد دريځ غوره کوي ۰ دغو هيوادونو دا فيصله هم وکړه چي په ملگرو ملتونو کي به د منځگړو په حيث خپلو همکاريو ته ادامه ورکوي۰ دغو هيوادونو د نړي د ستونزو د حل په لاره کي مخصوصا د کوريا د جنگ په ختمولو کي فعاله برخه واخستله ۰ د هند صدر اعظم جواهر لال نهرو ، د اول وار له پاره د هيوادونو دغي همکاري ته د مثبتي بي طرفي نوم ورکړ . (٤۶)

د اندونيزيـا صدر اعظم Ali Sastromidjojo لومړنـۍ دولتي مشر و چـي په ۱۹۵۳ کال د اگست په مياشت کي د خپل هيواد پــه پارلمان کــي د اسيايــي او افريقاني هيوادونود ښـي همکاري غوښتنه و کړه ۰ د دغي وينا پر اساس د ۱۹۵٤ کال د اپريل په مياشت کي د اندونيزيا ، هند ، پاکستان ، سيلون او برما صدر اعظمانو ، د کولمبو په ښار کي يوه غونډه وکړه هلته۰دوی فيصله وکړه چي يوه بله غونډه به د اندونيزيا د Bogor په ښار کي وکړي ۰

د بوگور په غونډي کي تصميم و نيول سو چي د باندونگ کنفرانس ته ځني اسيايي او افريقاني هيوادونه را و بلل سي او لاندي ټکو ته بايد توجه و سي :

د دريمي نړۍ پر پرابلمونو به خبري کيږي ـ پر نژادي توپير او استعمار باندي به بحث کوي ـ د اسيايي او افريقايي هيوادونو تر منځ به همکاري جلبوي او د نړي د سولي سره به مرسته کوي ۰

د ۱۹۵۵ کال د اپريل د مياشتي د ۱۸ تر ۲٤ نيټي پوري د اندونيزيا د Bandung په ښار کي لاندي ۲۷ هيوادونو د باندونګ په تاريخي غونډي کي برخه واخسته ۰

افغانستان ، برما ، کمبوديا ، سيلون ، چين ، مصر ، حبشه ، ګولد کوسټ ، هند ، اندونيزيا ، ايران ، عراق ، اردون ، لاوس ، لبنان ، لبيريا ، نيپال ، شمالي ويتنام ، پاکستان ، فلپين ، سعودي عربستان ، سودان ، سوريه ، تايلند ، ترکيه ، جنوبي ويتنام او يمن . (٤٧)

د باندونګ په کنفرانس کي افغانستان فعاله برخه واخسته په دغه کنفرانس کي د افغاني هيات مشري ، سردار محمد نعيم خان پر غاړه درلوده ۰

د ګډ ژوند پنځه اصلونه چي د باندونګ د کنفرانس له خوا تصويب سوه په لاندي ډول وو :

۱ ـ يو د بل د خاوري بشپړتيا او ملي حاکميت ته به احترام کوي

۲ ـ يو پر بل به تعرض نه کوي

۳ ـ يو د بل په کورنيو چارو کي به مداخله نه کوي

٤ ـ يو د بل سره به مرسته کوي

٥ ـ په سولي کي به ژوند سره کوي

دلته دا خبره د يادولو وړ ده چي پورته اصلونه يو کال پخوا د ۱۹٥٤ کال د اپريل د مياشتي پر ۲۹ نيټي ، د تبيت په مورد کي د جواهر لال نهرو او چو وين لاى له خوا دغه پنځه اصلونه منل سوي وو ۰

حسنين هيکل په خپل اثر کي ليکي چي ((ټاکل سوي وه چي د ۱۹٥٦ کال د مارچ په مياشت کي د آسيايي او افريقايي هيوادونو د غورځنګ دوهمه غونډه ء دوهم باندونګ ء په الجزاير کي جوړ سي . شورويانو ادعا کوله چي دوى يو آسيايي هيواد دى او بايد د الجزاير په غونډي کي برخه واخلي ، ولي چينايانو به ويل چي شوروي

اتحاد يو اروپايي هيواد دى او په دغه كنفراس كي د گډون حق نه لري ، چي په دغه وجه ددغه غورځنگ غړي پر دوو ډلو وويشل سوه . د چين صدر اعظم چاوان لاى په كنفرانس كي د برخي اخستلو له پاره قاهري ته رسيدلې و چي د جون د مياشتي پر ۹ ۱ نيټي هواري بومدين د بن بلا پر ضد په الجزاير كي كودتا وكړه او د آسيايي او افريقايي هيوادونو د غورځنگ دغه غونډه و ځنډيدله)) (٤ ٨)

شپږ كاله وروسته د ۱۹٦۱ كال د سبتمبر د مياشتي په لومړي ورځ د ناپيلو هيوادونو بل كنفرانس د يوگوسلاويا په مركز بلگراد كي جوړ سو ۰ په دغه كنفرانس كي د افغاني هيات مشري محمد داود خان پر غاړه درلوده ۰

د بلگراد كنفرانس د سيمي پر اساس نه بلكه د عدم انسلاك د اصولو پر اساس جوړ سوې و۰ هغه هيوادونه چي د نظامي اتحاديو غړي وو دغه كنفرانس ته دعوت نه سوه ۰ د افريقا هغه هيوادونه چي د فرانسي سره يي نژدي اړيكي درلودل په دغه كنفرانس كي د اشتراك څخه محروم سوه ۰ پاكستان او ايـران دواړه ، كنفرانس ته و نه بلل ســوه ۰

د بلگراد په كنفرانس كي د اشتراك له پاره د استريا ، سويدن ، آيرليند او لاتيني امريكا څلوروو هيوادونو ته بلن ليكونه استول سوي وو ۰ د دغو هيوادونو څخه كيوبا يو لوى هيات كنفرانس ته ليږلې و ۰ برازيل ، بولوويا او اكوادور ، د مشاهد غړو په ډول په كنفرانس كي برخه واخسته ۰

د بلگراد په كنفرانس كي لاندي ٤ ۲ هيوادونو گډون در لود :

افغانستان ، د الجزائر جلاوطن حكومت ، برما ، كمبوديا ، گيني ، كيوبا ، قبرس ، حبشه ؛ گانا ، گيني ، هند ، اندونيزيا ، عراق ، لبنان ، مالي ، مراكش ، نيپال ، سعودي عربستان ، سوماليه ، سودان ، تونس ، عربي امارات ، يمن او يوگوسلاويا . (٩ ٤)

اوس دغه كنفرانس ۳ ۱ ۱ اصلي او ۳ ۱ مشاهد او ۷ ۲ ميلمانه غړي لري اوس د دغه نهضت په كنفرانس كي ٤ ۲ بين المللي مؤسسي برخه اخلي چي د هغو د جملي څخه ۶ مشاهدي او ۸ ۱ ميلمني مؤسسي دي ۰ (۰ ٥)

۸ ـ د شورا لنډه تاریخچه

د افغانستان لومړي شورا په ۱۹۳۰ کال د سبتمبر په میاشت کي د محمد نادر خان د سلطنت په وخت کي جوړه سوی وه ، دغي شورا (۱۱۱) غړي درلودل . د شورا ریس عبدالاحد خان مایار د پاچا له خوا انتصاب کړ سو ، پر دغه انتصاب باندي مشهوره ملي مبارز د کندهار وکیل اروابښاد عبدالعزیز خان الکوزي اعتراض وکړ ، او ده د شورا د ریس ټاکل د کیلانو خپل کار بللی و ، چي ددغه اعتراض په وجه بابا عبدالعزیز خان د شورا د غړیتوب څخه و ایستل سو ، په سر کي دی خارجه وزارت ته ولیږل سو او وروسته بندي کړ سو او (۱۳) کاله په محبس کي پاته سو او هلته یي ډیري روحي او جسمي شکنجي ولیدلي (۵۱)

د شورا اوومه دوره د افغانستان د پارلماني مبارزاتو په تاریخ کي ځانګړی ځای لري ددغي دوري د ملي مبارزینو شمیر (۵۰) کسانو ته رسیدی . پوهاند عبدالحی حبیبي میر غلام محمد غبار ، ګل پاچا الفت او عبدالرحمن محمودي په دغي دوري کي وکیلان وو . د اوومي دوري ریس عبدالهادي خان داوي و .

د شورا لومړی ۱۱ دوري هره یوه د (۳) کلونو له پاره وه ، تر ۱۹٦٤ کال وروسته د دیموکراسی په دوري کي ، شورا به (ولسي جرګي او مشرانو جرګي) دواړو ته ویل کیدل ، چي (۱۲) او (۱۳) تقنیني دوري به د (٤) کلونو له پاره وي . په دغو دوو تقنیني دورو کي به د ولسي جرګي د غړو شمیر (۲۱٦) وکیلان وو .

د شورا او ولسي جرګو ریسان لاندي کسان وو :

عبدالاحد خان مایار ، عبدالهادي خان داوي ، عبدالرشید خان الکوزی ، محمد نوروز خان ، ډاکټر عبدالظاهر او ډاکټر محمد عمر وردګ .

د شورا دغه ۱۳ تقنیني دوري د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسیدلي

د لومړي فصل یادداشتونه

۱ ـ مروت ، فضل الرحیم ، په افغانستان کي د کمونیزم ظهور او تکامل ، د کتاب د

مقدمي څخه ۰

٢ ـ غبار ، مير غلام محمد ، افغانستان در مسير تاريخ ، لومړی ټوک، مخ ٤ ٤ ٤

٣ ـ همدا اثر ، مخ ٤ ٤ ٤

٤ ـ همدا اثر ، مخ ۶ ٤ ٤

٥ ـ همدا اثر ، مخ ٧

۶ ـ همدا اثر ، مخ٥ ٤ ٤

٧ ـ مروت ، پورته ياد شوی اثر، مخونه د ٧ څخه تر ٩ پوري

٨ ـ غبار ، پورته ياد شوی اثر ،مخ ٧ ٨ ۶

٩ ـ همدا اثر ، مخ ٨ ٨ ۶

١ ٠ ـ کاکړ ، محمد حسن ، سياسي تاريخ... مخ ١ ١ ١

١ ١ ـ سايکس ، پرسي ، د ډيورنډ بيوگرافي ، مخونه ٢٠٥ څخه تر٢١٧

١ ٢ ـ مروت ، ذکر شوی اثر ، مخ ٢ ٣

١ ٣ ـ غبار ، ذکر شوی اثر ، مخ ٢ ٩ ۶

١ ٤ ـ مروت ، ذکر شوی اثر ، مخ ١ ٣

١ ٥ ـ کاکړ ، ذکر شوی اثر ، مخ ٢ ١ ١

١ ۶ ـ همدا اثر ، مخ ١ ۶ ١

١ ٧ ـ غبار ، ذکر شوی اثر ، مخ ٠ ٩ ۶

١ ٨ ـ همدا اثر ، مخ ۶ ٩ ۶

١ ٩ ـ مروت ، ذکر شوی اثر ، مخ ١ ٣

٢ ٠ ـ مبارز، عبدالحميد ، تحليل واقعات سياسي افغانستان ، مخ ١ ٨ ٢

٢ ١ ـ پولادا ، افغانستان او امريکا ، مخ ۶ ٣

٢ ٢ ـ همدا اثر ، مخ ٨ ٣

٢ ٣ ـ همدا اثر ، مخ ٠ ٤

٢ ٤ ـ همدا اثر ، مخ ١ ٤

٢ ٥ ـ مروت ، ذکر شوی اثر، مخ ٠ ٧ ٢

۲۶ ـ مروت ، همدا اثر ، مخونه د ۲۷۰ څخه تر ۲۷۱

۲۷ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۰

۲۸ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۱

۲۹ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۱

۳۰ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۲

۳۱ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۲ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۳ ـ همدا اثر ، مخ ۳۰۶

۳٤ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۵ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۶ ـ همدا اثر ، مخ ۲۷۳

۳۷ ـ نعیم ، محمد عزیز، د مجاهد ولس د ١٩٩٦ کال د جولای د میاشتي گڼه

۳۸ ـ نعیم ، د مجا هد ولس د ١٩٩٦ کال د سبتمبر د میاشتي گڼه

۳۹ ـ همدا اثر ۰

٤۰ ـ خلمې ، محمد ولــي ، د افغا نستان او روسیي د سیا سي روابطو لنډه تاریخچه مخ ۱۸۰

٤۱ ـ غوث ، عبدالصمد ، د افغانستان سقوط ، مخ ۷۳

٤۲ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲۸۱

٤٣ ـ هیکل ، حسنین ، ابوالهول او کمیسار، د محمد آصف اکرام ژباړه په ١٩٦٧ کال کي خپور شوی ، مخونه ۹۶ تر۱۰٤

٤٤ ـ د امریکا دایرت المعارف ، شپږم ټوك ، مخ ۱۸۷

٤۵ ـ همدا اثر ، ټوك ۲۵ مخ ۲٤۳

٤۶ ـ د مارلین لورانس تصحیح ، بیطرفي او عدم انسلاك ، مخ ٤

٤۷ ـ همدا اثر ، مخ ۲٤۶

٤۸ ـ هیکل ، ذکر سوې اثر مخ ۱۵۱

٤٩ ـ د لورانس ذكر شوې اثر ، مخ ٩ ٤ ٢

٥٠ ـ د نانا سفرنا ؛ د خطابي متن ، د عدم اسلاك نهضت ، مخ ٢

٥١ ـ غبار ـ ذكر شوی اثر ـ مخ ١٠٤ دوهم ټوك

دوهم فصل

ب : د محمد داود خان د صدارت دوره

١ ـ د محمد داود خان حكومت

١٩٥٣ ــ ١٩٦٣

اروانښاد محمد داود خان د سردار محمد عزيز خان زوی دی ، په ١٩٠٩ كال په كابل كي زيږيدلی دې ٠ ده متوسطه تحصيلات د استقلال په ليسي كي سر ته رسولي دي ٠ په فرانسي كي يي د مهندسي په څانگي كي درس ويلې دې او د كابل په نظامي تعليمگاه كي يي نظامي زده كړه كړي ده ٠

دی په ١٩٣٤ كال د مشرقي د ولايت ، نايب الحكومه سو ٠ په ١٩٣٥ كال د كندهار د ولايت د نايب الحكومه په حيث مقرر سو ، د ١٩٣٩ كال څخه تر ١٩٤٧ كال پوري د مركزي قواوو قوماندان و ٠ په ١٩٤٨ كال كي د يوه كال له پاره داخله وزير سو ، دڅه مودي له پاره په پاريس كي افغاني سفيرو . د ١٩٤٩ كال څخه تر ١٩٥٣ كال پوري دشاه محمود خان په كابيني كي ددفاع وزير و ٠

محمد داود د ١٩٥٣ كال د سبتمبر پر شپږمي نيټي ، د كابيني په جوړولو مؤظف

کړ سو ۰ دی یو وطن پرست او د عیاشۍ او رشوت خوري څخه یو مبرا افغان و ، صادق مسلمان او ډیر باتقوا و ۰ دی د رهبري سوي اقتصاد طرفدار و او په عین حال کي یي زمینداري او خصوصي سرمایه داري هم تقویه کوله ۰ دی د هغو کسانو سره چي امتیازات یي د خان له پاره غوښتل ښه نه و ، حتي ده د خپل فامیل د امتیازاتو سره مخالفت کاوه ، ده د خپل نامه څخه د والاحضرت لقب رسما لیري کړی و ۰

محمد داود خان غوښتل چي د افغانستان څخه یو مترقي ، د سیاسي ، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ هیواد جوړ سي ۰ ده غوښتل چي په هیواد کي دي افراط او تفریط ورك سي او د ژوندانه په وسیلو کي د منظمو اقتصادي او سیاسي پلانونو په جوړولو سره تعدیلات منځ ته راسي .

په خارجي سیاست کي ده د افغانستان د گوشه گیرۍ او عنعنوي منزوي سیاست څخه د نیکمرغه او هوسا ژوند کولو په هڅه مخ واړاوه . (۱)

په دغه وخت کي چي محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو په نړۍ او سیمي کي ډیر لوی او عظیم تحولات رامنځ ته شوي وو ۰

د دوهم جهاني جنگ په نتیجه کي المان ، جاپان او ایتالیا ماته و خوړله ، د نړی دوه نور استعماري قوتو نه لکه انگریزان او فرانسه په جنگ کي ډیر متضرر سوه او خپل مستعمرات یي له لاسه ورکړه ۰ دوو نورو جهاني قوتونو لکه امریکا او شوروي اتحاد په نړی کي ظهور و موند۰

امریکا چي د جنگ د میدان څخه لیري و ، په جنگ کي ډیر متضرر نه سو۰ امریکا د لویدیزي اروپا د هیوادونو په حمایه او آزادولو کي لویه برخه واخسته ۰ د جاپان د یوریشیما او نگا سا کي پر ښارونو یي اتومي وسله استعمال کړه او جاپان یي د جگړي پریښوولو ته مجبور کړ ۰ په جنوب ختیز کي یي تر فلیپین پوري د جاپان متصرفات و نیول.۰

شوروي اتحاد هم د یوه فاتح هیواد په بڼه پر ختیزي اروپا او نیمایي کوریا باندي مسلط سو ۰ چین چي د شوروي اتحاد متحد و هغه هم پــه دغــه وخت کــي خپل انقلاب ثمر ته ورساوه . (۲)

امریکا او شوروي اتحاد چي په دوهم جهاني جنګ کي سره متحد وو تر جنګ وروسته پر جهاني مسایلو یو د بل رقیبان سول ، هر یوه غوښتل چي د نړي هیوادونه تر خپل سیاسي او اقتصادي نفوذ لاندي وروليٰ ۰

د انګریزانو د دوهم جهاني جنګ د وخت صدر اعظم Wiston Churchill د ۱۹٤٦ کال د مارچ د میاشتي پر پنځمي نیټي ، د امریکا د ء مزوري ء د ایالت په ویستمنستر کالج کي په خپل یوي مشهوري وینا کي چي د وسپنیزه پردې په وینا شهرت لري ، د نړي ټول هیوادونه د کمونیزم راتلونکو خطرونو ته متوجــه کړه ۰ چــې تــر دغـــي وینـاوروسته په نړي کي سوړ جنګ پیل سو . (۳)

امریکایانو د لویدیزي اروپا د بیا ودانولو له پاره د مارشال پلان جوړ کړ ، چي د دغه پلان په وسیله یي په لږ وخت کي یعني د ۱۹٤۷ کال څخه تــر ۱۹٥۲ کال پوري جنګ زپلي لویدیزه اروپا پر خپلو پښو و دروله۰

امریکایانو د دي له پاره چي په نړي کي د شورویانو د نفوذ او پراختیا مخه و نیسي ، د شوروي اتحاد پر شا او خوا یي دNATO, SEATO,CENTO نظامي اتحادي جوړي کړي دا اتحادي د غربي اروپا ، منځني آسیا او د آسیا تر جنوب ختیز پوري د یوه ځنځیر په شکل سره تړلي سوي وې ، چي پاکستان او ترکیه د دغه ځنځیر د اتصال کړي وې۰ شورویانو د ناتو د اتحادي سره د مقابلي له پاره ، د ختیزي اروپا د هیوادونو په ګډون د وارسا نظامي اتحادیه جوړه کړه ۰

د بلي خوا څخه تر جهاني جنګ وروسته ډیر آسیایي او افریقایي هیوادونه چي پخوا د اروپایانو تر استعمار لاندي وو ، آزادي ته و رسیدل ، په دغو خپلواکو هیوادونو کي ډیر تکړه ملي مبارزین لکه د مصر جمهور رئیس جمال عبدالناصر ، د اندونیزیا جمهور رئیس عبدالرحیم سوکارنــو او د هند صدر اعظم جـواهــر لال نهرو قــدرت تــه و رسیدل ۰

نوو آزاد سوو هیوادونو د خپل اقتصادي پرمختیا او ملي حاکمیت د خوندي ساتلو له پاره فیصله و کړه چي د ختیز او لویدیز قوتونو په نظامي او مفکوروي ډلو ټپلو کي نه شاملیږي ۰ او د ځان له پاره یي د عدم انسلاك لاره غوره کړه ، دوی په دي فکر کي

سوه چي آزاد شوي هيوادونه بايد يو د بل سره نژدي سي ، آزاد قضاوت ولري او په جهاني مسايلو كي فعاله برخه واخلي ٠ په دغه اساس د عدم انسلاك د نهضت لومړې غونډه په ١٩٥٥ كال كي په باندونگ كي جوړه سوه ٠

په شوروي اتحاد كي چي د ستالين تر مړيني وروسته يو څه تحولات راغلي وو ، دوى نوو آزاد سوو هيوادونو ته د نژديوالي په غرض ، په خپل خارجي سياست كي د گډ ژوند پالسي غوره كړه ٠ څرنگه چي د عدم انسلاك مفكوره د خارجي استعمار او استثمار پر ضد مفكوره وه او په نظامي اتحاديو كي د شمول مخالف و ، نو دا دواړه ټكي د شورويانو د تائيد وړ وو خو غربي هيوادونو دا دواړه ټكي په خپل ضد بلل ٠ شورويانو د ناپيلو هيوادونو سره اقتصادي او فرهنگي مرستي پيل كړي او د دغه نهضت د پياوړي كولو له پاره يي ډيري هلى ځلى و كړي ٠

د دوهم جهاني جنگ په نتيجه كي د هند نيمه وچه هم آزاده سوه ، او د هند او پاكستان هيوادونه هم جوړ سوه ٠ خرنگه چي د نړي په ډيرو سيمو كي د انگريزانو ځاى امريكايانو و نيوې نو په دغه اساس پاكستان د امريكا يو متحد هيواد سو ٠

په دغي مرحلي كي افغانستان د دوو لويو قطبونو تر منځ چي امريكا او شوروي اتحاد وو واقع سو ٠ افغانستان ته ډيره مشكله سوه چي يوي خوا ته ولاړ سي او د بل جهاني قوت په مقابل كي و دريږي ٠ د پورته ذكر سوو علتونو په وجه ، افغانستان خپل پخواني خنثي عنعنوي خارجي سياست پريښووى ، او د نوو آزاد سوو هيوادونو په ډله كي و دريد او په ١٩٥٥ كال كي يي د باندونگ په كنفرانس كي فعاله برخه واخستله ٠

خرنگه چي په دغه وخت كي د سيمي سياسي او نظامي حالاتو تغيير كړې و ، افغانستان د خپل استقلال ، د خاوري تماميت او ملي امنيت د ساتلو له پاره مجبور سو چي د امريكا څخه د وسلو د رانيولو غوښتنه و كړي ، ولي امريكا ، افغانستان ته د نظامي مرستو د وركولو څخه ډډه و كړه ٠ دوى افغانستان ته و ويل ، ترهغو چي افغانستان د پاكستان سره مخالف وي ، امريكا د افغانستان سره نظامي مرستي نه سي كولاى٠

په ۱۹٥٤ کال کي د امريکا د جمهور رئيس مرستيال Richard Nixon افغانستان ته سفر و کړ او د افغانستان سره يي د نظامي مرستو مخالفت اعلام کړ او د امريکا مرستي يوازي د هلمند د ناوي د انکشاف مرستو ته محدودي پاته سو ي ۰

د امريکا د خارجه وزارت مرستيال George Mcghee په خپل کتاب کي ليکلي دي چي ((په ۱۹٥۱ کال کي سردار محمد نعيم خان ما ته و ويل چي زه نن د دي له پاره ستا دفتر ته راغلی يم چي د نظامي مرستو په ارتباط ستاسي سره خبري وکړم ، چي که امريکا د افغانستان له پاره نظامي مرستو ته حاضر نه سي ، افغانستان مجبوره دې چي د نظامي مرستو له پاره د شورويانو سره خبري و کړي) دی اضافه کوي چي (ما سمدلاسه خپل سکرتر ته و ويل چي د شوروي اتحاد د سفارت د تليفون نمره پيدا کړي او ما ته يي راکړي ، ده دا کار و کړ ۰ ما د شوروي د سفارت د تليفون نمره پر کاغذ و ليکله او هغه مي سردار محمد نعيم خان ته ورکړه)) (٤)

افغانستان د امريکا څخه تر هغه وخته مخ وانه ړاوه ، تر څو چي امريکا د افغانستان مخالف هيواد ، پاکستان سره ډيري نظامي او نوري مرستي و کړي .

د امريکا خارجه وزير John Foster Dulles چې د عدم انسلاك د نهضت دښمن و ، په ۱۹٥٦ کال د جون د مياشتي پر ۹ نيټي په يوگوسلاويا کي وويل ((هر هغه هيواد چې د امريکا ملگرې نه وي هغه هيواد د امريکا دښمن دی)) دده په قول تر هغو چي افغانستان د سينتو د اتحاديي غړی نه سي ، امريکا افغانستان د خپل ملگرو په ليست کي نه شاملوي۰

محمد داود خان په ډيره ميړانه مقاومت و کړ او د نړي د ناپيلو هيوادونـو سره و دريد او په دي لاري کي يي لوی گامونه واخستل ۰ دی مجبور سو چي د مرستو له پاره شوروي اتحاد ته مخ واړوي ۰ ده په ۱۹٥۳ کال کي د شوروي اتحاد صدر اعظم بولگانين او د کمونست گوند منشي خرسچف افغانستان ته دعوت کړه ۰ شوروي اتحاد سل مليونه ډالره په دوه نيم فيصده تکتانه ، افغانستان ته پور ور کړ۰ افغانستان لومړنی اقتصادي پلان پيل کړ ، چي په هغه کي د کابل د ښار د سړکانو قير ، د څښلو د اوبو شبکي، د کابل د سيلو اعمار ، د جنگلك فابريکي ، د اوبو بندونه ، د برق

توليدات ، د لويو لارو جوړول، د سالنگ تونل ، د كابل هوايي ميدان او څو نوري پروژي جوړي سوي ۰

وروسته تر هغه دوهم اقتصادي پلان ته توجه و سوه ، د دغه پلان د تطبيق له پاره د فني پرسونلو او متخصيصينو كمبود و ۰د دغي نقيصي د رفع كولو له پاره د معارف ډير فارغان د تحصيل په غرض شوروي اتحاد او د شرقي اروپا نورو هيوادونوته د تحصيل له پاره واستول سول ۰ او په عين حال كي افغاني محصلين ، هند او غربي اروپا ته هم و ليږل سول ۰ محمد داود خان غوښتل چي د ټولو هيوادونو سره ، ښه مناسبات ولري خو څني هيوادونه د امريكا تر تاثير لاندي وو ، نو ځكه يي د افغانستان سره لازمي مرستي نه كولي . (۵)

په ۱۹۵۵ كال كي د پاكستان مركزي حكومت ، په لويديز پاكستان كي يو يونټ اعلان كړ ، په دغه يونټ كي صوبه سرحد او بلوچستان دواړه په پنجاب پوري وتړل سول . په كابل ، جلال آباد او كندهار كي د يو يونټ پر ضد مظاهري و سوي او مظاهره كونكي د پاكستان په سفارت ورننوتل ، د سفارت ښيښي يي ماتي كړي او د هغه هيواد بيرغ ته يي اور واچاوه۰

پاكستان په مقابل عمل لاس پوري كړ، پاكستانيان په پيښور كي په افغان بيلډينگ ورننوتل او د هغي وداني په دهليزو نو كي يي د تفنگچي فيرونه وكړه۰

دلته دامطلب د ليكلو وړ دئ چي په (افغان بيلډنگ) كي د افغاني قونسلگرئ او وكالت التجاري دفترونه وو ، د پاكستانيانو تر تجاوز وروسته افغان بيلډنگ بي د مركز د اجازي څخه په پيښور كي د افغاني مامورينوله خوا رنگ او ترميم كړ سو چي په دغه وجه د تجاوز آثار د منخه ولاړه ۰ په پيښور كي د افغاني مامورينو دغه عمل د خارجه چارو د وزارت د انزجار باعث سو ، خارجه وزارت د عبدالرحمن پژواك په مشري يو هيأت پيښور ته وليږئ ، د تحقيق په وخت كي قونسل غلام حسن ساپي د ملامتئ با ر پر وكيل التجار عبدالرزاق فراهي واچاوه او وكيل التجار د سردار محمد نعيم خان تر ډير قهر او غضب لاندي راغى او د كاره څخه ليري كړ سو .

د دغه كال د سبتمبر په مياشت كي د سعودي عربستان ، مصر او عراق د دوستانه

هځو په نتيجه کي ، په کابل ، جلال آباد او پيښور کي د افغانستان او پاکستان بيرغونه د دواړو هيوادونو د ګډ هيات له خوا ، جګ کړل سوه۰

په ۱۹۵۵ کال کي په کابل کي يوه لويه جرګه جوړه سوه ، دغي لويي جرګي حکومت ته توصيه وکړه چي د نظامي اتحاديو د احتمالي تجاوز د مخنيوې په خاطر بايد د افغانستان اردو تقويه سي ۰ دغي لويي جرګي د افغانستان د خارجي سياست په تغيير کي مهم رول ولوباوه۰

په ۱۹٥٦ کال د آګست د مياشتي پر ۲٥ نيټي د وسلو اخستلو لومړې قرار داد د شوروي اتحاد او چکوسلواکيا سره لاس ليك سو ۰

په ۱۹٥٦ کال کي د افغانستان او چين تر منځ سياسي مناسبت ټينګ سوه ، د چين هيواد د افغانستان سره اقتصادي او تخنيکي مؤثري مرستي وکړي ۰

په ۱۹٥٦ کال کي د افغانستان او امريکا تر منځ د هلمند د ناوي د پراختيا له پاره د يو نيم مليونودالرو په اندازه د يوه پور قرار داد لا س ليك سو ۰

په ۱۹٥۸ کال کي غربي المان د افغانستان سره د قدر وړ مرستي وکړي ۰

په ۱۹٥۸ کال کي صدر اعظم محمد داود خان ، امريکا ته سفر و کړ ۰ ده هيله درلوده چي امريکا به افغانستان ته نظامي مرستي ورکړي ، ولي امريکا پر خپل موقف ټينګ پاته سو او د افغانستان سره يي نظامي مرستي و نه کړي ۰

په ۱۹٥۹ کال کي افغانستان د فرانسي او جاپان ، او په ۱۹٦۰ کال کي د ايتاليا سره اقتصادي او فرهنګي قرار دادونه لاس ليك کړه ۰

د ۱۹٥۹ کال د نومبر په مياشت کــي د امـريـکا جمهور رئيس ايـزن هـاور کابل ته سفر و کړ ۰

په ۱۹٦۱ کال کي محمد داودخان د ناپيلو هيوادونو په غونډې کي چي په بلګراد کي جوړه شوي وه ، برخه واخستله ۰

د امريکا په مرستو کي د کابل ـ کندهار او سپين بولدك د لويو لارو ساختماني چاري ، د کابل ـ تورخم لويه لاره ، د کابل پوهنتون وداني او د هلمند د ناوي د پراختيا پروژي شاملي وي ۰

افغانستان ته د شوروي اتحاد د پورونو اندازه د ۱۹٥٦ کال څخه تر ۱۹٦٥ کال پوري ، يونيم ملياردو دالرو ته ورسيده . (۶)

په پای کي دا مطلب د ذکر وړ دي چي د افغانستان په دوهم اقتصادي پلان کي د تيلو او گازو توليد ته د اوليت حق ورکړ سو .

د محمد داود خان د حکومت ترکيب

صدر اعظم	محمد داود خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۳
لومړي مرستيال	علي محمد خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۳
دوهم مرستيال	سردار محمد نعيم	۱۹۶۳ـ۱۹۵۳
خارجه وزير	سردار محمد نعيم	۱۹۶۳ـ۱۹۵۳
د دفاع وزير	جنرال محمد عارف	۱۹۵۴ـ۱۹۵۳
	محمد داود خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۴
داخله وزير	محمد داود خان	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	عبدالحکيم شاه عالمي	۱۹۵۸ـ۱۹۵۵
	سيد عبدالله خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۸
عدليه وزير	نه و	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	سيد عبدالله خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۵
د مالي وزير	عبدالملك عبدالرحيمزي	۱۹۵۷ـ۱۹۵۳
	عبدالله ملکيار	۱۹۶۳ـ۱۹۵۷
د تجارت وزير	عبدالرؤف حيدر	۱۹۵٤ ـ ۱۹۵۳
	عبدالملك عبدالرحيمزي	۱.۹۵۷ـ۱۹۴۵٤
	عبدالله ملکيار	۱۹۵۸ـ۱۹۵۷
	غلام محمد شيرزاد	۱۹۶۳ـ۱۹۵۸

د پوهني وزير	ډاکټر عبدالمجيد خان	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	ډاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۳ـ۱۹۵۵
د فوايد عامي وزير	عبدالحکيم شاه عالمي	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	محمد کبير خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۵
د روغتيا وزير	ډاکټر غلام فاروق خان	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	ډاکټر عبدالظاهر خان	۱۹۵۸ـ۱۹۵۵
د مخابراتو وزير	عبدالحکيم شاه عالمي	۱۹۵٤ـ۱۹۵۳
	محمد مريد خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵٤
دکانو وزير	ډاکټر محمد يوسف خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۳
د کرني وزير	مير محمد يوسف خان	۱۹۵۸ـ۱۹۵۳
	غلام حيدر عدالت	۱۹۶۳ـ۱۹۵۸
د مطبوعاتو مستقل رئيس	صلاح الدين سلجوقي	۱۹۵۵ـ۱۹۵۳
	محمد هاشم ميوند وال	۱۹۵۶ـ۱۹۵۵
	سيد قاسم رشتيا	۱۹۶۰ـ۱۹۵۸
	محمد آصف سهيل	۱۹۶۳ـ۱۹۶۰
د پلان وزير	محمد داود خان	۱۹۶۳ـ۱۹۵۷
د قبايلو مستقل رئيس	سيد شمس الدين مجروح	ــــ ــــ

(۷)

۲ ـ د صدارت څخه د محمد داود خان استعفا

د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتي ۷ نیټه

ډیر افغانان د محمد داود خان د استعفا دلیل دا بولي چې د افغانستان د صدارت په چوکي کي د پاچا اکاګان او د اکا زامن په نوبت مقرریدل ، چي تر محمد داود خان وروسته د مارشال شاه ولي خان د زوی ، سردار عبدالولي نوبت و او محمد داود خان نه غوښتل چي سردار عبدالولي د افغانستان صدر اعظم سي ، نو ده پاچا ته پیشنهاد وکړ چې د ۱۹۳۱ کال پر اساسي قانون تجدید نظر وسي ، په هیواد کي دي دیموکراسي راسي او خلګو ته دي د حزب جوړولو اجازه ورکړه سي ۰

دغه ډله افغانان په دي عقیده هم دي ، چي د دیموکراسۍ په صورت کي به محمد داود خان یو لوي حزب جوړ کړې وای او د دغي لاري به دې بیرته قدرت ته رسیدلې وای او د یوه ملي قاید په څیر به یي د ډیر وخت له پاره قدرت انحصار کړې وای ۰ (په ۱۹۵۹ کال کي محمد داود خان د حقوقو د پوهنځي د شاګردانو په یوي ټولني کي چې زه هم هلته حاضر وم ، و ویل چې اوس د دي وخت رارسیدلې دې چي په هیواد کي د اقتصادي تحولاتو تر څنګ ، اجتماعي تحولات هم راوړل سي .)

محمد داود خان د ۱۳٤۱ ه .ش . کال د سرطان د میاشتي پر ۹ نیټي (۱۹۶۲)کال اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ته یو پیشنهاد و ړاندي کړ ، ده پر اساسي قانون داسي تجدید نظر پیشنهاد کړې و :

۱ ـ د قانون پوهانو یوه ټولنه دي جوړه سي ، چي د مشروطه شاهي پر اساس ، پر اساسي قانون باندي د سره کتنه وکړي او د اساسي قانون نوي مسوده دي ، حکومت ته وړاندي کړي ۰

۲ ـ د انتخاباتو او اساسي قانون نور متممه قوانین دي جوړ سي او حکومت ته دي

و سپارل سي ۰

۳ ـ د قوانينو د تصويب له پاره دي لويه جرگه راوغوښتله سي ۰

٤ ـ د قوانينو تر تصويب وروسته به په هيواد کي انتخابات کيږي ۰

٥ ـ نوي شورا به د يوه يا دوو احزابو پر اساس جوړيږي ۰ د نوي شورا تر پرانستلو وروسته به اوسنی حکومت استعفا کوي او نوی حکومت به د چارو واك په لاس کي اخلي ۰

پاچا د ۱۳٤۱ ه ش کال د سنبلي د مياشتي پر ۲ ۱ مي نيټي د محمدداود خان پيشنهاد ته داسي جواب و ليکی ((زه په پرنسيپ کي د ديموکراسي د راتلو سره موافقه لرم په دي چي دا کار زما د پلار محمد نادر خان د آرزوگانو څخه و)) پاچا د دغه کار عملي کيدل په بل وخت کي او د نوروو کسانو په وسيله ممکن بللې و۰

محمد داود خان د ۱۳٤۱ کال د جــدي د مياشتي پر ٤ ۲ مي نتټي ، د پاچا ليك ته په دي مفهوم جواب ليکلې و :

۱ ـ د افغانستان شاهي به مشروطه وي ، حکومت به پارلماني وي ، په هيواد کي به ديموکراسي راځي ۰

۲ ـ په اساسي قانون کي به د سلطنتي کورني حدود تثبيتيږي ۰

۳ ـ په اساسي قانون کي به فردي آزادې او شخصي ملکيت تضمينيږي ۰

٤ ـ په اساسي قانون کي به د دوو احزابو موجوديت پيشبيني کيږي ۰ په پارلمان کي به د اکثريت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو ماموريت مومي ۰

٥ ـ دولت پر تقنينه ، قضائيه او اجرائيه قواوو ويشل کيږي ۰

۶ ـ يو شمير پوهان به د اساسي قانون د تسويد له پاره توظيف کيږي ۰

۷ ـ د اساسي قانون د تصويب له پاره به لويه جرگه راغوښتله کيږي ۰

۸ ـ سياسي احزابو ته به د فعاليت اجازه ورکوله کيږي ۰

پاچا د محمد داود خان وروستــي ليك تــه جواب و نــه وايــه او محمد داود خان د ۱۹٦۳ کال د مارچ د مياشتي پر دريمي نيټي ، خپله استعفا پاچا ته وړاندي کړه او پاچا د ده استعفا و منله او د ده استعفا يي د دغه کال د مارچ د مياشتي پر ۷ نيټي

اعلام کړه ۰ او د ده پر ځای ډاکټر محمد یوسف خان د افغانستان د صدر اعظم په حیث و ټا کل سو . (۸)

ډاکټر محمد یوسف په ۱۹۸۸ کال کي په یوي مصاحبي کـي داسـي ویـلي دي ((د سلطنتـي کورنـي د زوروړو اشخاصو لـه خوا په دغـي کورني کي بي اتفاقي راغلي وه)) دی وایي ((پاچا غوښتل چي په کراره ، خان د اکاګانو او د اکا د زامنو د تاثیر څخه وباسي او په اصطلاح ء تشخص ء و کړي)) دې ریاتـوي ((د کورني بل غړې ، سردار عبدالولي هم غوښتل چي څه کارونه ده ته ور و سپارل سي ۰ محمد داود خان غوښتل چي حزب جوړ کـي او د حزب له لاري څخه یبرته قدرت ته و رسیږي)) دی زیـاتـوي ((محمد داود خان د دیموکراسي په ارتباط پاچا ته یو پیشنهاد وړاندي کړ محمد داود خان ما تـه و ویل چي پاچا زما پیشنهاد د خانه سره جلال آباد ته وړې دي او ما تـه یـي جواب نه دې راکړي او ما پرون استعفا وکړه)) دی دا هـم وایي چي ((پاچا غوښتل چي محمد داود خان پـه خپله استعفا وکړي او پـه دغـه طریقه خان د ده د شره څخه خلاص کړي)) (۹)

۳ ـ تر استعفا وروسته د محمد داود او پاچا مناسبات

دالاندي ټکي د دیموکراسې پر راوړلو باندي د پاچا او محمد داودموافقه ښیي ۰

ـ ډاکټر محمد یوسف د خپل صدارت د وخت په لومړی وینا کي ویلي دي چي د ده حکومت هغه اهداف په نظر کي نیسي چي محمد داود خان یي پیشنهاد کړې و (۱۰)

ـ محمد داود خان د صدارت ماڼي ته ورغی او د ډاکټر محمد یوسف حکومت ته یي مبارکي و ویله . (۱۱)

ـ محمد داود خان په هغي وداعیه میلمستیا کي ګډون وکړ چي د ده په ویاړ جوړه سوې وه . (۱۲)

ـ محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان ، د شهزاده محمد نادر د واده په مراسموکي برخه اخسـتي وه ۰ د دغـو مراسموعکس په دولتي ورځ پاڼو کي خپور سوی دی . (۱۳)

ـ د پل چرخي د نظامي تاسيساتو خيني نقشي محمد داود خان ترتيب کړي وي چي تر استعفا وروسته محمد داود خان په خپله د دغو نقشو د تطبيق خارنه کوله ۰

ـ په قرغه کي د سپوږمې د رستورانت نقشه محمد داود خان جوړه کړي ده او تر استعفا وروسته ده د دغي نقشي د تطبيق مراقبت کړی دی ۰

د ديموکراسي په وخت کي د پاچا او محمد داود خان مناسبات ډير ژر داسي خراب سوه چي وروسته دوی يو د بل سره شخصي مراوده هم نه درلوده ۰

زما د وکالت په وخت کي په ۱۹۷۰ کال کي پاچا د يو صحبت پــه ضمن کي ما ته و ويل ((د محمد داود سره زما فاميلي روابط پري سوي دي او دا څلور کاله کيږي چي ما خپله خور چي د محمد داود ميرمن ده ، نه ده ليدلي))

دديموکراسي د تطبيق په وخت کي د پاچا او حکومت خينو اجراآتو محمد داود خان خوابدې کړې و ۰ د مثال په توگه :

ـ د ډاکټر محمد يوسف حکومت د بنديانو د احوال معلومولو له پاره يو هيات وټاکې ، د دغه هيات خبر په مطبوعاتو کي خپور سو ۰ دا خبر داسي تعبير سو چي گواکي د محمد داود خان حکومت ډير خلگ غير قانوني بنديان کړي دي ۰

ـ تر استعفا وروسته محمد داود خان ، يوه ورځ د خان عبالغفار خان د ليدلو له پاره د صدارت د گلخاني ماڼې ته ورغلی و ۰ د هغه ځای مؤظفو اشخاصو محمد داود خان ته د قصر د ننوتلو اجازه نه وه ورکړي ۰ خو پښتونستاني حباب خان چي هلته حاضر و دوی ته محمد داود خان معرفي کړی و۰ دوی په جواب کي ويلي و چي ((موږ ته امر شوی دی چي هيچا ته د ننوتلو اجازه ورنه کړو)) وروسته خان عبدالغفارخان د عذر غوښتلو له پاره د محمد داود خان کور ته ورغلی و . (۱٤)

ـ رشتيا ليکي ، کله چي پاچا د محمد داود خان پيشنهادونه سيد شمس الدين مجروح ته ورکړه ، نو ده ته يي ويلي و چي د محمد داود خان پيشنهادونه د نورو اسنادو په جمله کي تر غور لاندي و نيسي ۰ پاچا دا هم ويلي وه چې د اساسي قانون د تسويد کميته ، بايد هيڅ خاص پيشنهاد په نظر کي و نه نيسي ، دغه کميته چې هرڅه د نن او سبا افغانستان له پاره لازم بولي په نوي اساسي قانون کي دي درج کړي ٥

۱

ـ د ۱۹٦۳ کال د مارچ په میاشت کي ، کله چي د اساسي قانون د تسوید د کمیتي غړي اعلان سوه ، د هغو په جمله کي حتي د محمد داود خان یوه ملګري ته هم ځای نه و ورکړه شوی او په دي کمیتي کي څو داسي اشخاص تعیین سوي وو چي محمد داود خان هغوي ته په ښه سترګه نه کتل ۰

ـ دتسوید او مشورتي کمیتو له خوا د اساسي قانون د متن جوړول د ۱۹٦٤ کال د مي د میاشتي په لومړی ورځ پای ته ورسیدل . ډاکټر محمد یوسف د اساسي قانون مسوده د یوه لیك په ضمیمه د ډاکټر علي احمد پوپل په و سیله محمد داود خان ته وړاندي کړه . (۱۶)

محمد داود خان چي د دغي مسودي ډیر مواد د خپل پخواني پیشنهاد سره موافق بلل هغه ټول يي تائید کړه ۰ یوازي پر دوو ټکو باندي يي خپل نظر په دي مفهوم صدر اعظم ته و لیکې :

۱ ـ د مسودي د ۸۹ مادي په ارتباط محمد داود خان لیکلي وو ((په ولسي جرګي کي د اکثریت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کیږي))

۲ ـ د مسودي د ۲٤ مي مادي په ارتباط ، محمد داود خان لیکلي وه ((د پاچا د اکا زامن د سلطنتي کورني غړي نه دي ۰ د پاچا خور تر هغه وخته د سلطنتي کورنی غړی ده چي واده يي نه وي کړی)) (۱۷)

ـ په نوي اساسي قانون کي د محمد داود خان دواړه پیشنهادونــه و نه منل سوه ۰ د ۲٤ مي مادي په لومړی فقري کي د پاچا د اکا زامن ، د سلطنتي کورني غړي و بلل سوه ، دهمدغي مادي په دریمي فقري کي و لیکل سوه چي د سلطنتي کورني غړې په سیاسي احزابو کي برخه نه سي اخستلای ، صدر اعظم یا وزیر نه سي کیدلای ، د شورا او ستري محکمي غړیتوب نه سي تر لاسه کولای ۰

د اساسي قانون مسوده د ۱۹٦٤ کال د سبتمبر د میاشتي پر نهمي نیټي ، لوي جرګي ته وړاندي سوه ۰ په لویي جرګي کي د محمد داودخان د مخالفینو په تحریك ، پر ۲٤ مي مادي یو بل داسي قید علاوه سو چي ((د سلطنتي کورني غړې د تل له پاره

د دي کورني غړی دی)) دا قيد د هغو شايعاتو په نتيجه کي پر ٢٤ مي مادي علاوه سو چي ځينو اشخاصو تبليغ کاوه چي که محمد داود و نه غواړي چي د سلطنتي کورني غړی وي ، دی کولای سي چي ځان د دغي کورنی څخه و باسي (١٨)

د اساسي قانون تر تصويب وروسته محمد داود خان متيقن سو چي د ده پر ضد په دولت کي دسيسي کيږئ ، نو دې د سلطنتي نظام دښمن سو ٠

په هغه وخت کي محمد داود خان نه غوښتل چي د افغانستان پاچا سي ده ارزو درلوده چې د سياسي حزب د جوړولو له لاري څخه ، لکه هر يو بل افغان د خپل هيواد په چارو کي برخه واخلي .

دلته دا پوښتني مطرح کيدای سي :

ـ دا چا ته معلومه ده چې هغه حزب چې محمد داود خان جوړاوه ، هغه حزب به حتما د افغانستان په شورا کي اکثريت چوکې گټلي وای ؟

ـ سلطنت ولي ټينگار کاوه چې حتما محمد داود خان د ده د آرزو پر خلاف ، د سلطنتي کورني غړی وي ؟

ـ که محمد داود ته اجازه ورکړه سوي وای چې د خپل هيواد په سياسي چارو کي يي برخه اخستي وای آيا ده به کودتا کړي وای ؟

ـ که د افغانستان ټولو اتباعو ته د محمد داود خان په شمول د سياسي فعاليت اجازه ورکړه سوې وای او ټولو افغانانو د سياسي مبارزو له لاري څخه د خپل هيواد په چارو کي برخه اخستي وای ، دا يوه سمه لاره وه او امکان لري چې په هغه صورت کــي به په افغانستان کي د وروستيو بدو حادثاتو مخه هم نيوله سوی وای ٠

داو تر استعفا وروسته د محمد داود خان او محمد ظاهر شاه تر منځ د مناسباتو داستان چي په پورته تفصيل و ړاندي سو ٠

يوه ټوکه :

کله چي ډاکټر محمد يوسف صدر اعظم سو ، دی د خپلي کابيني د غړو سره د

يولسمي تقنيني دوري د شورا عمومي غونډې ته ورغی ۰ په دغې غونډې کي د ولسي جرګې وکيل سردار عبدالرشيد خان چي د مارشال شاه ولي خان نژدي دوست و ، د محمد داود خان د حکومت پر وزيرانو باندي انتقادونه وکړل ، په دغه سبب د شورا غونډه متشنجه شوه د شورا رئيس ډاکټر عبدالظاهر د شلو دقيقو له پاره تفريح اعلان کړه۰ د تفريح په وخت کي ، يوه وزير چي عسکري جنرال و ، ډاکټر عبدالظاهر خان ته و ويل ((ډاکټر صاحب ! ستاسي شورا ډيره بي نظمه ده)) ډاکټر عبدالظاهر خان چي ظريف او حاضر جوابه سړی و ده ته يي په جواب کي و ويل ((بلي جنرال صاحب ! په رښتيا چي هيڅ عسکري قشله داسي بي نظمه نه وي)) (۱ ۸)

د دوهم فصل ياد داشتونه

۱ـ ځلمې ، ذکر شوی اثر، مخ ۲ ۷ ۱

۲ ـ فرهنګ ، مير محمد صديق ، افغانستان در پنج قرن اخير ، مخ ٤ ۷ ٤

۳ ـ د چرچل وينا چي په ۶ ٤ ۹ ۱ کال د مارچ پر ۵ د امريکا د ء مزوري ء د ايالت د ويستمنيستر په کالج کي کړي وه ۰

٤ ـ پولادا ، ذکر شوی اثر ، مخ ۸ ٤ ۱

۵ ـ مبارز ، ذکر شوی اثر ، مخ ۹ ۸ ۱

۶ ـ مبارز ، ذکر شوی اثر ، مخ ۶ ۹ ۱

۷ ـ فرهنګ ، ذکر شوی اثر ، مخ ۷ ۷ ٤

۸ ـ حق شناس ، شير احمد نصري ، دسايس و جنايات روس در افغانستان ، مخونه ۳ ۳ ۱ او ۳ ٤ ۱

۹ ـ مجله خراسان ، مخ ۲ ۲

۱۰ ـ کشککي ، صباح الدين ، دهه قانون اساسي ، مخ ۵ ۱

۱۱۰ ـ خاطرات سياسي سيد قاسم رشتيا ، مخ ۱ ۵ ۱

۱۲ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۲

۱۳ ـ همدا اثر ، مخ ۱٤

۱٤ ـ زما مشاهدات

۱۵ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۵۶

۱۶ ـ همدا اثر ، مخ ۱۷۷

۱۷ ـ د اساسي قانون مسوده چي محمد داود خان ترتیب کړي وه ۰

۱۸ ـ د یوه وکیل په قول

دوهمه برخه

دريم فصل

ج : دديموكراسي دوره

١ ـ د ديموكراسي دورې پيل

په افغانستان كـي ديموكراسي دوره د صدارت څخه د محمد داود خان تر استعفا وروسته د ١٩٦٤ كال د اساسي قانون په انفاذ سره پيل سوه چي د لسو كلونو له پاره يي ادامه ومندله ۰

تر دي دمخه د شاه محمود خان د صدارت په وخت كي هم په هيواد كي ، ديموكراسي راغلی وه ، چي هغه ديموكراسي د صدر اعظم په شفاهي امر راغله او د ده په شفاهي امر له منځه ولاړه .

د ديمو كراسۍ دغه نوی نهضت په افغاني جامعي كي د راز راز عكس العملونو سره مخا مخ سو ۰ ډيرو افغانانو مخصوصا خوان نسل د هغه ښه استقبال وكړ۰ د

هیواد په لویو ښارونو کي مظاهري کیدلي ، په کابل کي آزادي جریدي خپریدي ، ډیرسیاسي جمیعتونه جوړ سوه او دولت پر دروو مستقلو قوو لکه اجرانیه، تقنینیه او قضانیه و ویشل سو ۰

د دولسمي او دیارلسمي تقنیني دورو د شورا له پاره ، په هیواد کي آزاد انتخابات وسوه چي د افغانستان خلگو خپل نماینده گان شورا ته واستول ۰ په دغي دوري کي پنځه حکومتونو د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته ۰

د دغي دوري لویه نقیصه دا وه چي د اساسي قانون متمیم قوانین لکه د احزابو اواجتماعاتواو داسي نور قوانین چي تفصیل یي د کتاب په بلي برخي کي لیکل سوی دی ، د دیموکراسي دوري تر پایه ، توشیح او نافذ نه سوه ۰

دغه دوره د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسیدله ۰

۲ ـ اساسي قانون

دري هفتي وروسته تر هغه چي صدر اعظم ډاکټر محمد یوسف په کار پیل و کړ د ده په پیشنهاد د پاچا له خوا اوه کسیزه کمیته د نوي اساسي قانون د تسوید له پاره و ټاکله سوه چي نومونه یي دادي :

سید شمس الدین مجروح د مشر په توگه ، ډاکټر میر نجم الدین انصاري ، ډاکټر عبدالصمد حامد ، محمد موسي شفیق ، سید قاسم رشتیا ، میر محمد صدیق فرهنگ او حمیدالله علي ۰

د تسوید د کمیتي لومړۍ غونډه د ۱۹٦۳ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۳نیټي د عدلیي په وزارت کي جوړه سوه ۰ کمیټي د اساسي قانون د تسوید کار د ۱۹٦٤ کال د فبروري په میاشت کي پای ته ورساوه او د تصویب له پاره یي د وزیرانو مجلس ته وړاندي کړ ۰ د وزیرانو مجلس فیصله وکړه چي دغه مسوده دي ، مشورتي کمیتي ته وړاندي سي ۰

مشورتي کمیته د ۲ ۸ غړو څخه جوړه سوې وه چي نومونه یي دا دي :

عبدالهادي داوی ، صلاح الدین سلجوقي ، عبدالمجید خان زابلي ، خلیل الله خلیلي نور احمد اعتمادي ، پوهاند محمد اصغر خان ، ډاکټر محمد آصف سهیل

، محمد قدير تره کی ، مير غلام محمد غبار ، ډاکټر عبدالقيوم رسول ، احمد علي کهزاد ، عبدالرشيد لطيفي ، اميرالدين شنسب ، صديق الله رشتين ، غلام سرور رحيمي ، ميرمن معصومه عصمتي ، پيغله کبرا نورزايي ، محمد هاشم مجددي ، محمد کريم نزيهي ، محمد ابراهم عفيفي ، محمد شاه ارشاد ، مولوي عبدالرب ، لعل محمد کاکړ ،مولوي غلام نبي کاموي ، ډاکټر عبدالواحد سرابي ، عبدالکريم احراري ، محمد ظاهر څدران ، ډاکټر خليل احمد ابوي ۰

مشورتي کميتي د ۱۹٦٤ کال د مارچ د مياشتي په لومړي ورځ په کار پيل وکړ او په يوي مياشتي کي يي خپل کار پای ته ورساوه ۰

دواړو کميتو د لوي جرگي د راغوښتلو وخت ، د ۱۹٦٤ کال د دوبي موسم ، تثبت کړ ۰ دوی د لوي جرگي د غړو پر ترکيب هم يوه فيصله وکړه ۰ دوی د افغانستان د عنعنوي لوي جرگي ، ترکيب او ماهيت ته تغيير ورکړ۰ دوی د لوي جرگي د غړو ترکيب او شمير په لاندي ډول تثبيت کړ :

ـ د يولسمي تقنيني دوري د شورا غړي	۱۷۶
ـ د هري انتخابي حوزي څخه يه يو يو انتخابيزي	۱۷۶
ـ د اعيانو د مجلس غړي	۱۹
ـ د تميز غړي	۵
ـ د حکومت غړي	۱٤
ـ د تسويد د کميتي غړي	۷
ـ د مشورتي کميتي غړي	۲۵
ـ د پاچا له خوا انتصاب شوي غړي	۳٤
ـ د ټولو شمير	٤۵۶

د آگست د مياشتي پر ۱٤ نيټي د اساسي قانون مسوده په ورځ پاڼو کي خپره سوه او د ۱۹٦٤ کال د سبتمبر د مياشتي پر نهمي نيټي لويه جرگه د پاچا له خوا د سلامخاني په ماڼي کي پرانسته سوه ۰ نوې اساسي قانون د دغه کال د سبتمبر د مياشتي پر ۲۰ مه د لويي جرگي له خوا تصويب سو او د اکتوبر د ميلشتي پر لسمي

نیږي د پاچا له خوا توشیح او نافذ سو .

میر غلام محمد غبار ، استاد صلاح الدین سلجوقي او ډاکټر محمد آصف سهیل ، د مشورتي کمیټي په غونډو کي ، برخه وانه خسته .

سید قاسم رشتیا لیکي ((زه د میر غلام محمد غبار کور ته د دي له پاره ورغلی وم چي دده څخه غوښتنه وکړم چي د مشورتي کمیټي په غونډو کي برخه واخلي))

رشتیا زیاتوي چي ((غبار زما په جواب کي و ویل چي زه د دغه جریان په حقیقت او د هغو کسانو په صداقت اطمینان نه لرم چي دغه جریان یي منځ ته راوړی دی)) غبار زیاته کړه چي ((زما په فکر داهم لکه د شاه محمود خان د وخت یو عوام فریبانه لوبه ده چي زه نه غواړم چي د دغي صحني لوبغاړی وه سم))

رشتیا زیاتوي چي ((زه نه پوهیږم چي دا کلمات د میر غلام محمد غبار فکر تمثیلوي او که د ده عدم رضانیت ، زما او د فرهنګ په مورد کي ښکاره کوي چي داسي یو مهم ابتکار مو په لاس کي اخستی دی)) (۱)

۳ ـ د تسوید کمیټي لویي جرګي ته تغیر ورکړی دی

د۱۹٦٤ کال د اساسي قانون دتسوید کمیټي د افغانستان عنعنوي لویي جرګي ته په ښه سترګه نه دي کتلي ، دوی د لویي جرګي اصالت ته لویه صدمه رسولي ده .

د نړي ټول هیوادونه په خپلو تاریخي اثارو ویاړي او هغو ته په درنه سترګه ګوري او څکه چي ژوندي قومونه خپل تاریخ نه خرابوي .د مصر ، یونان او ایتالیا او د نړې نور هیوادونه ، خپل تاریخي آثار په پخوانې شکل ساتي . انګریزان خپل د اساسي قوانینو عنعنه ساتي ، په چین کي زاړه دیوالونه ، خپل د عظمت نښه بولي .د نړي هیڅ هیواد داسي نه دي کړي چي خپل تاریخي افتخارات وران کړي او دلیل دا راوړي چي د عصر دایجاباتو سره برابر نه وو .

محمد علم فیض زاد په خپل اثر کي لیکلي دي چي ((د اساسي قانون د ۸ ۷ مادي په وسیله د افغانستان عنعنوي لویه جرګه د منځه وړل سوی ده دی زیاتوي چي (دوی د دي له پاره چي د هیواد په چارو کي اورد لاس ولري، په لویي جرګي کي یي د ملت د نماینده ګانو برخه لږه کري ده)) (۲)

صباح الدین کشککي لیکي چي ((لویه جرگه یوه افغاني پدیده ده چي د نړۍ په نورو ټولنوکي د هغي مثال نه دی لیدل سوی)) دې زیاتوي چي ((د ۱۹٦٤ کال په اساسي قانون کي د لویي جرگي ماهیت او د غړو ترکیب ته تغییر ورکړه سوی دې)) دې دا هم لیکي چي (دوی په حقیقت کي ، د نوي سیستم په اساسي قانون کي ، خان د هغي مؤسیسي د شره څخه خلاص کړی دی ، چي د هغي غړي د افغاني جامعي مخور او بانفوذه خلگ وو)) (۳)

د افغانستان پـه معاصر تاریخ کـي دا لاندي لویـي جرگــي او مهمي قومي جرگي د یام وړ دي :

ـ په ۱۷۰۹ کال کي د کندهار د کوکران مهمه قومي جرگه وه چي د هغي جرگي غړو میرویس نیکه د خپل مشر په حیث و ټا کی ۰ چي د هغه وخت د امنیتي شرایطو په وجه دا جرگه په پټه جوړه سوه ۰

ـ په ۱۷٤۷ کال کي د کندهار د شیر سرخ په مزار کي یوه لویه جرگه جوړه سوه چي په دغي جرگي کي احمد شاه ابدالي د افغانستان د پاچا پـه حیث و ټا کل سو او صابر شاه ملنگ د تاج پر ځای د غنمو وږی د ده پر بگړی نصب کړ ۰

ـ د ۱۸٤۱ کال د نومبر د میاشتي په لومړی ورځ د کابل په ښار کي یوه مهمه قومي جرگه جوړه سوه، دا جرگه د افغان او انگلیس د لومړي جنگ په وخت کي جوړه سوه چي دغي جرگي سردار نواب خان د مجاهدینو د رئیس او نائب امین الله خان لوگري د ده د مرستیال په توگه و ټا کل ۰

ـ په ۱۹۱۵ کال کي د امیر حبیب الله خان په وخت کي یوه لویه جرگه جوړه سوه دغي جرگي په لومړي جهاني جنگ کي د افغانستان بي طرفي تصویب کړه ۰ په دغي جرگي کي   ٥٤۰ نمایندگانوبرخه درلوده ۰

ـ په ۱۳۰۱ ه ش کال کي (۱۹۲۲) د امان الله خان په وخت کي په جلال آباد کي یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي لوي جرگي کي د هغه وخت ځیني قوانین په تصویب ورسیدل ۰ د جوي شرایطو له کبله د هیواد د ځینو سیمو نمایندگانو په دغي لویي جرگي کي برخه نه وه اخستي ۰

ـ په ۱۹۲٤ کال کي د امان الله خان په وخت کي په کابل کي یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي جرگي کي د امان الله خان د وخت اساسي نظام نامه تصویب سوه ۰

ـ په ۱۹۲۸ کال کي د امان الله خان په وخت کي په پغمان کي بله لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي جرگي کي د هغه وخت داصلاحاتو پروگرام تصویب سو ۰ په دغي جرگي کي د هیواد ۱۱۰۰ نمایندگانو برخه اخستي وه ۰

ـ په ۱۹۳۱ کال کي د محمد نادر خان په وخت کي یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰په دغـي جرگـي کي ، د محمد نادر خان سلطنت او د هغـه وخت اساسي اصول تصویب سو ل۰

ـ په ۱۹٤۱ کال کي د محمد ظاهر شاه د سلطنت په وخت کي یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ دغي لویي جرگي ، په جهاني جنگ کي د افغانستان بي طرفي تصویب کړه ۰

ـ په ۱۹٤۹ کال د آگست د میاشتي پر ۱۲ د پښتنو د خود ارادیت د حق د تائید په غرض ، په کابل کي یوه لویه جرگه جوړه سوه ۰ په دغي تاریخي لویي جرگي کي د ۱۸۹۳ کال د ډیورنډ موافقتنامه ، د ۱۹۰٥ کال د مارچ د میاشتي د ۲۱ نیټي د امیر حبیب الله خان سره د انگریزانو عهد نامه ، د ۱۹۱۹ کال د راولپنډي د سولي تړون او د افغانستان سره د انگریزانو د ۱۹۲۱ کال معاهده، لغوه سوي ۰ دغه ټولو اسنادو پــه هغو سیمو پــوري اړه درلودلي چي د افغانستان او پاکستان تر منځ د اختلافونو موجب سوي دي . (٤)

ـ د ۱۹٥٥ کال لویي جرگي حکومت ته واك ورکړ چي د افغانستان اردو تقویه کړي او د نړي د هر هیواد څخه چي یي لازم و بولي وسله تر لاسه کړي ، چي په دغه اساس د افغانستان حکومت د شوروي اتحاد او چکوسلواکیا څخه د نظامي مرستو غوښتنه وکړه۰

٤ ـ مطبوعات

په ۱۹٥۱ کال کي د شاه محمود خان د صدارت په وخت کي د اوومي دوري دشورا له خوا د مطبوعاتو قانون په تصویب ورسید ۰ د دغه قانون پر اساس څو ملي

جريدي لكه انگار ، ولس ، وطن ، نداي خلق ، نيلاب او آئيني په نشراتو پيل وكړ ٠

پنځلس كاله وروسته د افغانستان د دوهمي ديموكراسي په دوري كي په ١٩٦٤كال كي د ډاكټر محمد يوسف د انتقالي حكومت په وخت كي د مطبوعاتو قانون په تقنيني فرمان نافذ سو . ددغه قانون پر اساس په كابل كي ، نژدي ديرشوو جريدو په نشراتو پيل و كړ چي دځينو مشهورو جريدو نومونه په لاندي ډول دي :

١ ـ د افغان جريده : دا يوه مستقله جريده وه چي په خپلو نشراتو كي يي ملي مسايلو ته ډيره توجه كوله او په هيواد كي يي ډير لوستونكي درلودل ٠ د دغي جريدي مسؤول مدير او د امتياز خاوند محمد حسن ولسمل و٠د افغان جريدي د ١٩٧١ كال د سبتمبر د مياشتي پر ۶ نيټي په نشراتو پيل و كړ په ١٩٧٣ كال كي دري ورځي دمخه ترهغه چي د ايران صدر اعظم امير عباس هويدا د هلمند د اوبو د معاهدي د لاس ليك له پاره كابل ته سفر كړي و ، و تړله سوه ٠

٢ ـ د مساوات جريده : دا جريده د محمد هاشم ميوندوال د مترقي ديموكرات د جمعيت نشراتي اورگان و ٠ دي جريدي ډيري علمي او تحقيقي مقالي خپرولي ٠دا جريده د نور احمد اعتمادي د حكومت په مخالف قطب كي واقع سوه . د دغي جريدي د امتياز خاوند ، په سر كي عبدالشكور رشاد او وروسته محمد شريف ايوبي و . د جريدئ مسؤول مدير ، په اول كي محمد رحيم الهام او تر ده وروسته عبدالغني ميوندي و ٠ دغي جريدي د ١٩٦٦ كال د جون د مياشتي پر ٢٤ مه په نشراتو پيل وكړ او د ١٩٧١ كال د سبتمبر پر ٢٦ مي نيټي و تړله سوه ٠

٣ ـ د روزگار جريده : دا يوه مستقله جريده وه چي ښي اقتصادي مقالي يي خپرولي دغي جريدي په خپلي څلور كلني نشراتي مودي كي هميشه ، ملي مسايلو ته توجه درلوده ٠ د دي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير محمد يوسف فرند و٠ دغي جريدي د ١٩٦٩ كال د اكتوبر د مياشتي پر ٢٨ مي په نشراتو پيل وكړ او په ١٩٧٣ كال كي وتړله سوه ٠

٤ ـ د افغان ملت جريده : دا جريده د افغان ټولنپال ولس واك د جمعيت ، نشراتي اورگان و ٠ دي جريدي د افغانستان په پښتني سيمو كي ډير لوستونكي درلودل . د

دغي جريدي د امتياز خاوند ، انجينيرغلام محمد فرهاد ، او مسؤول مدير قدرت الله حداد و ۰ دي جريدي د ۱۹٦٦ کال د اپريل د مياشتي پر پنځمي نيټي په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹٦۷ کال د مي د مياشتي پر ۱۲ نيټي يي په کابل کي نشرات بند سو ل اوس دا جريده په اروپا کي خپريږي ۰

۵ ـ د ملت جـريـده : د دغـي جـريـدي د امـتـياز خاونـد فـدا محمد فـدايـي و ، (فدا محمد فدايي او دده ملگري د افغان ملت د گوند څخه جلا شوي وو) دملت جريـدي د ۱۹۷۱ کال د سبتمبر د مياشتـي پر ۲٦ مي په نشراتو پيل و کړ او د ۱۹۷۲ کال د جون د مياشتي پر ۱۰ مه و تړله سوه ۰

۶ ـ د کاروان ورځپاڼه : د دغي ورځپاڼي د امتياز خاوند صباح الدين کشککي او مسؤول مدير عبدالحق واله و ۰ دا يوه مشهوره ورځپاڼه وه چي هره ورځ به يي خبرونه او تازه اطلاعات خپرول ۰ دي ورځپاڼي په کابل کي ډير لوستونکي درلودل ۰ د کاروان ورځپاڼي د ۱۹٦۸ کال د سبتمبر د مياشتي پر ۲٤ مه په نشراتو پيل و کړ ۰

۷ ـ د خلق جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند نور محمد تره کی او مسؤول مدير بارق شفيعي و ۰ دا جريده د ديموکرتيك خلق د جميعت نشراتي اورگان و دغي جريدي د ۱۹٦٦ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۱ مه په نشراتو پيل وکړ، د ۱۹٦٦ کال د مې د مياشتي پر ۱٦ مه وتړله سوه ۰

۸ ـ د پرچم جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند سليمان لايق او مسؤول مدير په سر کي سليمان لايق او وروسته مير اکبر خيبر و ۰ دا جريده د پرچم د اړخ نشراتي اورگان و د ۱۹٦۸ کال د مارچ د مياشتي پر ١٤ مه يي په نشراتو پيل وکړ اود ۱۹٦۹ کال د جولای د مياشتي پر ۱۵ مه و تړله سوه ۰

۹ ـ د شعله جاويد جريده : د دي جريدي دامتياز خاوند او مسؤول مدير ډاکټر عبدالرحيم محمودي و ۰ دا جريده د ديموکرا سي نوين د جمعيت نشراتي اورگان و چي د ۱۹٦٦ کا ل د جولای د مياشتي پر ۱۰ مه يي په نشراتو پيل وکړ او د ۱۹٦۸ کال د اپريل دمياشتي پر ٤ مه وتړله سوه ۰

۱۰ ـ د پيام وجدان جريده : د دغي جريدي د امتياز خاوند او مسؤول مدير

عبدالرؤف ترکمني و ٠ دا جریده ایران ته متمایله مذهبي جریده وه ، د ١٩٦٦ کال د جولای د میاشتي پر ٢٤ مي نیټیي یي په نشراتو پیل و کړ ٠

١١ ـ د گهیځ جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر منهاج الدین گهیځ و ٠ دا د کمونیزم ضد یوه مذهبي جریده وه چي د ١٩٦٨ کال د جـولای د میاشتي پر ١٣ مه یي په نشراتو پیل وکړ ٠

١٢ ـ د ترجمان جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند ډاکټر عبدالرحیم نوین او مسؤول مدیر علي اصغر بشیر و ٠ دا یوه انتقادي بي طرفه جریده وه چي ډیر لوستونکي یي درلودل ، دي جـریـدي د ١٩٦٨ کال د اپریل د میاشتي پر ١٨ مي نیټي په نشراتو پیل وکړ ٠

١٣ ـ د مردم جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند سید مقدس نگاه او مسؤول مدیر غلام محي الدین تفویض و ٠ د ١٩٦٦ کال د مې د میاشتي پر ١١ نیټي یي په نشراتو پیل وکړ او د دغه کال د جون د میاشتي پر ١٥ مه و تړله سوه ٠

١٤ ـ د ملي اتحاد جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر عبدالحکیم مژده و ٠ دي جریدي د ١٩٦٩ کال د جولای د میاشتي پر ١٥ مي نیټي په نشراتو پیل وکړ .

١٥ ـ د ملي جبهي جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر عبدالرب اخلاص و ٠ دي جریدي د ١٩٦٨ کال د سبتمبر د میاشتي پر ٣٠ مه په نشراتو پیل وکړ او د ١٩٦٩ کال د جون د میاشتي پر ١٥ مه وتړله سوه ٠

١٦ ـ د صدای عوام جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند ډاکټر عبدالکریم فرزان او مسؤول مدیر، محمد عارف حنیفي و چي د ١٩٦٨ کال د مارچ د میاشتي پر ٢٧ نیټیي یـي پـه نشراتـو پـیـل وکـړ او د ١٩٦٩ کال د جـون د میاشـتي پـر ٢٠ مـه وتـړلـه سوه (٥)

٥ ـ سیاسي ډلي

بي ځایه به نه وي که د دي مبحث په سر کي د شاه محمود خان د صدارت په

دوران كي سياسي احزابو ته يوه لنډه كتنه و سي ۰

په دغي دوري كي په كابل ، كندهار او ننگرهار كي ، ځينو منورينو ځو سياسي احزاب جوړ كړل ، ډير چيز فهمه افغانان دغو احزابو ته ورغله ۰ څرنگه چي په دغه زمانه كي خارجي يو د بل ضد مفكورو افغاني جامعي ته لاره نه وه پيدا كړي او په هيواد كي يوازي پر افغاني معيارونو سياسي احزاب جوړيدل ، نو دغه ټول احزاب كه څه چي يو د بل څخه جلا وو ، ولي دغو ټولو احزابو مشترك اهداف تعقيبول ۰ دوی په عمومي ډول د سياسي آزاديو ، اجتماعي عدالت ، ملي حكومتونو او پارلماني حقوقو غوښتنه كوله ۰

د افغانستان د هغه وخت حكومت په افغاني سياسي احزابو كي د خارجي اجيرانو د نفوذ كلكه څارنه كوله ، او د هر سياسي حزب د صالحو او ملي اشخاصو ستاينه به يې هم كوله ۰ د مثال په توگه :

د ويښو ځلميانو د حزب يو غړې ښاغلی غلام محي الدين زرملوال وايي چي په ۱۹٤۸ كال كي محمد داود خان چي په هغه وخت كي داخله وزير و ، د ويښو ځلميانو د حزب څو غړي خپل دفتر ته ور و بلل ۰ ده د دغه حزب غړو ته و ويل چي ((دوی بايد په خپل حزب كي خارجي اجيرانو ته ځای ور نه كړي)) ده زياته كړي وه چي ((زه باور لرم چي د ويښو ځلميانو نور غړي لكه گل پاچا الفت ، كه يو ډك توپك د ده په لاس كي وي او ده دا ډك توپك زما پر خوا نيولې هم وي زه اطمينان لرم چي دی پر ما باندي ډز نه كوي))

د دغي دوري سياسي احزاب په لاندي ډول دي :

۱ ـ د ويښو ځلميانو حزب : دغه حزب په ۱۹٤۷ كال كي جوړ سوې دې ۰ لاندي اشخاص په كندهار ، ننگرهار او كابل كي د دغه حزب مهم غړي دي :

پوهاند عبدالحي حبيبي ، گل پاچا الفت ، عبدالرؤف بينوا ، فيض محمد انگار ، غلام محي الدين زرملوال ، محمد رسول پښتون ، عبدالهادي توخې ، محمد انور اڅگزی ، عبدالشكور رشاد ، قيام الدين خادم ، قاضي بهرام ، غلام جيلاني ، محمد ابراهم خواخوږي ، نور احمد شاكر ؛ عبدالرزاق فراهي ، محمد علم بځركی ، عبيدالله ساپی ،

آغا محمد کرزی ، عبدالصمد ویسا ، غلام حسن ساپی ، نور محمد تره کی ، فتح محمد خېګر او داسي نور ۰

د ویښو ځلمیانو د حزب منشي په سر کي عبدالرؤف بینوا و ، تر ده وروسته عبدالرزاق فراهي د دغه حزب منشي سو ۰ د دي حزب نشراتي اورګان د انګار جریده وه چي فیض محمد انګار يي د امتیاز خاوند و ۰ د انګار جریدي د ۱۹۵۱ کال د مارچ په میاشت کي په نشراتو پیل و کړ او د دغه کال په اپریل کي و تړله سوه ټول یوه میاشت او ۲۲ ورځي خپریدله . وروسته د ولس جریده د دغه حزب نشراتي اورګان شو چي ګل پاچا الفت يي د امتیاز خاوند و ۰ د ولس جریده د ۱۹۵۱ کال څخه بیا تر ۱۹۵۳کال پوري خپریدله . (۶)

۲ ـ د وطن حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي په کابل کي تاسیس سوی دی او مؤسس غړي يي دادي :

میر غلام محمد غبار ، سرور جویا ، میر محمد صدیق فرهنګ ، فتح محمد میرزاد نورالحق هیرمند ، برات علي تاج او عبدالحي عزیز ۰ میر غلام محمد غبار د دغه حزب رئیس او عمومي منشي و ۰ د دغه حزب مشهور غړي په لاندي ډول دي :

محمد اکبر پامیر ، علي احمد نعیمي ، عبدالحلیم عاطفي ، میر علي احمد شامل ، محمد آصف آهنګ ، ډاکټر ابوبکر ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، ډاکټر غلام فاروق ، غلام حیدر پنجشیري ، علي محمد خروش او داسي نور ۰

د دغه حزب نشراتي اورګان د وطن جریده وه چي په ۱۹۵۱کال کي يي په نشراتو پیل وکړ۰ د دغي جریدي د امتیاز خاوند میر غلام محمد غبار او مسؤول مدیر په لومړي سر کي علي محمد خروش او وروسته میر محمد صدیق فرهنګ و ، دا جریده د ۱۹۵۲ کال د فبروري په میاشت کي و تړله سوه . (۷)

۳ ـ د خلق حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي د ډاکټر عبدالرحمن محمودي په مشرۍ په کابل کي جوړ سو ، د حزب منشي محمد نعیم شایان و ۰ د دي حزب مشهور غړي په لاندي ډول دي :

مولوي خال محمد خسته ، مولوي فضل الرب ، عبدالحمید مبارز ، محمد یوسف

آنینه ، نور علم مظلومیار ، غلام احمد رحماني ، ماگه رحماني ، محمد طاهر محسني ، ولي محمد عطايي او داسي نور ۰

د دغه جزب نشراتي اورگان د نداي خلق جريده وه چي د امتياز خاوند يي ډاکټر عبدالرحمن محمودي ، او مسؤول مديريي ولي محمد عطاني و۰ دي جريدي د ۱۹۵۱ کال د اپريل په مياشت کي په نشراتو پيل وکړ او د دغه کال د جولای په مياشت کي وتړله سوه . (۸)

٤ ـ ملي ديموکرات حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي په کابل کي جوړ سوي دې ۰ د دي حزب رهبري د محمد داود خان په لاس کي وه ۰ د حزب منشي ډاکټر عبدالقيوم او په بل روايت محمد هاشم ميوندوال و ۰ دغه حزب په افغاني جا معي کي د ملي کلوپ په نا مه شهرت درلود دملي ديموکرات د حزب مشهور غړي ، عبدالمجيد خان زابلي ، فيض محمد زکريا ، علي محمد خان او داسي نور لوړ رتبه مامورين وو ۰ دغه حزب نشراتي اورگان نه درلود ، کله چي په ۱۹۵۳ کال محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو ، نو دغه حزب له منځه ولاړ . (۹)

يوه ټوکه :

ما اوريدلي وه چي د ملي ديموکرات د حزب غونډو ته د هيواد مشهوره رياضيدان ډاکټر عبدالغفار کا کړ ، چي د سيا ست سره يي علاقه نه درلوده هم بلل سوې و ۰ ده په ټوکي د غونډي د غړو څخه پوښتنه کړي وه چي ، د دغو غونډو شاملينو ته ، حق الزحمه ورکوله کيږي او که يه ؟ ده ته په جواب کي ويل سوي و چي ، دا يو ملي خدمت دی او دلته هيچا ته حق الزحمه نه ورکوله کيږي ۰ پوهاند کاکړ دوی ته ويلي و چي ((زه يو معلم يم او په هغه ځای کي چي چا ته اجرت نه ورکول کيږي زه هغه ځای ته نه ورځم)) وروسته ده د دغه حزب په نورو غونډو کي برخه نه وه اخستي .

د ديموکراسي دوري مشهوره سياسي جمعيتونه په لاندي ډول وو :

۱ ـ د مترقي ديموکرات سياسي جمعيت : دغه ساسي جريان په ۱۹٦٦ کال د آگست په مياشت کي د محمد هاشم ميوندوال په ابتکار جوړ سو ۰ د مترقي ديموکرات ډلي ، په خپلي مرامنا مي کي اسلام ، مشروطه شاهي ، ديموکراسي او د

افغانستان د شرایطو سره سم د یوه سوسیالستي نظام تایید کاوه ۰ افغاني مشهور سیاسي مبارزین لکه د کندهار د ویښو ځلمیانو ډله د دغه جریان سره ملګري سوه ، د دولت ډیر لوړ رتبه مامورین هم دغه جریان ته ورغله ، د دیموکرات مترقي مرامنامه د خارجه چارو په وزارت کي تایپ سوي او د وزیرانو په غونډي کي په تصویب رسیدلي وه ۰ ولي څه موده وروسته د صدارت مرستیال نور احمد اعتمادي او څو نورو وزیرانو د دغه جریان سره مخالفت پیل کړ ۰

په ۱۹۷۵ کال کي ما د نور احمد اعتمادي څخه چي په دغه وخت کي په مسکو کي افغاني سفیر و پوښتنه وکړه چي ، تاسي ولي په آخر کي د مترقي دیموکرات د جریان سره مخالفت پیل کړ ؟ ده زما د پوښتني په جواب کي و ویل ((هغه وخت چي د وزیرانو غونډي د مترقي دیموکرات مرامنامه په تصویب ورسوله د وزیرانو غونډي دا فیصله هم کړي وه چي دغه مرامنامه دي د حکومت د کړنلاري په توګه ولسي جرګي ته وړاندي سي ۰ ولي محمد هاشم میوندوال د شورا د تعطیل په وخت کي دغه تصویب سوې متن د یوي حزبي مرامنامي په شکل په کابل رادیو کي ولوست ، چي په دغه دلیل موږ د نوموړي سیاسي جریان څخه بیل سوو))

کله چـي محمد هاشم میوند وال د صدارت د وظیفـي څخه استعفا وکـړه د مترقي دیموکرات د ګوند ډیر غړي د دغه جریان څخه و وتل ۰

۲ ـ د افغان ټولنپال ولسواك سیاسي جریان یا (جمعیت) : دغه سیاسي ډله په افغاني جامعي کي د افغان ملت په نامه شهرت لري ۰ دا سیاسي ډله په ۱۹٦٦ کال د مارچ د میاشتي پر اتمي نیټي د دیپلوم انجینر غلام محمد خان فرهاد تر مشري لاندي جوړه شوی ده۰ د افغان ملت سیاسي جریان د افغانستان پخواني عظمت ته په درنه سترګه ګوري او د هیواد د ملي دودونو د ساتلو کلك ملاتړ کوي ۰ د دغه جریان نشراتي اورګان د افغان ملت په نامه یادیږي ۰

د افغان ملت ګوند اوس هم فعال دې چي تر انجینر فرهاد وروسته ډاکټر محمد امین واکمن د دغه ګوند رئیس سو ، په ۱۹۹٦ کال کي ډاکټر انورالحق احدي د افغان ملت د کنګري له خوا د دغه ګوند د رئیس په حیث و ټاکل سو، چي اوس هم د

نوموړي ګوند رهبري پر غاړه لري ۰

د افغان ملت ګوند د هیواد په ډیرو سیمو ، مخصوصا په ننګرهار ، کندهار ، پکتیا او د وردګو په ولایتونو کي ډیر پلویان لري ۰

۳ ـ د اسلامي ځوانانو سیاسي جریان : دا جریان په ۱۹٦٥ کال کي د استاد غلام محمد نیازي په مشري په کابل پوهنتون کي جوړ سو ، چي ډیر ژر په هیواد کي خپور سو ۰ انجینر ګلبدین حکمتیار او استاد برهان الدین رباني او داسي نور د دغه جریان غړي وو ۰

دغه اسلامي جمعیت د کابل پوهنتون او د هیواد په ښارونو کي د اسلام پلوي کوله ، د کمونیزم او الحاد سره یي مبارزه پیل کړي وه ۰ دغه جمعیت د افغانستان د جهاد په وخت کي ، د شوروي اتحاد د اشغال په مقابل کي ، د افغاني مجاهدینو رهبري پر غاړه درلوده . (۱۰)

٤ ـ د خلق دیموکراتیك جریان : د دغه سیاسي جریان لومړی کانګرس چي ۲۷ غړي یي درلودل ، د ۱۹٦٥ کال د جنوري د میاشتي په لومړي ورځ په کابل کي غونډه وکړه او د دغه جریان د مرکزي کمیټي اوه اصلي او څلور علي البدل غړي یي و ټاکل ۰ مرکزي کمیټي نور محمد تره کي د دغه جریان د عمومي منشي او ببرك کارمل یي د منشي په حیث و ټاکل ۰ دغه سیاسي جریان د مسکو د خط د کمونیزم ملاتړ کاوه۰ دغه جریان په ۱۹٦۷ کال کي د خلق او پرچم پر ډلو و ویشل شو ۰ یو کال وروسته د سازا په نامه بله ډله د طاهر بدخشي په مشري د خلق د جناح څخه بیله سوه . ظاهر افق د خپلو ټاکلو افکارو او عقایدو پر اساس ډیر ژر د خلق د جریان څخه جلا سو۰ په ۱۹۷۷ کال کي خلق او پرچم بیرته سره یو ځای سول . په ۱۹۷۸ کال کي د کودتا د لاري څخه قدرت ته ورسیدل ۰

٥ ـ د دیموکرات نوین سیاسي ړله : دغه جریان په هیواد کي د خپل نشراتي اورګان ، شعله جاوید په نامه شهرت درلود ۰ دي جریان د چین د خط د کمونیزم پیروي کوله د دیموکرات نوین ډلي ، مشخصه رهبري نه درلودله ولي ډاکټر عبدالرحیم محمودي ، انجینر محمد عثمان او صادق یاري د دغه سیاسي جریان

مشران بلل کيدل ٠

۶ ـ د صداي عوام سيا سي جريان يا (جمعيت) : دغـه ډلـه په ١٩٦٥ کال کي د هرات د ولايت د زنده جان د ولسوالي د وکيل ډاکټر عبدالکريم فرزان له خوا جوړه سوي ده . د دي جريـان مشهور غړي ميرمن معصومه عصمتـي ، ذبيح الله عصمتي او داسي نـور کسان وو٠

٧ ـ د ملي جبهي ډله : دغه سياسي ډلــه د خليل الله خليلي له خوا جوړ سوې ده دا يوه معتدله سياسي ډله وه ، چي د دولت ډير لوړ رتبه مامورين دغي ډلي ته ورغلي وو ٠ د خليل الله خليلي په شمول د دغه جريان څو غړي ، د دولسمي تقنيني دوري د ولسي جرگي وکيلان وو٠ په ولسي جرگي کي حکومت ته د اعتماد د رايي په وخت کي د دغه جريان او د منتخب صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف تر منځ لفظي مشاجره پيښه شوې ده ٠

کله چي خليل الله خليلي په جدي کي سفير سو ، تر ده وروسته د دغه جريان رهبري پوهاند محمد اصغر او عبدالحميد مبارز کوله ٠

٨ ـ د ملي اتحاد ډله : دايوه معتدله سياسي ډله وه چي په هيواد کي يي د ديموکراسۍ او مشروطه شاهي حمايه کوله ٠ دغي ډلي په سرکي د مردم او وروسته د ملي اتحاد په نامه نشراتي اورگان درلود٠ د دغه سياسي جريان مشران محمد اسحق عثمان او ډاکټر امان الله رسول وو ٠

٩ ـ د اساسي قانون ډله : دا ډله رسما نه وه اعلان سوي ولي دي ډلي سياسي فعاليت درلود ٠ د دغه جريان په مقدماتي غونډي کي ډاکټر عبدالظاهر ، سيد شمس الدين مجروح ، ډاکټر عبدالقيوم او سيد قاسم رشتيا او نورو برخه درلوده رشتيا ليکـي چــي ده تــه ډاکټـر محـمـد يـوسف د دغــي غونــډي پــه ارتباط داسي ويــلي وه چــي (اوس د حزب جوړولــو موضوع خصوصــي جنبه لري او بايد د هغه محرميت و ساتل سي) (١١) کـله چــي ډاکټر محمد يـوسف مستعفــي شــو ، دغــــي ډلــي ، خپـل سيا سي فعاليت متوقف کړ ٠

په ١٩٦٨ کال کي دغي ډلي د (مفاهمي) په نامه د مير محمد صديق فرهنگ په

مشري د ده په کور کي څو غونډي و کړي ، يو تعداد تعليم يافته ګانو په دغو غونډو کي برخه اخستي وه . په کابل کي داسي ويل کيدل چي د اساسي قانون د تسويد د کميټي ټول غړي د دغه جريان ملګري دي . غلام محي الدين زرملوال ، محمد ولي خلمي او ما ته ، دغه جريان ته د شموليت بلنه راکړه سوی وه چي موږ دري واړه د مفاهمي غونډو نه نـه يـو ورغـلـي . په هغو ورځو کي زه د ولسي جرګي د وکالت له پاره کانديد وم او د مفاهمي د جريان د غونډو په ټولي دوري کي په فراه کي وم . کله چي شپږ مياشتي وروسته زه بيرته کابل ته راغلم دغه جريان منحل سوی و .

د محمد موسي شفيق په حکومت کي د مفاهمي د غونډو څو غړي د معينانو په حيث مقرر سول چي د شفيق دا مقرري ښيي چي دی هم د دغه جريان ملګری و .

دي اساسي پوښتونو ته تر اوسه هيڅا سم جواب نه دی ورکړی چي آيا د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون د تسويـد کميټي ولي د اجتماعاتو قانون تسويد نه کړ ؟ يا د سياسي احزابو قانون چي په ١٩٧٠ کال کي د شورا د مختلط کمسيو له خوا و منل سو ولي پاچا توشيح نه کړ ؟ يا په هيواد کي جوړو سوو جريانونو ولي په دولتي اداراتو او پوهنتون کي په خلاس لاس جلب او جذب کاوه ، او ددوی ممانعت نه کيدی ؟

د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون ٣٢ مه ماده په دي برخه کي داسي حکم کوي :

لومړي فقره : د افغانستان اتباع د جايزو او سوليزو مقاصدو د تامين له پاره چي د خانه سره وسله ونه لري ، د قانون د احکامو مطابق ددولت د قبلي اجازي څخه پرته د اجتماع حق لري .

دوهمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چي د مادي او معنوي مقاصدو د تامين له پاره د قانون د احکامو مطابق جمعيتونه جوړ کړي .

دريمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چي د قانون د احکامو مطابق سياسي احزاب جوړ کړي په دي شرط چي :

١ ـ د حزب د بنيادي فعاليتونو اهداف او مفکوري بايد د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض و نه لري .

٢ ـ د حزب تشکيلات او مالي منابع بايد علني وي .

د ديمو كراسي دوري باخبره اشخاص د ډاكټر عبدالصمد حامد په شمول په دي عقيده دي چي که پاچا د احزابو قانون توشيح کړی وای ، د افراطي ښی‌او کيڼ اړخ د مفکورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو کولای چي په هيواد کي د سياسي فعاليت اجازه تر لاسه کړي . داسي ښکاري چي د هيواد کيڼ او ښي احزابو د حزب د جوړولو په برخه کي د اساسي قانون د ۳۲ مي مادي د دريمي فقري پر ځای ، د دوهمي فقري د حکم څخه استفاده کړي وه او د افغانستان دولت په آگاهانه ډول نژدي لس کاله ددغي قانوني حيلي مخه نه وه نيولي ، ولي دولت غوښتل چي د محمد موسي شفيق په وسيله ددغه عمل ممانعت وکړي ولي دا ډير نا وخت سوی و په دي چي د افغانستان اکثر خوانان په ښي او کيڼ احزابو کي متعهد سوي وو چي د حکومت د هر اقدام په مقابل کي يي شديد عکس العمل ښکاره کاوه . ځني افغانان په دي عقيده دي چي که محمد داود خان کودتا نه وای کړي ، ددي احتمال موجود وو چي د شفيق د حکومت په مقابل کي به ديموکراتيك خلق يا بلي سياسي ډلي په کودتا لاس پوري کړی وای .

د سياسي جمعيتونو په ارتباط د افغانستان عامو خلگو داسي فکر کاوه چي ، دغي سياسي ډلي د سلطنتي کورنۍ سره تړلي دي او د ضرورت په وخت کي دا ډلي تر کنترول لاندي راتلای سي ۰ دوی استدلال کاوه چي ، کيڼ اړخ ډلي د محمد داود خان او سردار محمد نعيم سره ارتباط لري او د ښي اړخ ډلي د مارشال شاه ولي خان او سردار عبدالولي سره نژدي اړيکي لري او د افغانستان پاچا د دغو ښيو او کيڼو ډلو تر منځ ، بي غرضه ناست دي او د خاموش اکثريت اراده تمثيلوي ۰

څرنگه چي په عمل کي ثابته شوه د عامو خلگو دغو خبرو او شايعاتو حقيقت نه درلود ، او څرنگه چي وروستيو پيښو و ښووله ، پر دغو ټولو ډلو باندي سلطنتي کورنۍ کنترول نه درلود او يا وروسته يي خپل کنترول د لاسه ورکړی وي ، او په عمل کي هري سياسي ډلي د خپل بين المللي تمايلاتو او عقيدي پيروي کوله چي د ثور کودتا او وروستيو حادثاتو دغه مطلب په اثبا ت ورساوه . (۱۲)

۶ ـ د ډاکټر محمد یوسف حکومت

۱۹۶۵ ــ ۱۹۶۳

ډاکټر محمد یوسف خان د محمد حسن زوی ، په ۱۹۱٤ کال کي په کابل کي زیږیدلی دی . دی د اماني لیسي څخه فارغ التحصیل شوی او د فزیك په څانګه کي یي د المان څخه دکتورا اخستي ده . تر څه مودي معلمي وروسته دی د ساینس د پوهنځي رئیس سو ، د پوهني په وزارت کي یي د مسلکي تدریساتو د رئیس او معین دنده هم تر سره کړي ده . د محمد داود خان په کابیني کــي د کانــو د وزارت وزیــر و . ډاکټر محمد یوسف د ۱۹٦۳ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۳ مي نیټي د اعلیحضرت محمد ظاهر شاه لــه خـوا د حکومت پــه جـوړولــو مؤظف کــړه شــو ، پــه دغــه وخت کـــي دی ٤۹ کلــن و .

د ډاکټر محمد یوسف خان د حکومت اساسي دنده د افغانستان د ۱۹۳۱ کال پر اساســي قانون باندي نــوی کتنه او د افغانستان او پاکستان د سیاسي روابطو بیا ټینګیدل وو .

د پاکستان سره د مناسباتو په برخه کي د ایران پاچا محمد رضا شاه پهلوي د محمد داود خان تر استعفا د مخه د افغانستان او پاکستان تر منځ ، د منځګړیتوب پیشنهاد کړی و . د ډاکټر محمد یوسف د حکومت په پیل کي یو افغاني هیات د سید قاسم رشتیا په مشري چي نور احمد اعتمادي هم د دغه هیات مهم غړی و ، تهران ته سفر و کړ . د پاکستان له خــوا هــم یو هیات د ذوالفقار علــي بوتو پــه مشري تهران ته رسیدلی و .

په تهران کي د دواړو هیأتونو تر منځ مذاکرات پیل سول . په دغو مذاکراتو کي فیصله و سوه چي د افغانستان او پاکستان تر منځ دي سیاسي مناسبات بیرته ټینګ سي ، تجارتي او ترانزیتي فعالیتونه دي د سره ونیول سي . ولي د اختلاف پر اصلي ټکي چي د پښتونستان موضوع وه هیڅ خبري و نه سوي ، د پښتونستان پر موضوع باندي د دواړو هیوادونو اختلافات پر خپل ځای پاته سوه . په عمل کي وروسته د افغانستان په حکومتي نشراتو کي د سیا سي پالسۍ تغیر راغی . د پښتونستان پر

موضوع باندي پخوانۍ تاريخي موقف چي د هغه ځای د پښتنو له پاره د خود اراديت د حق غوښتنه وه ، بيرته راژوندي کړه سوه ۰

د ډاکټر محمد يوسف انتقالي حکومت

د نوي اساسي قانون مطابق د انتقالي حکومت دوره يو کال او ۱۳ ورځي تثبيت سوی وه چي د ۱۳٤٤ ه ش کال د ميزان د مياشتي پر ۲۲ نيټي (۱۹٦٥) چي د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د تولد ورځ وه ، دغه دوره پای ته رسيده ۰

د اساسي قانون د ۱۲٦ مـي مادي د حکم مطابق ، انتقالي حکومت دغه وظايف سر ته ورسول ۰

ـ د انتخاباتو ، اساسي تشکيلاتو. ، مطبوعاتو او قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو قوانين يي ترتيب کړه ، او د پاچا تر توشيح وروسته نافذ سول ۰

ـ د احزابو او ولايتي جرگو قوانين يي ترتيب کړه او د تصويب له پاره يي د دولسمي دوري د شورا ، ولسي جرگي ته وړاندي کړه ۰

د ډاکټر محمد يوسف دريم حکومت

په ۱۹٦٥ کال کي ډاکټر محمد يوسف بيا د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو۰ ده ولسي جرگي ته د اعتماد د رايو اخستلو له پاره مراجعه و کړه ، په ولسي جرگي کي د ډاکټر محمد يوسف حکومت ته د راي ورکولو په لاري کي خنډونه پيښ سول ، ولي د ده حکومت د عقرب د مياشتي پر دريمه ورځ د ولسي جرگي څخه د اعتماد رايه واخسته ۰ په دغه ورځ په کابل کي د عقرب د دريمي حادثه پيښه سوه ، د دغي حادثي په نتيجه کي دري ورځي وروسته د ډاکټر محمد يوسف حکومت مستعفي شو او د ده پـر ځـای محمد هاشم مـيونـد وال د حکومت پـه جوړولو مؤظف کړه سو ۰

ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوی مصاحبي کي ويلي دي ((وروسته تر هغه چي د صدارت څخه د محمد داود خان استعفي پاچا ومنله ، نو ده غوښتل چي ما د افغانستان د صدر اعظم په حيث وټاکي ، کله چي ده دغه غوښتنه زما څخه وکړه ، ما په جواب کي پاچا ته وويل چي تر محمد داود خان وروسته په افغانستان کي حکومت

کول آسانه کار نه دی ، ځکه نو ما ته د صدارت د مقام مکمل صلاحیتونه باید راکړه سي ، څرنګه چي په هغه وخت کي پاچا پر ما باندي ډېر اعتماد درلود ، نو ده زما دغه غوښتنه و منله او د صدارت د وظیفي ټول صلاحیتونه یي ما ته راکړه ، ولي وروسته تر هغه چي ما احساس کړه چي د صدارت صلاحیتونه زما څخه سلب سوي دي ، پر هغه سربیره چي ما د عقرب د میاشتي په دریمه ورځ د ولسي جرګي څخه د اعتماد رایه اخستي هم وه ، بیا هم ما استعفي وکړه)) (د خراسان مجله د ۱۹۸۸ کال د کتوبر د میاشتي ٦)

د ډاکټر محمد یوسف د حکومت ترکیب

صدر اعظم	ډاکټر محمد یوسف	۱۹۶۳ـ۱۹۶۵
لومړي مرستیال	عبدالله ملکیار	۱۹ ۶۳ـ۱۹۶٤
دوهم مرستیال	ډاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۳ـ۱۹۶٤
د صدر اعظم مرستیال	ډاکټر عبدالظاهر	۱۹۶٤ـ۱۹۶۵
د دفاع وزیر	جنرال خان محمد خان	۱۹۶۳ـ۱۹۶۵
خارجه وزیر	ډاکټر محمد یوسف	۱۹۶۳ـ۱۹۶۵
داخله وزیر	سید عبدالله	۱۹۶۳ـ۱۹۶۳
	ډاکټر عبدالقیوم	۱۹۶ ۳ـ۱۹۶۵
د مالیي وزیر	عبدالله ملکیار	۱۹۶۳ـ۱۹۶٤
	سید قاسم رشتیا	۱۹۶٤ـ۱۹۶۵
د عدلیي وزیر	سید شمس الدین مجروح	۱۹۶۳ـ۱۹۶۵
د کانو وزیر	ډاکټر محمد یوسف	۱۹۶۳ـ۱۹۶۳
	انجینر محمد حسین مسا	۱۹۶۳ـ۱۹۶۵
د کرني وزیر	ډاکټر محمد ناصر کشاورز	۱۹۶۳ـ۱۹۶۵
د فواید عامي وزیر	جنرال محمد عظیم	۱۹۶۳ـ۱۹۶۵
د پوهني وزیر	ډاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۳ـ۱۹۶٤

	ډاکټر محمد انس	۱۹۶۵_۱۹۶٤
د مطبوعاتو وزير	سيد قاسم رشتيا	۱۹۶٤_۱۹۶۳
	محمد هاشم ميوندوال	۱۹۶۵_۱۹۶٤
د تجارت وزير	محمد سرور عمر	۱۹۶۵_۱۹۶۳
د پلان وزير	عبدالحي عزيز	۱۹۶۳_۱۹۶۳
	عبدالله يفتلي	۱۹۶۵_۱۹۶۳
د روغتيا وزير	ډاکټر عبدالرحيم	۱۹۶٤_۹۶۳
	ډاکټر عبدالظاهر	۱۹۶۵_۱۹۶٤
د مخابراتو وزير	ډاکټر عبدالقيوم	۱۹۶۳_۱۹۶۳
	ډاکټر محمد حيدر	۱۹۶۵_۱۹۶۳
د قبايلو مستقل رئيس	سيد شمس الدين مجروح	۱۹۶۳_۱۹۶۳
	گل پاچا الفت	۱۹۶۵_۱۹۶۳

(۱۳)

۷ ـ د عقرب ددريمي حادثه

په ۱۹٦٥ کال کي ډاکټر محمد يوسف د دوهم وار له پاره د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو ۰ ده ولسي جرگي ته د اعتماد د رايي له پاره مراجعه وکړه د ولسي جرگي ډيرو وکيلانو د خليل الله خليلي د ملگرو په شمول د ده د حکومت سره موافقه نه درلوده . د عقرب په دوهمه ورځ د حقوقو د پوهنځي شاگردان ولسي جرگي ته ورغله او د هغي جرگي د تالار ټولي چوکې يي و نيولي ، ځينو شاگردانو د ولسي جرگي په تالار کي ډاکټر محمد يوسف ته چکچکي هم وکړي ، په حقيقت کي ډاکټر محمد يوسف غوښتل چي د شاگردانو د فشار له لاري څخه د ولسي جرگي څخه د اعتماد رايه واخلي . (١٤)

په دغه ورځ حکومت ته د اعتماد د رايي تصميم و نه نيول سو ، ولسي جرگي د

اعتماد رایه بلي ورخي ته وخنډوله ۰ په دغه ورځ ولسي جرګي فیصله وکړه چي د سبا ورځي د اعتماد درایو غونډه به سري وي ، او سا معینو ته د ولسي جرګي تالار ته د ننوتلو اجازا نه و رکوله کیږي ۰

د ۱۹٦٥ کال د اکتوبر د میاشتي ۲٥ مه د عقرب د میاشتي دریمه ورځ وه ، د شورا د ماڼي په مخ کي ډیر محصلین ور ټول سوي وو ۰ دوی ته په لوړ سپیکر کي وویل سول چي د ولسي جرګي د نن ورځي غونډه سري ده او تاسي د ولسي جرګي تالار ته نه سی داخلیدلای . (۱ ٥)

تر دوو زرو ډیرو شاګردانو د ولسي جرګي د سري غونډي پر ضد احتجاج وکړ ۰ د سهار پر نهو بجو چي ډاکټر محمد یوسف د خپل کور څخه صدارت ته تي ، د ده موټر د یوي ډلي شاګردانو له خوا و درول سو ، ده ته یي د ولسي جرګي د سري غونډي شکایت وکړ ۰ وروسته شاګردانو د حبیبیي د لیسي هنداري ماتي کړي ، د ډاکټر یوسف کور ته نژدي عسکرو پر شاګردانو فیرونه وکړه چي څه نا څه دري کسان هلته و وژل سوه ۰د دغي سیمي د امنیت واك د سردار عبدالولي په لاس کي و ، ډیرو افغانانو دی د نوموړي حادثي مسؤول وباله ۰

۸ ـ د محمد هاشم میوندوال حکومت

۱۹٦۵ ــ ۱۹٦۷

محمد هاشم میوندوال د ملا عبدالحلیم زوی دی چي په ۱۲۹۸ ه ش کال (۱۹۱۹) کي د مقر په ولسوالي کي زیږیدلی دی ۰ په ۱۳۲۱ ه ش کال (۱۹٤۲) کي د حبیبیي د لیسي څخه فارغ التحصیل سو ، وروسته د هرات د اتفاق اسلام د جریدي مدیر سو ، په دغه وخت کي محمد هاشم میوندوال پردیس تخلص کاوه ۰

محمد هاشم میوندوال د خارق العاده استعداد خاوند و ، ده د افغانستان په دولت کي په مهمو چوکیو کي کار کړی دی ۰ دی دري واره د مطبوعاتو مستقل رئیس یا وزیر مقرر سوی دی ، او دوه واره په کراچي کي افغاني سفیر و ، په واشنګتن کي یي د مستشار او لوی سفیر په حیث کار کړی دی ، په خارجه وزارت کي معین و ، د څه

وخت له پاره د پاچا مطبوعاتي مشاور هم و ۰ محمد هاشم ميوندوال د ۱۹٦٥ کال د اکتوبرد مياشتي پر۳۰ نيټي د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مؤظف کړ سو ۱۶

محمد هاشم ميوندوال خپله کابينه او د حکومت کړنلاره د نومبر د مياشتي پر دوهمه ورځ ولسي جرگي ته وړاندي کړه ، او د ولسي جرگي څخه يي د اعتماد رايه واخسته ۰ څرنگه چې په دغه وخت کي د عقرب د دريمي حادثه پيښه سوی وه ، محمد هاشم ميوندوال په خپله د شورا د يو شمير وکيلانو سره د کابل پوهنتون ته ولاړ او د پوهنتون په اديتوريم کي يي د وژل سوو وطنوالو روح ته دعا وکړه او د پوهنتون محصلينو ته يي وعده ورکړه چي د عقرب د دريمي د پيښي عاملينو ته به سزا ورکړي د دغـي واقعـي بـنـديـان بـه خـوشـي کړي ، محصلينو ته به د اتحاديي د جوړولو اجازه ورکړي ۰

په دغه تعهد سره د محمد هاشم ميوندوال څخه د پوهنتون ټول شاگردان خوشحاله سول او دی يي په چکچکو استقبال کړ ۰ څرنگه چي د عقرب د حادثي تر شا لويو لاسونو کار کاوه ، نو محمد هاشم ميوندوال خپله وعده تر سره نه کړه . (۱۷)

د ۱۹٦٥ کال د نومبر د مياشتي پر ۱٤ نيټي د شوروي اتحاد يو هيات د هغه هيواد د صدر اعظم د مرستيال په مشري د کشك ، تورغونډي ، هرات او کندهار د لويي لاري د پرانستلو له پاره کابل ته سفر وکړ ۰ د ۱۳٤٤ ه ش کال د جدي د مياشتي پر ۲٤ نيټي (۱۹٦٥) د شوروي اتحاد صدر اعظم کاسيگين د هند څخه د بيرته راتلو په وخت کي په کابل کي تم سو ، ده د پاچا او محمد هاشم ميوندوال سره وليدل او ميوندوال يي هغه هيواد ته دعوت کړ ۰ محمد هاشم ميوندوال د ۱۹٦٦ کال د فبروري د مياشتي پر اوله نيټه شوروي اتحاد ته سفر وکړ ۰ د ۱۳٤٥ ه ش کال د عقرب د مياشتي پر ۲۲ نيټي (۱۹٦٦) د شير خان بندر او دوشـي د سړك د قير اچولو کار چي ۲۱٤ کيلو متره وو ، پای ته ورسيدی او رسما پرانستل سو ۰

د ميوندوال د حکومت په وخت کي د امريکايانو سره يو شمير اقتصادي او تعليمي تړونونه لاس ليك سوه ۰ د کابل او کندهار د سړك د جوړولو چاري يي چټکي کړي ۰ د ۱۳٤٥ ه ش کال د سرطان په مياشت (۱۹٦٦) کي د کابل او کندهار سړك چي د

امریکایي انجینرانو له خوا ، تسطیح او اسفلت سوی و په رسمي توګه پرانستل سو
محمد هاشم میوندوال د ۱۹٦۷ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۳ نیټي ، امریکا ته رسمي سفر وکړ او د دریم اقتصادي پلان له پاره یي د امریکا څخه د مرستو غوښتنه و کړه د ۱۹٦۷ کال د آګست د میاشتي پر څلورمي نیټي ، امریکا د ارغنداب او هلمند د ناوي د کرني د پروژو له پاره د څلور نیمو ملیونو ډالرو مرستي وعده وکړه ۰

محمد هاشم میوندوال د خپل صدارت په وخت کي د مترقي دیموکرات په نامه یو ګوند جوړ کړ چي د مساوات جریده د دغه ګوند نشراتي اورګان و (۱۸)

د میوندوال د صدارت په وخت کي د هیواد د پووندو (کوچیانو) په ګټه د څارویو محصول معاف کړ سو . څرنګه چي پووندو د کال په سر او پای کي خپلي میني بدلولي نو په څینو سیمو کي دوی مجبوره کیدل چي څو واره د خپلو څارویو محصول ورکړي ، چي د میوندوال دغه ابتکار دوی د لوی مشکل څخه خلاص کړه .

د میر غلام محد غبار مشهور اثر (افغانستان در مسیر تاریخ) د محمد هاشم میوندوال د صدارت په وخت کي چي عبدالرؤف بینوا د مطبوعاتو وزیر و ، په دولتي مطبعي کي چاپ کړ سو . کتاب د مطبعي څخه لا نه و وتلی چي محمد هاشم میوندوال مستعفي سو او دده پر ځای نور احمد اعتمادي صدر اعظم سو ، د نوي حکومت په امر دغه کتاب په مطبعي کي قید کړه سو ، ولي حشمت خلیل غبار د کتاب څلویښت ټوکه د مطبعي څخه وه ایستل چي یو ټوك یي ما ته هم راکړ . ددغه کتاب دري زرو ټوکو ته د نور محمد تره کي په وخت کي د مطبعي څخه د وتلو اجازه ورکړه سوه .

د محمد هاشم میوندوال له پاره د Ramparts په نامه د یوي امریکایي مجلي یوه مضمون سیاسي مشکلات پیدا کړه ۰ دغي مجلي د زراعت په څانګي کي د یوه افغاني محصل عبداللطیف هوتکي د قوله لیکلي و چي ((زه په ۱۹٦۱ کال کي د افغاني محصلینو د اتحادیي د مشر ضیا همایون نورزوی او د سي۰آی ۰ اې د یوه ایجنټ له خوا داسي تشویق کړه سوم ، چي کله افغانستان تـه ولاړ سم هلته د دغــي اداري لــه پاره کار و کړم)) هوتکي دا ادعا هم کړي وه چي ((د مالیي د وزارت د خزاینو اوسني رئیس ضیا همایون نورزوی او د افغانستان د دولت یو ګڼ شمیر کلیدي مامورین چي

په امریکا کي یي تحصیل کړی دی د سي۰ آی ۰ ای له خوا تربیه یا تلقین سوي دي ، چي ځني دغه مامورین د کابیني په سطحه کي دي)) (۱۹)

د محمد هاشم میوندوال مخالفینو لکه د اساسي قانون ډلي او خینو چپو جریانونو د رامپارتس د مجلي دغه مضمون د محمد هاشم میوندوال پر ضد ډیر تبلیغ کړ، تر ځو چي محمد هاشم میوندوال او د ده ملګري مجبور سول چي د رامپارتس د مجلي دغه مضمون ترجمه او د مساوات په جریدي کي یي نشر کړي ۰ دوی یوه لویه اشتباه وکړه ، هغه اشتباه دا وه چي دوی د رامپارتس د مجلي د مضمون هغه برخه نشر نه کړه چي د افغانستان د دولت په مامورینو پوري یي اړه درلوده ۰ دغي اشتبا د محمد هاشم میوندوال له پاره جدي ستونزي راپیدا کړي ۰ د میوندوال مخالفینو د رامپارتس د مجلي دغه ګڼه پیدا کړی وه او دوی په دي ښه پوهیدل چي د مساوات جریدي د دغه مضمون یوه برخه نه ده نشر کړي ۰ دوی ادعا کوله چي د مساوات جریدي د محمد هاشم میوندوال نوم ، د مضمون د ترجمي څخه حذف کړی دی ، په داسي حال کي چي دمیوندوال د مخالفینو دغي ادعا حقیقت نه درلود ، په دي چي د محمد هاشم میوندوال نوم په دغه مضمون کي نه و لیکل سوی ۰

په ۱۳٤٦ ه ش کال (۱۹٦۷) کي د محمد هاشم میوندوال حکومت د سیاسي او اقتصادي مشکلاتو سره مخامخ سو ۰ د پوهنتون او ښوونخیو شاګردانو او یو شمیر د فابریکو کارګرانو په خپلو مظاهرو سره ، د ورځي عادي چاري مختلي کړي ۰ په ولسي جرګي کي د محمد هاشم میوندوال مخالفو وکیلانو ، د ده د حکومت پر اجراآتو انتقادونه وکړه ۰ د محمد هاشم میوندوال صحي حالت هم ډیر خراب و ، ده د کولمو د انسداد د ناروغي ، دري واره عملیات کړي وو چي څلورم عملیات ته هم ضرورت و۰چي د ۱۹٦۷ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۱۱ نیټي مستعفي سو (۲۰)

تبصره : د رامپارتس سیاسي مجله د ۱۹٦۲ کال څخه بیا تر ۱۹۷۵ پوري د امریکا د شمالي کلفورنیا د برکلی په ښار کي خپریدله ۰ دغي مجلي د ۱۹٦۷ کال د اپریل د میاشتي د ګڼي په ۲۳ او ۲٤ مخونو کي د دغي مجلي د محرر له خوا تر دي عنوان

لاندي چي (څرنگه سي.آی ای د خارجي شاگردانو څخه خاينان جوړوي) په يوه مخصوص راپور کي چي دري برخي يي درلودلي ، د يوه افغاني محصل عبداللطيف هوتکي له قوله پورته مطالب ليکلي دی . ما د امريکا د ورجينيا دايالت د جورج ميسن د پوهنتون په کتابخاني کي دغه مضمون د مکرو فلم څخه لوستی دی . دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي د رامپارتس د مجلي په دغه مضمون کي يوازي د ضيا همايون نورزوی نوم ليکل سوی دی ، د بل افغاني مامور نوم په دغه مضمون کي نه دی ذکر سوی . که څوك د رامپارتس د مجلي دغه مضمون و لولي ، په دي به متيقين سي چي عبداللطيف هوتکي دغه مضمون د محمد هاشم ميوندوال په ارتباط نه دی ليکی ، او نه هم محمد هاشم ميوندوال په امريکا کي درس لوستی دی . د مضمون د متن څخه داسي ښکاري چي په خپله هوتکي د امريکا د ويزي د دفتر سره مشکلات درلودل او دی د امريکا د حکومت څخه شاکي دی چي پورته ټول مطالب په دغه مضمون کي تشريح سوي دي . د رامپارتس د مجلي د دغه مضمون هغه برخه چي د افغانانو په ارتباط ليکل سوی ده د کتاب په ضميمه پاڼو کي لوستلای سی .

د محمد هاشم ميوندوال د حکومت ترکيب

صدر اعظم	محمد هاشم ميوندوال	١٩٦٥ـ١٩٦٧
لومړی مرستيال	نور احمد اعتمادي	١٩٦٥ـ١٩٦٧
دوهم مرستيال	عبدالستار شاليزي	١٩٦٥ـ١٩٦٦
د دفاع وزير	جنرال خان محمد	١٩٦٥ـ١٩٦٧
خارجه وزير	نور احمد اعتمادي	١٩٦٥ـ١٩٦٧
داخله وزير	عبدالستار شاليزي	١٩٦٥ـ١٩٦٦
	انجينر احمدالله	١٩٦٦ـ١٩٦٧
د مالي وزير	عبدالله يفتلي	١٩٦٥ـ١٩٦٧
	عبدالکريم حکيمي	١٩٦٧ـ١٩٦٧

د عدلیې وزیر	عبدالحکیم طبیبي	۱۹۶۵ـ۱۹۶۶
	ډاکټرمحمد حیدر	۱۹۶۶ـ۱۹۶۷
	ډاکټر محمد احسان تره کي	۱۹۶۷ـ۱۹۶۷
د پوهنې وزیر	محمد هاشم میوندوال	۱۹۶۵ـ۱۹۶۵
	ډاکټر محمد عثمان انوري	۱۹۶۵ـ۱۹۶۷
د فواید عامې وزیر	انجینر احمدالله	۱۹۶۵ـ۱۹۶۶
	انجینر محمد حسین مسا	۱۹۶۶ـ۱۹۶۷
د کانو وزیر	انجینر عبدالصمد سلیم	۱۹۶۵ـ۱۹۶۵
د کرنې وزیر	انجینر محمد اکبر رضا	۱۹۶۵ـ۱۹۶۵
د مطبوعاتو وزیر	محمد هاشم میوندوال	۱۹۶۵ـ۱۹۶۵
	محمد عثمان صدقي	۱۹۶۵ـ۱۹۶۷
	عبدالرؤف بینوا	۱۹۶۷ـ۱۹۶۷
د تجارت وزیر	ډاکټر نور علي	۱۹۶۵ـ۱۹۶۷
د پلان وزیر	ډاکټر عبدالحکیم ضیایي	۱۹۶۶ـ۱۹۶۷
	عبدالله یفتلي	۱۹۶۷ـ۱۹۶۷
د روغتیا وزیر	محمد عثمان انوري	۱۹۶۵ـ۱۹۶۵
د روغتیا وزیره	پیغله کبرا نورزایي	۱۹۶۵ـ۱۹۶۷
د مخابراتو وزیر	ډاکټر محمد حیدر	۱۹۶۵ـ۱۹۶۶
	عبدالکریم حکیمي	۱۹۶۶ـ۱۹۶۷
مشاور وزیر	ډاکټر محمد انس	۱۹۶۷ـ۱۹۶۷
مشاور وزیر	عبدالله یفتلي	۱۹۶۷ـ۱۹۶۷
د قبایلو مستقل رئیس	محمد خالد روښان	۱۹۶۵ـ۱۹۶۷

(۲۱)

۹ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت

نور احمد اعتمادي د سردار غلام محمد خان زوی او د سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله لمسی دی ۰ هغه وخت چي د ده نیکه په کندهار کي د هیواد د خپلواکۍ د بیرته اخستلو د جبهي د لوی قوماندان په حیث ، کارکاوه په ۱۲۹۹ ه ش کال (۱۹۲۰) کي پــه کندهار کــي زیږیدلی دی ۰ دی یو شریف افغان و چي د ظلم او بي عدالتي څخه یي ښه نه راتله ۰

نور احمد اعتمادي د استقلال په لیسي کي زده کړه کړي وه ، د پوهني په وزارت کي یي په کار پیل کړی دی ، وروسته د خارجه وزارت مامور سو ، په خارجه وزارت کي یي په مهمو چوکیو کي کار کړې دې ۰ ده په کراچي ، اسلام آباد ، روم او مسکو کي د افغانستان د سفیر په حیث وظیفه اجرا کړي وه ۰ دی یو ورزیده دیپلومات و او د محمد هاشم میوندوال په حکومت کي ، د صدر اعظم مرستیال او خارجه وزیر و۰

نور احمد اعتمادي د ۱۹٦۷ کال د نومبر د میاشتي پر لومړی نیټي د پاچا له خوا د کابیني په جوړولو مامور کړ سو ، د ده لومړي حکومت د ۱۹٦۷ کال د نومبر په میاشت کي د دولسمي تقنیني دوري د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته ۰ د ده دوهم حکومت په ۱۹٦۹ کال کي د دیارلسمي تقنیني دوري د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته ۰

نور احمد اعتمادي د دیموکراسۍ په وخت کي تر هر بل صدر اعظم ډیر اوږد حکومت کړی دی ۰ ددیموکراسي دوره لس کاله او څلور میاشتي وه ، د دغي دوري څخه ، یوازي نور احمد اعتمادي ، دري کاله او اتــه میاشتي د افغانستـان صدر اعظم و ۰ د نور احمد اعتمادي حکومت په هیواد کي د دغو مشکلاتو سره مخامخ سو :

- د پوهنتون او معارف د شاگردانو ، مظاهري او اعتصابونه
- د پل خشتي په مسجد کي ، د مذهبي علماو اعتراضیه احتجاج
- دولسي جرگي سره ، نه تفاهم او عدم همکاري
- د محمد هاشم میوندوال او مترقي دیموکرات د گوند سره مجادله

د مترقي دیموکرات د گوند یوه غړي د موسۍ کلا وکیل عبدالرؤف بینوا ، د نوراحمد اعتمادي د دوهم حکومت د اعتماد درایي په غونډي کي ، د ده د حکومت پر

اجراآتو نیوکي وکړي کله چي بینوا د خپل پارلماني وینا یوه برخه د پښتو څخه دري ته را اړوله ، نو ده په کنایي سره نور احمد اعتمادي ته داسي و ویل :

با یار قدیم غم کهن باید گفت

لابد به زبان او سخن باید گفت

پورته څلور عمده معضلي وي چي د نور احمد اعتمادي حکومت یي مشغوله وساتی او د ده د مثبتو کارونو مانع سو ۰ د نور احمد اعتمادي د حکومت ټوله دوره په مجادلي او ناارامیو سره تیره سوه ، تر څو چي د ده حکومت په ولسي جرگي کي د نه اعتماد درایي سره مخامخ سو ۰ او د ۱۹۷۱ کال د مې په میاشت کي مستعفي سو او د ده پر ځای ډاکټر عبدالظاهر د افغانستان صدر اعظم سو . (۲ ۲)

یوه ټوکه

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت په دواړو کلونو کي د دولتي پروژو پوازي مطالعه کیدله ۰ حکومتي اخبارونو به په دغه ارتباط لیکل چي حکومت د پروژو په برخه کي اول فکر کوي او بیا وروسته عمل کوي .

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت په پیل کي د پکتیا د صبریو او احمدزو تر منځ خونړي جگړه پیښه سوه ، چي په کابل کي ویل کیدل چي حکومت په دغو جگړو کي لاس لري ۰ یوه ورځ د گل پاچا الفت څخه چا پوښتنه و کړه چي حکومت ولي دغه کار کوي ؟ الفت په ټوکه ده ته و ویل چي ((حکومت دوه کاله فکر کاوه او کار یي نه کاوه ، اوس کار کوي خو فکر نه کوي))

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت ترکیب

صدر اعظم	نور احمد اعتمادي	۱۹۶۹ـ۱۹۶۷
لومړي مرستیال	ډاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۹ـ۱۹۶۷
دوهم مرستیال	عبدالله یفتلي	۱۹۶۹ـ۱۹۶۷
د دفاع وزیر	جنرال خان محمد	۱۹۶۹ـ۱۹۶۷
خارجه وزیر	نور احمد اعتمادي	۱۹۶۹ـ۱۹۶۷

داخله وزير	ډاکټر محمد عمر وردك	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د ماليي وزير	محمد انور ضيايي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د عدليي وزير	ډاکټر محمد اصغر	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د کانو وزير	انجينر عبدالصمد سليم	۱۹۶۸_۱۹۶۷
	انجينر محمد حسين مسا	۱۹۶۹_۱۹۶۸
د کرني وزير	انجينر محمد اکبر رضا	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د فوايدعامي وزير	انجينر محمد حسين مسا	۱۹۶۸_۱۹۶۷
د پوهني وزير	ډاکټر علي احمد پوپل	۱۹۶۹_۱۹۶۷
	ډاکټر محمد اکرم	۱۹۶۹_۱۹۶۹
د اطلاعاتو او کلتور وزير	ډاکټر محمد انس	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د تجارت وزير	ډاکټر نور علي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د پلان وزير	ډاکټر عبدالصمد حامد	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د روغتيا وزيره	پيغله کبرا نورزايي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د مخابراتو وزير	انجينر محمد عظيم ګران	۱۹۶۹_۱۹۶۷
مشاور وزير	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱۹۶۹_۱۹۶۷
د قبايلو مستقل رئيس	سيد مسعود پوهنيار	۱۹۶۹_۱۹۶۷

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت ترکيب

صدر اعظم	نور احمد اعتمادي	۱۹۷۱_۱۹۶۹
لومړی مرستيال	عبدالله يفتلي	۱۹۷۱_۱۹۶۹
دوهم مرستيال	ډاکټر عبدالقيوم	۱۹۷۱_۱۹۶۹
د دفاع وزير	جنرال خان محمد	۱۹۷۱_۱۹۶۹
خارجه وزير	نور احمد اعتمادي	۱۹۷۱_۱۹۶۹

داخله وزیر	انجینر محمد بشیر لودین	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د مالیې وزیر	ډاکټر محمد امان	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د عدلیې وزیر	عبدالستار سیرت	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د کانو او صنایعو وزیر	امان الله منصوري	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د پوهنې وزیر	ډاکټر عبدالقیوم	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د کرنې وزیر	عبدالحکیم	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د فواید عامې وزیر	انجینر محمد یعقوب لعلي	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د اطلاعاتو او کلتور وزیر	ډاکټر محمود حبیبي	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د تجارت وزیر	ډاکټر محمد اکبر عمر	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د پلان وزیر	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د روغتیا وزیر	ډاکټر محمد ابراهم مجید سراج	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د مخابراتو وزیر	انجینر محمد عظیم گران	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
مشاور وزیر	غلام علي آئین	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
مشاوره وزیره	میرمن شفیقه ضیایي	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱
د قبایلو مستقل رئیس	سید مسعود پوهنیار	۱۹۶۹ـ۱۹۷۱

(۲۳)

۱۰ ـ د پل خشتي په مسجد کې د دیني علماوو غونډې د

تاریخ په اوږدوکي د افغانستان پاچاهانو خلگو ته دا حق نه وو ورکړی چي د حکومت پر اجرااتو انتقادونه وکړي چي په نتیجه کي عامو خلگو به همیشه ویل چــي ((دا د سرکار کار دی او په موږ پوري اړه نه لري))

کله چي په ۱۹٦٤ کال کي د پاچا په اراده د پاسه څخه د افغانستان خلگو ته د

ديموكراسي حق وركړ سو، خو د افغانستان خلگ په دي نه پوهيدل چي د ديموكراسي څخه څنگه استفاده وکړي ؟ د افغانستان دولت او حكومت د ديموكراسي د سالم رشد له پاره لازم تدابير و نه نيول او حتي دوی د اساسي قانون متمم قوانين هم نافذ نه کړه ٠ چي په پای كي ځينو اشخاصو او ډلو د دغي سياسي خلا څخه ناوړه استفاده وكړه او خبره دي ځای ته ورسيده چي د افغانستان ملي او اسلامي مقدساتو ته د ديموكراسي تر نامه لاندي ، سپكاوی پيل سو ٠ د مثال په توگه :

ـ په ١٩٦٨ كال كي د صدر اعظم نور احمد اعتمادي څخه د استيضاح په غونډي كي چي زه هم د سامع په حيث حاضر وم ، د بادغيس د مرغاب د ولسوالۍ وكيل غلام رباني شملزي صدر اعظم ته و ويل چي په مسكو كي د غلام سخي غيرت په نامه يوه افغاني محصل قرآن شريف ته اهانت کړی دی او حكومت بايد د دغي موضوع تحقيق وكړي خو حكومت د دغي موضوع پوښتنه و نه کړه ٠

ـ په ١٩٦٨ كال كي د اصلاح په حكومتي ورځپاڼي كي د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندي يو كاريكاتور خپور سو ، چي ځينو خلگو به ويل چي د دغه كاريكاتور هدف حضرت پيغمبر ء ص ء دئ ٠ د اصلاح د ورځپاڼي دغه كاريكاتو د غربي المان د مطبوعاتو څخه اخستل شوئ و چي دغه كاريكاتو ، په اول كي د اسرايلو په مطبوعاتو كي خپور شوی و ٠

ـ د كابل په سينماگانو كي د حضرت يوسف په نامه يو فلم په نمايش ايښودل شوی و چي د دغه فلم ځيني برخي د اسلام پر ضد وې ٠

ـ د پرچم په جريدي كي پر لينن درود ويل سوی و ٠

د پورتني اسلام ضد نشراتو او پيښو خبرونه ، د افغانستان شورا او د هيواد عامو خلگو ته و رسيدل ٠ د ١٩٧٠ كال د اپريل او مې په مياشتو كي د هيواد د ډيرو سيمو ملايان او طالبان د پل خشتي په مسجد كي د ٣ ٤ ورځو له پاره سره يو ځای سوه ، دوی په دغه مسجد كي د دولت او حكومت پر ضد خطابي وركولي او د دغو علماوو يو مشر مولوي فيضاني و چي هلته يي اسلامي احكام بيانول ٠ په مسجد كي د علماوو

او عامو خلگو شمیر مخ پر زیاتیدو و ، د کابل ښاریانو د دیني علماو سره ډیره همدردي و ښووله ، سوداگرو او عاموخلگو به هره ورځ پخه ډوډي مسجد ته وروړه ٠

حکومت په غیر مستقیم طور د دیني علماوو د ځینو مشرانو سره خبري وکړي ، ولي دغه خبري ناکامي سوي ٠ په دي دلیل چي د دیني علماو غوښتني ، هره ورځ ډیریدلي ځو په پای کي دوی ډیري پراخي غوښتني وړاندي کړي ٠دوی په هیواد کي د اسلامي شریعت او حنفي مذهب ، د کا مل تطبیق غوښتنه کوله ٠ دوی د پوهني د وزارت د تعلیمي نصاب او د نجونو د تحصیل موضوع او د اسلامي حجاب مساله هم مطرح کړه ٠

د افغانستان دولت او حکومت د دیني علماوو دغه اعتصاب او غوښتني د امان الله خان د وخت د حالاتو سره مشابه و بللي نو د دوی غوښتني یي و نه منلي ٠ حکومت فیصله وکړه چي د علماوو دغه حرکت ، د برچي په زور خاموشه کړه سي ٠ د شپي له خوا کله چي علما بیده وو ، عسکري منظم ټولگي د پل خشتي په مسجد ورننوتل او دوی یي په زوره په عسکري لاریو کي واچول او مربوطه ولایاتو ته یي ورسول په ولایاتو کي د دوی څخه په دي مفهوم تعهد نامي واخستل سوي چي (تردي وروسته به د خپل ولایت څخه بل ولایت ته سفر نه کوي او په اعتصابونو کي به برخه نه اخلي)

د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د دي له پاره چي د دیني علماوو پر ضد د حکومت دغه شدید عمل په شوراکي بد انعکاس و نه کړي ، ده په خپله د شورا د ټولو غړو سره ولیدل ٠ زه هم د فراه او نیمروز د وکیلانو په ډلي کي د پاچا حضور ته ورغلی وم ، پاچا د دیني علماوو د دغه اعتصاب او پراخو غوښتنو غندنه وکړه . پاچا وکیلانو او سناتورانوته توصیه وکړه ، چي که په شورا کي د دغي موضوع په ارتباط څوك ناوړه اقدامات کوي د شورا غړي باید د هغه مخه و نیسي ٠ د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د نیمروز د ولایت سناتور متقاعد ډگروال شیر محمدخان د نورو په نمایندگي پاچا ته ډاډ گیرنه ورکړه ٠

د پل خشتي په مسجد کي د دیني علماو د تحصن په برخه کي د کابل په محافلو کي راز راز تبصري کیدي ٠

ـ ځينويه استدلال کاوه چي په وروستيو کلونو کي په هيواد کي ډيره بي بندوباري راغلي ده ، اوس د دي وخت رارسيدلې دې چي د دعه آفت مخه بايد و نيوله سي .

ـ ځيني کسان په دي عقيده وو چي د ديموکراسۍ په دوري کي په پوهنتون او دولتي اداراتو کي د چپو ډلو د نفوذ له پاره ډيره زمينه برابره سوی ده ، د شوروي اتحاد او نورو سوسيالستي هيوادونو سره د افغانستان اقتصادي او کلتوري اړيکي ډيري پراخي شوي دي او افغانستان د نړي د نورو هيوادونو څخه ليري کيږي ، چي د هيواد دغه پالسي د افغانستان د عدم انسلاك د موقف سره برابره نه ده ۰

ـ ځينو اشخاصوبه ويل چي د علماوو په صفوفو کي خارجي عناصرو نفوذ کړی دی ، چي د هغو په لمسون دوی غواړي چي په افغانستان کي د ټولو نهضتونو مخه و نيسي ، او بيرته توره ارتجاع په هيواد کي مسلطه کړي ، چي د امريکا په شمول د څو هيوادونو نومونه به يادېدل چي دوی د دغو اعتصاباتو و شا ته ولاړدي .

يوه ټوکه : د ديني علماوو د اعتصاب په وخت کي يوه شپه د امريکا په سفارت کي د دغه هيواد د سفير ء نيومن ء له خوا يوه ميلمستيا شوی وه ، دغي ميلمستيا ته ښاغلی عبدالستار شاليزي هم بلل سوی و ۰ د خبرو په ترخ کي د امريکا سفيرعبدالستار شاليزي تـه ويلـي و ((ږيره دي پـري ايښي ده ، لکه چي د ملايانو څخه بيريدلی يي !)) عبدالستار شاليزي چي ظريف او حاضر جوابه سړی دی ، ده ته په جواب کي ويلي و ((زه د ملايانو څخه نه يم بيريدلې ، بلکه په کابل کي خلګ وايي چي هر هغه څوك چي ږيره ولري تاسي هغه ته پيسي ورکوی)) د امريکا سفير په جواب کي ويلي و ((موږ پيسي نه لرو)) عبدالستار شاليزي ده ته ويلي و ((که ستاسي وروستي خبره چي تا سي پيسي نه لری ، رښتيا وي نو ما خپله خبره بيرته واخسته)) وروسته دوی دواړو خندلي وو . (٢٤)

١١ ـ دډاکټر عبدالظاهر حکومت

١٩٧١ ــ ١٩٧٢

ډاکټر عبدالظاهر د عبدالقادر ابراهم خیل زوی دی ، په ۱۲۸۹ ه ش کال (۱۹۱۰) کي د لغمان په ولایت کي زیږیدلی دی ، په ۱۳۱۰ ه ش کال (۱۹۳۱) کي د حبیبي د لیسي څخه فارغ التحصیل سو او په ۱۳۱۸ ه ش کال (۱۹۳۹) کي د امریکا د کولمبیا د پوهنتون څخه دوکتورا واخسته ، ده د دولت په لویو چوکیو کي کار کړی دی ۰ په ۱۳۳٤ ه ش کال (۱۹۵۵) کي دی د روغتیا د وزارت د کفیل په حیث مقر سو۰ ډاکټر عبدالظاهر په کراچي او روم کي د افغاني سفیر په حیث هم کار کړی دی ۰ دی د شورا د یوولسمي او دوولسمي دوروو د ولسي جرگو رنیس و ۰ دی د ۱۹٦٤ کال د لوی جرگي رنیس هم و ، چې په دغـي جرگي کي د دیموکراسي دورې اساسي قانون تصویب شوی دی . ډاکټر عبدالظاهر یـو مؤدب ، خوش طبعه او د بدو څخه بیزاره افغـان و (۲۵)

ډاکټر عبدالظاهر د ۱۹۷۱ کال د جون د میاشتي پر ۸ مي نیټي د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو ۰ د ده حکومت د دغه کال د جولای د میاشتي پر شپږمي نیټي د ولسي جرگي څخه د اعتماد رایه واخسته ، چې د ۱۹۷۲ کال د سبتمبر د میاشتي تر ۲٤ مي نیټي پـوري صدر اعظم و ۰ د ده د څوارلسو میاشتو صدارت په حقیقت کـي یـو داسـي عبوري حکومت و ، چـي د حکومت ډیر صلاحیتونه د صدارت د مرستیـال ډاکټر عبدالصمد حـامـد او خـارجـه وزیر محمد موســي شفیق په واك کــي وو ۰

دی په دغي لنډي مودي کي د لاندي ستونزو سره مخامخ و :

ـ د پوهنتون شاگردانو او استادانو ، د ده د حکومت څخه د نویو قوانینو د انفاذ غوښتنه کوله چي دغه معضله ده ته د نور احمد اعتمادي د حکومت څخه ور پاته سوی وه ۰د دي موضوع تفصیل د کتاب په بلي برخي کي لیکل سوی دی۰

ـ دژبو موضوع چي د کتاب په بل ځای کي تشریح سوی ده ۰

ـ د وچ کالي په وخت کي د لوږي او قحطي موضوع .

د غلي د قحطي ورانونکي حادثه چي د طبیعت د ناسازگاریو او حکومت د عدم رسیدگیو له کبله زموږ د هیواد د غور ، بادغیس ، او نورو سیمو ډیر خلگ د لوږي له

لاسه مړه سول ، دوی خپل اولادونه خرڅ کړه ، ډیرو خلګو د خپلو مینو څخه کډې وکړې او د هیواد نورو سیمو ته مهاجر سوه ۰

حکومت د صدارت په چوکاټ کې د کار په مقابل کې د غنمو د ویش یوه اداره د مشاور وزیر عبدالستار سیرت تر مشرۍ لاندې جوړه کړه ، چې له دغې لارې څخه حکومت غوښتل چې د لوږې د ملي فاجعې سره مبارزه وکړي ۰

پاچا او حکومت ته راپورونه ورسیدل چې د هیواد په ځینو سیمو کې مخصوصا د بادغیس او غور په ولایتونو کې ډیر خلګ د لوږې څخه مړه سوی دي او د دغو سیمو ډیرو خلګو د هیواد نورو سیمو ته هجرت پیل کړی دی ۰

د حقایقو د معلومولو له پاره ډاکټر عبدالصمد حامد د یوه لوی هیات په مشرۍ د هرات ، بادغیس او غور ولایتونو ته سفر وکړ ۰ هغه وخت چې دولتي هیات د هرات ښار ته ورسید په زرګونو وږې خلګ د بادغیس د ولایت او د هرات د ولسوالیو څخه د هرات ښار ته مهاجر سوي وو ۰ د دغه هیات یوه غړي د دغې موضوع جریان ما ته داسې ویلې دې . (۲۶) :

په زرګونو خلګ د بادغیس او نورو سیمو څخه د هرات ښار ته ورغلي وو ، د هرات ښاریانو پر دغو وږو مهاجرو باندې پخه ډوډۍ و ویشله ، خو هراتیانود حکومت څخه دا غوښتنه هم کوله چې دغه مهاجر ډیر ژر د هرات د ښار څخه و باسي که نه نو د ښار امنیت به خراب کړي۰ په هغه شپه د کابل څخه راغلي هیات د ډاکټر عبدالصمد حامد په مشرۍ غونډه وکړه ، او دا فیصله یې وکړه ، چې دغه وږي خلګ دې د عسکرۍ لاریو په وسیله فراه او هلمند ته ورسول سي ، چې هلته په (توتانو)خانونه تغذیه کړي ۰

ډاکټر حامد د هرات د والي اجراآت و غندل ، بله ورځ دغه هیات د بادغیس ولایت ته ولاړ په دغه ولایت کې ډیر خلګ د لوږې څخه مړه سوي وو ، د ډیرو خلګو مړي د قلعه نو د ښار په کوڅو کې پراته وو چې ډاکټر حامد او ورسره هیات په خپلو سترګو لیدلي دي ۰ ډاکټر حامد د بادغیس والي ، سرمامور او د زراعت مدیر د دغه ملي فاجعې مسئوول و بلل ، او د دوی برطرفي یې د مرکز څخه و غوښتله ۰ په هغه شپه

کابل راديو د سرمامور عبدالبصير او د زراعت د مدير برطرفي اعلان کړه ۰

بله ورځ دغه هيات د غور ولايت ته ولاړ ، دوی د ولايت په مرکز ، چغچران کي د خلگو د لوي مظاهري سره مخامخ سول ۰ هلته دوی په ډېرو و ويشتل سول ، چي ځيني خلگ ټپيان سول او د ولايت د ماڼې ښيښې يي ماتي کړي ۰ ډاکټر حامد دغور والي د غور د ولايت د فاجعي مسؤول و باله او د مرکز څخه يي د هغه د برطرفي غوښتنه هم وکړه۰ څرنگه چي د کابل راديو د واليانوبرطرفي اعلان نه کړه نو ډاکټر عبدالصمد حامد خپل د هيات وظيفه ختمه و بلله او کابل ته را ستون شو ۰ هيات تصميم نيولې و چي بله ورځ سهار به د صدارت په ماڼې کي يوه غونډه کوي خو دغه غونډه و نه سوه ، ډاکټر عبدالصمد حامد خپله وظيفه پريښووله او څو ورځي وروسته د تـداوي په پلمه اروپـا تـه ولاړ ۰

حکومت دبادغيس ، غور او د افغانستان د نورو سيمو د وږو خلگو سره لازمي اقتصادي مرستي و نه کړي چـي د حکومت د غفلت په وجه د دغو سيمو خلگ ډېر تاواني سول۰

صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر چي د يوه لنډ عبوري حکومت مشر و دی په دغي لنډي مودي کي د ډېرو مشکلاتو سره مخامخ سو ۰ ده د ۱۹۷۲ کال د دسمبـر د مياشتي پر ۲٤ مي نيټي استعفا وکړه او د ده پر ځای محمد موسي شفيق د افغانستان صدر اعظم سو ۰

د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت ترکيب

صدر اعظم	ډاکټر عبدالظاهر	۱۹۷۲ـ۱۹۷۱
مرستيال	ډاکټر عبدالصمد حامد	۱۹۷۲ـ۱۹۷۱
د دفاع وزير	جنرال خان محمد	۱۹۷۲ـ۱۹۷۱
خارجه وزير	محمد موسي شفيق	۱۹۷۲ـ۱۹۷۱
داخله وزير	امان الله منصوري	۱۹۷۲ـ۱۹۷۱

د ماليي وزير	غلام حيدر داور	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د تجارت وزير	محمد عارف غوثي	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د پلان وزير	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د عدليي وزير	محمد انور ارغنديوال	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د اطلاعاتو او کلتور وزير	محمد ابراهم عباسي	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د پوهني وزير	حميدالله عنايت سراج	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د روغتيا وزير	ډاکټر محمد ابراهم مجيد سراج	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د فوايدعامي وزير	جنرال خوازك زلمې	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د کانو او صنايعو وزير	محمد يعقوب لعلي	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د کرني وزير	عبدالحکيم	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د مخابراتو وزير	نصرت الله ملکيار	۱۹۷۲-۱۹۷۱
مشاوره وزيره	ميرمن شفيقه ضيايي	۱۹۷۲-۱۹۷۱
مشاور وزير	داکتر عبدالوکيل	۱۹۷۲-۱۹۷۱
مشاور وزير	عبدالستار سيرت	۱۹۷۲-۱۹۷۱
د قبايلو مستقل رئيس	محمد ايوب عزيز	۱۹۷۲-۱۹۷۱

(۲۷)

۱۲ ـ محمد موسي شفيق څنګه صدر اعظم سو ؟

په ۱۹۷۱ کال کي د نور احمد اعتمادي د حکومت په آخرو مياشتي کي پاچا اراده وکړه چي تر اته کلونو عملي تجربي وروسته بايد پر افغاني ديموکراسي باندي د سره کتنه وسي . پاچا غوښتل چي د اساسي قانون ځيني مادي تعديل کړه سي ، پر سياسي ډلو او د شاګردانو پر اجتماعاتو باندي يو څه قيود وضع سي ، د شورا

انتخابات د څه مودي له پاره وځنډول سي او په افغانستان کي د يوه قوي او باثباته حکومت د راتلو له پاره لاره هواره کړه ســـي ۰ د موضوع د روښانولو له پاره د دغه مبحث په سر کي د يوي مقدمي په شکل پر ديموکراسۍ ، د دولت پر ثلاثه قواوو او د پاچا پر لومړی درجه مشاورينو باندي د لاندي مطالبو ليکل ضروري بلل کيږي .

ـ د ديموکراسۍ په کلونو کي د حکومت د کمزوره کولو ، د ثلاثه قواوو د تفکيك او د سياسي ديموکراسۍ د تعميم له پاره کافي هلي ځلي و شوي ۰ ولي په خارجي سياست کي د محمد داود خان د وخت خارجي سياست ، چي د هغه عصر د ايجاباتو پر اساس جوړ سوی و ، يعني د شوروي اتحاد سره د نژديوالي سياست و ، کوم تغيير رانه غی بلکه د ديموکراسۍ په دوري کي تر پخوا لا په پراخه اندازه تعقيب کړه سو ۰

ـ په دولسمي تقنيني دوري کي د ډاکټر عبدالظاهر تر رهبری لاندي د ولسي جرگي د نظم او دسپلين په برخه کي څه اقدامات وسوه ، ځرنگه چي دغه اقدامات ډير جدي نه وو نو مؤثر واقع نه سول ، وکيلانو د مصونيت تر نا مه لاندي ، هر هغه څه چي يي غوښتل هغه به يي کوله ۰ د مثال په توگه :

ـ په ١٩٦٦ کال کي ځينو اروپايي هيوادونو د افغانستان د ولسي جرگي يوه هيأت ته بلنه ورکړه چي د هغه هيوادونو د پارلمانونو څخه ليدنه ورکړي ، د شورا درخصتيو په ورځو کي ، د ولسي جرگي رئيس ډاکټر عبدالظاهر ، د کندهار د ښار د وکيل عبدالرحيم هاتف په شمول څو وکيلان د دغه سفر له پاره و ټا کل ، ولي نورو وکيلانو د ولسي جرگي د رقيس ددغه تصميم سره مخالفت وکړ ، او په ورستيو لحظو کي يي ددغه هيأتت د سفر ممانعت وکړ ۰ په همدغي دوري کي يوي ډلي وکيلانو داخپل حق باله چي غازي ستديم ته په زوره ورننوزي او بيله تکت څخه د لوبو ننداره وکړي ، چي هلته څو وکيلان ووهل سوه . د پوهني وزير ډاکټر پوپل دغه موضوع حل کړه .

ـ په ديارلسمي تقنيني دوري کي ، دولت غوښتل چي يوه وکيل ته په جزاورکولو سره د وکيلانو د مصونيت حدود تثبيت کړي ۰ ځرنگه چي د حکومت د دغه کار سره ډير وکيلان مخالف وو نو دغه اقدام هم مثبته نتيجه ور نه کړه (د دي موضوع تفصيل د کتاب په بلي برخي کي راغلی دی)

ـ د ستري محكمي رئيس قاضي القضات ډاکټر عبدالحکیم ضیایي او د دارالانشا آمر ډاکټر ولید حقوقي و ، په عمل کي د دغي محکمي واك د ډاکټر حقوقي په لاس کي و په دغي محکمي کي ورزیده کدرونه ځای پر ځای سوي وو ، ستري محکمي د یوي مستقلي قوي په څیر په افغاني ټولني کي تبارز وکړ ۰ ډاکټر ولید حقوقي چي د پاچا نژدي مشاور و ، پاچا غوښتل چي دی ډیر ژر د افغانستان صدر اعظم سي ۰

د اساسي قانون ۱۰۵ ماده د دي مانع وه چي ډاکټر ولید حقوقي ته په حکومت کي کومه دنده وسپارله سي ، پاچا ته مشوره ورکړه سوه تر څو چي په اساسي قانون کي تعدیلات راځي ، کیدای سي چي په فرعي قوانینو کي د شورا په وسیله ډاکټر ولید حقوقي ته په حکومت کي د کار کولو زمینه برابره سي ۰

پاچا د افغانستان د آینده یوه قوي حکومت د جوړولو له پاره ډاکټر عبدالظاهر د کابیني په جوړولو مامور کړ ، په دغه عبوري حکومت کي د پاچا دري عمده مشاورین د صدارت د مرستیالانو په حیث په نظر کي نیول سوي وو ۰ چي تر ډاکټر عبدالظاهر وروسته به یو د دغو مشاورینو څخه ، صدر اعظم کیږي او دوه نور به د مرستیالانو په توگه په دغه حکومت کي شا ملیږي ۰ د پاچا پلان داسي و :

ـ ډاکټر عبدالصمد حامد د صدر اعظم لومړی مرستیال او د پلان وزیر

ـ محمد موسي شفیق د صدر اعظم دوهم مرستیال او دخارجه چارو وزیر

ـ ډاکټر ولید حقوقي د صدر اعظم دریم مرستیال او داخله وزیر (۲۸)

د پاچا دغه خیالي پلان د لاندي مشکلاتو له کبله عملي نه سو :

ـ د پاچا دري واړه مشاورین یو د بل رقیبان وو ، د دوی څخه یوه هم نه غوښتل چي د دوو نورو سره په یوه حکومت کي کار وکړي ۰ ولي پاچا په دغه حقیقت نه و خبر ۰

ـ د پاچا نوموړي مشاورین د مختلفو سلیقو خاوندان وو چي په راتلونکي حکومت کي ددوی مثمره همکاري یو نا ممکن کار و ۰

ـ د پاچا دغه مشاورین قانون پوهان وو ، خو پاچا په خارجي سیاست ، پوهني ، اقتصاد او اجتماعي ریفورمونو کي مجرب مشاورین نه درلودل ۰

ـ د پاچا دغه مشاورینو ، هریو د صدارت تر چوکې په کښته مقام کي کار کولو ته

حاضر نه و او هريوه خان د افغانستان راتلونکې صدر اعظم باله ۰ د مثال په توګه :

ـ ما او ريدلي دي چي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت يوه مهم غړي د وزارتونو ټول پيشنهادونه د دی له پاره په خپل دفتر کي قيد کړي وو چي دې متيقين و چي تر ډاکټر عبدالظاهر وروسته دی د افغانستان صدر اعظم دی او دغه پيشنهادونه به د خپل صدارت په وخت کي تر اجرا لاندي و نيسي ۰

ـ ما د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د يوه بل مهم غړي په ارتباط اوريدلي دي چي د ده په لاربښوونه په ولسي جرګي کي د ژبو موضوع د دي له پاره راپورته سوه چي په دولت کي تشنج راسي او د ډاکټر عبدالظاهر بي واکه حکومت استعفا کولو ته مجبورسي او دی ژر د افغانستان صدر اعظم سي ۰

ـ ما د ډاکټر وليد حقوقي په برخه کي داسي اوريدلي دي چي ده قاضي القضات ډاکټر عبدالحکيم ضيايي ته ويلي وو ((زما زړه نه غواړي چي په راديو او ورځپاڼو کي زما نوم ستاسي تر نامه دمخه ياد سي)) ده په نورو الفاظو ډاکټر ضيايي ته تفهيم کړي وه چي دی د افغانستان راتلونکې صدر اعظم دی ۰ په دي چي په دولتي نشراتو کي د صدر اعظم نوم تر قاضي القضات دمخه اخستل کيږي ۰

د پاچا د دغه پلان د عملي کولو له پاره داسي اقدامات و سول :

د اساسي قانون ۱۰۵ مه ماده داسي حکم کوي ((کله چي د قاضي القضات او د ستري محکمي د غړو وظيفه پای ته ورسيږي دوی نه سي کولای چي صدر اعظم ، وزير يا د شورا غړې سي)) ولي په اساسي قانون کي د قاضي القضات يا دستري محکمي د غړي د استعفا په ارتباط څه نه دي ليکل سوي ۰ د دي له پاره چي ډاکټر وليد حقوقي حکومت ته راولي دولت د اساسي قانون د دغي قانوني خلا څخه استفاده وکړه او تصميم يي ونيو چي په يوه فرعي قانون کي يوه داسي ماده په ولسي جرګي کي تصويب کړي چي د هغي پر اساس د ستري محکمي غړې د خپلي وظيفي څخه استعفا وکولای سي او تر استعفا وروسته ، بيرته د صدر اعظم يا وزير په حيث تعينيدلای ســـي ۰

ستري محکمي د ولسي جرګي د تقنين د کمسيون څخه چي زه هم د دغه کمسيون

غړې وم ، غوښتنه وکړه چې د قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو پر قانون باندې د سره کتنه وکړي د تقنين کمسيون د ستري محکمې دغه غوښتنه و منله او دغه قانون يې تر بحث لاندې و نيوی ، د دغه قانون څو مادې يې تصويب کړې ۰ کله چې دستر محکمې د غړي د استعفا او په حکومت کې د ده د برخې اخستلو په ارتباط يوه وکيل کمسيون ته يو پيشنهاد وړاندې کړ، ما هغه وخت د کمسيون غړو ته و ويل چې پر اساسي قانون باندې د مباحثاتو مجموعه ما لوستې ده ، په دغې مجموعې کې د يوه مقنن له قوله ليکل سوي دي چې ((د ستري محکمې غړې تر استعفا وروسته په حکومت کې کار نه سي کولای)) نو ښه به داوي چې د عدليې د وزارت څخه دغه مجموعه راوغوښتله سي څو د دغې مجموعې تر مطالعې وروسته به په دغه مورد کې تصميم و نيول سي ۰ د تقنين کمسيون دغه پيشنهاد و مانه او د يوه استعلام په وسيله يې د عدليې د وزارت څخه نومونړي مجموعه و روغوښتله ۰

کله چې د ولسي جرگې استعلام د عدليې وزارت ته ورسيد ، حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولوستله، دوی په دې پوه سوه چې پر دغې مشخصې موضوع باندې ډاکټر عبدالصمد حامد اوږدې خبري کړي دي ۰ ده ويلي و ((که د ستري محکمې يو غړې داسي ناروغه سي چې د کارکولو توان و نه لري ، دی حق لري چې استعفا و کړي خو تر استعفا وروسته بايد ده ته په حکومت کې د کار کولو اجازه ور نه کړه سي)) ده داهم ويلي و ((په راتلونکو کلونو کې د دې امکان موجود دی چې يو حزب د ستري محکمې د يوه غړي سره په پټه سازش و کړي او د ده په مرسته خپل رقيب حزب منحل کړي ، او دغه حزب د دغه خدمت په بدل کې ده ته د وزارت چوکي ورکړي ، چې د دغسې يوې احتمالي دسيسې د مخنيوي له پاره د ستري محکمې د غړو د استعفا مخه بايد و نيوله سي))

دغه موضوع په دولت کې ډيره غټه سوه ۰ د پاچا سرياور جنرال محمد عمر خان ما ته و ويل چې د کندهار يوه وکيل پاچا ته اطلاع ورکړه چې فراهي د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه لوستې او ده په کمسيون کې ويلي دي چې ډاکټر عبدالصمد حامد د اساسي قانون د جوړولو په وخت کې د ستري محکمې د غړي د استعفا سره مخالفت

کړی دی ۰ پاچا سمدلاسه ډاکټر عبدالصمد حامد خپل حضور ته وباله او په کلکو الفاظو يي د ده څخه د ده د وينا پوښتنه کړي وه ۰ ډاکټر حامد پاچا ته په جواب کي ويلي و چي ((زما د هغه وخت خبري د قانون متن نه دی بلکه د يوه شخص خبري دي اوس شورا کولای سي چي د ستري محکمي د غړي د استعفا په برخه کي په قانون کي کومي مادي ته ځای ورکړي)) (۲۹) ما په هغو ورځو کي ډاکټر عبدالصمد حامد په جلال آباد کي وليد ، ده د ګيلي په شکل ما ته و ويل ((تا د ستري محکمي د غړي د استعفا پر موضوع باندي زه د پاچا سره مواجه کړم)) چي البته دغه کار ما نه و کړی . د ډاکټر عبدالصمد حامد تشويش داو چي د ولسي جرګي د دغه جريان څخه پاچا داسي انتباه نه وي اخستي چي ګواکي ډاکټر حا مد ، حکومت ته د ډاکټر وليد حقوقي د راتلو مخالف دی او اوس ده وکيلان دغي موضوع ته متوجه کړي دي۰

د تأ سف ځای دادې چي حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرګي ته د لوستلو له پاره ور نه کړه ، د هغه پر ځای حکومت د کمسيون د غړو تر منځ نفاق واچاوه ۰ حکومت د کمسيون دايمي غير حاضر غړي حاضر کړه او د دوی په وسيله يي کمسيون ته داسي پيشنهاد وړاند کړ چي ((حکومت بايد د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرګي ته راوانه ستوي)) د دغه حرکت رهبري د پکتيا د يوه وکيل پر غاړه وه . (۳۰)

د حکومت د دغه ناوړه اقدام په مقابل کي زما په شمول د کمسيون اکثرو غړو د تقنين د کمسيون څخه استعفا وکړه ۰ د وکيلانو د استعفا په نتيجه کي د تقنين کمسيون د منځه ولاړ او د ډاکټر وليد حقوقي له پاره حکومت ته د ورتلو لاره خلاصه نه سوه ۰ ځرنګه چي وروسته معلومه سوه ، د تقنين په کمسيون کي د تشنج په راوړلو کي د يوه مهم وزير لاس و ۰

دلته دا خبره هم د يادولو وړ بولم چي د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ما ته د لوستلو له پاره د هغه وخت د عدليي وزير عبدالستار سيرت راکړي وه ۰

اوس به راسو دي موضوع ته چي محمد موسي شفيق ځرنګه صدر اعظم سو ؟

په روم کي د افغاني سفارت يوه ما مور ماته و ويل چي په ۱۹۷۲ کال کي پاچا ،

ډاکټر عبالصمد حامد او محمد موسي شفیق په افغاني سفارت کي د دي له پاره سره یو ځای کړل چي د راتلونکي حکومت په ارتباط ددوی نظریات واوري ۰ په دغي غونډي کي حتي افغاني سفیر نور احمد اعتمادي برخه نه درلودله ۰

پاچا لومړي د ډاکټر حامد څخه پوښتنه وکړه چي ((تردي وروسته په افغانستان کي څه کارونه باید و سي ؟)) ډاکټر حامد وویل ((افغانستان په خطر کي دی او باید ژر په هیواد کي اضطراري حالت اعلام سي ، چي په دغه حالت کي به د شورا صلاحیتونه د منځه ولاړه سي ، د ملي جرایدو نشرات به متوقف سي ، پر سیاسي ډلو به قیود وضع سي ، تر هغه وروسته به په اساسي قانون کي تعدیلات راسي ، د دیموکراسي اساسات به په تدریجي ډول په هیواد کي تر اجرا لاندي و نیول سي))

محمد موسي شفیق د ډاکټر عبدالصمد حامد پورته نظریات په دي ډول رد کړي وو۰ده ویلي وو ((هغه حالات چي د اساسي قانون په ۱۱۳ مادي کي د اضطراري حالت د اعلامولو له پاره ذکر سوي دي په افغانستان کي نه دي راغلي ، د اضطراري حالت په اعلامولو سره هنگامي ایجادیږي ، خو د افغانستان اوسني ستونزي د نورو مؤثرو لاروڅخه په ښه توگه حل کیدلای سي)) ده د شورا په ارتباط ویلي و ((دشورا د اوسني دوري وروستي کال دی چي دغه تقنیني دوره خو میاشتي وروسته پای ته رسیږي ، حکومت کولای سي چي د شورا نوي انتخابات د څه مودي له پاره و ځنډوي په دي ترتیب چي ستره محکمه به د انتخاباتو د نظارت څخه استنکاف وکړي او پاچا به د ستري محکمي دغه غوښتنه و مني ۰ د پاچا په فرمان به د انتخاباتو کمشنر و ټاکل سي ۰ دغه مراحل چي هرڅومره حکومت و غواړي اوږدولای سي))

ده د ملي جرایدو په ارتباط ویلي و ((حکومت به د موجوده جرایدو د امتیاز خاوندان په حکومتي چارو کي مقرر کړي او نوو جرایدو ته به د امتیاز حق ورنه کړي ((

ده د سیاسي ډلو په ارتباط ویلي و ((د ټولو سیاسي ډلو غړي د پوهنتون یا ښوونځیو شاگردان یا هم د دولت ما مورین دي ۰ حکومت به د دوی د مشرانو سره خبري وکړي او دوی ته به اخطار ورکړي چي تر دي وروسته دوی باید په دولتي چارو

کي ګوتي و نه وهي. دوی ته به و ویل سي چي د تخلف په صورت کي به د دوی غړي د مربوطه ځایونو څخه و ایستل سي)) ده ویلې وه ((زه تعهد کوم چي د دغي لاري څخه سیاسي ډلي تر کنترول لاندي راتلای سي)) .پاچا په دغي غونډي کي محمد موسي شفیق ته ویلي و چي ته د افغانستان راتلونکې صدر اعظم یي او ډاکټر حامد په دغي غونډي کي پاچا ته څرګنده کړه چي دی په راتلونکي حکومت کي د محمد موسي شفیق سره کار نه کوي . پاچا ډاکتر حامد او شفیق ددي له پاره یوه پارک ته لیږلي وو چي ډاکټر حامد په دي قانع کړه سي چي په راتلونکي حکومت کي د شفیق سره کاري وکړي ، تر خبرو وروسته شفیق پاچا ته ویلي و چي ډاکټر حامد وعده راکړي ده چي شپږ میاشتي وروسته به همکاري راسره وکړي ، او ډاکتر حامد پاچا ته ویلي و چي شفیق باید واده وکړي په دي چي یو صدر اعظم باید میرمنه ولري .

۱۳ ـ ډاکټر عبدالصمد حامد ولي صدر اعظم نه سو ؟

ډاکټر عبدالصمد حا مد چي یو حقوقدان دې د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون د تسوید د کمیټي مهم غړی و ، دی د دیموکراسې په حکومتونو کي د پوهنتون رئیس ، د پروان والي ، د پلان وزیر او د صدارت مرستیال و ، ده د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي د بادغیس او غور د والیانو د سبکدوشي پــر موضوع ، خپله وظیفه پیښوولي ، ده د افغانستان د جهاد په وخت کي د مولوي محمد یونس خالص د اسلامي حزب سره نژدي همکاري درلودله ، ښایي دده دغه همکاري به د جهاد د پیاوړي کیدلو په خاطر وه ، په دي چي مولوي خالص په افغانستان کي دديموکراسې او آزادو انتخاباتو سره موافقه نه درلودله. (۳۱)

دلته دامطلب د لیکلو وړ بولم چي په دغه وخت کي د کابل په سیاسي حلقو کي ویل کیدل ، کوم حکومت چي د ډاکټر عبدالظاهر تر حکومت وروسته په هیواد کي راځي باید لاندي عمده وظایف سر ته ورسوي :

ـ ددغه حکومت په وسیله افغانستان د شوروي اتحاد څخه باید فاصله و نیسي او غربي نړي ته ور نژدي ســـي .

ـ د پښتونستان موضوع ، د ډیورنډ کرښه او د هلمند د اوبو معضله د پاکستان او

ایران د حکومتونو سره د دوستانه لارو څخه حل کړه سي .
ـ د خلیج د مړو هیوادونو په مرسته په هیواد کي اقتصادي پروژې په کار واچولي سي .
ـ په هیواد کي د سیاسي او ایدیولوژیکي بي نظمیو د مخنوي په خاطر باید د احزابو قانون ډېر ژر تر اجرا لاندي ونیول سي . د اجتماعاتو ، معارف او لوړو تحصیلاتو حساس قوانین په تقنیني فرامینو ژر نافذ کړه سي .

د پورته عمده اهدافو د سرته رسولو د پاره په هیواد کي د اضطراري حالت اعلامول یو لازمي کار و . د روم په غونډي کي هغه نظریات چي ډاکټر عبدالصمد حامد ، پاچا ته وړاندي کړي وو ، هغه نظریات ډېر پر ځای وو ، چي د ده د پیشنهاد په فوري تطبیق سره ممکنه وه چي د محمد داود خان د کودتا مخه هم نیوله شوي وای خو پاچا په لاندي دلایلو نه غوښتل چي په دغي مرحلي کي ډاکټر عبداالصمدحامد د افغانستان صدر اعظم سي :

ـ ډاکټر عبدالصمد حامد په خټه محمدزی دی ، پاچا لازمه نه بلله چي د نور احمد اعتمادي تر اوږده حکومت او د ډاکټر عبدالظاهر تر لنډ حکومت وروسته ، بیا یو محمدزی د اوږدي مودي له پاره د افغانستان صدر اعظم سي ۰

ـ ډاکټر عبدالصمد حامد د مسایلو د حل په لاره کي انعطاف پذیره نه دی ، ښایي د پاچا کورني مشاورینو لکه سردار عبدالولي او سلطان محمود غازي د ډاکټر حامد د صدر اعظم کیدلو سره موافقه نه وي کړي ۰ د پاچا راتلونکې پلان سوی حکومت چي په هغه کي به د پاچا لومړي درجه مشاورینو برخه اخستي وای ، لکه چي دمخه یي یادونه وسوه ، د پاچا د مشاورینو له خوا تخریب کړل سو . زه په دي نه یم خبر چي په خپله پاچا په دغه مطلب پوهیدلې و او که یه ؟ ولي ډېر نور افغانان په دغه موضوع پوهیدل چي په ځینو ملي اخبارونو کي په دغه ارتباط لیکني هم ســوي دي .

۱٤ ـ د محمد موسي شفیق حکومت

۱۹۷۲ــ۱۹۷۳

محمد موسي شفیق د مولوي محمد ابراهم کاموي زوی دی او په ۱۹۳۱ کال کي په

کابل کي زیږیدلی دی ۰ ده د کابل د عربي دارالعلومو مدرسه لوستي ده او وروسته یي په اسلامي حقوقو کي په قاهره کي د الازهر د پوهنتون څخه لیسانس اخستی دی۰ ده د امریکا د کولمبیا د پوهنتون څخه هم په بین المللي حقوقو کي لیسانس تر لاسه کړی دی ۰ ده د عدلیي په وزارت کي په کار پیل وکړ او د حقوقو په پوهنځي کي یي استادي کړي ده په عدلیه وزارت کي معین او بیا دخارجه چارو په وزارت کي مشاور و ۰ په قاهره کي افغاني سفیر او د ډاکټر عبدالظاهر په حکومت کي خارجه وزیرهم و .

محمد موسي شفیق چي ډیر زیرك او د دربار په رمز آگاه سړی و ، په اسلامي علومو پوهیدی ، شاعر او لیکوال هم و ۰ پښتو ، دري ، عربي ، انگریزي او فرانسوي ژبي یي زده وي ، نو په دغه وجه دی ډیر ژر پاچا ته نژدي سو اود پاچا لومړی درجه مشاور سو ۰ دی د ۱۹۷۲ کال د دسمبر د میاشتي په ۲٤ نیټي د پاچا له خوا د کابیني په جوړولو مامور کړه سو . (۳۲)

محمد موسي شفیق په تجمل پرستي کي ډیر افراط کاوه ، ده د ځان له پاره یو موټر د فراسي څخه په الوتکي کي راوغوښت ۰ د جمهوریت په وخت کي دغه موټر د افغاني سفیر زلمي محمود غازي د استفادي له پاره تهران ته ولیږل سو . د ده دریشي په خارج کي جوړیدلي ، ده په جلال آباد کي د هډي فارم ته نژدي د ځان له پاره یو افسانوي کور جوړاوه ، د قرغي بند ته نژدي یي پر یوي تپي باندي د کوچیانو کیږي ودروله ، چي هلته یي هم د یوه داسي مجلل کور جوړول په نظر کي نیولي و چي د خپل کور څخه به د اوبو ډنډ ته په برقي لیفت کي کښته کیدی او په یوي کښتتی کي به یي سیر او ننداره کولای .

د محمد موسي شفیق په هکله څو نوري خبري

ـ په ۱۹۷۰ کال کي کله چي محمد موسي شفیق په قاهري کي افغاني سفیر و په هغه وخت کي د ایران یو عالي رتبه هیأت د هلمند د اوبو د مذاکراتو له پاره کابل ته سفر کاوه ۰ محمد موسي شفیق ، صدر اعظم نور احمد اعتمادي ته اطلاع ورکړه چي دی غواړي چي د ایراني هیأت د لیدلو له پاره کابل ته سفر وکړي ۰ نور احمد اعتمادي

ده ته په جواب کي ويلي و ((کابل ته ستاسي د راتگ ضرورت نه سته)) خو محمد موسي شفيق د صدر اعظم د مخالفت سره سره کابل ته سفر وکړ او د ايراني هيأت سره يي په مذاکراتو کي برخه واخسته . (٣ ٣) شايد چي د ايراني هيأت مشر به اردشير زاهدي و چي افغانستان ته يي سفر کړی و او نور احمد اعتمادي د محمد موسي شفيق او اردشير زاهدي په ښو مناسباتو خبر نه و .

اردشير زاهدي چي د جنرال زاهدي زوی او د ايران د پاچا زوم دی ، ده د پيك پارسيان د اخبار د ۲۰۰۲ کال د می د مياشتي د ۱۷ نيټي په گڼه کي په خپلي يوي مصاحبې کي ويلي دي چي ((د هلمند د اوبو موضوع ما د خپل خارجه وزارت په وخت کـي د افغانستان د پاچا محمد ظاهر شاه سره حـل کړي ده)) دی داهم وايي چي ((زه د محمد موسي شفيق سره دده دسفارت په وخت کي په قاهري کي دوست سوی وم او د افغانستان پاچا زموږ په ښو مناسباتو خبر و . کله چي د افغانستان پاچا ايتاليا ته په رسمي سفر بلل سوی و ، ده ما ته بلنه راکړه چي روم ته ورسم او محمد موسي شفيق په دي قانع کړم چي د افغانستان د صدارت وظيفه و مني))

ـ پاچا ته نژدي د خارجه وزارت يوه ما مور ويلي و چي ((پاچا د دولت د ډيرو مامورينو قدر کوي ، ولي محمد موسي شفيق ، د عشق تـر سرحده پر پاچا باندي گران دی)) (٣ ٤)

ـ د دربار پخواني وزير علي محمد خان ويلي و ((زه په دربار کي لوی سوی يم خو د محمد موسي شفيق په اندازه د دربار په رمز نه پوهيږم)) (٣ ٥)

ـ د خارجه وزارت يوه مامور و ويل چي په ١ ٩ ٧ ١ کال کي کله چي پاچا مسکو ته رسمي سفر درلود، خارجه وزير محمد موسي شفيق هم دپاچا د دغه سفر ملگرې و٠ شفيق د مسکو څخه يوه بل اروپايي هيواد ته تې ، دی د پاچا سره تر خدای امانې وروسته نژدي شل گا مه ددي له پاره پر شا تی چي مخ يي د پاچا و خوا ته وي ۶ ٣

ـ په ۱۹۷۱ کال کي د ولسي جرگي د بين المللي روابطو کمسيون ، خارجه وزير محمد موسي شفيق د پښتونستان د قضيي په ارتباط نوموړي کمسيون ته غوښتې و ، زه او څو نور وکيلان هم د مباحثاتو د اوريدلو له پاره هغه کمسيون ته ورغلي وو ٠ نور

وزيران معمولآ د يوي ډلي مامورينو سره يو ځای ولسي جرګي ته راتلل ، ولي خارجه وزير محمد موسي شفيق يوازي کمسيون ته حاضر سو ، حفيظ الله امين او ببرك کارمل هم ددغه کمسيون غړي وو . د آجندا مطابق د کمسيون منشي محمد شاه رحمتيان د ده څخه د پښتونستان پر موضوع باندي توضيحات و غوښتل ۰

محمد موسي شفيق په سړه سينه ، په څو لنډو او سنجيده جملو کي دوی ته داسي و ويل ((هغه توضيحات چي نن يي تاسي زما څخه غواړئ زه هم د داسي توضيحاتو اوريدلو ته ضرورت لرم)) ده زياته کړه ((کله چي زه خارجه وزارت ته ورغلم نو ما د مربوطه څانګي څخه د پښتونستان د موضوع سوابق و غوښتل ، دغي څانګي ما ته وويل چي پر دغي موضوع باندي هميشه د خارجه وزارت څخه دباندي تصميم نيول کيږي او د دغي موضوع ټول سوابق په ارګ يا د خلګو په کورونو کـــي دي)) ده دا هم وويل ((اوس ما فيصله کړي ده چي د خارجه وزارت ټول وظايف په دغه وزارت کي متمرکز کړم ، او د پښتونستان د موضوع ټول سوابق پيدا کړم او په يوه ځای کي يي راغونډ کړم ۰ اوس د وکيلانو خوښه ده چي هغه مختصر معلومات چي زه يي د پښتونستان پر موضوع باندي لرم هغه تاسي ته و وايم او که ما ته فرصت راکوئ چي زه د دغي موضوع سوابق پيدا کړم او وروسته بيا يو جامع معلومات تاسي ته وړاندي کــړم)) د بين المللي روابطو کمسيون د رايو په اتفاق دا ومنله چي خارجه وزير محمد موسي شفيق ته دي فرصت ورکړه سي چي پر دغي موضوع باندي دي اساسي او عمده مطالب راټول کړي او د کمسيون په بلي غونډي کي دي کمسيون ته وړاندي کړي۰ څو شيبي وروسته محمد موسي شفيق د کمسيون څخه و وت او بيـــا هيڅ وخت ده د دغه کمسيون په غونډي کي برخه وانه خسته . (۳ ۶)

ـ محمد موسي شفيق چي د ډاکټر عبدالظاهر په حکومت کي دخارجه چارو وزير و ده امر وکړ چي د خارجه وزارت ټول مامورين بايد سهار پر معيين وخت خپلو وظايفو ته حاضر سي او د مامورينو د حاضري په کتاب کي لاس ليکونه وکړي ۰ خو د ده د امر باوجود ، د سلطنتي کورنی ځني غړي پر ټاکلي وخت خپلو وظايفو ته نه راتلل او ده دغه مامورين نه غير حاضر کول ، بلکه دی به سهار په خپله د دغو مامورينو

کورونو ته ورتی او دوی به یي د خانه سره دخارجه چارو وزارت ته راوستل . (۳ ۷)

د محمد موسي شفيق د حکومت ترکيب

صدر اعظم	محمد موسي شفيق	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د دفاع وزير	جنرال خان محمد	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
خارجه وزير	محمد موسي شفيق	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
داخله وزير	نعمت الله پژواك	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د ماليي وزير	محمد خان جلالر	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د پوهني وزير	ډاکټر محمد ياسين عظيم	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د مخابراتو وزير	نصرت الله ملکيار	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د فوايد عامي وزير	جنرال خوازك زلمې	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د کانو او صنايعو وزير	غلام دستگير عزيزي	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د کرني وزير	ډاکټر عبدالوکيل	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د پلان وزير	ډاکټر عبدالواحد سرابي	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳
د اطلاعاتو او کلتور وزير	صباح الدين کشککي	۱ ۹ ۷ ۲ ـ ۱ ۹ ۷ ۳

(۳ ۸)

۱ ۵ ـ د محمد موسي شفيق د حکومت اجراآت

وروسته تر هغه چي په شورا کي د هلمند د اوبو معاهده تصويب سوه محمد موسي شفيق خپله توجه د حکومت اساسي کارونو ته واړوله ۰

ـ په سر کي ده د راتلونکي شورا د انتخاباتو موضوع ته توجه وکړه ۰ د پخوانې فيصلي پر اساس ، ستـري محکمــي پـه انتخاباتو کي د نظارت څخه د استنکاف پيشنهاد ، پاچا ته وړاندي کړ ۰ د پاچا په امر د حکومت او ستري محکمي څخه يو گډ هيأت جوړ سو چي د راتلونکو انتخاباتو له پاره د انتخاباتو د کمشنري موضوع تر غور لاندي و نيسي . (۳ ۹)

ـ محمد موسي شفيق د حکومت پارلماني رياست د تجارت د وزارت ودانې ته چي

د شورا تر خنگ و انتقال کړ او ده په خپله د پارلماني رياست دنده پر غاړه واخسته ده د شورا د ډيرو غړو سره خبري و کړي او دوی يي په دي قانع کړل چي د شورا انتخابات به د څه مودي له پاره ځنډيږي . ده به دشورا ځينو غړو ته په راتلونکو انتخاباتو کي د مرستي وعده هم ورکوله . محمد موســـي شفيق د راتلونکي شورا د غړو د اهليت پر موضوع او زما پر آينده همکاری باندي زما سره هم اوږدي خبـري کړي دي . په دي دليل چي زما خود ستايي تعبيير نه سي ، نوليکل يي دلته لازم نه بولم .

ـ محمد موسي شفيق د ملي جرايدو ځيني چلونکي په حکومتي کارونو کي مقرر کړل چي په دغه اقدام سره دځو مهمو جرايدو نشرات متوقف سوه .

ـ د محمد موسي شفيق په حکومت کي د(مفاهمي) د ډلي ځو غړي د معينانو په حيث مقرر سول چي دغه معينان به ډير ژر د وزيرانو په حيث ټاکل کيدل .

ـ د عالــي تحصيلاتــو د وزارت اساس نامه د پوهنــي پــه وزارت کــي جوړه سوه، د ادبياتو د پوهنځــي د يوه استاد د تقرر فـرمـان د همدغه وزارت د معين په حيث اخستل شوې و.

ـ د مذهبي ډلو د خوشحالولو له پاره په کابل راديو کي آذانونه پيل سوه ، محمد موسي شفيق د شير پور مسجد ته مخامخ د شهر غلغله په نامه رستورانت د چپه کولو امر ورکړ. د ده په امر په دارالامان کي د کليسا تعمير و نړول سو .

ـ محمد موسي شفيق د هيواد ټولو سياسي ډلو ته خبر ورکړ چي تر دي وروسته بايد دوی د حکومت پر ضد د مي د لومړي ورځي د مظاهراتو څخه ډډه وکړي (٤٠)

ـ د پرچم د ډلي د يوي باخبري منبع په قول ((شفيق د خلق او پرچم د مشرانو سره اوږي خبري کړي وي او ظاهرا يي په مهارت ښه فضا جوړه کړي وه او غالبا همدايي د مرگ عامل وگرځيدی ، ببرك کارمل حتی ده ته د اعتماد د رايي ورکول هم مطرح کړی و چي د مير اکبر خيبر د جدي مخالفت په اثر ممکن نه شــو)) د اعتماد درايي په غونډي کي ببرك کارمل د محمد موسی شفيق حکومت ته مخالفه رايه ورکړه ، ولي د غونډي په پای کي ده زموږ سره يو ځای شفيق ته مبارکي وويله . حفيظ الله

امین د اعتماد د رایي په وخت کي په غونډي کي حاضر نه و ، دی تر غونډي وروسته ولسي جرګي ته راغی (٥٢)

ـ د محمد موسي شفیق حکومت د اجتماعاتو د قانون مسوده جوړه کړه ، او د کابیني پر غړو یي و ویشله ، خو یوه میاشت وروسته حکومت د خپل تصمیم څخه منصرف سو او د هغه پر ځای یي د اجتماعاتو مقرره جوړه کړه او د وزیرانو په مجلس کي یي تر بحث لاندي و نیوله . (٤١)

داسي ښکاري چي په سر کي محمد موسي شفیق غوښتل چي د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندي کړي ، خو وروسته دې د دغه کار څخه په دي دلیل پښیمانه سوې دې چي که د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندي سي د دي احتمال سته چي په دغه وخت کي به د پوهنتون شاګردان د شورا په مخ کي مظاهره و کړي او د عقرب د دریمي حادثه به بیا تکرار سي .

ـ محمد موسي شفیق د شورا د آخري اجلاس د وروستي نیټي رارسیدلو ته چي د اسد د میاشتي ٢ ٢ نیټه ده ، منتظر و . ده په دغه ورځ د خپل حکومت د خط مشي تفصیل او د خپل حکومت اصلاحي پروګرام د عا مو خلګو په اطلاع رساوه خو ده د همدغه کار فرصت پیدا نه کړ .

ـ صباح الدین کشککي په خپل اثر کي لیکي چي محمد موسي شفیق غوښتل چي په حکومت کي د سلطنتي کورنی د غړو د مداخلاتو مخه و نیسي . (٤ ٢)

د دي امکان سته چي محمد موسي شفیق ته به وظیفه ورکړه سوي وي چي په هیواد کي د محمد داود خان پر حرکاتو باندي قیود وضع کړي ، ځکه چي د کابل په سیاسي حلقو کي ویل کیدل چي محمد داود خان د ځینو سیاسي ډلو تر شا ولاړ دی . که دغه حدس حقیقت ولري نو په قوي احتمال د محمد موسي شفیق اقداماتو بـه د سرطان د ٢٦ کودتا تسریع کړي وي .

د اوضاع د مطالعي څخه داسي معلومیږي چي محمد موسي شفیق د دیموکراسي په لسو کلونو کي پاچا ته خپل د استادي چمونه نه و ورښوولي ، دی په دي پوهیدی چي یو وخت به دی د افغانستان صدر اعظم سي او په دغو استادي چمونو به افغاني

ديموكراسي په نوې مجرا كې واچوي. د ده دغه اقدام (تراختر وروسته نكريزي) سوې په دې چې محمد داود خان كودتا وكړه ، سلطنتي نظام او حكومت دواړو ته يې سقوط وركړ . ما داسې اوريدلي دي چې د ۱۹۷۳ كال د جولای د مياشتې پر ١٦ نيټې د مازديگر پر پنځو بجو محمد موسي شفيق د هيواد د كرارۍ او امنيت راپور په تيلفون كې پاچا ته وركړې و . خو (نه) ساعته وروسته د هغې شپې پر دوو بجو د محمد داود خان كودتا پيل سوه ، او په پنځو ساعتونو كې يې د سلطنت كمبله ټوله كړه او د سهار پر اوو بجو د محمد داود خان په وينا سره په هيواد كې سلطنتي نظام ړنگ سو او د هغه پر ځای جمهوري نظام ودرول سو .

يوه ټوكه : د هلمند د اوبو د معاهدې تر تصويب يوه نيمه مياشت وروسته ، محمد داود خان كودتا وكړه . په هغه وخت كې ډېرو افغانانو داسې فكر كاوه چې دغه كودتا د هلمند د اوبو د معاهدې د مخنيوي له پاره شوی ده . د كودتا په ورځ محمد موسي شفيق بندي سو دده په ارتباط په كابل كې داسې يوه ټوكه شايع سوه :

محمد موسي شفيق چې خيالور ويښتيان (څوڼې) درلودلې ، وايي چې جمهوري دولت د ده دويښتيانو د خريلو امر كړې و . ولې ده د خپلو ويښتيانو تر خريلو دمخه د هغو لنديدل ددوی څخه غوښتي و ، خو ده ته په جواب كې وويل سوه چې اوبــه نسته ، په دې چې ټولې اوبه تا ايران ته وركړي دي.

ديموكراسي دوري ته يوه كتنه

د ١٩٦٤ كال د اساسي قانون د ١٢٦ مادې دحكم پر اساس ، انتقالي حكومت د انتخاباتو ، اساسي تشكيلاتو ، مطبوعاتو او قضايي تشكيلاتو او صلاحيتونو قوانين جوړ او نافذ كړه . دغه حكومت د احزابو او ولايتي جرگو قوانين تسويد او دوولسمې تقنيني دورې ته يې د تصويب له پاره وړاندې كړه . ولې دغه حكومت د اجتماعاتو د قانون په برخه كې هيڅ اجراآت و نه كړه . څرنگه چې د احزابو ، ولايتي جرگو او اجتماعاتو قوانين د ديموكراسي په ټولې دورې كې په هيواد كې نافذ نه سوه ، دغه كار افغاني ديموكراسۍ ډېره تاواني كړه .

د اجتماعاتو قانون : د ملي امنيت او د ديموكراسۍ د سالم رشد له پاره په هريوه هيواد كي د اجتماعاتو د قانون موجوديت ضروري شميرل كيږي٠ د مثال په توګه د امريكا هيواد، د اجتماعاتو د تنظيم له پاره قاطع قوانين لري ، په دغه هيواد كي تر هغو چي څوك د اجتماع دقيق وخت ، د اجتماع هدف ، ځاى او خط السير وه امنيتي مقاماتو ته څرګند نه كړي او د پوليسو د دفتر څخه ليكل شوي اجازه نامه وانخلي ، حتي د درو كسانو اجتماع د قانون خلاف ده او اجتماع كونكي تر قانوني تعقيب لاندي راځي ٠ ولي په افغانستان كي به سياسي ډلو د امنيتي مقاماتو د اجازي پرته دوامداري مظاهري كولي خو امنيتي مقامات په دي نه پوهيدل چي څه وكړي ؟

دولايتي جرګو قانون : د اساسي قانون د ٤٥ مي مادي د حكم مطابق ، د مشرانو جرګي دريمه برخه سناتوران ، د ولايتي جرګو څخه د مشرانو جرګي ته ورتلل چي د هر ولايت ، ولايتي جرګه يو سناتور مشرانو جرګي ته وراستوي ٠ ولي د ديموكراسۍ په ټولي دوري كي ، ولايتي جرګي جوړي نه سوي او دريمه برخه سناتوران مشرانو جرګي ته معرفي نه سول او د مشرانو جرګي د غونډو نصاب پوره نه و ، نو ځكه د مشرانو جرګي ټول تصويبونه بايد قانوني هم نه وي ٠

د ديموكراسۍ په ټولي دوري كي د ولايتي جرګو موضوع په شورا ، جرايدو او سياسي حلقو كي د بحث او انتقاد موضوع وه ٠ ګل پاچا الفت د ډاكټر عبدالظاهر حكومت ته د اعتمادد رايي دغونډو د ويناګانوو څخه د هغو وكيلانو نومونه چي د ولايتي جرګو د جوړيدلو غوښتنه يي كړي وه ، په يوي مقالي كي د انيس په ورځپاڼي كي خپاره كړل ٠ ددغي احصائيي له مخي دولسي جرګي اكثرو وكيلانو د ولايتي جرګو جوړيدل غوښتي وو ، خو د افغانستان دولت دغي موضوع ته توجه و نه كړه (٣ ٤)

د سياسي احزابو قانون : په نړۍ كي داسي هيواد نسته چي ديموكراسي نظام ولري ، ولي هلته د احزابو قانون موجود نه وي ٠ د افغانستان پاچا او حكومت په نامعلوم دليل په هيواد كي د احزابو د قانون د انفاذ سره مخالفت كاوه٠ ولي ډيري سياسي ډلي لكه مترقي ديموكرات ، افغان ملت ، جمعيت اسلامي ، خلق او پرچم ، شعله جاويد او داسي نوري ډلي عملاجوړي سوي وي دغو ډلو خپلي حزبي مرامنامي

نشر کړي ، هري ډلي نشراتي اورگان درلود ، د ډلي هر غړي به خپل حزب ته حق العضويت ورکاوه ۰ دوی په مظاهراتو کي فعاله برخه اخسته ، ځينو ډلو په پارلمان کي نمايندگان درلودل ، چي گواکي د قانون تر توشيح دمخه نوموړي ډلي منظم حزبونه وو۰ د دغه حزبونو له پاره حکومت يو کار نه و کړی ، هغه داچي د احزابو د مرامنامود ثبت له پاره کومه اداره نه وه جوړه شوي ، چي البته دغه کار دډيرو احزابو په گټه و.

د افغانستان دولت داسي فکر کاوه چي که دولت د احزابو قانون نافذ نه کړي ، نو په هيواد کي به احزاب موجود نه وي ۰ د دولت دغه تصور د فراه د خلگو هغي ټوکي ته ورته دی چي وايي د چا خورجين غلو وړی و ، دی په دي خوشحاله و چي د خورجين کيلي د ده سره ده . په ۱۹۷۰ کال کي ببرك کارمل د ولسي جرگي په عمومي غونډي کي و ويل چي ، تردي وروسته به د خلق ديموکراتيك جريان ته د خلق ديموکراتيك حزب ويل کيږي ده دغه مطلب په دري او ماتي گوډي انگريزي ژبو وايه چي د ده وينا د ولسي جرگي په جريدي کي ثبت شوي ده ۰ څرنگه چي ده د قانون تر انفاذ دمخه خپله ډله د حزب په حيث اعلان کړه ، ډيرو وکيلانو داسي فکر کاوه چي دی به د دغه مشهود جرم په وجه تر عدلي او قانوني تعقيب لاندي راسي خو حکومت دغي موضوع ته توجه و نه کړه . (٤٤)

د افغانستان پــه غير حزبي شورا کــي ، د افغانستان دولت او حکومت د لاندي ستونزو سره مخامخ وو :

ـ د دولسمي تقنيني دوري په وروستي کال کي چي وکيلان ولسي جرگي ته منظم نه ورتلل نو د دولت د بوديجي د تصويب پاڼه ، د ستري محکمي د دارلانشا د آمر ډاکټر وليد حقوقي د دفتر پر ميز پرته وه ، او هر وکيل به هلته ورتې او د بوديجي پاڼه به يي امضا کوله .

ـ پــه ديارلسمي تقنيني دوري کــي د صنعتــي بانکونو قانون د پاچا پــه مستقم خواهش وکيلانو و مانه ۰

ـ په ديارلسمي تقنيني دوري کي ، د نور احمد اعتمادي دوهم حکومت ته د اعتماد د رايي په وخت کي ، حکومت مجبور و چي د ۲۱٦ وکيلانو څخه د اعتماد د رايي

غوښتنه وکړي . په دغه ارتبا ط د حکومت مشاور وزیر چي د وکیلانو د اعتماد د رایو شمیرل يي پر غاړه و ، په ټوکه ویلي و چي هر وکیل چي به حکومت ته درایي وعده ورکوله ، دغه وکیل به د څونورو وکیلانو د رایي ذمه هم پر غاړي اخستله ، څو په پای کي د وکیلانو د رایي شمیر (۱۲۰۰) رایو ته ورسید . (٤ ٥)

ـ ولسي جرگه چي د منفردو وکیلانو څخه جوړه سوی وه ، ځینو وکیلانو بـه پـه ټوکه ویل چي په ولسي جرگي کي (۲۱٦) جزبونه غړیتوب لري .

ـ د اساسي قانون د تسوید د کمیټي رئیس سید شمس الدین مجروح ویلي و چي افغاني دیموکراسي داسي یوه موټر ته ورته ده چي اشترینگ ونه لري .

نه پوهیږم دا ډول دیموکراسي چي په هغي کي به حزبونه نه وي د کوم هیواد څخه به اخستل سوي وي ؟ زموږ په گاونډیو هیوادونو ، هند او پاکستان کي د انگریز د استعمار په وخت کي د کانگرس ، مسلم لیگ ، عوامي لیگ او داسي نور حزبونه جوړ سوي وو . د افغانستان په یوه بل گاونډي هیواد ، ایران کي چي د دیموکراسۍ ادعایي هم نه کوله ، ډیر پخوا (ایران نوین)، (مردم) او داسي نور حزبونه موجود وو .

ـ د دیموکراسۍ په پیل کي د افغانستان پاچا غوښتل چي په هیواد کي معتدل سیاسي جریانونه لکه د اساسي قانون ، مترقي دیموکرات ، ملي جبهه او ملي اتحاد ډلي جوړي سي . چي په پارلمان کي ډیري چوکۍ و گټي او په راتلونکو کلونو کي به د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړه سي، خو د پاچا دغه آرزو سر ته ځکه و نه رسیدله چي حتي د افغانستان د دیموکراسي د معمارانو ډلي ، په هیواد کي د احزابو د جوړولو سره مخالفت کاوه ، لکه چي سید قاسم رشتیا لیکي ((ما او ډاکټر محمد یوسف دواړو پاچا ته شکایت وکړ چي خلیل الله خلیلي حزب جوړوي)) (٤ ٦)

د ښاروالیو قانون : تر دیموکراسۍ دمخه په افغانستان کي د ښاروالیو له پاره انتخابات کیدل . ولي د دیموکراسۍ په دوري کي دغه حق د خلگو څخه واخستل سو ځکه چي د دیموکراسۍ په دوري کي د هیواد ښاروالان د داخلي د وزارت له خوا ټاکل کیدل . رشتیا لیکي چي ده ته صدر اعظم نور احمد اعتمادي ویلي و چي که د ښاروالیو قانون نافذ سي ، نو انجینر غلام محمد فرهاد به په کابل کي د ښاروالۍ د چوکۍ له پاره

خان کاندید کړي ، چي د رشتیا په قول نور احمد اعتمادي د انجینر غلام محمد فرهاد د ښاروال کیدلو سره موافق نه و (٤٧)

د پاچا صلاحیتونه : د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون د ١٥ مي مادي په لومړي فقري کي پاچا ته ((غیر مسؤول او واجب الاحترام)) ویل سوی دی ٠ دغه مطلب دامان الله خان د ١٩٢٤ کال په اساسي نظام نامي یا د محمد نادر خان د ١٩٢٩ کال په اساسي اصولو کي ، نه دې راغلې ٠ په دغه ارتباط به په کابل کي د سلطنت مخالفینو ویل ((په پخوانیو قوانینو کي به پاچا ته د خداي سیورې ویل کیدې ، ولي د دیموکراسې په اساسي قانون کي پاچا ته العیاذ بالله د خدای صفات قایل شوي دي)) ٠

ـ د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د خپل پلار محمد نادر خان تر مړیني وروسته د ١٩ کلونو په عمر سلطنت ته ورسید ٠ په دغه وخت کي د ده اکا سردار محمد هاشم خان د افغانستان صدر اعظم و، چي د حکومت ټولي چاري د ده په واك کي وي ٠ تر ده وروسته د پاچا بل اکا شاه محمود خان د افغانستان صدر اعظم سوچي ده هم د حکومت چاري په خپله اجراکولي ، تر شاه محمود خان وروسته محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو چي ده هم د حکومت په کارو کي د پاچا مداخله نه منله ٠ په څینو مواردوکي به محمد داود خان د پاچا سفارش هم نه اجرا کاوه د مثال په توگه : پاچا د محمد داود خان څخه غوښتنه کړي وه چي د ده د کاریزمیر یاور ډگروال عبدالعلي اڅگزي ته چي د ترفیع مستحق و د جنرالي ترفیع ورکړي خو محمد داود خان د پاچا دغه غوښتنه و نه منله او پاچا ته یي ویلي و چي ډگروال عبدالعلي په اردو کي وظیفه نه ده اجرا کړي ، نو په دغه لحاظ ده ته د جنرالي رتبه نه سي ورکولای ، کله چي محمد داود خان استعفا وکړه د جنرالي لمړی فرمان چي د پاچا له خوا توشیح سوی و هغه د عبدالعلي اڅگزي د ترفیع فرمان و . (٤٨)

د پاچا د اجراآتو څیني نموني :

ـ ډاکټر محمد یوسف په خپلي یوي مصاحبي کي ویلي و ((کله چي زه د افغانستان صدر اعظم سوم ماهیله درلوده چي پاچا به د حکومت په کارونو کي مداخله و نه کړي خو پاچا د سلطنت مقام دومره کښته کړ چي د حکومت پــه ټولو کارونو کي

يي مداخله كوله .)) (٤٩)

ـ رشتيا ليكي چي صدر اعظم ډاكټر محمد يوسف پاچا ته ويلي و چي ستاسي سرمنشي خليل الله خليلي حزب جوړوي او دې د سلطنت د تخت د شا څخه پر حكومت باندي ټكان كوي . (٥٠)

ـ ډاكټر محمد يوسف په خپلي يوي مصاحبي كي ويلي دي چي ((د ١٩٦٤ كال د اساسي قانون يوه اشتباه دا وه چي په دغه قانون كي ډير صلاحيتونه مقننه او قضاييه قواوو ته وركړه سوي وو چي په نتيجه كي حكومت ډير كمزورى سو)) د دغي اشتباه پر اساس دديموكراسي دوري څلورو حكومتونو ونه كولاى سو چي هغه انارشي چي په تعليمي مؤسيسو په تيره بيا په پوهنتون كي پيدا سوي وي ، دمنځه يوسي .

ـ صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال د پوهنتون شاگردانو ته وعده وركړه چي د عقرب د دريمي د پيښي عاملين به پيدا كوي او دوى ته به جزا وركوي ٠ خو پاچا محمد هاشم ميوندوال ته اجازه ور نه كړه چي د دغي پيښي تحقيق وكړي ٠

ـ د ديموكراسي دوري ټولو حكومتونو يو د بل سره مخالفت كاوه ٠

كله چي محمد هاشم ميوندوال د ډاكټر محمد يوسف پر ځاى ، صدر اعظم سو نو د ډاكټر محمد يوسف ملگري ، په شورا او حكومت كي د محمد هاشم ميوندوال د حكومت په فوري نسكورولو بوخت سول ٠ دوى به د محمد هاشم ميوندوال او ديموكرات مترقي پر ضد ، ډير تبليغات كول ٠ دوى به ويل چي محمد هاشم ميوندوال پنځه متضاد اصلونه (اسلام ، مشروطه شاهي ، ديموكراسي ، سوسياليزم او سرمايه داري) په خپلي حزبي مرامنامي كي ځاى كړي دي ٠ دوى داهم ويل چي د ديموكرات مترقي مرام نامه د ((خاك شير)) د دانو سره شباهت لري چي د هري ناروغې له پاره دوا ده ٠ كله به دوى د مترقي ديموكرات د جريان مرام نامي ته ((شتر گاو پلنگ)) هم وايه ٠ د محمد هاشم ميوندوال ملگرو به د ديموكراسې دوري اساسي قانون ((د شيطان كتابچه)) بلله .

ـ د محمد هاشم ميوندوال پر ځاى نور احمد اعتمادي د افغانستان صدر اعظم سو د نور احمد اعتمادي او محمد هاشم ميوندوال مخالفت ، د نور احمد اعتمادي د

حکومت تر پـایـه ادامه درلوده۰ چـي د دغي موضوع تفصیل د کتاب په بلي برخي کي راغلې دې ۰

ـ د افغانستان پاچا ولي د افغاني دیموکراسۍ د سالم رشد او په هیواد کي د دیموکراسۍ د مؤثریت په برخه کي لازم اقدامات و نه کړل ؟ آیا پاچا د سره څخه په افغانستان کي د کاملي دیموکراسۍ غوښتونکې نه و ، او که دې وروسته د دیموکراسۍ پر راوړلو باندي پښیمانه سوې و ۰

پرستش د یوه تن بت پرستي ده
د قانون پیروي لویه آزادي ده

په کوم ځای کي چي یو فکر کړي کارونه
هلته خوشي مهمل لفظ دیموکراسي ده

(۱ ٥)

ددریم فصل یادداشتونه

۱ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۸۲ ، ۱۸۳
۲ ـ فیض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، مخ ۲۸۲
۳ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۳
٤ ـ همدا اثر ، مخ ۲۳
٥ ـ دوپري ، لوویس ، افغانستان ، مخونه ۶۰۲ ، ۶۰۷
۶ ـ غبار ، ذکر شوې اثر ، دوهم ټوك مخونه ۲۳۹ ، ۲٤۰
۷ ـ همدا اثر مخونه ۲٤٤ تر ۲٥٤
۸ ـ همدا اثر ، مخونه ۲٥٤ تر ۲٥۸
۹ ـ همدا اثر ، مخونه ۲٤۱ تر ۲٤۳
۱۰ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر، ټوك لومړې ، مخ
۱۱ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر، مخ ۲۹۰

۱۲ ـ زما مشاهدات

۱۳ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، ټوك لومړی ، مخ ۰۰ ٥

۱٤ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۷۳

۱٥ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲۷۳

۱۶ ـ خلمی ، ذکر شوی اثر، مخ ٥ ۰ ۲

۱۷ ـ همدا اثر ، مخ ۱۹٥

۱۸ ـ همدا اثر ، مخ ۱۹۶

۱۹ ـ د رامپارت مجله ، مخونه ۲۳ ، ۲٤

۲۰ ـ خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۰۳

۲۱ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۱٥

۲۲ ـ خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۳۶

۲۳ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۶ ٥

۲٤ ـ زما مشاهدات

۲٥ ـ خلمی ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۳۷

۲۶ ـ دنامه د لیکلو اجازه يي نه لرم

۲۷ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۲ ٥

۲۸ ـ زما مشاهدات

۲۹ ـ سرياور محمد عمر خان

۳۰ ـ د نامه لیکل يي لازم نه بولم

۳۱ ـ خالص ، مولوي محمد یونس ، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لوبي نه دي په کار ، مخونه ۹ تر ۱۰

۳۲ ـ خلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲٤۶

۳۳ ـ د عبدالهادي مکمل په قول

۳٤ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم

۳٥ ـ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم

۳۶ ـ زما مشاهدات

۳۷ ـ زما مشاهدات

۳۸ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر، مخ ۵۲۵

۳۹ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۲

٤۰ ـ همدا اثر ، مخونه ۸۰ تر ۸۲

٤۱ ـ د نعمت الله پژواك په قول

٤۲ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۱

٤۳ ـ زما مشاهدات

٤٤ ـ زما مشاهدات

٤۵ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

٤۶ ـ رشتيا ، ذکر شوي اثر ، مخ ۲۸۰

٤۷ ـ همدا اثر ، مخ ۳۰۶

٤۸ ـ د يوه پخواني والي په قول

٤۹ ـ د خراسان مجله ، مخونه ۲۱ ، ۲۲

۵۰ ـ رشتيا ، ذکر شوې اثر، مخ ۲۸۰

۵۱ ـ د گل پاچا الفت شعر

۵۲ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

دريمه برخه

څلورم فصل

د : مقننه

۱ ـ دديموکراسۍ دورې شورا

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون مطابق د لومړي وار له پاره په دوو تقنيني دوروو کي د غربي ديموکراسيو د اصولو پر اساس په هيواد کي عام ، سري او مستقيم انتخابات و سول او د افغانستان په ۲۱٦ انتخاباتي حوزو کي چي به هر کانديد شخص

تر نورو کاندیدانو ډیره رایه اخستي وه ، هغه به د خپلي حوزی د وکیل په حیث ټاکل کیدې . د ۱۹٦٤ کال په اساسي قانون کي ، ولسي جرگي ته ډیر صلاحیتونه ورکړه سوي وو . چي ولسي جرگي د دغو صلاحیتونو څخه په استفادي سره ، دغي جرگي یو لړ اجراآت کړي دي چي د دغو اجراآتو یوه برخه په دغه کتاب کي راغلې ده زه د دوولسمي تقنیني دوري په ډیرو اجراآتو خبر نه یم ، څه محدود معلومات چې د دغي دورې په ارتباط ما اوریدلي دي هغه مي دلته لیکلي دي . ولي په دیارلسمي تقنیني دوري کي چي زه د شورا غړې وم او د دغي دوري د ولسي جرگي په ډیرو فیصلو کي مي برخه درلوده ما خپل مشاهدات د کتاب په دغي برخي کي په تفصیل وړاندي کړي دي . څرنگه چي د شورا پر دغي دوري باندي هیڅ لیکوال تر اوسه کوم اثر نه دی لیکلې یا ما کوم اثر تر اوسه نه دی لیدلی ، نو په دغه لحاظ د کتاب په دغي برخي کي ډیرو لیکلو اسنادو ته د مأخذ په حیث اشاره هم نه ده سوي . په دواړو تقنیني دوروو مخصوصا په دیارلسمي تقنیني دوري کي د وکیلانو ډیري غیر حاضری د ولسي جرگي حیثیت ته لویه صدمه ورسوله ، لکه چي نازک خیاله شاعرگل پاچا الفت وایي : یو وکیل ته خوی ویل چي ولي پلاره کار ته نه خي تنخا اخلي له سرکاره هغه ووي چي په کار او په خدمت خو تنخاگاني مزدور اخلي له باداره زه د دوولسمي او دیارلسمي تقنیني دوروو دمحترمو وکیلانو څخه صمیمانه هیله کوم چي پر دواړو ولسي جرگو باندي خپل مشاهدات وه لیکي او خپاره یي کړي تر خو چي د دغو تقنیني دورو په اجراآتو زموږ هیوادوال ښه خبر سي .

۲ ـ دولسمه تقنیني دوره

د دیموکراسي دوري د اساسي قانون مطابق د ۱۹٦٥ کال د آگست د میاشتي پر ۲٦ نیټي په ټول هیواد کي د شورا د غړو د ټاکلو له پاره انتخابات پیل سوه چي د هیواد په ټولو انتخاباتي حوزو کي ډیر شمیر خلگو د ولسي جرگي او مشرانو جرگي د

غړيتوب له پاره خانونه کانديد کړي وو ۰ د دغي تقنيني دورې يوه کلکه او مشهوره انتخاباتي مبارزه د لغمان په ولايت کي د ډاکټر عبدالظاهر او غلام حسن ساپي تر منځ شوی ده ۰ دوی دواړو د ميترلام د ښار د اوسيدونکو د رايو د جلبولو له پاره ديرو ، مسجدنو او ښوونځيو ته ورغلل او د خلګو سره يي خبري وکړي ۰ دوي لاندي ټوکي د دغي انتخاباتي حوزي په برخي کي په هيواد کي خپري شوي دي :

ـ غلام حسن خان ساپي چي په خپلي سيمي کي د يوه بډاي سړي په حيث شهرت درلود، ده ته يوه ليکوال ويلي و چي ته سرمايه دار يي ۰ ده په جواب کي د ټوکي په شکل ورته ويلي و ((واقعيت دادې چـي ته ډير لوڅ يـي نو ځکه زه تـاتـه سرمايه دار ښــکارم)) (۱)

ـ د انتخاباتو په جريان کي ډاکټر عبدالظاهر د ميترلام د ښار د ناروغانو صحي معاينه کوله او دوی ته به يي نسخه هم ورکوله . ده به په ټوکه ناروغانو ته ويل ((د درملو پيسي د غلام حسن خان ساپي څخه و غواړې)) (۲)

په هغه وخت کي دروو سياسي ډلو د افغانستان ډير تعليم يافته خوانان جذب کړي وو ۰ ديموکراسي نوين ، ديموکراتيك خلق او اسلامي جمعيت ۰ خو د دغو سياسي ډلو څخه يوازي د ديموکراسي نوين (شعله جاويد) ډلي د افغانستان په انتخاباتو کي برخه وانه خسته ۰

دديموکراتيك خلق ډلي فيصله کړي وه چي په انفرادي ډول به په انتخاباتو کي برخه اخلي او د دغي ډلي خو غړي په خينو انتخاباتي حوزو کي خانونه کانديد کړل۰ نور محمد تره کې د غزني د ناوي په حوزي کي کانديد سو او د محمد هاشم تره کي له خوا يي ماته و خوړه ۰ ولي د کابل په ښار کي د دغه جريان ډيرو غړو د ببرك کارمل او اناهيتا په ګټه انتخاباتي مبارزه وکړه او دوی انتخابات و ګټل ۰ په کابل کي دا هم ويل کيدل چي د شوروي اتحاد د خوشحالولو له پاره حکومت په انتخاباتو کي د ببرك کارمل او اناهيتا سره مرسته کړي ده ۰ تر انتخاباتو وروسته ، د دغه جريان خينو غړو نور محمد تره کې په دي خبر کړ چي ببرك کامل د دغه جريان پخواني فيصله ماته کړي ده ، او د دغه جريان د غړو د فعاليت په نتيجه کي يي انتخابات ګټلي

دي. . د دغه جريان د انشعاب اساس د دغه خايه څخه ايښوول کيږي (٣)

د ډاکټر محمد يوسف ځينو ملګرو دولسي جرګي انتخابات ګټلي وو ، که څه چي د دوی شمير نه و اعلان شوې خو په کابل کي ويل کيدل چي د دغي ډلي څخه لس يا دوولس وکيلان په ولسي جرګي کي وو چي ګل پاچا الفت او مير محمد صديق فرهنګ د دغي حلقي مشران وو .

د دغي دوري په ولسي جرګي کي د اسلامي ډلي يو مشر عبدالهادي هدايت و . ده به د ولسي جرګي د مباحثاتو په وخت کي ببرک کارمل ته هميشه دا خبرداری ورکوله چي دی په خپلو خبرو کي بايد په اسلام تظاهر و نه کړي ، اوکه ببرک کارمل دا کار وکړي نو د ده د ملګرو د شديد عکس العمل سره به مخامخ سي .

په ولسي جرګي کي د ملي جبهي د ډلي مشر خليل الله خليلي و . چي د دغي ډلي څخه هم لس يا دوولس وکيلان ولسي جرګي ته ورغلي وو . کله چي خليل الله خليلي په جدي کي سفير سو ، د دغي ډلي فعاليت په ولسي جرګي کي ډير محدود کړ سو .

په ولسي جرګي کي د صدای عوام ډله هم فعاله وه . د دغي ډلي مشران ډاکټر عبدالکريم فرزان او ميرمن معصومه عصمتي وو .

په ولسي جرګي کي بله ډله د افغانستان د مخورو او خانانو ډله وه ، چي سردار عبدالرشيد خان يي رهبري کوله .

کله چي محمد هاشم ميوندوال د ډاکټر محمد يوسف پر ځای صدر اعظم سو ، ده په ولسي جرګي کي کومه ډله نه درلوده ، د ده سره په شورا کي د ډاکټر محمد يوسف او ببرک کارمل ملګرو ډير مخالفت کاوه . دی مجبور سو چي په ولسي جرګي کي د سردار عبدالرشيد خان او خليل الله خليلي پر ملګرو تکيه وکړي (٤)

ببرک کارمل په ولسي جرګي کي څنګه و وهل سو ؟

د ولسي جرګي په عمومي غونډو کي به ببرک کارمل او د ده ملګرو د آجندا پر ټولو مسايلو باندي اوږد مسلکي بحث کاوه چي د غونډو ډير وخت به يي نيوی ، او د ډيرو وکيلانو به ددوی ددغو خبرو څخه ښه نه راتله او هيشه به د دوی او نورو

وکیلانو تر منځ لفظي مشاجري کیدلي ۰ یوه ورځ ببرك کارمل د ولسي جرګې په تالار کې د سید کرم وکیل سدو خان اصیل ته د پاکستاني خطاب کړی و ، چې د دغه اتهام په واردولو سره دی او د ده ملګري د سردار عبدالرشید د ډلي له خوا و وهل سول .

دغو وکیلانو د ببرك کارمل او د ده د ملګرو په وهلو کې برخه درلوده :

د سید کرم وکیل سدوخان اصیل، د بالابلوك وکیل عبدالستار خان ، د سپن بولدك وکیل عبدالصمد خان ، د دیراوت وکیل حاجي دوست محمد ، د شاجوی وکیل محمد عمر خان ، د اجرستان وکیل عبدالستار ملاخیل ، د بالا مرغاب وکیل غلام رباني شمولزې او څو نور وکیلان . (۵)

تر وهلو وروسته کارمل د ابن سینا روغتون ته یووړل سو ، په دغه وخت کې ده نور محمد تره کي ته وویل چې سبا دي په کابل کې اعتراضیه مظاهره وسي ، تره کي ده ته وویل چې ته پر خپل شخصي عمل وهل سوی یې او حزب ستا له پاره مظاهره نه سي کولای۰ په سبا ورځ د کارمل اخلاصمنو په کابل کې مظاهره وکړه او دتره کي ملګرو په دغې مظاهري کې برخه وانه خسته چې د دغې ورځې څخه د دوی تر منځ انشعاب راغې او وروسته ددوی جریان د خلق او پرچم پرډلو وویشل سو .(۶)

پاچا به د سردار عبدالرشید د ډلي سره منظمه کتنه کوله ، خو د ببرك کارمل تر وهلو وروسته پاچا د څه وخت دپاره د دغې ډلي وکیلانو دلیدلو څخه ډډه وکړه ، څو میاشتي وروسته چې پاچا دغه ډله خپل حضورته و منله ، پاچا دوی ته ویلي و ((زه ستاسي څخه د کارمل پر وهلو خوابدې شوې وم ، تاسي پوهیږې چــي تاسي څه کړي دي ؟ تاسي پر یوه مچ باندي د توپ ډك کړی دی ۰)) پاچا په هغه وخت کې دا تصور نه سو کولای چې کارمل به څوارلس کاله وروسته د ده پر ځای کښیني او یو لوې جهاني قدرت شوروي اتحاد به د ده و شا ته و دریږي . (۷)

۳ ـ ددیارلسمي تقنیني دوري ولسي جرګه

د دیارلسمي تقنیني دوري انتخابات د ۱۹۶۹ کال د آګست د میاشتي پر ۲۶ نیټي پیل سوه د انتخاباتــو په وخت کې پــه لاندي څلورو انتخاباتي حوزو کــي څــه پیښــي

شوي وي۰

ـ د غزني د مقر په ولسوالۍ کي پخواني صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال او محمد اکرم خان خانونه کانديد کړي و ۰ حکومت او ستره محکمه په دي متهم دي چي د مقر د ولسوالۍ په انتخاباتو کي يي د محمد هاشم ميوندوال پر ضد مداخله کړي ده ۰ رشتيا ليکي ((صدر اعظم نور احمد اعتمادي ما ته و ويل چي ده د ميوندوال پر ضد د مقر د ولسوالۍ په انتخاباتو کي مداخله کړي ده .)) (۸)

د انتخاباتو په نتيجه کي محمد اکرم د مقر دولسوالۍ و کيل سو ، محمد هاشم ميوندوال د حکومت د مداخلاتو په ارتباط ستري محکمي ته اعتراضيه ليك وړاندي کړ د ستري محکمي د دالانشا آمر د ميوندوال دغه اعتراضيه ليك د ډيرو مراجعينو په مخ کي باطله داني ته اچولې و (۹)

محمد هاشم ميوندوال په انتخاباتو کي د دولت د مداخلاتو په ارتباط د مساوات په جريدي کي يوه مقاله و ليکله ، او د افغانستان د هوايي قوي څخه يـي پـه هغه کي داسي مننه کړي وه چـي يوازي دغـي قوي د مقر د ولسوالۍ پـه انتخاباتو کـي مداخله نـه ده کړي ۰(۱۰)

ـ د هرات په ولايت کي د هرات د هغه وخت والي د محمد شاه رحمتيان پر ضد په انتخاباتو کي مداخله کړي وه ، ولي هراتيانو د والي د مخالفت باوجود ، محمد شاه رحمتيان د خپل وکيل په حيث و ټاکی . (۱۱)

ـ د کندهار د ولايت د سپن بولدك په ولسوالي کي د نورزو او اڅګزو د اقوامو تر منځ د وکالت پر موضوع باندي اختلافات پيدا سوه ، چي په دغي دوري کي د سپين بولدك څخه ولسي جرګي ته وکيل و نه ټاکل سو ۰ ما په هغه وخت کي د سپين بولدك د يوه اوسيدونکي څخه پوښتنه وکړه چي آيا دغه دوه قومونه تر دي حده يو د بل سره مخالف دي چي په دغي دوري کي دوی کاميابه نه سوه چي خپل وکيل ولسي جرګي ته معرفي کړي ؟ ده زما په جواب کي په عاميانه الفاظو وويل چي زموږ په سيمي کي يو متل دی چي په بولدك کي د نورزو او اڅګزو د قومونو موجوديت د موسقي هغو آلاتو ته ورته دی چي يوازي د يوي آلي ږغول هيڅ خوند نه لري ۰ خو سپين بولدك ته د

دباندي څخه د غرض لاسون ورسيدل او دغه دوه قومونه يي د دښمنې تر سرحده يو د بل په مقابل کي ودرول.

ـ د ننگرهار د ولايت د هسکي ميني په ولسوالي کي د خلگو د اختلافاتو په وجه د ولسي جرگي انتخابات وځنډيدل چي يو کال وروسته د دغي ولسوالي خلگو د عبدالوهاب په نامه خپل وکيل ولسي جرگي ته و ليږ ۰

د ديارلسمي تقنيني دورې د وکالت له پاره دوو ملي شخصيتونو لکه محمد هاشم ميوندوال او ديپلوم انجينر غلام محمد فرهاد خانونه کانديد کړي وو. د محمد هاشم ميوندوال د وکالت ممانعت و سو. او انجينر فرهاد د کابل دښاريانو له خوا د وکيل په حيث و ټاکل سو ، ولي ده ژر د وکالت څخه استعفا وکړه ۰

دديارلسمي تقنيني دوري شورا د ۱۹٦۹ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۱٤ نټې د افغانستان د پاچا له خوا پرانستله سوه ۰

د دغي دوري ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي ، ډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق حکومتونو ته د اعتماد رايه ورکړي ده ۰ دوو لومړنيو حکومتونو ته وکيلانو تر ډيرو خبرو او اوږدو مباحثاتو وروسته ، د اعتماد د رايي اظهار کړی دی ، خو محمد موسي شفيق د وکيلانو څخه غوښتنه وکړه چي د اعتماد رايي په غونډي کي تر خپلو متحدالمالو خبرو تيرسي او په پټه خوله د اعتماد د رايي اظهار وکړي ۰ وکيلانو د ده غوښتنه و منله او دوی يوازي د لاسونو پـه پـورتـه کولو سـره د اعتـمـاد د رايي اظهار وکړ ، په دغي غونډي کـي مـا هـم د محمد شفيق حکومت تـه د اعتماد رايه ورکړي ده ۰

د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د اعتماد د رايو په غونډي کي يوه وکيل تر لسو دقيقو ډيري خبري وکړي ، د ولسي جرگي د طرزالعمل مطابق هر وکيل حق لري چي د دغي جرگي په غونډو کي (حد اکثر)لس دقيقي خبري وکړي چي دطرزالعمل د دغه حکم پر اساس د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ دغه وکيل ته و ويل ((ستا وخت پوره سوې دې او ته د نورو خبرو حق نه لري)) د بگراميو د حوزي وکيل ، دډاکټر محمد عمر وردگ پر دغي مداخلي

باندي قانوني اعتراض وکړ ، او ده اشتباها د ولسي جرگي رئيس ته وويل چــي د طرزالعمل مطابق هــر وکيل حق لـري چــي د دغــي جرگي پــه غونــډو کي (حد اقل) لس دقيقي خبري وکړي ، ده بايد حد اکثر ويلي واى (۱۲)

لکه چي د ولسي جرگي رئيس هغه وخت د دغي جرگي طرزالعمل ښه نه و لوستې ، په دي چي دى ډير ژر دهغه وکيل په دغه اشتباهي او غير واقعي اعتراض قانع سو او د نورو وکيلانو په ويناگانو کي يي مداخله و نه کړه ۰ چي وروسته د لوگر د مرکز وکيل مولوي محمد نبي محمدي ، د اعتماد درايو په غونډي کي دوه ساعته خبري وکړي او د ولسي جرگي رئيس د ده د خبرو ممانعت و نه کړ۰

يوه ټوکه : يوه ورځ د گل پاچا الفت ځخه چي د دوولسمي دوري وکيل و ، د ديارلسمي دوري يوه وکيل پوښتنه وکړه چي ((آيا زموږ او ستاسي د دوروو تر منځ کوم توپير سته او که يه ؟)) الفت چي ظريف او حاضر جوابه سړې و ، دغه وکيل ته و ويل زموږ او ستـا ســي د دوروو تــر منځ ډيــر تــوپيــر ستــه ، پـــه دي چي زموږ (اکثر حد) ستاسي (اقل حد) دى (۱۳)

په ۱۹۷۳ کال کي چي د افغانستان پاچا د سترگو د علاج له پاره اروپا ته سفر کاوه ، ده تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خداى اماني وکړه ، د پاچا دغه کار په کابل کي د ډيرو شايعاتو باعث سو . د مثال په توگه : کله چي د پاچا په غياب کي محمد داود خان کودتا وکړه ، په کابل کي ډيرو خلگو دا تصور کاوه چي محمد داود خان د پاچا په مصلحت کودتا کړي ده ۰ اودغو خلگو به د خپل قول د اثبات له پاره د شورا دغړو سره د پاچا خداى اماني ته اشاره کوله ، ولي د دغو خلگو دغو شايعاتو حقيقت نه درلود په دي چي هغه وخت د شورا د ځلور کلني دوري وروستې ورځي وي او پاچا د ډير وخت له پاره په اروپا کي پاته کيدى او ده بايد تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خداى اماني کړي واى ۰

٤ ـ زه څرنګه وکیل سوم

زه چي د افغانستان د خارجه وزارت مسلکي مامور وم د ١٩٦٩ کال د شورا د انتخاباتو په وخت کي په لندن کي د افغاني سفارت د آتشي په حیث مقرر سوې وم. ولي د ځینو دوستانو په جدي غوښتنه زه په لندن کي د خپل ماموریت څخه مستعفي سوم او په خپل پلارني استوګن ځای یعني د فراه د ولایت د بالابلوك په ولسوالۍ کي د ولسي جرګي د وکالت له پاره کاندید سوم ۰ د نوموړي ولسوالۍ د وکالت له پاره نور دوه کسان کاندید سوي وو .

د انتخاباتي مبارزو په ورځو کي زه د اول وار له پاره د بالابلوك پر ټولو سیمو وګرزیدم او د هغو سیمو خلګ مي د نژدې څخه ولیدل ۰ چي د بالابلوك د ولسوالۍ د عامو خلګو وفا ، پاکي ، پیرزویني او میلمه پالني پر ما باندي ډیر اثر وکړ ۰ دوی په درواغو نه پوهیدل ، دوی د رایو خرڅول نه وو زده، دوی دورنګي نه درلوده ، هر څه چي به یي ویل هغه به یي کول، پر خپلو خبرو او وعدو ډیر کلك ولاړ وو ، چي زه به اوس د بالابلوك د غرنۍ سیمي د دوو کلیو (زرمردان) او (ازو) د خلګو سپیځل توب او میړانه د مثال په توګه وړاندي کړم :

د (زرمردان) د کلي اوسیدونکو د وکالت دوهم کاندید ته د راي ورکولو وعده ورکړې وه ۰ او د (ازو) د کلي خلګو فیصله کړې وه چي ما ته به خپله رایه راکوي. زه چي د هغي سیمي په کلیوالي اصولو ښه نه پوهیدم ، نو زه د زرمردان کلي ته د رایي غوښتلو له پاره ورغلم او یوه شپه مي د هغه کلي د مشر ملك رستم خان په کور کي تیره کړه ، ولي د دغه کلي خلګ زما سره حتي د خبرو له پاره هم حاضر نه سول او دوی ما ته خبر راکړ چي دوی د وکالت دوهم کاندید ته د رایي وعده ورکړې ده او دوی خپله وعده نه سي ماتولای ۰ د دوی دغي صریح لهجي او بې ریا خبرو زه ډیر خوشحاله کړم او ما د بالابلوك د ولسوالۍ په نورو کلیو کي دغه عمل بیا تکرار نه کړ ۰ د(ازو) کلي ته د دوهم کاندید هغه نماینده ورغی چي د کلي د مشر ملك نظام خان سره یي ښه مناسبات درلودل ۰ ولي د دغه کلي خلګ دي ته حاضر نه سول چي

د ده سره د انتخاباتو پر موضوع باندي و رغيږي چي د زرمردان او ازو د کليو خلگ پر خپل موقف ثابت پاته سول او د انتخاباتو په ورځ د زرمردان اوسيدونکو د دوهم کانديد سندوخ ته خپلي رايي واچولي او د ازو د کلي خلگو ماته خپلي رايي راکړي ٠

د بالابلوك ولسوالي د پراخوالي او د اوسيدونکو د شمير له کبله ، د فراه د ولايت يوه غټه ولسوالي ده ٠ چي ډير اوسيدونکي يي نورزي ، عليزي ، بارکزي ، اڅگزي او اسحق زي دي ٠ دوه کلي (سيدان) هم په دغي ولسوالي کي ژوند کوي ، د بالابلوك په غرني سيمي کي د (چار ايماق) او (زوريانو) قبيلي هم ميشته دي٠ دغه ولسوالي ډيرکوچيان هم لري ، چي دوی په دوبي کي د خپلو پسو د رمو سره يو ځای د غور ولايت ته کډه کوي او په ژمي کي بيرته خپل اصلي ټاټوبي ته راستنيږي ٠

د بالابلوك په ولسوالي کي د شورا د انتخاباتو له پاره دوه مرکزونه ټاکل سوي وو چي په هر مرکز کي به د پنځو ورځو له پاره رايه اخستل کيده٠د انتخاباتو په لومړی ورځ د هغه ځای خلگو فيصله وکړه چي د تبرك له پاره بايد د (عارف آباد) د کلي سيدان تر نورو دمخه ما ته په سندوخ کي خپله رايه واچوي ، دغو روحاني خلگو د سهار لمونځ د (گنج آباد) په کلي کي انتخاباتي مرکز ته نژدي اداکړ، دوی خپله رايه سندوخ ته واچوله چي خينو مشرانو د زيارتونو خوردي هم د رايو د پاڼو سره يو ځای په سندوخ کي اچولي وي ٠ د انتخاباتو د پيل څخه يو ساعت نه و تير سوی چي د رايو ورکونکو د منځ څخه يوه ملنگ چي ډير اوږده ويښتيان يي درلودل ، په لوړ آواز ږغ وکړ چـي ((ما تيره شپه خوب ليدلې دې چي د سخي دين محمد خان زوی عبدالغفار وکيل دې)) ده دوکيل کلمه دوه واره و ويله ٠ چرنگه چي زه په انتخاباتي کارونو مصروف وم نو ددغه ملنگ سره ما کتنه و نه کړه ٠

په لومړي انتخاباتي مرکز کي ما تر دوهم کانديد ډيري رايي يووړي ، په دوهم انتخاباتي مرکز کي چي په (فراه رود) کي و ، هلته هم د سيدانو يو کلي د(تپي) په نامه سته چي د رايو ورکولو په لومړې ورځ د دغي کلي روحاني مشرانو زه د خپلو نيکه گانو زيارتونوته بوتلم چي تر دعا وروسته زه د دوی سره يو ځای د رايو ورکولو مرکز ته ورغلم او دوی خپلي رايي سندوخ ته واچولي . په دغه انتخاباتي مرکز کي هم

ما ډيري رايي واخستلي چي د ټولو رايو د شمير په نتيجه كي زه د بالابلوك وكيل سوم ۰

د بالابلوك د ولسوالۍ خلګو بي له كومي مادي ګټي څخه ما ته خپله رايه راكړي ده چي زه د دوی دغي پيرزويني ته د تل له پاره په درنه سترګه ګورم ۰ ما په كابل كي زده كړه كړي ده او هلته د دولت مامور وم او د بالابلوك ډير خلګ ما نه پيژندل ۰ ولي د بالابلوك د خلګو سره زما د پلار اروابناد دين محمد خان نيك سلوك ، ما ته په انتخاباتو كي ډيره ګټه و رسوله ۰

د ديارلسمي تقنيني دوري انتخابات د نور احمد اعتمادي د حكومت په وخت كي سوي دي ، د ده حكومت په انتخاباتو كي د ديموكراسۍ د اصولو ښه مراعات كړی دی ده د فراه د ولايت د ټولو ولسواليو په انتخاباتو كي مداخله و نه كړه ، او ده د هغه ولايت خلګ پري ښوول چي د خپل خوښي كانديد ته خپله رايه وركړي ۰

زما يوه خواخوږي دوست د فراه والي اروابناد محمد صديق خان چي كله به يي زه په كومي ټولني كي ليدم ، نو ده به حاضرو خلګو ته ويل ، فراهي وګورئ چي د لندن ماموريت يي د وكالت له پاره پري ايښې دی . په سر كي زه هم د ولسي جرګي په اهميت نه پوهيدلم او په دي فكر كي وم چي زه ولي يو ديپلوماتيك ماموريت پريږدم او يوي داسي غير حزبي جرګي ته ورځم چي په هغي كي د كليو خانان او ملكان راټول سوي وي ۰ او دوی به د فيصلو په وخت كي ملي ګټو ته ډيره توجه نه كوي ۰ ولي زما دغه تصور غلط و پــه دي چــي په ولسي جرګـي كـي ډير مـلـي ، با احساسه او وطنپالونكي وكيلان موجود وو چــي د هـيـواد د ګټو او مـلـي ارزښونو سـره يــي ډيره مينه درلوده ۰ دوی د زړه لـه كومي غوښتل چـي افغانستان د عصر د ايجاباتوسره سم پر مخ ولاړ سي ۰ دوی په دغي لاره كي هر ډول قرباني ته حاضر وو د وكيلانو په مورد كي چي دوی ولي د حكومت دفترونو ته مراجعه كوله ، يا داچي ولي د ولسي جرګي غونډو به نصاب نه درلود ، دا ټول مطالب د كتاب په بلي برخي كي تشريح سوي دي۰

ولسي جرګه زما له پاره يوه داسي مدرسه وه چي ما هلته ډير عمده مسايل زده

کړي دي ، په ولسي جرګي کي یو وکیل د افغانستان دولت په خپله اصلي بڼه ویني ۰ یو وکیل د خپل هیواد په واقعي ستونزو ډیر ښه خبریږي۰ د خپل سالمو انتقاداتو له لاري څخه هر وکیل خپل هیواد ته ډیره ګټه رسولای سي . له همدي امله زه شورا د ملت کور بولم او په دي ویاړم چي زه د ۱۹۶۹ کال څخه بیا تر ۱۹۷۳ کال پوري د افغانستان د ولسي جرګي غړې وم ۰

د بالابلوك د ولسوالۍ ډیرو خلګو په پوره اخلاص ما ته خپله رایه راکړي ده چي زه د ډیر وخت څخه په دي فکر کي وم ، چي که ما ته فرصت میسر سي چي زه د بالابلوك شریفو خلګو ته د زړه له کومي کور ودانۍ و وایم او دوی ته دا هم و وایم چي دوی زما د ژوند په ډیرو حساسو شیبو کي زما سره لویه مرسته کړي ده او دوی زه هغه ځای ته ليږلې وم چي زما پر ذهن باندي يي ژور اثر کړی دی او زما د ژوند لاره يي بدله کړي ده ۰ ما ډیره آرزو درلوده چي د بالابلوك خلګو ته دا هم و وایم چي ما د ولسي جرګي د وکالت څخه شخصي استفاده نه ده کړي او د وکالت مهمه وظیفه مي په ډیري امانت دارۍ سره د نورو ملي او وطنپالونکو وکیلانو سره یو ځای چي تفصیل يي په دغه کتاب کي راغلی دی سر ته رسولي ده ۰

زه د دغو څو کرښو په لیکلو سره د بالابلوك ټولو خلګو ته د میني سلامونه وړاندي کوم ، او د بالابلوك د قومي مشرانو چــي ځني يي اوس ژوندي او ځینو يي وفات کړی دی لکه د (وریي) د کلي عبدالخالق خان، د (شیوان) د کلي ملك نور محمد خان خپل د اکا زوی د (دیزکي) دکلي عبدالقدوس خان ، د (تودنك) د کلي عبدالودود خان او عبداللطیف خان ، د (کنسك) د کلي محمد عمر خان ، ملك احمد خان او ملا نعمت الله آخند زاده او پیر داد خان ، د (ګراني) د کلي توکل خان او ګل احمد خان ، د (ګنج آباد) د کلي ملك حبیب الله خان ، د (ازو) د کلي ملك نظام خان او ډیر نور مشران چي دلته يي نومونه نه سم لیکلای، ډیر مرهون د احسان یم ۰

د انتخاباتو په وخت کي ، پر رایو سربیره د فراه د ولایت ډیرو مشرانو ما ته میلمستیاوي او نوري مادي او معنوي مرستي کړي دي ۰ د مثال په توګه د دین محمد خان ، پیر محمد خان او شیر محمد خان هغي مرستي چي دوی خپل سرویس او لاري

موټران بيغير له اجرت څخه د رايو ورکونکو د نقل او انتقال له پاره د دوو هفتو له پاره په کار اچولي وو د قدر وړ مرسته وه چي زه يي ډيره مننه کوم . (١٤)

٥ ـ د پاچا سره د وکيلانو دوي کتني

لومړي کتنه :

په ١٩٦٩ کال کي د مخه تر هغه چي د شورا غړي په کار پيل وکړي ، دوی د افغانستان د پاچا سره په شاهي ارگ کي کتنه وکړه ۰ د پاچا سره د ملاقات له پاره د شورا غړي په اته گروپونو ويشل سوي وو چي هر گروپ به به جلا ډول د پاچا سره ليدل زه د فراه ، نيمروز ، بادغيس ، غور او اروزگان د وکيلانو او سناتورانو سره په گډه د پاچا حضور ته ورغلم ۰ د انتظار په خونه کي ما دوی ته و ويل چي د پاچا تر فرمايشاتو وروسته بايد يو سناتور د نورو په نمايندگۍ د پاچا په حضور کي خبري وکړي ۰ خو دوی ټولو وويل چي زه بايد د دوی په نمايندگي هلته څو خبري وکړم ۰ په هغي لحظي کي د پاچا د حضور مصاحب محمد رحيم پنجشيرې په خونه را ننوتې او د ده په لارښوونه موږ د پاچا حضور ته ورغلو ۰ پاچا تر روغبړه وروسته د هيواد سياسي او اقتصادي حالات تشريح کړل او د شورا غړي يي خپلو راتلونکو درنو او حساسو وظايفو ته متوجه کړل . ده د خبرو په ضمن کي و ويل ((نور احمد اعتمادي چي ما د حکومت په جوړولو توظيف کړې دې زما نژدي دوست دې او دې د صدارت د چوکۍ سره علاقه نه لر ي بلکه ما دې دغه کار تـه مجبور کړې دې))

پاچا داهم و ويل چي ((اعتمادي په خارجي سياست پوهيږي که يو حکومت په داخلي چارو کي کومه اشتباه وکړي هغه اشتباه ژر تلافي کيدلای سي ، ولي په خارجي سياست کي د يوه حکومت اشتباه ، نه سي تلافي کيدلای ۰ نو په دغه دليل ما نور احمد اعتمادي چي په خارجي سياست پوهيږي ، د حکومت په جوړولو مامور کړې دې او زه تاسي ته توصيه کوم چي د نور احمد اعتمادي د حکومت سره لازمه مرسته وکړ)

د پاچا تر فرمايشاتو وروسته ما د نوروو په نمايندگۍ پاچا ته په هيواد کي د ديموکراسي نظام د راوړلو په منا سبت مبارکي و ويله او زياته مي کړه چي د دغه

نظام له برکت څخه دغه حاضر وکیلان او سناتوران چي د افغانستان د لیرو ولایتونو اوسیدونکي دي ، نن د شورا د لاري څخه ستاسي تر رهنمایي لاندي د خپل هیواد په امورو کي برخه اخلي ۰ ما دا هم و ویل چي د شورا حاضر غړي اعلیحضرت ته وعده ورکوي چي د حکومت سره به لازمه مرسته وکړي ، ولي د شورا غړي دحکومت څخه دمتقابلي همکاري توقع لري ، چي د حکومت د نه همکارۍ په صورت کي به د شورا او حکومت تر منځ اوسني ښو مناسباتو ته صدمه ورسیږي ۰

پاچا زه نورو خبرو ته پري نه ښوولم او زه یي په اشاره پوه کړم چي نوري خبري باید و نه کړم ۰ پاچا زما پر خبرو یوه لنډه تبصره وکړه او د لیدني په پای کي پاچا زما په شمول ځینو وکیلانو ته تر نورو ډیره توجه وکړه ۰

دوهمه کتنه :

په ۱۹۷۱ کال کي کله چي ولسي جرګي د نور احمد اعتمادي حکومت په بي کفایتي او د شورا سره په نه همکارۍ متهم کړ او د ده حکومت ته یي د نه اعتماد رایه ورکړه چي تفصیل یي وروسته راځي ، داوار بیا د پاچا په امر د فراه ، نیمروز او غور د ولایتونو وکیلان د شپي پر اتو بجو د پاچا حضور ته ورغلو ، په دغه شپه هم ما د نورو په نمایندګۍ د پاچا په حضور کي خبري وکړي ۰

په دغه ملاقات کي پاچا د هیواد او سیمي پر حالاتو باندي اوږدي خبري وکړي او ده د خبرو په آخر کي و ویل ((ولسي جرګي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رایه ورکړي ده چي ولسي جرګي دغه کار باید نه وای کړی ۰ او ولسي جرګي چي کوم اتهامات پر حکومت باندي وارد کړي دي ، د ولسي جرګي سره د دغو اتهاماتو ثبوت هم نه سته ، د بلي خوا څخه د حکومت ډیر غړي د هیواد پوه خوانان او د هیواد سرمایه ده او دوی ستاسي د نه اعتماد په رایي سره مایوسه کیږي))۰ ما د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د ولسي جرګي پر ځینو اجراآتو رڼا واچوله او د ولسي جرګي ځینو ستونزو ته مي هم اشاره وکړه ۰ ما پاچا ته و ویل چي تاسي د افغانستان رهبري پر غاړه لري او د ډیرو مصروفیتونو سره سره دا دوه ساعته کیږي چي د هیواد پر دغه پرابلم باندي چي حکومت یا شورا او یا دواړو ایجاد کړي دي د ولسي

جرگي د غړو سره بحث کوي او د حل د يوي معقولي لاري په لټه کي ياست ، ولي حکومت په تيرو دوو کلونو کي يو وار هم نه دې حاضر سوې چي د هيواد پر کوم مشکل باندي حتي لس دقيقي د دغو وکيلانو سره خبري وکړي ، نو دا طبيعي ده چي د پرابلمونو د تراکم په صورت کي به حکومت ته حتما د نه اعتماد رايه ورکوله کيږي ۰

داوار پاچا زما خبري پري نه کړي او زما ټوله وينا يي په دقت واوريده او زما تر خبرو وروسته پاچا ما ته و ويل ((په دغه ارتباط زه ستا تحليل تاييدوم ، ولي ستاسي د نه اعتماد رايه د افغانستان پرابلمونه نه سي حل کولای)) ده زياته کړه ((سبا به ډاکټر وليد حقوقي يو ليکلې مطلب ولسي جرگي ته دروړي چي تاسي بايد هغه مطلب تصويب کړې او بله شپه به دنور احمد اعتمادي دحکومت استعفا اعلان سي)) وکيلانود پاچا دغه امر و مانه او ليدنه پر همدغه ځای پای ته و رسيده۰

و لسي جرگي د ۱۹۷۱ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۷ نيټي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه ورکړه ، او د دغه کال د مي د مياشتي پر ۱۰ نيتي دا لاندي مطلب ډاکټر وليد حقوقي د ولسي جرگي په عمومي غونډه کي ولوست او د ولسي جرگي له خوا تصويب سو :

((د شورا او حکومت د ښې همکاري د پيل په غرض ولسي جرگي فيصله وکړه چي حکومت ته د نه اعتماد تر رايي تير سي))

د پورته مطلب تر تصويب شپږ ورځي وروسته ، د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا د کابل راديو د لاري څخه اعلان سوه . (۱۵)

۶ ـ د وکيلانو گډ دريځ

گران لوستونکي به په دي خبر وي چي په افغابستان کي د سياسي احزابو قانون نه و نافذ سوې او دولسي جرگي د انتخاباتو په وخت کي منفردو اشخاصو په خپلو مربوطو حوزو کي ځانونه د وکالت له پاره کانديد کړي وو چي هر موفق کانديد په خپل شخصي نفوذ او يا د خپل قوم په مرسته انتخابات گټلي وو او ولسي جرگي ته يي لاره

پیدا کړي وه ۰

لوستونکو ته دا هم معلومه ده چي په ولسي جرگي کي یوه وکیل یوازي تصمیم نه سو نیولای او دولسي جرگي هره فیصله د هغي جرگي د غړو د اکثریت له خوا نیوله کیده ، نو په یوي داسي غیر حزبي جرگي کي زما په شمول ډیر وکیلان د خپلو وظایفو د اجرا کولو په لاري کي د ډیرو ستونزو سره مخامخ وو ۰ چي د دغي نقیصي د رفع کولو له پاره ، هلته ضرورت احسا سیدې چي باید یو شمیر وکیلان یو د بل سره مفاهمه وکړي او په ځینو مواردو کي خپل موقفونه سره نژدي کړي ۰

ددیارلسمي تقنیني دوري د لومړي اجلاس په سر کي خو وکیلانو د نورو وکیلانو سره خبري و کړي او دوی یي د ولسي جرگي دغي نقیصي ته متوجه کړل چي د دغو وکیلانو د هڅو په نتیجه کي ډیرو وکیلانو عملا د ولسي جرگي د کارونو په حساسو شیبو کي گډ د ریځ غوره کړ ۰ په تدریج سره د دغه دریځ وکیلان مخ پر ډیریدو سول زما په تخمین د دغه روش د خاوندانو شمیر تر ۰ ٤ وکیلانو ډیر وو۰ د وکیلانو دغه روش ته د وکیلانو گډ دریځ ویلای سو . دا یوه سیاسي ډله نه وه ، دوی کومه رهبري نه درلوده ، د هیواد د هیڅ حزب یا ټولني سره یي اړیکي نه درلودلي، دوی د سلطنت یا بل مقام څخه الهام نه اخستی ، دوی په کوم قوم یا سمت پوري تړلي هم نه وو ، بلکه دا دریځ د افغانستان د اکثرو ولایتونو د وکیلانو د مشترك تفاهم څخه جوړ سوی و ۰ دوی یو د بل سره تحریري یا شفاهي تعهد نه درلود ۰ د تصامیمو په وخت کي د دوی شمیر ثابت هم نه و ۰ په حقیقت کي دا د وکیلانو یوه داسي ټولنه وه چي د تصا میمو په وخت کي به یي ملي گټي په نظر کي نیولي ۰ د هغو وکیلانو نومونه چي اکثرا به یي دغه دریځ غوره کاوه ، ددي کتاب په ضمیمه پاڼو کي مطالعه کولای سی ۰

دلته دا خبره د یادولو وړ بولم چي دا ملي دریځ یوه ځانگړي پدیده وه چي تر اومي دوري وروسته د افغانستان د شورا په تاریخ کي یي سارې نه دی لیدل سوی۰ د دغه دریځ وکیلانو په ولسي جرگي کي تخریبي فعالیت نه دی کړی ، دوی سالمه او آرامه پارلماني مبارزه کړي ده ، او هیڅکله یي د اکثریت د تصمیم په مقابل کي احتجاج نه دی کړی ۰ چرنگه چي دغه دریځ د شخصي گټو د تامین له پاره نه و نیول

سوي نو د ولسي جرگي د وکيلانو تر منځ يي ډير صميميت پيدا کړ، د وکيلانو دغه صميميت د محمد موسي شفيق تر حکومت پوري چي تفصيل يي د کتاب پـه بلي برخي کي راغلی دی د وکيلانو تر منځ پاته سو٠دغه دريځ د افغانستان د پاچا او حکومت توجه هم ځان ته اړولي وه ، دلته ددي خبري يادول ضروري دي چي د سياسي ډلو د نمايندگانو څخه په انفرادي ډول يوازي عبدالرؤف بينوا او محمد اسحق عثمان په دغه دريځ کـي برخه درلوده ٠ د نورو ډلو استازو لکه مولوي محمد نبي محمدي ، حفيظ الله امين او ببرك کارمل په دغه دريځ کي برخه نه درلودله ، دوی به په ولسي جرگي کي د خپلو ډلو پالسي تعقيبوله ٠ د دغه دريځ د وکيلانو فعاليتونه د دي کتاب په مختلفو برخو کي ليکل سوي دي ، چي دلته د دغه دريځ د وکيلانو ځني اجراآت په لنډ ډول راوړل کيږي :

ـ د ولسي جرگي عمومي غونډي د دغه دريځ پر وکيلانو اعتماد وکړ، چي د مختلط کمسيون له پاره ټول لس غړي د دغه دريځ د وکيلانو څخه و ټا کل سول ، دغو وکيلانو په مختلط کمسيون کي د سياسي احزابو قانون ژر تصويب کړ او د ولسي جرگي له لاري څخه يي د پاچا توشيح ته وړاندي کړ ٠

ـ د دغه دريځ (١٣) وکيلان د تقنين د کمسيون غړي وو چي د شورا په تاريخ کي د اول وار له پاره دوی داوطلب سول چي په کمسيون کي به وړيا ډول د شپي له خوا کار کوي ٠ دوی څلور کاله د شپي له خوا کار کړی دی ، دوی د ولسي جرگي د موټرانو څخه استفاده و نه کړه ، دوی د دولت ډوډي و نه خوړله او د ولسي جرگي څخه يي اضافه کاري وانه خسته٠

ـ د دغه دريځ د وکيلانو په مرسته د نور احمد اعتمادي د حکومت څخه د استيضاح غونډه جوړه سوه ، چـي د بحث په نتيجه کـي ، حکومت ته پـه نه اعتماد بـدلـه سوه ٠

ـ د دغه دريځ وکيلانو د حکومت مخه ونيوله چي يوه وکيل ته يي جزايي دوسيه جـوړولـه ٠

ـ د دغه دريځ وکيلانو د صنعتي بانکونو د قانون پر ضد پراخه مبارزه و کړه ٠

ـ د دغه دريځ وکيلانو د لوړي او وچ کالي په وخت کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت څخه د استيضاح د غونډي غوښتنه وکړه ، ولي د نصاب د نه پوره کيدو په وجه دغه استيضاح عملي نه سوه ۰

ـ د دغـه دريځ وکيلانو د هلمند د اوبـو د معاهدي د تصويب پر ضد پـراخه مبارزه وکړه ۰

د دي مبحث په پای کي بايد و ليکل سي چي د دغه دريځ په جوړولو کي د ولسي جرگي ډيرو وکيلانو برخه درلوده ، او زه په دي وياړم چي زه هم د دغه دريځ ملگری وم او د دغه دريځ په ټولو مراحلو کي مي فعاله برخه اخستي وه .

محمدنذير کبير سراج په خپل اثر کي ليکلي دي چي محمد داود خان او د ده ملگرو د ولسي جرگي وکيلانو ته هدايت ورکاوه چي په شورا کي بي نظمي راوړي (۷ ۱)

خرنگه چي په دغه کتاب کي به يي ولولې ، د ديارلسمي تقنيني دوري په څلورو کلونو کي په ولسي جرگي کي هيڅکله بي نظمي نه ده راغلي ۰ ولسي جرگي ته چي هر وخت فرصت ميسر سوې دې ، دوی خپل وظايف په عادي ډول سر ته رسولي دي چي په يوي غير حزبي جرگي کي تر دغه ښه نظم نه سي راتلای ۰ تر کومه ځايه چي ماته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو په شورا کي هيڅ راز فعاليت نه درلود، او هر څه حادثي چي په ولسي جرگي کي پيښـي سوي دي هغه ټول د وکيلانو خپل کار و او د محمد داود خان د کودتا سره يي هيڅ ارتباط نه درلود ۰ ما نه دي اوريدلي چي يوه ډله وکيلان د محمد داود خان کور ته ورغلي وي ۰ او يا په ولسي جرگي کي د يوي ډلي وکيلانو له خوا د ده دحکومتي دوري حمايه سوي وي ۰ يوازي دوو وکيلانو يو د کندهار د دوهمي حوزي وکيل حاجي محمد آصف پاس يوسفي او بل د فارياب د مرکز وکيل محمد رحيم شيدا د اعتماد د رايو په وخت کي په خپلو خبرو کي د محمد داود خان ستاينه کړي ده۰

په ۱۹۷۳ کال کي کله چي محمد داود خان کودتا وکړه د ولسي جرگي غړو د ننگرهار د کوچيانو د وکيل حاجي الله نظر خان په کور کي ، سره يو ځای سول او

دوی په یوه لیك كي محمد داود خان ته د نوي نظام مباركي و ویله (۱ ۸)

تر كودتا یوه میاشت وروسته (خلگو ته خطاب) په وینا كي محمد داود خان دولسي جرگي پر ټولو غړو باندي كلك انتقادونه وكړل چي د ده دغه منفي نظر دا په اثبات رسوي چي ده د ولسي جرگي د غړو سره هیڅ ډول رابطه نه درلوده ۰

څرنگه چي ډیرو افغانانو ته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو یوازي په شاهي اردو كي فعالیت درلود ، دوی د شاهي اردو كښته رتبه صاحب منصبان د كودتا له پاره تشویق كړي وو ، چي د هغو په مرسته دوی كامیابه كودتا وكړه ۰

محمد نبي عظیمي په خپل اثر كي لیكلي دي چي د دیارلسمي تقنیني دوري د ولسي جرگي په پارلماني مبارزاتو كي حفیظ الله امین په هغه چپ فركسون كي برخه درلوده چي ببرك كارمل د هغه فركسون په سر كي و (۱ ۹)

تر كومه ځایه چي ماته معلومه ده د دغي دوري په ولسي جرگي كي داسي یو فركسون موجود نه و چي ببرك كارمل د هغه په سر یا په پای كي واقع وي۰ دولسي جرگي ټول وكیلان په دي خبر دي چي په ولسي جرگي كي حفیظ الله امین او ببرك كارمل هیڅ وخت پر یوي لاري نه دي تللي او دوی به همیشه د نورو وكیلانو په مخ كي یوه بل ته ډیري بدي خبري كولي ۰ دوی د ولسي جرگي په تالار كي حتي نژدي هم نه سره كښینستل ۰ كارمل په ولسي جرگي كي همیشه پر هغي چوكي باندي كښینستې چي په دوولسمي دوري كي ، دې په هغي چوكي كي وهل سوی و، دغه چوكي د تالار د كیڼ اړخ د اتم قطار وروستي چوكي وه ، او دتالار فرعي لاري ته ډیره نژدي وه چي په بحراني حالاتو كي د تالارڅخه د وتلو له پاره مساعد ځای و ، ولي حفیظ الله امین د ناستي ټاكلې ځای نه درلود ۰

۷ ـ د نور احمد اعتمادي سره كتنه

د دیارلسمي تقنیني دوري په سر كي پاچا د دوهم وار له پاره نور احمد اعتمادي د حكومت په جوړولو مؤظف كړ۰

پخوانیو صدر اعظمانو ډاكټر محمد یوسف او محمد هاشم میوندوال د اعتماد

درایو له پاره د وکیلانو څخه د لیدو غوښتنه کوله او د دوی محلي ستونزي به یي اوریدلي ، ولي د نور احمد اعتمادي له پاره په خپله پاچا وکیلانو ته توصیه کوله چي د نور احمد اعتمادي سره لازمه مرسته وکړي ۰

نور احمد اعتمادي د پارلماني ریاست له لاري څخه وکیلانو ته اطلاع ورکړه چي که وکیلان غواړي چي د ده سره و ویني ، دی حاضر دی چي ورسره وګوري ۰

خبر نه یم چي څو وکیلانو د نور احمد اعتمادي سره لیدلي دي ، خو زه د مؤظف صدراعظم لیدلو ته نه یم ورغلی ۰ د اعتماد د رایو په ورځو کي نور احمد اعتمادي او زه د ولسي جرګي په دهلیز کي سره مخامخ سوو ، هلته ده غوښتنه وکړه چي د ده سره و وینم۰ زه هم په هغه شپه د ده دقرغي کور ته ورغلم۰ ده په دغي لیدني کي د شورا یا د هیواد پر مسایلو باندي زما سره خبري و نه کړي او ده د اعتماد رایه ، زما څخه و نه غوښتله ۰ خو پوښتنه یي وکړه چي تا په ولسي جرګي کي څــه ویلــي دي چي ستانوم هر ځای اخستل کیږي ؟

ما ده ته په جواب کي و ویل چي تر اوسه ولسي جرګي په کار پیل نه دې کړې چي د یوه وکیل په وینا څوك خبر سي ۰ زما د نامه یادیدل به بل علت لري . ده و ویل چي پاچا څو واره ستا په ارتباط زما څخه پوښتني کړي دي ۰

ما نور احمد اعتمادي ته وویل چي ما د افغانستان د جنوب غربي ولایتونو په یوي غونډي کي صرف دومره ویلي دي چي د اساسي قانون د حکم مطابق د ولسي جرګي د رئیس ټاکل باید د شورا تر پرانستلو وروسته وشي او هغه قانوني اشتباه چي په دوولسمي تقنیني دوري کي د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کي شوي وه ، هغه اشتباه باید بیا تکرار نه سي ۰ ما داهم و ویل چي زموږ په دیموکراسي نظام کي آیا دولت د یوه قانوني تخلف د مخنوي تحمل هم نه لري ؟

ده زمـا پـه جواب کـي و ویـل چـي ((اوس موږ په دغي برخي کي ډیر مشکلات لــرو)) خو ده خپله دغــه خبره نوره تشریح نـه کړه ، زمــا او د ده کتنه تر څو معمولي او تشریفاتي خبرو وروسته پــای تــه ورسیده .

زما ددغي وینا په وجه د ولسي جرګي د ریس ټاکل کیدل د څو ورځو له پاره وه

خنډیدی . په دوولسمي تقنيني دوري کي د اساسي قانون د حکم پر خلاف ، د سري رايي پر ځای ، وکیلانو په علني ډول یعني د لاسونو په پورته کولو سره ، ډاکټر عبدالظاهر د ولسي جرگي د ريس په حيث ټاکلی وو .

د افغانستان پاچا او حکومت دا بيره درلوده چي که د ولسي جرگي د رئيس ټاکل کيدل ، څو ورځي و ځنډيږي او د شورا تر پرانستلو وروسته وسي ، نـو د کابل منورين به وکیلان تنوير کړي او محمد عمر وردگ به د ولسي جرگي د رياست له پاره ډيري رايي وانه خلي ، او د ولسي جرگي د رياست له پاره ، دوهم کانديد انجينر غلام محمد فرهاد به د ولسي جرگي رئيس سي.

د نور احمد اعتمادي حکومت ته د اعتماد د رايي د اظهار په ورځ زه د ولسي جرگي په تالار کي حاضر نه وم او زه د خپل ورور اروانښاد عبدالرزاق فـراهــي د جنازي سره فراه ته تللي وم . (۲۰)

۸ ـ د ولسي جرگي اداري هيأت

د اساسي قانون مطابق ولسي جرگه د شورا تر پرانستلو وروسته خپل اساسي کارونه پيل کوي چي د جرگي لومړني اساسي کار د اداري هيأت ټا کل دي.

هغه وخت چي ډاکټر محمد عمر وردگ د کورنيو چارو د وزارت څخه استعفا وکړه او د (چك) په ولسوالي کي د وکالت له پاره کانديد سو ، د افغانستان ډير خلگ په دي پوهيدل چي دی د ولسي جرگي راتلونکي رئيس دی .

په سر کي د ولسي جرگي د رياست له پاره د پنځو کانديدانو لکه انجينر غلام محمد فرهاد ، ډاکټر محمد عمر وردگ، عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله واصفي او محمد اسحق عثمان نومونه يادیدل ، ولي په آخر کي يوازي انجينر غلام محمد فرهاد او ډاکټر محمد عمر وردگ د دغي جرگي د رياست له پاره کانديد سول .

د اداري هيأت نورو مقامونو ته ډير شمير نور وکيلان کانديد سوي وو . د

افغانستان د جنوب غربي سیمو څخه هم څو وکیلانو د اداري هیأت چوکیو ته خانونه کاندید کړي وو ، چي د دوی په ابتکار د زابل ، اروزګان ، کندهار ، هلمند ، فراه ، نیمروز ، ،هرات ، بادغیس او غور د ولایتونو وکیلانو په ولسي جرګي کي یوه غونډه وکړه ۰ کاندیدانو د دغي سیمي وکیلان ، اتحا د او یووالي ته د دي له پاره هڅول چي دوی ته خپله رایه ورکړي ۰ ما په دغي غونډي کي و ویل چي د اساسي قانون د٦٠ مي مادي د حکم پر اساس د ولسي جرګي اداري هیأت ، د پاچا له خوا د شورا تر پرانستلو وروسته باید وټاکل شي ، او هغه اشتباه چي دولسمي تقنیني دورې د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کي کړي وه ، باید بیا تکرار نه سي . د دغه پیشنهاد پر اساس د اداري هیأت د ټاکلو کار څو ورځي وځنډیدی ۰

د ۱۹٦۹ کال د اکتوبر د میاشتي پر ١٤ نیټي ، شورا د پاچا له خوا پرانسته سوه او د شورا تر پرانستلو وروسته د ولسي جرګي د اداري هیأت ټاکل پیل سوه ۰

د ولسي جرګي د ریاست له پاره ډاکټر محمد عمر ورد ګ ۷۲ رایي او انجینر غلام محمد فرهاد ۳۰ رایي وړي وي چي محمد عمر وردګ د ولسي جرګي د رئیس په حیث و ټاکل سو ۰ ما خپله رایه انجینیر غلام محمد فرهاد ته ورکړي وه ۰

د اداري هیأت نور غړي په لاندي ډول وو :

د کندهار د ډنډ دحوزي وکیل عبدالاحد کرزی ، لومړی نایب

د بغلان د دوشي د حوزې وکیل سید ناصر شاه نادري ، دوهم نایب

د هلمند د لښکرګاه د حوزي وکیل سید مبین شاه امیر ، منشي

د کندز د خان آباد د حوزي وکیل سید امیر ، دوهم منشي

نور احمد اعتمادي ما ته د خارجه وزارت د یوه مامور په وسیله خبر راکړ چي که زه د ولسي جرګي د دارالانشا د مقام له پاره خان کاندید کړم ، د ده حکومت به زما سره مخالفت و نه کړي ۰ ولي ما د دغه کار څخه ډډه وکړه ۰ (۲۱)

که څوك د ولسي جرګي په داخلي چارو خبر وي نو په دي خبره ډیر ښه پوهیږي چي په ولسي جرګي که د حکومت د مقا مونو بر عکس ، هغه وکیل د ډیر واك خاوند او د وکیلانو د اعتماد وړ وي چي په اداري کوم مقام کي نه وي راغلې او د پاچا او

حکومت سره ډير تماس و نه لري ۰ ولي د اداري هيأت غړي مجبور دي چي حکومت او پاچا دواړو ته ځيني مشوري ورکړي ، په دغه دليل دوی ډير بي واکه او هميشه د وکيلانو تر فشار لاندي وي ۰

د دوولسمي تقنيني دوري د ولسي جرگي رئيس ډاکټر عبدالظاهر چي يو مدبر افغان و ، ده د هغه وخت حکومت ته ويلي و چي دی هيڅکله يوه وکيل ته د کوم کار سپارښتنه نه سي کولای ، دا د حکومت کار دې چي په خپلو ذرايعو مخصوصا د پارلماني رياست له لاري ځخه په وکيلانو خپل د خوښي کارونه اجرا کړي ۰ او د ولسي جرگي رئيس بايد د وکيلانو کومي جناح ته منسوب نه وي ، او دی بايد يوازي د ولسي جرگي غونډي اداره کړي۰

زه د ديارلسمي تقنيني دوري په ولسي جرگي کي تر پايه د يوه آزاد وکيل په حيث پاته سوم او د ځينو ملي وکيلانو په څنگ کي مي د ولسي جرگي په ځينو اساسي کارونو کي فعاله برخه اخستي ده .

۹ ـ د صنعتي بانك د قانون سره وکيلان مخالف وو

د صنعتي بانك له پا ره د يوه مستقل قانون د جوړولو کار د دوولسمي دوري په ولسي جرگي کي پيل شوې و ۰ د دغه قانون د انفاذ سره د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت يو مهم غړې او د ولسي جرگي ځيني وکيلان مخالف وو ۰ د دوی د مخالفت په وجه نوموړی قانون په دوولسمي تقنيني دوري کي تصويب نه سو او دغه قانون د ديارلسمي تقنيني دوري غاړي ته ور ولويدی ۰

زه دلته د دي قانون پر ضرورت يا مفيديت باندي بحث نه کوم ، زه صرف هغه جريان ليکم چي د ديارلسمي تقنيني دوري په وخت کي په سلطنت ، شورا او حکومت کي پر دغه قانون باندي پيښ شوې دې۰

په ۱۹۷۰ کال کي د تقنين په کمسيون کي پر دغه قانون باندي بحث پيل سو ، د کمسيون په غونډي کي د کمسيون د يوه غړي محمد اسحق عثمان د اعتراض په وجه ،

دغه مسوده بيرته حکومت ته د دي له پاره واستوله سوه چي حکومت د يوه عمومي قانون مسوده جوړه ، او بيرته يي ولسي جرگي ته وړاندي کړي ٠

پاچا په هغي ليدني کي چي د فراه او نيمروز د وکيلانو او سناتورانو سره د ديني علماوو د اعتصاب په ار تباط درلوده د خپلو خبرو په ضمن کي و ويل ((د ولسي جرگي يوه کمسيون د صنعتي بانك قانون رد کړې دې. چي بايد د ولسي جرگي کمسيون دغه کار نه وای کړی ٠))

ما د پاچا څخه د خبرو اجازه و غوښته او ما پاچا ته و ويل چي ، زه دهغه کمسيون غړې يم چي اعيحضرت اشاره ور ته وکړه ، ما پاچا ته وويل چي د تقنين کمسيون حکومت ته ويلي دي چي صنعتي بانك يو شرکت دی چي په سلو کي ٤٩ پانگه د يوه خارجي هيواد ده او په افغانستان کي سابقه نه لري چي شورا د يوه شرکت له پاره جلا قانون جوړ کړی وي ، اوس كه شورا دغه كار وکړي ، نور شرکتونه د مثال په توگه د بوت آهو شرکت به هم د يوه جلا قانون غوښتنه وکړي ٠ په دغه دليل د تقنين کمسيون د حکومت څخه د يوه عمومي قانون د مسودي غوښتنه کړي ده ٠

پاچا زما په جواب کي و ويل ((د دغه قانون په مورد کي د حکومت دلايلو زه نه يم قانع کړې ، ما ډاکټر عبدالصمد حامد ته وظيفه ورکړي ده چي د شورا او حکومت سره خبري وکړي او خپل د مطالعاتو راپور ما ته وړاندي کړي .))

ډاکټر عبدالصمد حامد د تقنين د کمسيون او حکومت سره خبري وکړي او ده پاچا ته اطلاع ورکړه چي د شورا موقف قانوني دی او حکومت بايد د قانون يوه عمومي مسوده جو ړه او شورا ته يي وړاندي کړي ٠

حکومت د صنعتي بانکونو په نامه يوه مسوده چي مشخص صنعتي بانك د هغه يوه برخه وه ، جوړه او شورا ته يي وړاندي کړه ، او حکومت د عدليي وزير عبدالستار سيرت د ماليي وزير ډاکټر محمد امان او د پلان وزير ډاکټر عبدالواحد سرابي وټاکل چي په ولسي جرگي کي د کمسيون د غړو سره يو ځای پر نوي مسودي باندي غور وکړي .

وزيرانو او د تقنين غړو ځو ميا شتي پر نوي مسودي کار وکړ ، چي په لړ

تعديل سره د حکومت پیشنهاد سوي مسوده د کمسیون د غړو له خوا و منله سوه ۰

یوازي پر لاندي دروو ټکو باندي د کمسیون د غړو او وزیرانو تر منځ توافق را نه غي :

ـ د کمسیون غړو وزیرانو ته پیشنهاد و کړ چي د افغانستان د ملي ګټو د ساتلو له پاره باید په دغه قانون کي په دي مفهوم یوي مادي ته ځای ورکړه سي چي ((که دغه بانك د افغانستان په کورنیو چارو کي مداخله کوله ، حکومت مکلف دی چي د دغه بانك وظایفو ته په افغانستان کي خاتمه ورکړي)) خــو وزیرانــو د دغــه پیشنهاد سره موافقه و نــه کــړه .

ـ د تقنین غړو د حکومت د پیشنهاد شــوي مسودي د لانــدي دوو ټکو سره موافقه نه درلوده ۰

۱ ـ په مسودي کي لیکل سوي وو ((هغه پورونه چي دغه مشخص بانك د خارجي هیوادونو څخه اخلي ، د افغانستان حکومت د دغو پورونو د تادیي ضامن دی))

۲ ـ په مسودي کي داهم لیکل سوي وو (د دغه بانك د پورونو تصویب د شورا پر ځای د حکومت له خوا کیږي ، او حکومت به په مناسب وخت کي د دغه بانك د پورونو لیست شورا ته وړاندي کوي))

لانــدي وکیـلان د تـقـنـیـن د کمسیــون غــړي وو :

د موسی کلا د حوزي وکیل عبدالرؤف بینوا ، د ارغنداب د حوزي وکیل عزیزالله واصفي ، د کابل د لومړي او دوهمي ناحیي وکیل محمد اسحق عثمان ، د بدخشان د جرم دحوزي وکیل محمد هاشم واسوخت ، د لغمان د مرکز د حوزي وکیل عبدالکریم عمر خیل ، د اندړو د حوزي وکیل یار محمد دلیلي ، د هلمند د بلوخو د حوزي وکیل عبدالحمید زهري ، د غزني د ناوي د حوزي وکیل محمد هاشم تره کي ، د کټواز د حوزي وکیل عبدالحبیب کټوازي ، د حصارك د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب ، د شکردري د حوزي وکیل سید ظاهر شاه ، د پښتون زرغون د حوزي وکیل محمد علي قاضي زاده ، د خوست د حوزي وکیل شیر احمد خوستی ، د چاه آب د حوزي وکیل محمد علم فیض زاد ، د سروبي د حوزي وکیل مولوي امیر محمد ، د دوشي د حوزي وکیل سید ناصر شاه نادري ، د پروان د مرکز د حوزي وکیل عبدالمهیمن ، د بګرامیو

د حوزي وکيل عبدالرسول بره کي ، د بالابلوك د حوزي وکيل عبدالغفار فراهي ، دوه يادري نور وکيلان چي نومونه يي زما په ياد نه دي ۰

په ۱۹۷۰ کال د شورا د دوهم اجلاس په سر کي دولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ د تقنين کمسيون ته اطلاع ورکړه چي پاچا امر کړی دی چي د صنعتي بانکونو د قانون هغه مسوده چي د کمسيون غړو او وزيرانو په گډه جوړه کړي وه ، ډير ژر په کمسيون کي تصويب کړي او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته دي وړاندي کړي ۰ د تقنين د کمسيون غړو د شپي له خوا هم په کمسيون کي کار کاوه ، چي د پاچا د امر پر اساس د تقنين کمسيون دغه مسوده د هغي شپي په غونډي کي تر بحث لاندي و نيوله او دوی د کمسيون پخواني د اختلاف دري ټکي د خپلي خوښي مطابق په تصويب ورسول ، د کمسيون غونډه د شپي پر ۱۲ بجو پای ته ورسيده ۰

سبا سهار پر شپږو بجو ډاکټر محمد عمر وردگ مـا تـه پـه تليفون کــي و ويل چي ((پاچا امر کړې دې چي د تيري شپي تصويب سوې قانون بايد په کمسيون کي وځنډول سي ، او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته ژر وړاندي نه سي ۰ ځکه چي پاچا غواړي چي پر همدغه قانون باندي د تقنين د غړو سره خبري وکړي))

ما ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ويل چي د کمسيون د تيري شپي تصويب په کمسيون کي نور کار هم لري ، چي لومړې دا قانون د تصويباتو په کتاب کي ليکل کيږي او وکيلان هغه لاس ليك کوي ، بيا وروسته د دغه قانون يو نقل دارالانشأ ته ليږل کيږي ۰ په آخر کي ما د ډاکټر محمد عمر وردگ څخه دغه دوي پوښتني وکړي :

۱ ـ تاسي د صنعتي بانکونو د قانون په ارتباط د پاچا هدايات ولي د کمسيون رئيس عبدالرؤف بينوا ته نه وايا ست ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((عبدالرؤف بينوا په جلال آباد کي دې ، د ننگرهار والي ته امر سوې دې چي بينوا ډير ژر کابل ته حاضر کړي))

۲ ـ تيره شپه د تقنين کمسيون د شپي پر ۱۲ بجو د صنعتي بانکونو قانون تصويب کړ، آيا په دغه شپه چا د کمسيون اجراآت پاچا ته رسولي دي ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((د قانون د تصويب په وخت کي هغه وکيل چي د

غونډي څخه دباندي بخا رې ته نژدي ناست و ، هغه وکيل په دغه شپه پاچا ته دغه خبر رسولې دې)) په هغه شپه د کندهار يو وکيل چي د کمسيون غړې نه و ، په کمسيون کي بخاري ته نژدي ټوله شپه ددي له پاره ناست و چي د قانون د تصويب اطلاع پاچا ته ورسوي ۰

ما اوريدلي دي چي محمد ظاهر شاه په افغانستان کي هره شپه تر دوو بجو ويښ پاته کيدی ، او دی هره شپه صرف څلور ساعته بيده کيدی ، نو که دغه وکيل د شپې پر دوولسو بجو دغه اطلاع پاچا ته رسولي وي ، نو ده پاچا ته کوم خاص مزاحمت نه دی پيښ کړی .

سهار پر نهو بجو چي د عبدالرؤف بينوا په شمول د کمسيون غړي په غونډه کي حاضر سول ، ډاکټر محمد عمر وردگ پر کاغذ ليکلې شوې يو مطلب عبدالرؤف بينوا ته ورواستاوه ، چي ده بيا هغه کاغذ ما ته راکړ ۰ پر کاغذ ليکل شوي وو ((پاچا امر کړی دې چي نن شپه عبدالرؤف بينوا ، عزيز الله واصفي او عبدالغفار فراهي بايد شاهي ارگ ته ورسي)) ما د هغه کاغذ پر شا ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ليکل چي ، که پاچا دغه دري وکيلان د صنعتي بانکونون د قانون په ارتباط غوښتي وي ، څرنگه چي د قانون موضوع د کمسيون په ټولو غړو پوري اړه لري ، نو دغه دري وکيلان خو څه نه سي کولای)) څو دقيقي وروسته بله پرزه کاغذ چا راوړه چي پــه هغي کــي ليکل سوي و چي ((پاچا نن شپه پر اتو بجو د کمسيون ټول غړي شاهي ارگ ته ورغوښتي دي))

په ارگ کي د پاچا په حضور کي د حکومت وزيرانو عبدالستار سيرت او ډاکټر محمد امان او د کمسيون غړو د صنعتي بانکونو پر قانون خبري پيل کړي ۰ د غونډې په سر کي عبدالرؤف بينوا ، محمد اسحق عثمان او عبدالکريم عمر خيل ، د دغه قانون د کار پر پخوانيو مراحلو رڼا واچوله ، وروسته پاچا د تقنين د کمسيون پر پيشنهاد سوي موضوع باندي چي ((د ملي گټو د ساتلو له پاره بايد په دغه قانون کي يوي مادي ته ځای ورکړه سي)) وويل ((په فرعي قوانينو کي بايد داسي يوه ماده را نه سي او زه هيله کوم چي دغه موضوع د دغه قانون څخه حذف کړه سې))

په دي هکله چي د افغانستان حکومت باید د صنعتي بانك د پوروںو ضمانت وکړي یوه وزیر و ویل ((دغه قید د پور ورکونکو هیوادونو غوښتنه ده)) د دوهم ټکي په ارتباط چي د دغه بانك پورونه د شورا پر ځای باید حکومت تصویب کړي ، یوه وزیر وویل ((ځرنگه چي په شورا کي د پورونو تصویبیدل ډیر ځنډیږي ، نو دغه صلاحیت باید حکومت ته ور کړه سي))

د بحث په جریان کي سید ظاهر شاه پاچا ته و ویل چي که موږ ته اجازه راکړه سي چي شورا ته ولاړ سو ، هلته به دغي معضلي ته د حل یوه لاره پیدا کړو ۰ پاچا و ویل چي ارگ هم ستاسي ځای دی او دلته باید خبري وکړې ۰ حاجي عبدالوهاب پاچا ته وویل چي اعلیحضرته ! موږ ستاسي څخه بیریږو او هم ستاسي څخه شرمیږو ، تاسي تشریف یوسې ، موږ او حکومت به سره جوړ سو ۰ په دغه اساس پاچا دهغي خوني څخه و وتې او وکیلانو د پاچا په احترام د حکومت پیشنهاد سوې متن و مانه ۰ او تر ډوډې خوړلو وروسته وکیلان د شاهي ارگ څخه و وتل ۰

د ولسي جرگي په عمومي غونډي کي د صنعتي بانکونو قانون د ولسي جرگي د ډیرو غړو له خوا تر جدي بحث او انتقاد لاندي راغی ۰ ځرنگه چي د دغه قانون سره د افغانستان د غربي سیمو وکیلانو ، تر نورو ډیر مخالفت کاوه ، پاچا ته ځینو وکیلانو اطلاع ورکړه چي فراهي په عمومي غونډي کي د دغه قانون د تصویب مانع دی ۰

پاچا خپل سریاور جنرال محمد عمر خان ته ویلي و چي ((ماته وکیلانو اطلاع راکړي ده چي فراهي په عمومي غونډه کي د صنعتي بانکونو د تصویب مانع دی ، فراهي ته و وایه چي د څو ورځو له پاره ولسي جرگي ته ولاړ نه سي)) ما د پاچا امر و مانه او فراه ته ولاړم ، چي زما په غیاب کي هم پر دغه قانون باندي ډیر انتقادونه کیدل او د قانون تصویب د ډیر وخت له پاره وځنډیدې۰

ما په عمومي غونډي کي د صنعتي بانکونو د قانون د تصویب سره مخالفت نه دی کړی ، د دغه قانون سره د وکیلانو ډیر مخالفت دوه عمده علتونه درلوده ۰

۱ ـ د ولسي جرگي ټول غړي په دي خبر سول چي د کمسیون غړو د دغه قانون د څو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ولي دوی د پاچا په احترام ، د خپل موقف څخه

اوښتــي دي ٠

٢ ـ وكيلان په دي هم خبر سوه چي د كمسيون غړو د پاچا په مستقيم خواهش تر خپل موقف تير سوي دي ، او دوی په هغه شپه پر سلطنتي ميز باندي ډوډي خوړلي وه و كيلانو دا آرزو درلوده چي پاچا د دوی څخه هم د دغه قانون د تصويب غوښتنه وكړي او دوی داسي تصور كاوه چي دوی ته په سپكه سترگه كتل سوي دي ٠

وروسته ولسي جرگي او مشرانو جرگي دغه قانون تصويب كړ ٠

په ولسي جرگي كي د پاچا مشاورينو پاچا ته سمه مشوره نه وركوله او دوی به د سلطنت مقام پر غيرو واقعي لارو استعمالاوه ، چي د دغي لاري څخه د سلطنت مقام ته لويه صدمه رسيده ٠ د پاچا دغو مشاورينو د شاهي ارگ د متصديانو په مرسته د پاچا دربار انحصار كړی و ٠ دوی پاچا ته د سالمو مشورو لاره هم تړلي وه چي دا فاسده عنعنه محمد موسي شفيق ماته كړه ، ده په خپله د پارلماني رياست دنده پر غاړه واخسته او ده پارلماني ريا ست د شورا په څنگ كي د تجارت د وزارت عمارت ته انتقال كړ ، چي تر هغه وروسته د دسيسو لاره و تړله سوه او د شورا ټول كارونه په خپل اصلي مجرا كي ولويدل . (٢٣)

١٠ ـ حكومت د احزابو د قانون سره مخالف و

د ډاكټر محمد يوسف انتقالي حكومت د سياسي احزابو د قانون مسوده جوړه كړه او د تصويب له پاره يي دوولسمي تقنيني دوري ولسي جرگي ته وړاندي كړه ٠

په ١٩٦٥ كال كي د احزابو قانون د ولسي جرگي له خوا تصويب سو، ولي مشرانو جرگي د دغه قانون يوه ماده تعديله كړه ٠

په ١٩٧٠ كال كي ديارلسمي تقنيني دوري ، د اساسي قانون د ٧٤ مادي د حكم پر اساس ، د دواړو جرگو د اختلاف د ټكو د حل له پاره يو مختلط كمسيون جوړ كړ ، چي د دغه كمسيون له پاره د هري جرگي څخه لس لس غړي و ټا كل سول ٠

څرنگه چي په ديموكراسۍ دوره كي د اول وار له پاره په ولسي جرگي كي د مختلط

کمسیون له پاره انتخابات کیدل ، او په دغه کمسیون کي مهم قوانین لکه د احزابو ، انتخاباتو ، ښاروالیو او د مځکو د سروي د قوانینو د اختلاف ټکي په تصویب رسیدل ، نو د دغه کمسیون د غړیتوب له پاره ، تر شلو ډیرو وکیلانو ځانونه کاندید کړي وو ۰

ما د ګډ دریځ دلسو ملګرو وکیلانو دنومونو یولست جوړ کړ او پر ټولو وکیلانو مي وویشي ، او د دوی ځخه مي غوښتنه وکړه چي که زموږ کاندیدانو ته خپله رایه ورکړي کله چي د انتخاباتو نتایج اعلان سوه ، د ولسي جرګي هر لس نمایندګان زموږ د تقنین د کمسیون ملګري او د دارالانشا آمر سید مبین شاه امیر ، د مختلط کمسیون له پاره انتخاب شوي وو . دلته د یادولو وړ بولم چي په دغو انتخاباتو کي سید مبین شاه امیر عزیزالله واصفي او عبدالغفار فراهي هر یوه تر سلو ډیري رایي وړي وي . د تقنین د کمسیون د غړو نومونه د مخه ذکر شوي دي ، د مشرانو جرګي استازي دادي : ډاکټر محمد انس خان ، سید شمس الدین مجروح ، قیام الدین خادم ، محمد هاشم مجدیدي ، حبیب الله هلمندي ، محمد امین خوګیاڼي ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، شیر محمد خان ، میر محمد شاه صدیقیان او حاجي محمد ځمکني ۰

مختلط کمسیون په خپلي لومړي غونډي کي عبدالکریم عمر خیل د رئیس په حیث او محمد هاشم مجددي او وروسته حبیب الله هلمندي د منشیانو په توګه و ټاکل ۰

دغه کمسیون په خپلو لومړنیو غونډو کي د سیاسي احزابو د قانون د اختلاف ماده په تصویب ورسوله ۰

ځرنګه چي په اساسي قانون یا د دواړو جرګو په طرزالعملونو کي د مختلط کمسیون د فیصلو مرجع نه وه تعین سوي ، نو کمسیون فیصله وکړه چي خپلي فیصلي به د پاچا دتوشیح له پاره د سلطنت دارالانشا ته وړاندي کوي۰ ولي د مختلط کمسیون د دغي فیصلي سره د نور احمد اعتمادي حکومت داسي عکس العمل ښکاره کړ ۰

نور احمد اعتمادي د مشرانو جرګي غړي په پغمان کي میلمانه کړه ، په دغي میلمستیا کي صدر اعظم دوی ته و ویل ((په مختلط کمسیون کي د ولسي جرګي تندروه وکیلان غواړي چي پر پاچا باندي فشار راوړي چي دی د احزابو قانون توشیح کړي ولي زه د حکومت د مسؤول په حیث د احزابو د قانون نافذیدل veto کوم او د

پاچا څخه به و غواړم چي دغه قانون توشیح نه کړي))

بله ورځ د مختلط کمسیون په غونډي کي د مشرانو جرگي غړو مخصوصا حاجي محمد څمکني په شدت سره د کمسیون پر پخوانۍ فیصلي باندي اعتراض وکړ ، د دغه اعتراض په وجه د کمسیون ټول غړي تر خپلي پخوانی فیصلي تیر سول او د کمسیون فیصلي ولسي جرگي ته و سپارلي سوی . (٢٤)

رشتیا لیکي چي محمد هاشم میوندوال د خپل صدارت په وخت کي ده ته ویلي و چي د نوي اساسي قانون یوه خلا داده چي د شورا تر انتخاباتو دمخه یي د احزابو د جوړولو غوښتنه نه وه کړي . (٢٥)

ډاکټر محمد یوسف په خپلي یوي مصاحبي کي ویلي دي چي ((پاچا څکه د احزابو قانون توشیح نه کړ چي دی بیریدی چي که په هیواد کي سیاسي احزاب جوړ سي ، نو دغه احزاب به د ده څخه قدرت واخلي)) دې زیاتوي چي ((پاچا قوي اراده نه لري او د خلگو د خبرو تر تاثیر لاندي راځي)) (٢٦)

د اساسي قانون ٣٢ مه ماده د سیاسي احزابو په برخه کي داسي حکم کوي :

١ ـ د حزب د بنیادي فعالیتونو اهداف او مفکوري باید د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض ونه لري . ٢ ـ د حزب تشکیلات او مالي منابع باید علني وي .

د افغانستان پاچا په نامعلوم علت د خپل سلطنت تر پایه د احزابو قانون توشیح نه کړ په داسي حال کي چي د کیڼ او ښي اړخ د مفکورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو کولای چي په هیواد کي د سیاسي فعالیت اجازه تر لاسه کړي .

رشتیا لیکي چي په ١٩٦٤ کال کي د افغانستان پاچا د امریکا د جمهور رئیس John F. Kenney په بلنه امریکا ته رسمي سفر وکړ. کینډي پاچا ته ویلي و چي ((د دیموکراسۍ د تطبیق په لاره کي جدي خطرونه او مشکلات سته ، چي تاسي باید په دغي لاري کي په کراره گام کښیږدی)) دی زیاتوي چي ((د دیموکراسۍ د تطبیق په جریان کي د پاچا ترحد زیات احتیاط ښایي د دغه ملاقات څخه منشأ اخستي وي))دی لیکي ((په بل ملاقات کي چي د پاچا او کینډي تر منځ و سو ، یوازي زلمۍ محمود غازي د ترجمان په حیث برخه درلوده او د دغه

ملاقات څخه ، هیڅ رسمي یادداشت نه دې اخستل شوی))دی لیکي ((په دغه ملاقات کي شاید کیندي د پاچا څخه په افغانستان کي د اوضاع د کنترول له پاره د سي٠ آی٠ ای د فعالیت اجازه غوښتي وي)) دی د ډاکټر محمد یوسف له قوله لیکي چي ((تر دغه ملاقات پنځه کاله مخکي امریکایانو د محمد داود خان څخه هم دا سي یوه غوښتنه کړي وه ، ولي په هغه وخت کي محمد داود خان د امریکایانو دغي غوښتني ته جواب نه و ویلې ، چي شاید اوس به بیا امرکایانو خپله پخوانې غوښتنه تکرار کړي وي)) (۲۷)

۱۱ ـ حکومت د وکیلانو د مصونیت حدود ټاکل

په ۱۹٦۹ کال کي حکومت د کټواز د کوچیانو وکیل عبدالرزاق په دي متهم کړ چي ده کومه ښځه د خانه سره د کانتیننتل هوټل ته بیولي وه ٠ چي په دغه اتهام امنیتي افرادو دی د کابل په ولایت کي تر نظارت لاندي نیولی و او په هغه شپه دغه وکیل د کابل د ولایت څخه وتښتیدې او دی د حکومت تر تعقیب لاندي و ٠

د کټواز وکیل او حکومت دواړو ولسي جرگي ته د دغي حادثي اطلاع ورکړه ، وکیل ادعا کوله چي د کابل امنیه قوماندان جنرال عبدالحکیم کټوازی دده شخصي دښمن دی او دغه موضوع د هغه له خوا ده ته جوړه سوي ده ٠ خو حکومت ادعا کوله چي د ولسي جرگي یوه غړي مشهود جرم کړې دې او د حکومت تر عدلي تعقیب لاندې دی او ولسي جرگه باید د اساسي قانون د ۵۰ مي مادي د حکم مطابق د نوموړي وکیل پارلماني مصونیت سلب کړي څو حکومت د ده د جرم تحقیق وکړي ٠

عبدالرزاق د ولسي جرگي د دولسمي او دیارلسمي دورو د اعتماد دراېو ورکولو په غونډو کي د حکومت پر اجراآتو انتقادونه کړي وو ، چي ښایي د ته دغه مشکلات دده د پارلماني موقف څخه پیدا سوي وي ٠ دغي حادثي د ډېر وخت له پاره ولسي جرگه ، حکومت او حتي پاچا مصروف و ساتل ٠

وکیلانو سعي کوله چي دغه حادثه د مسالمت آمیزي لاري څخه حل کړه سي ، په دغه اساس څو وکیلانو د ولسي جرگي د رئیس ډاکټر محمد عمر وردگ څخه غوښتنه

وکړه چي حکومت ته ووايي چي ددغه وکيل د تعقيب څخه لاس واخلي او د حکومت او ولسي جرگي اوسني ښه روابط خراب نه کړي ۰ د ولسي جرگي رئيس چي بي آلايشه سړی و ده په جواب کي وويل ((کله چي زه داخله وزير وم يوه شپه د دوولسمي تقنيني دوري څو وکيلانو د ء پلازا ء په هوټل کي د بزم يو محفل جوړ کړی و ، په هغه شپه ما ته امر وسو چي ددغه محفل حفاظت ددي له پاره وکړم چي د دغه محفل څخه کومه رسوايي پيښه نه سي ۰ ولي اوس په خپله حکومت دغي رسوايي ته لمنه وهي چي زه د حکومت په اوسني پالسي نه پوهيږم)) . په دغه ارتباط د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل چي حکومت فيصله کړي ده چي يوه وکيل ته جزا ورکړي او په دغه طريقه نور وکيلان په دي و پوهوي چي د دوی د مصونيت حدود يوازي د دوی د وظايفو په ساحي کي تطبيق کيږي او په نورو ساحـو کـي دوی هـم لکه عـادي خلگ د جـرم په صورت کـي تر عـدلـي تعقيب لاندي راځـي۰

ځينو باخبرو منابعو داهم ويل چي يوه مشابه حادثه په پاکستان کي يوسف خټك ته چي د پاکستان په پارلمان کي دعوامي ليگ د حزب مشر و هغه وخت پيښه سوي وه چي نور احمد اعتمادي په کراچي کي افغاني سفير و ۰ يوسف خټك د ډاکټر بلوچ د جرمني الاصلي ښـځي سره متهم سو ، چي د ده د اتهام موضوع د ډير وخت له پاره د پاکستان په مطبوعاتو کي خپريده ۰ د دغو منابعو پـه عقيده ، ښايي د افغانستان حکومت به په دغي موضوع کي د يوسف خټك د اتهام څخه الهام اخستې وي۰

د کابل امنيتي منابعو زما په شمول ، ځينو وکيلانو ته ويل چي د دغي حادثي په شپه د بوت آهو فابريکي اور اخستې و او دوی هلته مصروف وو چي ناوخته د شپي دوی په دغي حادثي خبر سول او دوی يو مکمل هيأت لکه د عکاسي ، نشان انگشت او د تحقيق مسئول هوټل ته د دي له پاره استولي وو چي ددغه جرم دوسيه په دغه شپه تکميله کړي . ((د حکومت دغه اقدام د اساسي قانون د حکم پر خلاف دی))

وکيل وايي چي ((په هغه شپه ما او د معاملاتو د دفتر آمر حاجي عبدالشکور د سپن زر هوټل ته ورغلي وو ، د کانتيننتل لوي آمر چي هغه وخت په سپين زر هوټل کي و ده موږ دواړه په خپل هوټل کي ميلمانه کړو او کله چي موږ هغه هوټل ته ورغلو

موږ يوه اطاق ته رهنايي کړل سو ، چي يو ساعت وروسته يوه ښځه هغه اطاق ته راغله او ډير ژر څو امنيتي افراد په اطاق ننوتل او موږ يي د کابل ولايت ته بوتلو))

ولسي جرگي د حکومت دغه غوښتنه چي د کټواز وکيل دي سلب مصونيت سي و نه منله او د حکومت څخه يي غوښتنه وکړه چي د دغه وکيل دعدلي تعقيب څخه لاس واخلي۰ ولي حکومت ونه منله ، حکومت او ولسي جرگه دواړه پر خپلو موقفونوټينگ پاته سول چي په پای کي پاچا د حکومت د موقف په تاييد په دغي موضوع کي مداخله وکړه ۰ پاچا د ډيرو وکيلانو سره په دغه ارتباط خبري وکړي۰ما ته هم پاچا د کانتيننتل د هوټل د حادثي وړي خبري تشريح کړي چي زه اوس د هغو د ليکلو څخه عاجز يم ، زه د پاچا د فرمايشاتو په وخت کي په دي فکر کي سوم چي ولي حکومت د سلطنت دلوړ مقام څخه په داسي مسايلو کي مرسته غواړي ؟ د کټواز وکيل د ډاکټر عدالظاهر د حکومت د اعتماد د رايي په غونډي کي نوي حکومت ته خپله رايه ورکړه او د ډاکټر عبدالظاهر حکومت د ده دعدلي تعقيب څخه منصرف سو۰د جمهوريت په وخت کي ددغه وکيل دوسيه محکمي ته وړاندي سوه او وکيل د څه مودي له پاره بندي سو .

د سر آهنگ يوه خبره

يوه ورځ د صدارت کفيل د ولسي جرگي او حکومت د تقنين غړي په پغمان کي ميلمانه کړي وو ، په دغي ميلمستيا کي وزيرانو هم برخه اخستي وه ۰ حکومت د هيواد مشهوره سندرغاړې استاد سر آهنگ د هنر نمايي له پاره دغي ميلمستيا ته بللې و۰استاد سر آهنگ په دغه محفل کي ډيري استادي غزلي و ويلي ، او پر دغو استادي سندرو باندي يوازي د صدارت مرستيال عبدالله يفتلي ډير خوند اخستی ۰ولي ډيرو نورو حاضرو وکيلانو او مامورينو غوښتل چي که استاد دوی ته څو محلي غزلي ووايي ما په ډير محترمانه ډول د استاد سر آهنگ څخه غوښتنه وکړه ، چي که دغه حاضر مجلس ته څو کليوالي سندري واوروي ۰ زما دغه غوښتنه د استاد سر آهنگ خوښه نه سوه ، ده د محفل برخه والو ته په ډير ټينگار سره وويل چي ، په هيواد کي يا وزير وي

او يا وكيل ، دلته دواړه حاضر دي ولي فراهي زما څخه غواړي چي زه دلته كليوالي سندري ووايم ، نو آيا زه خپل استادي هنر په هيواد كي چا ته وړاندي كړم ؟

په هغي لحظي كي زه د خپل ځايه څخه ولاړ سوم او استاد سر آهنگ ته مي وويل چي زه ستاسي د دغه عكس العمل منتظر وم چي حاضر مجلس ته ستاسي يــوه پخواني خبره واوروم ۰ ما د دغه محفل شاملينو ته وويل چي څلور كاله پخوا ، ما په پيښور كي په افغاني قونسلگرۍ كي كار كاوه او په هغه وخت كي استاد سر آهنگ هم په پيښور كي و ۰ موږ يوه شپه ، استاد قونسلگري ته دعوت كړ چي په هغه شپه هم استاد ډيري استادي غزلي موږ ته وويلي۰ ما په هغه شپه د استاد څخه غوښتنه وكړه چي كه موږ ته څو كليوالي سندري ووايي . استاد په هغه شپه زما دغوښتني په مقابل كي هيڅ عكس العمل ښكاره نه كړ ، ده څو خوږي كليوالي سندري موږ ته وويلي ، چي د هغو په جمله كي د استاد دغه مشهوره سندره (گډ سو د لونگو لو گډ سو) هم شامله وه ۰خو كله چي د ډوډۍ خوړلو خوني ته ولاړو ، هلته ما د استاد څخه پوښتنه وكړه چي آيا ستا زوی د موسقي په فن كي مهارت لري او كه يه ؟ استاد زما په جواب كي وويل چي ((ما خپل زوی ته ډير پخوا ويلي دي چي ، موسيقي ډير مشكل فن دې ، او ته په دغه فن كي استاد كيدلای نه سي)) ده په دري ژبه دا هم وويل چي ما خپل زوی ته ويلي دي چي ((برو بچيم ، فا كولته ما كولته يته بخوان)) ددغي قصي په اوريدلو سره د مجلس برخه والو او استاد سر آهنگ وخندل او وروسته استاد موږ ته ډيري خوږي كليوالي سندري واورولي ۰

۱۲ ـ د اطلاعاتو او كلتور وزير ته د نه اعتماد رايه

د ولسي جرگي ډيرو وكيلانو تصميم نيولی و چي د اطلاعاتو او كلتور وزير ډاكټر محمود حبيبي ډير ژر د هغه وزارت څخه ليري كړي ، ځكه چي د ده د وزارت په وخت كي په دولتي ورځپاڼو كي د اسلام ضد نشرات كيدل۰ او هم دی په دي متهم و چي ملي جرايد ، تر نشر دمخه سانسور وي ۰ ځني وكيلان د ده څخه په دي آزرده وو چي دی په كابل راديو كي د ولسي جرگي خبرونو ته د نشر اجازه نه وركوي ۰

ولسي جرگي په ۱۹۷۱ کال کي ډاکټر محمود حبيبي د هغي جرگي د استجواب يوي غونډي ته د دي له پاره احضار کړ چي د وکيلانو پوښتنو ته جواب ووايي. د نورو پوښتنو په ضمن کي يوه وکيل د ډاکټر محمود حبيبي څخه پوښتنه وکړه چي ، تاسي ولي د ولسي جرگـي خبرونو تـه د نشر اجازه نـه ورکوی ؟ ده په جواب کـي وويـل ((زه د ولسي جرگي د کمسيونونو هغو خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوم چي خبري ماهيت و نه لري .))

ما بيله مگروفون څخه د ده د پورتني ادعا توضيح وغوښته . ده زما په جواب کي وويل ((د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته د ولسي جرگي څخه داسي يو خبر راغي چي پلاني کمسيون د پلاني عالي جناب تر رياست لاندي يوه غونډه وکړه او دپلاني ملك پر عريضي باندي يي غور وکړ . تاسي ووایاست چي دغه مطلب څه خبري ماهيت لري چي زه هغه ته د نشر اجازه ورکړم ؟))

د ډاکټر محمود حبيبي له خوا د عالي جناب د کلمي استعمال ، د وکيلانو د انزجار باعث سو او وکيلان ډيرهيجاني سول ، په هغي لحظي کي تر سلو ډيرو وکيلانو د خبرو نوبت وغوښت او هر وکيل به په خپلو خبرو کي ډاکټر محمود حبيبي ته د عالي جناب خطاب کاوه . ډير ژر د ډاکټر محمود حبيبي څخه وغوښتل سوه چي د ولسي جرگي د تالار څخه ووزي . او وکيلانو د رايو په اتفاق ده ته د نه اعتماد رايه ورکړه .

د رايو ورکولو په جريان کي يوازي ببرك کارمل د ولسي جرگي د تالار څخه ووت چي ډيرو وکيلانو دده پر دغه عمل باندي اعتراض وکړ . بله ورځ يوه وکيل د کارمل څخه پوښتنه وکړه چي دی ولي د نه اعتماد د رايي په وخت کي د ولسي جرگي دتالار څخه ووتی ؟ ده په جواب کي وويل چي ((د نه اعتماد دغه تحريك يو ارتجاعي حرکت و په دي چي د مذهبي وکيلانو له خوا پيل سوی و او ما بايد په هغي کي برخه نه وای اخستي .)) ولي واقعيت داو چي ببرك کارمل غوښتل چي په خپل دغه حرکت سره نوراحمد اعتمادي ته په اثبات ورسوي چي دی د حکومت پر ضد د وکيلانو ددغه تحريك ملگری نه و .

د نه اعتماد تر رايي وروسته پاچا دغه څلور وکيلان لکه عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله

واصفي ، امان الله شنېزتړی او عبدالغفار فراهي ، شاهي ارگ ته ددي له پاره غوښتي وو چي د ولسي جرگي ددغه تصميم پر قانونيت باندي ددوی سره خبري وکړي ۰ پاچا دغو وکيلانو ته وويل ((ما څو مياشتي پخوا نور احمد اعتمادي ته ويلي و چي ډاکټر محمود حبيبي ته ووايــي چي د اطلاعاتو او کلتور د وزارت څخه استعفا وکړي ، ولي نوراحمد اعتمادي دا کار نه و کړې ، ده دا موضوع پري ايښي وه چي زه د خارج د سفر څخه راسم او زه په خپله دا خبره ډاکټر محمود حبيبي ته وکړم ۰ ولي زما تر راتگ دمخه ولسي جرگي ده ته د نه اعتماد رايه ورکړه)) پاچا زياته کړه ((حکومت ادعا کوي چي ولسي جرگي حکومت ته د يوه کل په حيث د اعتماد رايه ورکړي ده ، او ولسي جرگه دا حق نه لري چي يوه وزير ته د نه اعتماد رايه ورکړي)) په دغه وخت کي عبدالرؤف بينوا د روزگار د جريدي يوه گڼه پاچا ته ورکړه ، ده پاچا ته وويل چي يوه وزير ته د نه اعتماد د رايي په ارتباط په دغي گڼي کي د جريدي چلونکي محمد يوسف فرند د عبدالغفار فراهي سره يوه مصاحبه کړي ده ۰ په دغي مصاحبي کي د ولسي جرگي قانوني موقف توضيح سوی دی ۰

ما په هغي مصاحبه کي د اساسي قانون د ۹۶ مادي د لومړي فقري د حکم پر اساس چي ، صدر اعظم او وزيران د حکومت د عمومي سياست په برخه کي په گډه ، او په خپلو مشخصو وظايفو کي په څانگړي توگه مسؤوليت لري ، په دغه دليل ما د ولسي جرگي د نه اعتماد د رايي فيصله قانوني بللي وه ۰

په دغي ليدني کي امان الله شينېزنډي پاچا ته وويل چي ډاکټر محمود حبيبي په دولتي ورځپاڼو او راديو کي د ولسي جرگي د جرياناتو د نشر ممانعت کوي ۰ پاچا دواړه لاسونه پر سر ونيول او وي ويل چي دا څه حال دی ؟ تر دي وروسته بايد اخبارونه هم زه په خپله وگورم ۰ دغه ليدنه پر همدغه څای پای ته ورسيده ۰

۱۳ ـ د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه

صدر اعظم نور احمد اعتمادي د ۱۹۷۱ کال د مې د مياشتي پر ۱۷ نيټې ولسي جرگي ته د استيضاح له پاره وغوښتل سو۰ د استيضاح د غونډي لومړې وينا کونکې

محمد اسحق عثمان و . ده په تندو الفاظو نور احمد اعتمادي په بي کفايتي او دولسي جرگــي سره پــه عدم همکاري متهم کړ . د محمد اسحق عثمان دغــي تندي خبري د نور احمد اعتمادي د تأثر سبب سوی چي وروسته د استيضاح غونډه په لفظي مشاجري واوښتله.

په دغي غونډي کي هر وکيل ادعا کوله چي صدر اعظم بايد د هر وکيل پوښتنو ته په جلا توگه جواب ووايي . خو صدر اعظم ادعا کوله چي اوسني غونډه د استجواب غونډه نه ده چي د حکومت مشر د هر وکيل پوښتنو ته جواب ووايي ، بلکه دا د استيضاح يوه غونډه ده چي دی حق لري چي د ټولو وکيلانو تر پوښتنو وروسته ، دوی ته په يوه مناسب وخت کي جواب ووايي.

صدر اعظم او وکيلانو ټولو د اساسي قانون پر ۶۶ مادي اتکا کوله ، څرنگه چي د اسلسي قانون دغي مادي ښه صراحت نه درلود، څکه نــو صدر اعظم او وکيلان پر خپلو موقفونو ټينگ پاته سول . تر يوه ساعت بحث او مناقشي وروسته ، وکيلانو د صدر اعظم نور احمد اعتمادي څخه غوښتنه وکړه چي د ولسي جرگي د تالار څخه ووزي. وروسته د ولسي جرگي اکثريت غړو د نــور احمد اعتمادي حکومت تــه د نه اعتماد رايه ورکړه .

عبدالحميد مبارز په دغه ارتباط په خپل اثر کي ليکي چي ، د افغانستان دولت د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد د رايي په برخه کي ولسي جرگي ته شين څراغ ورکړې و . دده حدس شايد د لاندي ټکو څخه راپيدا سوی وي . (۲۸)

ـ محمد اسحق عثمان د يوه وکيل څخه چي د استيضاح د غونډي په ترتيب شوي ليست کي د هغه نوم تر نورو دمخه و ، غوښتنه وکړه چي د خبرو لومړې نوبت ده ته ددي له پاره ورکړې چي دې به په نني غونډي کي يو بم وه چوي .

ـ وروسته تر هغه چي نور احمد اعتمادي د ولسي جرگي د تالار څخه ووت ، د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ ، څو واره وکيلانو ته وويل چي ، کوم تصميم چي نن تاسي د حکومت د سرنوشت په برخه کي نيسې ، پام وکړی چي ستاسي دغه تصميم قانوني بڼه ولري . چي وروسته بيا پښيمانه نه سې .

حکومت ته تر نه اعتماد خو ورخي وروسته پاچا د ټولو وکيلانو سره وليدل ۰ زه هم د فراه او نيمروز د وکيلانو سره د پاچا حضور ته ورغلې وم ۰ په دغي ليدني کي ما د پاچا په حضور کي څو خبري وکړي چي تفصيل يي د کتاب په بلي برخي کي ليکل سوی دی ۰ پاچا د خپلو فرمايشاتو په ضمن کي وويل چي ډاکټر وليد حقوقي يو ليکلې متن په ولسي جرگي کي لولي او تاسي بايد هغه متن تصويب کړې ، او تر هغه وروسته به د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا اعلان سي ۰ هغه متن داسي و :

د شورا او حکومت د ښې همکارۍ د پيل په غرض ولسي جرگي فيصله وکړه چي حکومت ته د نه اعتماد تر رايي تير سي .

ولسي جرگي پورته متن تصويب کړ او د نور احمد اعتمادي حکومت د ۱۹۷۱ کال د مې د مياشتي پر ١٦ نيټي استعفا وکړه ۰

١٤ ـ د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکيلانو کتنه

کله چي ډاکټر عبدالظاهر د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سو ، ده د اعتماد تر رايي دمخه د ټولو وکيلانو سره وليدل ۰ زه د هرات ، فراه ، بادغيس او غور د وکيلانوسره يو ځای د ډاکټر عبدالظاهر د ليدلو له پاره دده کور ته ورغلی وم ۰ ډاکټر عبدالظاهر د حاضر مجلس دډيرو وکيلانو سره په دوولسمي تقنيني دوري کي وکيل و او د ډيرو وکيلانو نومونه دده په ياد وو ۰ صدر اعظم او وکيلانو خپلي زړي خاطري يادي کړي چي ډيره صميمي او دوستانه فضا هلته جوړه سوه ۰

وروسته ډاکټر عبدالظاهر وکيلانو ته وويل ((که تاسي حکومت ته د ويلو کوم مطلب ولرې زه خوشحاليږم چي هغه مطلب اوس ماته وواياست)) وکيلانو فورا خپلي خواستي او محلي مشکلات صدر اعظم ته بيان کړل ۰ يوه به ويل چي په خپلي سيمي کي مکتب نه لري ، بل به ويل چي صحي کلينيك ته ضرورت لري ، هغه بل به د خپلي ولسوالۍ د سرك د خربوالي بيان کاوه ۰ ډاکټر عبدالظاهر به ټولو دغو وکيلانو ته ويل چي ((د مالي امکاناتو په حدودو کي به خيني کارونه وکړي)) په دغه وخت کي د غوريانو د ولسوالۍ وکيل شاه پور عليزي زما څخه غوښتنه وکړه چي که زه هم هلته څو

خبري وکړم ما د خپلو خبرو په پیل کي د ډاکټر عبدالظاهر د پوهي ، اوږدي تجربي او ښواخلاقو ستاینه وکړه ، او وروسته ما وویل چي حاضر وکیلان ستاسي د حکومت د نوي پروګرام او ریدلو ته منتظر دي چي که تاسي په دغي برخي کي موږ ته څه وواياست . ډاکټر عبدالظاهر په خندا وکیلانو ته وویل ((ګوري إ فراهي زما څخه د هغو مطالبو ویل غواړي چــي زه بـايـد هغه مطالب د ولسي جرګي پــه تالار کي تاسي ته ووایم)) ما صدراعظم ته وویل چي تاسي هم د وکیلانو څخه د هغو مطالبو اوریدل وغوښتل چي دوی باید د ولسي جرګي په تالار کي تاسي ته ويلي وای . صدر اعظم او ټولو وکیلانو وخندل او دغه لیدنه پر دغه ځای پای ته ورسیده .

یوه ورځ وروسته زما او د ډاکټر عبدالظاهر تر منځ یوه بله دوه په دوه لیدنه هم و شوه چي تفصیل یي د کتاب په بلي برخي کي راغلې دې .

۱ ۵ ـ زما د پارلماني وینا یوه برخه

(د اعتماد درایو جریانات د کابل رادیو له لاري خپریدل)

ګرانو اوریدونکو !

د افغانستان د بي وزلو خلګو د نیکمرغې او سعادت په هیله ، عبدالغفار فراهي د بالابلوك د ولس وکیل خپل نظر وړاندي کوي .

ښاغلې مؤظف صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر !

زه ګمان نه کوم چي ددغه تالار دغه مجلس دي د ادبي مسابقو او طويلو او منسجمو عباراتو او کلماتو له پاره چي عام ولس په هغه و نه پوهیږي دایر سوې وي . ځرنګه چي موږ اوس د قوم سره ږغیږو باید دقوم په ژبه هم خبري وکړو، او څه چې وایو لومړې مو باید ددوی پوهنه او ویښتیا په نظر کي وي. نو که زما وینا د ادبي مطنطنو عباراتو او بي ځایه انشا پردازیو څخه عاري وي معذرت غواړم .

زما په فکر که زه د خپل ولایت او یا ولسوالې د مشکلاتو څخه ورغیږم او ووایم چې دلته هیڅ د ژوندانه مظاهر په نظر نه راځي ، او ټول د ژوندانه وسایل یي یا د طبیعت د بي رحمیو او یا د اداره چیانو د روزګذرانیو او بي التفاتیو له کبله د فنا او

نیستې په کندي کي لویدلې دې ، دا به مي یو ډول تنگ نظري یا لږ معلوماتي له کبله ویلي وي ۰ او معنا یي دا چي په ټول افغانستان کي هر ځه سته او دلته هیڅ نه سته ۰ په داسي حال کي چي د افغانستان ټولي سیمي او د ولس زیاته برخه په دغو دردونو او مشکلاتو اخته دي ۰

نو که زه د افغانستان د عمومي مشکلاتو او مصایبو په هکله ورغیږم دا به ښه وي نسبت و هغه تـــه چـې زما فکر د یـوي مشخصي او محلــي مشکل د حـل خوا ته متوجه وي۰

که زموږ هیواد افغانستان آباد او معمور وي ، دا معنا نه لري چې فراه چې د افغانستان یو تاریخي او د هره حیثه با ارزښه سیمه ده ، نا آباده او د نظره لویدلي سیمه وي ۰ بیا هم زه د خپلي سیمي د وکیلانو هغه هیلي چي د فراهیانو د لوړي او د فراه رود د بند په مورد کي یي کړي او یایي کوي ، د تایید وړ بولم ۰ او دومره پر علاوه کوم چي موږ باید ددغو مشکلاتو علت العلل ته متوجه سو چې ولي د افغانستان ټول ولس په دي عصر کي په داسي مصایبو او آلامو اخته دې ؟

موږ تر ټولو دمخه دي ته احتیاج لرو چې افغانستان جوړ کړو ، او دا خبره دا معنا نه لري چي خدای نا خواسته افغانستان موجود نه دې او یا ملي او بین المللي موقف او اهمیت ته یي ځوك په درنه سترگه نه گوري ۰ ددي جملي مطلب دادی چي موږ باید افغانستان د یو عصري او مترقي هیواد پـه څیر ، څرنگه چي پـه حقوقي قا موسونو او بین المللي منا شیرو کي یي تعریف کیږي ، هغه شاني جوړ کړو ۰ یعني لومړی باید د خپلو سرحداتو او سیاسي لانجو او کشالو د حل او فصل کولو له پاره جدي توجه وکړو او څرنگه چي یي ملي هیلي او مصلحتونه آرزو لري هغه شاني اقدام وکړو ۰

په یوه عصري او مدني دولت کي چې هغه د نوي ژوند په ټولو مزایاو او ښیگڼو مجهز وي ، هلته د پوونده‌و او کوچیانو مسأله هیڅ موضوع د بحث نه سي کیدلای ۰ ولي ددولت یو حقوقي تعریف هم دادې چي خلگ یي په یوه معینه سیمه کي و اوسي په داسي حال کي چي دا خواران نه یوازي په افغانستان بلکه په باندنیو همسایه هیوادونو کي خپل بي ارزښه ژوند په ډیر محروم او جلا وطني ډول تیروي ۰

همدغه مشکل دې که احیانا د یوه ملي حکومت له خوا د ملت په نفع څه اقتصادي مقررات او تنظیمونه وضع سي او وغوښتل سي چي یو ملت د اقتصاد او صنعت له پلوه پر خپلو پښو ودریږي ، ددغو اقوامو ځیني برخه چي د کال په سر او پای کي د موسمونو د تغییر او جوي شرایطو له کبله خپلي میني بدلوي ، ځرنگه به د سیاسي لانجو او مختلفو وجوهاتو له کبله زموږ دولتي قوانین او مقررات د دوی د تگ او راتگ پر مسالي باندي تطبیق کړه سي . د بلي خوا څخه هغه پوونده چي د ننه په هیواد کي یوي او بلي خوا ته کډي کوي ، ددي څخه علاوه چي ددوی د نفوسو شمیر او د ژوندانه په هکله څوك پوره احصائیه نه لري ، خو دومره پوهیږو چي په دغو دو کلونو کي چي د طبیعت قهر چي د افغانستان پر ټول ملت نازل سوی دی ، ددوی ژوند یي تر نورو ډیر د تباهي او نیستي منجلاب ته ورغورځولی دی . موږ چي خپله څه نه لرو ، ددوی سره به څنگه غم شریکي او ورور گلوي و ساتو ، او حکومتونه خو یي د یو انسان او هم وطن په څیر هیڅ د ژوندانه مسألي ته ملتفت نه دي او نه ددوی په موجودیت قایل دي لکه ځرنگه چي د موجوده حکومت په تگ لاري کي ددوی په هکله حتي ددوی دمحض خوشالواو تسلیت لیکنه نه سته .

کله چي مو د کوچیانو مسأله د یوه عصري دولت د په وجود راوړلو له کبله حل کړه بیا اقتصادي سمون دومره اشکالات نه لري ، دغه مشکل چي نن موږ په اقتصادي ساحه کي د ملي تولیداتو د نیستي او صنعتي محصولاتو د بربادي له کبله ور سره مخامخ یو ، تر موږ دمخه نورو وروسته پاته زموږ په شان آسیایي او افرقایي هیوادونو او قومونو هغو ته د ملي حکومتونو د په وجود راوړلو او اقتصادي پلان جوړولو ، استثمار او استعماري سیاست سره په مبارزي کولو سره حل کړي دي .

کله چي مو دغه ضرورتونه رفع کړه البته اداري مشکلات چي فلانکې رشوت خوري او بستانکې ظلم او ناروا کوي ، یوازي د یوه ملي حکومت د په وجود راوستلو سره چي په هغه کي قوانین حکومت ولري رفع کیدلای سي . که قانون حاکمیت ولري بیا به هیڅوك د وزیر ، والي ، رئیس او داسي نورو کاردارانو څخه شکایت و نه کړي . او هر څه به د قانون څخه غواړي . که قانون احیانا په ځینو مواردو کي د ولس گټه او

مصلحت په نظر کي نه وي نيولې ، هغه به هم د قانوني لاري څخه اصلاح کيږي ٠

د ديموکراسۍ د راتگ سره زموږ په هيواد کي دديموکراسۍ د چلولو او بريالي توب له پاره ځني قوانين او مقررات راووتل ، خو هغه اصلي او اساسي قوانين چي دديموکراسۍ اساس او بنسټ پر ايښوول سوی دی تر اوسه نه دي راوتلي ، ځرنگه چي ديموکراسي بي له احزابو او د احزابو د قانون څخه کوم حقيقي مفهوم نه لري ، نو ښايي چي ديموکراسۍ سره د وفادارۍ او د موفقيت له پاره يي د احزابو ، ولايتي جرگو او داسي نور قوانين ژر راوايستل سي ، او دغه داسي يو مشکل دی چي نن حکومت او ملت دواړه ورسره مخامخ دي ٠

يو شی چي د زياتي يادوني وړ دی هغه دا سوال دی چي د موجوده ديموکراسۍ او اساسي قانون حاميان او طرفداران به ځوك وي ؟ په موجوده شرايطو کي تر څو چي نور څه نه وي سوي ، د افغانستان روشنفکره او تعليم يافته او په آخر کي د عالي ښوونځيو او پوهنځيو محصلان دي ٠ چي دوی واقعا لکه ترږي چي اوبه غواړي ، همداشاني د هيواد اعتلا او ارتقا ته په ډير تلوار او فداکارۍ منتظر دي ٠ خو نه پوهيږم چي غلط فهمي ورته ووايم او که بل څه ، نن د هيواد ځني روشنفکره او وطن پالونکي عناصر په يوه او بل نامه د سياسي فعاليتونو څخه مايوسه سوي دي او يا زندانونو ته ليږل سوي دي ٠ تر کومه ځايه چي معلومات سته دوی ډير وطن پالونکي او ددي خاوري رښتيني زامن دي ، او دوی د هيواد په خير او شر کي د يو حقيقي افغان او انسان په ځير ځانونه مسؤول او حتي شريك گڼي٠ نو نه ښايي چي ددوی پر آزاديوو باندي بي ځايه پابندۍ و لگول سي ٠

ښاغلی مؤظف صدر اعظم ! لکه چي د ولسي جرگي زياتو وکيلانو د تيرو حکومتونو څخه د بي ځايه وعدو ورکولو او ورخ تيرولو څخه شکايت وکړ ، او وي ويل چي ددوی ملي هليي او قومي ارمانونه يي په سلو کي هيڅ نه دي عملي کړي ، نو آيا ددي له پاره کوم دليل سته چي دا حکومت به هم پر خپلو وعدو وفاداره وي ؟ په داسي حال کي هغه څه چي يي دوسه پوره وو ، په خپل خط مشي کي د هغو د اجراکولو څخه ځان تير کړی دی ، نودا به عجيبه وي چي زماڅخه د اعتماد درايي توقع ولري ! نوځکه په زغرده وايم

چي خپل د اعتماد رايه نه درکوم ۰ (د ۱۹۷۱ کال د جولای مياشت)

د وينا پا ی

د محمد موسي شفيق يوه ټوکه

د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د اعتماد د رايو په غونډې کي ، کله چي ما ته د خبرو کولو وار راورسيدې ، څو دقيقي د غرمي ۲ ۱ بجو ته پاته وي او د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ د خپل مقامه څخه ، زه په اشاره و پوهولم چي زما د خبرو کولو وار رارسيدلې دی ۰ په هغي لحظي کي ما د خپل لاس ساعت ته وکتل ، او ډاکټر محمد عمر وردگ فورا په مگروفون کي اعلان وکړ چي د فراهي د خبرو کولو وار دې ، اوس وخت لږ دی ، فراهي به د ماپښين پر دوو بجو خبري وکړي ۰ ده د ولسي جرگي سهارنې غونډه پر هغه ځای پای ته ورسوله ۰

د ډاکټر محمد عمر وردگ دغه اعلان په ټول هيواد کي اوريدل سوې و او هر چا چي زه پيژندلم دوی شايد زما وينا اوريدلي وي ۰ زما ورور عبدالواحد فراهي په فراه کي ددغه اعلان په وجه زما د وينا په وخت خبر سوی و ۰

شهيد عزيزالرحمن الفت ما ته وويل ((زما او ستا استاد خارجه وزير محمد موسي شفيق ستا پر پارلماني وينا باندي داسي تبصره کړي ده)) :

شفيق ويلي و ((پــه هغه ورځ چــي فراهــي په ولسي جرگــي کــي خبري کولي ، ما د ماپښين له خوا د خارجه چارو په وزارت کي يو مجلس درلود ۰ څرنگه چي د ولسي جرگي رئيس اعلان وکړ چي فراهي پر دوو بجو خبري کوي ، نو زه د فراهــي د خبرو د اوريدلو له پاره په ولسي جرگــي کــي پــاتــه سوم او د خــارجــه وزارت مجلس مــي يــو بــل وخت ته وځنډوی))

زما وينا لکه چــي په دغه کتاب کــي يي لولې پــه سر کي ډيره ملايمه او په پای کي ډيره تنده ليکل سوي ده ، او پــه دغــي وينا کــي مــا حکومت تــه د اعتماد رايــه هم نه ده ورکړي ۰

محمد موسي شفيق زما پــر وينا داســي تبصره کړي وه : ((د فراهي وينا د تجارت د وزارت د يوه وزير هغي مشهوري قصي ته ورته وه چي ، دغه وزير د هغه

وزارت یو مامور د مکافاتو له پاره خپل دفتر ته ورغوښتې و ، ولي ده د مکافاتو پر ځای دغه مامور ته جزا ورکړي وه او په وهلو یي د خپل دفتر څخه ایستلی و))

د استاد شفیق دغه تبصره په هغه وخت کي عزیزالرحمن الفت ما ته ویلي وه چي زه په دغي ټوکي نه یم خوابدې شوې ٠

تبصره : د سلطنت د وخت ددغه وزیر په ارتباط یو بل وزیر وایي چي زه یوه ورځ دده دفتر ته ورغلی وم چي هلته نور خلګ هم حاضر وو . دغه وزیر چي به هره ستایش آمیزه خبره زما په ارتباط حاضر مجلس ته کوله نو زه به یو ګام پر شا تلم ، ده زما څخه پوښتنه وکړه چي ته ولي پر شا ځي ؟ ما ده ته په جواب کي وویل چي ما اوریدلي دي چي د هر هغه چا ستاینه چي ته کوي نو په آخر کي هغه سړی ته وهي ، نو په دغه لحاظ زه ځان ستاسي څخه لیري کوم .

۱۶ ـ د معارف او عالي تحصیلاتو قانون

په ۱۹٦٥ کال کي د عقرب د دریمي تر حادثي وروسته ډاکټر محمد یوسف مستعفي سو او دده پر ځای محمد هاشم میوندوال د افغانستان صدر اعظم سو ٠ ده د پوهنتون شاګردانو ته وعده ورکړه چي د قانون په چوکاټ کي به دوی ته د اتحادیي د جوړولو اجازه ورکړي ٠ محمد هاشم میوندوال د خپلي وعدي سره سم د معارف او عالي تحصیلاتو د قانون مسوده جوړه کړه ٠ ولي په ۱۹٦٧ کال کي د پاچا په اراده دده حکومت د منځه ولاړ ٠ او دده پر ځای نور احمد اعتمادي صدر اعظم سو ٠ په دغه کال کي د شورا د تعطیل په ورځو کي د نور احمد اعتمادي د حکومت له خوا دغه قانون په تقنیني فرمان نافذ سو ، ولي د پوهنتون او عالي تحصیلاتو د پوهنځیو شاګردانو ددغه قانون سره مخالفت وکړ ٠ دوی په ۱۹٦٨ کال کي د معارف او عالي

تحصيلاتو د قانون پر ضد اوږدي مظاهري پيل کړي. حکومت د اساسي قانون د ۷۷ مادي د حکم پر اساس دغه تقنيني فرمان ، د تصويب له پاره شورا ته وړاندي کړ ٠ او په دغه کال کي د حکومت تقنيني فرمان د ولسي جرگي له خوا ملغي اعلام سو ٠ چي ددغي نيټي څخه وروسته د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره په هيواد کي کوم قانون موجود نه و ، او پــه ۱۹٦۹ کال کي د شــاگـردانــو او پوليسو تــر منځ نښتي هم وشوي ٠

په ۱۹٦۹ کال کي د نور احمد اعتمادي حکومت د وزيرانو په سويه يو هيأت ددي له پاره و ټاکې چي د پوهنتون له پاره لوايح جوړي کړي ، دغي لوايح جوړي سوي ددغو لوايحو پر اساس ددغه کال دمي په مياشت کي پوهاند فضل ربي پژواك د کابل پوهنتون دلومړي انتخابي رئيس په حيث وټاکل سو. چي دغو لوايحو او انتخابي رئيس ټاکل کيدل د پوهنتون د وضعي په آرامولو کي مؤثر واقع نه سوه ٠

صدر اعظم نور احمد اعتمادي ۱۹٦۹ کال د جون د مياشتي پر ۲۸ نيټي د کابل راديو له لاري څخه خبرداري ورکړ چي دده حکومت به په کابل پوهنتون کي د استادانو او شاگردانو د اعتصابونو مخه و نيسي ٠ ولي د نور احمد اعتمادي حکومت په دغه کار بريالی نه سو ٠

په ۱۹۷۱ کال کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي ، د ولسي جرگي د تقنين کمسيون ته د کابل پوهنتون د استادانو او شالگردانو له خوا عرايض وړاندي سول چي په دغه اساس دتقنين د کمسيون په غونډه کي د پوهنتون د استادانو په نمايندگي پوهاند فضل ربي پژواك ، سعيد افغاني او محمد هاشم صاعد او د شاگردانو په نمايندگي ډاکټر نجيب الله او خليل الله کوهستاني برخه اخستي وه ٠ چي د تقنين کمسيون ددوی سره په جلا غونډو کي اوږدي خبري وکړي ٠

په دغه ارتباط څو ورځي وروسته د حکومت يو لوی هيأت د تقنين د کمسيون په يوي غونډي کي برخه واخسته ، چي په دغه هيأت کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ، د پوهني وزير حميدالله عنايت سراج ، د عدليي وزير محمد انور ارغنديوال او د پوهنتون رئيس سيد عبدالقادر بها برخه درلوده ٠ د ولسي جرگي ډير وکيلان د مباحثاتو د

اوريدلو له پاره د تقنين په كمسيون كي حاضر وو ۰

د مجلس آجندا دا وه چي ((حكومت ولي د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره قانون نه جوړوي ؟))

په دغه مجلس كي صدر اعظم او دده ملگرو د ويلو څه مطالب نه درلودل ۰ ولي د تقنين د كمسيون غړو هر يوه پر حكومت باندي كلك انتقادونه كول ۰ ځينو وكيلانو به ويل چي نژدي پنځه كاله كيږي چي په پوهنتون او نورو عالي پوهنځيو كي نا آرامي موجودي دي ، شاگردان د زده كړي پر ځاى د اعتصاب په حالت كي دي او حكومت ددغي معضلي د حل په لار كي كوم مؤثر اقدام نه كوي۰ بل وكيل به ويل چي په دغي اوږدي مودي كي چي كومه مادي او معنوي خساره هيواد ته رسيدلي ده د دغو ټولو خسارو مسؤوليت د حكومت پر غاړي دې ۰ نورو وكيلانو استدلال كاوه چي هغه لوايح چي د حكومت له خوا د پوهنتون له پاره جوړي سوي دي ، دغه لوايح د ولسي جرگي په نظر قانوني حيثيت نه لري ۰

د حكومت لــه خوا يوازي د پوهني وزيــر څو واره وكيلانو ته وويل ((د قانون جوړول يو مسلكي كار دې او هر څوك د قانون د جوړولو اهليت نه لري او نه ښايي چي هر څوك ء دده مقصد وكيلان وه ء پر قانون باندي نيوكي وكړي)) ده ويل ((د قانون جوړول د متخصصينو كاردې او هغه لوايح چي د پوهنتون له پاره جوړي سوي دي ، د حقوقدانانو په مشوره جوړ سوي دي ، او په دغو لوايحو كي هغه نواقص چي وكيلان ورته اشاره كوي ، موجود نه دي))

ما د پوهني د وزير د خبرو په هكله ، يوه تاريخي قصه وكړه ۰ ما وويل : يو وخت د تركيي او يونان تر منځ يوه خونړي جگړه وسوه ، چي په دغي جگړي كي د تركيي عسكرو ته ډير د سر تاوان ورسيد ۰ د تركيي جنگي مقاماتو فيصله وكړه چي د ډاكټرانو يوه ډله دي د جنگ د محاذ مړي او ټپيان وگوري چي تر معايني وروسته به ډاكټران پر مړو باندي سور بيرغ او پر ټپيانو باندي به سپين بيرغ ودروي ۰ چي تر دوى وروسته به نور خلگ دغو ځايو تــه ورځي ، دوى بــه مړي اوبو تــه اچوي او ټپيان به روغتونونو ته انتقالوي ۰

ډاکټرانو د معاینې په وخت کې يو ټپي سړی وليد چې ډيره وينه يې ضايع کړې وه چې د ډاکټرانو په تصور ، تر هغو چې دا بله ډله خلگ راتلل ، دغه سړی حتما بايد مړ سوی وای ، نو دوی پر دغه سړي باندي سور بيرغ ودراوه ۰ کله چې ډاکټران ولاړل دغه سړی پر دابل اړخ سو او وينه يې ودريده او روغ رمټ کښيناست ۰ کله چې دا بله ډله خلگ ده ته راورسيدل او سره بيرغ ته يې وکتل ، نو دوی اراده وکړه چې دی اوبو ته واچوي ټپي سړي دوی ته وويل چې زه مړ نه يم او تاسي ولي ما اوبو ته اچوئ دوی په جواب کې ده ته وويل چې ته ښه پوهيږي که ډاکټر ؟ ډاکټر وايي چې ته مړ يې دوی دډاکټرانو دسره بيرغ په استناد دغه ژوندی سړی اوبو ته واچوئ . ما دا هم وويل چې د پوهنتون دغه لوايح د ډاکټرانو هغه سره بيرغ ته ورته دی چې پر پوهنتون باندي ، درول سوی دی .

د غونډي په پای کې حکومت او وکيلانو موافقه وکړه چې حکومت به ډير ژر د پوهنتون له پاره د قانون يوه مسوده جوړه او ولسي جرگې ته به يې وړاندي کړي ۰ غونډه پر همدغه ځای پای ته ورسيده ۰

کله چې صدر اعظم د صدارت ما ڼي ته ورسيد ، حکومت پر خپلې وعدې باندي پښيمانه سو ، او يو ساعت وروسته ډاکټر عبدالظاهر په خپله د تقنين کمسيون ته په تيلفون کې وويل ((د تقنين په کمسيون کې د فيصلې په وخت کې يوه غلط فهمي پيښه سوې ده ، او حکومت نه غواړي چې د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره د قانون مسوده جوړه کړي ۰ او که شورا غواړي چې دغه قانون جوړ سي ، نو په خپله شورا دې ددغه قانون مسوده جوړه کړي))

لکه چې حکومت وروسته متوجه سوی دی چې حکومت نه سي کولای چې د استادانو او شاگردانو ټولي غوښتني په دغه قانون کې ځای کړي ، نو په اوسنيو شرايطو کې د قانون جوړول بې گټې کار دی ۰

بله ورځ د تقنين کمسيون غونډه وکړه او په دغې غونډې کې يې په دې مفهوم يو خبر تصويب کړ ((حکومت د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره د يوه قانون په جوړولو کې تعلل کوي او د پوهنتون د نا کراريو مسؤليت د حکومت پر

غاړه دی)) دا خبر د کابل راديو په وسيله خپور سوی دی ۰

۱۷ ـ حکومت د وکيلانو په بدنامولو کي لاس درلود

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون له مخي د افغانستان دولت پر اجراييه ، مقننه او قضاييه قوو ، وويشل سو او د ديموکراسۍ دوري حکومتونه د صلاحيتونو په دغه تفکيك نه وو خوشحاله ۰ د حکومت وزيرانو به هميشه دا شکايت کاوه چي وکيلان ټوله ورځ پر وزارتونو گرزي او دوی د وکالت د نفوذ څخه ناوړه استفادي کوي ۰ ولي حکومت هيڅ وخت دا اعتراف و نه کړ چي وکيلان مجبور دي چي د خپلو مؤکلينو د کارونو د اجرا له پاره د حکومت اداراتو ته مراجعه وکړي او حکومت ته په کار و چي ددغي معضلي د حل له پاره يوه آبرمنده لاره پيدا کړي وای۰

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانو ن مطابق د افغانستان شورا ته لاندي صلاحيتونه ورکړه سوي وو :

- د شورا غړي د افغانستان د لوي جرگي غړي هم دي
- ولسي جرگه حکومت ته د اعتماد رايه ورکوي
- ولسي جرگه د حکومت څخه د اعتماد سلب کولای سي
- ولسي جرگه د حکومت څخه د استيضاح او استجواب حق لري
- د دولت بودجه د شورا له خوا تصويبيږي ۰
- د بين الملل معاهداتو تصديق د ولسي جرگي په واك کي دی ۰
- د دولت د پورونو منظوري د ولسي جرگي په صلاحيت کي دي ۰
- د پيسو نشر د ولسي جرگي په صلاحيت کي دی ۰
- د حکومت د اعمالو تحقيق د ولسي جرگي له خوا کيږي ۰
- خارج ته د افغاني اردو استول د شورا په واك کي دي ۰

پورته صلاحيتونه دا په اثبات رسوي چي شورا د دولت يو مهم رکن و او بايد د شورا غړو ته په درنه سترگه کتل شوي وای ۰

د ۱۹٦٤ کال د اساسي قانون د حکم پر اسا س د افغانستان دولتي چاري په کابل

كي متمركزي وي ۰ وكيلان او دكليو نور خلگ مجبور وو چي د خپلو كارونو د اجرا كولو له پاره وزارتونو او ستري محكمي ته مراجعه وكړي ۰

زه چي د فراه د ولايت اوسيدونكې وم او په كابل كي مي ماموريت درلود ، ما ته هم تر وكالت دمخه د فراه ډيرو خلگو د خپلو مشكلاتو د حل له پاره مراجعه كوله ، او زه به مجبور وم چي د حكومت يا ستري محكمي اداراتو تــه ورسم او د هر كاتب ميز ته ودريږم ۰

وكيلانو په كابل كي د اوسيدلو ځايونه نه درلودل ، دوی د وكالت په ټولي دوري كي د يوه كوره څخه بل كور ته په كډه كي وو ، چي كله كله به حكومت هم ددوی په پيدا كولو كي په مشكلاتو اخته و ۰

ولسي جرگي په هر كال كي دوي عادي غونډې درلودي چي لومړي غونډه صرف ددوو مياشتو له پاره او دوهمه غونډه د پنځو مياشتو له پاره وه ۰ چي د كابل په ښار كي هيچا وكيلانو ته د دوو مياشتو له پاره كور په كرايه نه وركاوه ۰ ځرنگه چي اكثرو وكيلانو په كابل كي مجرد ژوند كاوه ، نو د كابل په ډيرو سيمو كي به مجردو وكيلانو ته چا خپل كورونه په كرايه نه وركول ۰ چي ډير وكيلان به د شورا لومړي غونډې ته چي د دوو مياشتو له پاره وو نه حاضريدل ، او په دغه وجه به د ولسي جرگي غونډې نصاب نه پوره كيدی .

د وكيلانو د استوگني د ځای په هكله ما ته د يوه ايراني ځوان د ژوند ماجرا را په ياد سوه ، چي په ۱۹۷۵ كال كي د ايران په مطبوعاتو كي خپره سوي وه ((يو ايرانې ځوان تر تحصيلاتو وروسته په يوي اداري كي مامور سو، دی د يوه كرايي كور په لټه كي سو ۰ ده چي به هر كرايي كور ته مراجعه كوله دده څخه به پوښتنه كيده چي متأهل يي كه مجرد ؟ ده به په جواب كي ويل چي مجرد يم . نو د كور خاوند به ده ته ويل چي موږ مجرد سړي ته كور په كرايه نه وركوو ۰ وروسته دغه مامور د يوه فاميل څخه ددوی د لور د وصلت غوښتنه وكړه۰ دغه فاميل دده څخه پوښتنه وكړه چي كور لري او كه يه ؟ ده په جواب كي وويل چي كور نه لرم ۰ دغه فاميل ده ته وويل چي موږ خپله لور بي كوره سړي ته نه وركو)) چي د ولسي جرگي وكيلان هم مجبور

سوي وو چي د کورونو د کرايه کولو له پاره په کابل کي ودونه وکړي ۰

زموږ په همسايه هيواد پاکستان کي د ملي اسامبلي د غړو له پاره په اسلام آباد کي خايونه جوړ سوي وو ، چي هر وکيل ته به يوه وداني ورکول کيده او دهغي وداني کرايه به د هغه وکيل د معاش څخه وضع کيدل ۰ په ۱۹۹۸ کال کي د پاکستان د صدر اعظم له خوا ۳٦۲ لوکسي ويلاگاني په اسلام آباد کي پرانستلي سوي ، چي دغه خايونه د پاکستان د پارلمان د غړو له پاره جوړ سوي وو چي پر دغو ويلاگانو بـانــدي نژدي ۱٤ مليونه دالره مصرف شوي وو (۲۹)

ما په يوه صحبت کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ته وويل چي حکومت د وکيلانو د حيثيت په ساتلو کي خپله وظيفه سر ته نه ده رسولي ۰ او دغه د قوم مشران د خپل مؤکلينو د کارونو د اجرا کولو له پاره مجبور دي چي د هر کاتب ميز ته ودريږ ي او حکومت د وکيلانو دغه سپك عمل ته زمينه برابره کړي ده ۰ صدر اعظم زما څخه ددغي معضلي د حل دلاري پوښتنه وکړه ، ما ده ته وويل چي حکومت کولای سي چي خپل پارلماني رياست د شورا څنگ ته انتقال کړي او د وکيلانو څخه غوښتنه وکړي چي خپل عرايض ، پارلماني رياست ته و سپاري ۰ او صدر اعظم بايد خپلو وزيرانو ته امر وکړي چي د وکيلانو قانوني عرايض ډير ژر اجرا کړي ، او ټول وکيلان به د حکومت احکام به د پارلماني رياست له لاري څخه لاس ته وروړي ۰ په دغه صورت کي به د وکيلانو حيثيت وساتل سي ۰ ما په ټـوکـه صدر اعظم ته دا هم وويل چي حکومت ته به هم د هر وکيل د عرايضو شمير معلوم سي او هر وکيل چي حکومت ته ډيري عريضي وړاندي کوي ، هغه وکيل به مجبور وي چي په ولسي جرگي کي د حکومت کلك ملاتړ وکړي ۰

صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر په دغي مشوري ډير خوشحاله سو ، دده په هدايت د شورا په څنگ کي د پارلماني رياست له پاره د يوه تعمير نقشه جوړه سوه ، چي متأسفانه د ډاکټر عبدالظاهر حکومت د وچ کالي او د هيواد والو د لوږي سره د مقابلي په کار اخته سو او دده د صدارت په وخت کي پارلماني رياست ، شورا ته انتقال نه سو ۰ چي تر ده وروسته صدر اعظم محمد مو سي شفيق پارلماني رياست د

شورا ځنگ ته د تجارت د وزارت ماڼي ته انتقال کړ او ده شخصا د پارلماني رياست دنده پر غاړي واخسته ٠ که د محمد موسي شفيق د صدارت دوري ادامه پيدا کړي وای ، ددي امکان موجود و چي په څوارلسمي تقنيني دوري کي به د وکيلانو حيثيت خوندي سا تل سوې وای ٠ ولي د ديارلسمي تقنيني دوري په پای کي محمد داود خان کودتا وکړه او د محمد موسي شفيق حکومت له منځه ولاړ ٠

څه په کار به د چا هغسي شورا وي

چي د ږيري واك يي لاس کي د ملا وي (٣٠)

١٨ ـ وکيلانو ته د حج سهميي

افغاني ليکوالانو صباح الدين کشککي او عبدالحميد مبارز په خپلو آثارو کي ليکلي دي ((وکيلانـو حتي د حاجيانـو سهميي هم په بازار کـي خرڅي کړي وي)) ددغه مطلب د روښانه کولو له پاره بايد وليکل سي چي په ١٩٧١ کال کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي ، کله چي زه د خارج د سفر څخه ولسي جرگي ته ورغلم ، د ولسي جرگي په دهليز کي د زابل د ولايت د کلات وکيل عبدالعزيز ما ته وويل چي د يوه حاجي د پاسپورت امر راکړه ٠ څرنگه چي زه دده په غوښتنه پوه نه سوم نو ما ده ته جواب هم ور نه کړ ٠ وروسته يوه وکيل د تقنين په کمسيون کي دغه موضوع ما ته داسي تشريح کړه : ده وويل چي صدر اعظم هر وکيل ته صلاحيت ورکړې دې چي پنځلس حاجيان د مځکي له لاري څخه حج ته وليږي ٠ چي بيله (جي سنگه) څخه نورو ټولو وکيلانو ته دا واك ورکړه سوی دی ٠ ما په هغي لحظي کي د پارلماني رئيس محمد ياسين نسيمي څخه په تيلفون کي پوښتنه وکړه چي ، زما په نامه خوبه چا کوم سړې حج ته نه وي استولي ، ده زما په جواب کي وويل چي تر اوسه دا کار نه دی سوی ٠ وروسته ما په تيلفون کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ته وويل چي تاسي ولي هغو وکيلانو ته چي تاسي ته يي مراجعه نه وي کړي د حج سهميه ورکړي ده ؟ صدراعظم زما په جواب کي وويل چي ډيرو وکيلانو د حج د سفر د امر اخستلو له

پاره حکومت ته مراجعه کوله او حکومت د عدالت د تامین له پاره ټولو وکیلانو ته مساوي حــق قایل سو ، چـــي په دغــه اقدام سره حکومت د وکیلانـو د نوري مراجعي څخه خان خلاص کــړ ۰

ما د صدر اعظم څخه غوښتنه وکړه چي که دې شخصا د فراه والي محمد عالم نوابي ته هدایت ورکړي چــي زمــا د سهمیي پــه نــامه د بالابلوك د ولسوالۍ خلگ ور وغواړي او د پچي پر اساس پنخلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي ۰ صدر اعظم زما غوښتنه و منله او سمدلاسه یي د فراه والي ته هدایت ورکړ چي د بالابلوك د اوسیدونکو څخه پنخلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي او د فراه والي پنخلسو کسانو ته د پچي پر اساس د حج د سفر اجازه ورکړه ۰

د پورته جریان د لیکلو څخه زما هدف دادې چي د حاجیانو د سهمي په برخه کي تر وکیلانو د حکومت مسؤولیت ډیر دی ۰

حکومت ته به ښایي ډیرو هغو وکیلانو مراجعه کړي وي چي د خپلو فامیلونو او دوستانو سره د بیت الله شریف د سفر عزم یي کړی و ، او حکومت باید دغو وکیلانو ته د حج د سفر زمینه برابره کړي وای ۰ ولي حکومت دمخکي له لاري څخه د دوو زرو حاجیانو د مسافرت اجازه دوه سوه وکیلانو ته ورکړه ، چي که وکیلانو د حج دغه سهمیه په بازار کي خرڅه کړي هم نه وي ولي دوی به حج ته حتما خپل دوستان استولي وي ۰ چي زما په نظر دغه هم یوه بي عدالتي ده ۰ په دي چي د حج سهمیه د افغانستان د ټولو هغو کسانو حق دې ، چي د حج د تلو اراده یي کړي وي ، او حکومت باید د حاجیانو دتعیین حق وکیلانو ته نه وای ورکړې .

داو د حج د سهمي جریان چي په پورته تفصل و ړاندي سو ۰

۱۹ ـ د ژبو موضوع پر ولسي جرگي تحمیل سوه

په ۱۹۷۱کال کي د دولت د ملکي مامورینو قانون د تقنین په کمسیون کي تصویب سو ، او د ولسي جرگي عمومي مجلس ته وړاندي سو ۰ په عمومي مجلس کي ځینو وکیلانو د استخدام د مادي پر شرایطو باندي یو بل شرط په دي مفهوم پیشنهاد

کړ (څوك چي ددولت د مامور په حيث استخداميږي بايد په پښتو او دري ژبو وپوهيږي) څرنگه چي دغه پيشنهاد د پښتنو وکيلانو له خوا وړاندي سوی و نو په هيواد کي يي د پښتو ژبي د پيشنهاد په نامه شهرت پيدا کړی و ٠

ما اوريدلي دي چي دغه پيشنهاد د حکومت د يوه مهم غړي په لارښوونه د دولسمي او ديارلسمي تقنيني دورو د څلورو وکيلانو له خواجوړ سوی و او د غزني د ولايت د وازي خوا د وکيل بهأ الحق خان له خوا د ولسي جرگي دارالانشأ ته وړاندي سو ٠ دغه پيشنهاد دوو هدفونو له پاره وړاندي سوی و :

ـ دوی پـه دغـه پيشنها د سره د ولســي جــرگــي پښتانــه وکيلان د خــانــه څخه خــوشحــالــه کــول ٠

ـ دوی په دي ښه پوهيدل چي دري ژبي وکيلان به ددغه پيشنهاد سره کلك مخالفت وکړي او د ډاکټر عبدالظاهر کم وا کي حکومت به د هغه علاج نه سوای کولای نو په نتيجه کي به د ډاکټر عبدالظاهر حکومت استعفا کولو ته مجبور سي ٠

دغه پيشنهاد په ډيرو ماهرانه او په انعطاف پذيرو کلماتو ليکل سوی و لکه (٠٠٠ بايد په پښتو او دري ژبو و پوهيږي) چي د پوهيدلو معيار معلوم نه و . او دي پيشنهاد تفسير ته ضرورت درلود ٠ دا راز يوه جمله د اساسي قانون په ٤٦ مي مادي کي د وکالت د کانديدانو د سواد په هکله هم درج سوی ده چي د انتخاباتو په وخت کي ، ستري محکمي د يوي استهدا په جواب کي دغه ماده تفسير کړه او د وکالت د کانديدانو خصوصي زده کړه يي د وکالت له پاره کافي بللي وه ٠

د ولسي جرگي دطرزالعمل مطابق که د يوه پيشنهاد فوريت د لسو وکيلانو له خوا غوښتل سوی وي ، هغه پيشنهاد د ولسي جرگي د دارالانشأ له خوا فورا په مجلس کي لوستل کيږي ٠ او که د مجلس اکثرو غړو د پيشنهاد طرحه تاييد کړي ، نو هغه پيشنهاد په مجلس کي سمدلاسه تر بحث لاندي راځي ٠

ددغه پيشنهاد طرحه د ولسي جرگي د اکثر غړو له خوا تاييد سوه او دا پيشنهاد تر فوري بحث لاندي ونيول سو٠ په دغه ورځ د پيشنهاد موافقو او مخالفو وکيلانو د

پیشنهاد پر موضوع باندي ډیر سالم بحث وکړ ۰ پښتنو وکیلانو به ویل چي دغه پیشنهاد عادلانه دی په دي چي دد غه پیشنهاد پر اساس پښتانه هم مکلف سوي دي چي دري ژبه زده کړي ۰ ولي دري ژبو وکیلانو به ویل چي دري ژبه د ډیري پخوا زماني څخه په افغانستان کي ددولت د اداراتو مروجه ژبه ده او ډیرو پښتنو هم دغه ژبه زده کړي ده ، ولي پښتو ژبه په هیواد کي نه ده تعمیم سوي او اوس د افغانستان ډیرو خلګو پښتو ژبه نه ده زده چي ددغه پیشنهاد په فوري تطبیق سره د افغانستان ډیر خلګ ددولت د ماموریت څخه محرومه کیږي ، چي دا یو تبعیضي عمل دی او باید ددغه پیشنهاد د فوري تطبیق مخه ونیوله سي ۰

د پیشنهاد په دوهمه ورځ دري ژبي وکیلان دولسي جرګي تالار ته را نه غله او د انتظار په خونه کي کښینستل ۰په دغه ورځ ولسي جرګه عملآ دوه خایه سوه ، چي نژدي سل وکیلان به د ولسي جرګي په تالار کي ناست وو ، او نژدي اویا وکیلان به د انتظار په خوني کي کښینستل ، چي دغه بلا تکلیفي دڅو میاشتو له پاره ادامه در لوده

د ولسي جرګي دروو غړو سید ظاهر شاه ، عبدالاحد کرزي او ببرك کارمل د مصلحینو په نامه د دواړو ډلو وکیلانو تر منځ تګ او راتګ پیل کړ ۰ ددوی څخه یو تن چي به هر وار د ولسي جرګي تالار ته راتي ، نو ده به ما او څو نورو وکیلانو ته ویل چي تاسي د ولسي جرګي په ټولو مسایلو کي مداخله کوی او په دغي موضوع کي چي ولسي جرګه یي دوه خایه کړي ده تاسي ولي بي غرضه ناست یاست ؟ ما ده ته په جواب کي وویل چي په افغانستان کي د ژبو مسأله ډیره حساسه ده ، چي په دغي مسألي کي باید هیڅوك بي خایه ګوتي و نه وهي۰ موږ منتظر یو چي ګوندي د افغانستان پاچا دغي حساسي مسألي ته ډیر ژر متوجه سي او په ولسي جرګي کي دغه بل شوي اور ژر مړ کړي ۰

څو ورځي وروسته د مصلحینو ډلي یوه نیمګړي فیصله وکړه چي ددوی فیصله سید ظاهر شاه د ولسي جرګي په تالار کي ولوسته۰ چي ددغي فیصلي پر اساس لس وکیلان د تالار څخه او لس وکیلان د انتظار خاني څخه ټاکل سوي وو ، چي دغه شل وکیلان باید سره کښیني او دغي معضلي ته د حل یوه لاره پیدا کړي ۰ چي زه هم د

تالار د وکیلانو څخه ټاکل سوی وم ۰ کله چې ددواړو خواوو نمایندګان سره یو ځای سول او په خبرو یې پیل وکړ ۰ د پیشنهاد مخالفو نمایندګانو چې به هر یوه خبري کولې دوی پر اصلي پرابلم نه ږغیدل او دوی به هر یوه د پښتو پر کورسونو انتقادونه کول دوی به د پښتو معلمان غندل ، او د هر یوه وروستۍ خبره به داوه چې ، پښتانه وکیلان باید خپل پیشنهاد بیرته واخلي ۰ دوی به دا هم ویل چې تر هغو پوري چې دغه پیشنهاد د ولسـي جرګې پـه آجندا کـې مـوجـود وي ، دوی د ولسـي جـرګـې عمومي مجلس ته نـه حـاضـریږي ۰

د تالار د وکیلانو نمایندګانو به هر یوه په خپل وار سره دوی ته ویل چې ددغه پیشنهاد موضوع په احتیجاج یا په اعتصاب سره نه حل کیږي ، قانوني لاره داده چې ټول وکیلان د ولسي جرګې په تالار کې حاضر سي او پر دغي موضوع باندي جدي بحث وسي تر څو چې دغي معضلي ته د حل یوه لاره پیدا سي ۰ ددوی په جواب کې به مخالفو وکیلانو خپلې پخواني خبري ، د پښتو پر کورسونو باندي انتقاد ، د پښتو معلمان غندل او دا چې پښتانه دي خپل پیشنهاد بیرته واخلي تکرارول ۰

په پا ي کې ما دوی ته وویل چې وړونو ! دغه لس وکیلان چې د تالار څخه دلته راغلي دي ، دوې ټولو دغه پیشنهاد نه دې امضا کړې ۰ او موږ د پښتو ژبې د تعمیم له پاره دغه پیشنهاد یوه سمه لاره هم نه بولو۰ موږ ټوله د تقنین د کمسیون غړي یو ۰ که موږ د پښتو ژبې د تعمیم له پاره دغه لاره مفیده بللې وای ، موږ به د پیشنهاد موضوع د قانون په متن کې داخله کړې وای چې په هغه صورت کې به دغه پیشنهاد ته ضرورت هم نه وای پیدا سوې ۰ زموږ په نظر د پښتو ژبه باید د پوهنې د وزارت له خوا په هیواد کې تعمیم سي ، چې ددغې لارې څخه به ټول هیوادوال په پښتو اودري ژبو وپوهیږي ۰ ما دوی ته دا هم وویل چې ستاسې دا خبره چې پښتانه دې خپل پیشنهاد بیرته واخلي ، زه هیله من یم چې دا خبره بلوار تکرار نه کړې ۰ په دې چې دا دیوه اکثریت پیشنهاد دې او تاسې صرف د هغه د تعدیل غوښتنه کولای سې ، چې زما په عقیده ښه لاره یې دا ده چې تاسې ټول وکیلان د ولسي جرګې تالار ته راسې او هلته دغــه پیشنهاد و منــې او د پیشنهاد پــر دغـي فقري بـانـدي داسـي یـوه تبصره

وليكــې ((دغه فقره لس کاله وروسته د تطبيق وړ ده چې په دغې لس کلنې مودې کې به د افغانستان دولت د اساسي قانون د ۳۵ مې مادې د حکم مطابق ، د پښتو ژبې د انکشاف او تقويې له پاره به مؤثر اقدامات کړي وي او پښتو ژبه به په هيواد کې تعميم سوې وي او ددغې لارې څخه به هيوادوال نورې ستونزې و نه لري))

متأسفانه چې د پيشنهاد مخالفو وکيلانو زموږ خبرې و نه منلې او موږ بيرته د ولسي جرگې تالار ته ورغلو۰ زموږ د مذاکراتو نتايج عزيزالله واصفي د تالار وکيلانو ته ووايه . د نتايجو په اوريدلو سره د تالار وکيلان ډير هيجاني سول او ډيرو وکيلانو غوښتل چې د مخالفو وکيلانو سره تصادم وکړي ۰ د تالار دغو لسو نمايندگانو د ولسي جرگې د تالار د وتلو لارې و تړلې او د وکيلانو د دغه احساساتي عمل مخه يې و نيوله ۰ په پای کې د حصارك وکيل حاجي عبدالوهاب مگرفون ته نژدې سو او د وکيلانــو څخه يــې د آراميدلو غوښتنه وکــړه ۰ ده د تــالار لســو نمايندگانو تــه وويـل ((که تاسي دې ته حاضر ياست چې د تالار د وکيلانو د رهبرۍ د کميټې په حيث ، ددغې معضلې د حل له پاره جدي اقدام کوی ، نو د تالار وکيلان به ستاسي خبره ومني او د معضلې حل به ناسي ته پريږدي ، او که تاسي تر دې وروسته خپله وظيفه ختمه بولې او دخير پر غونډې کښينې ، نو لطفا زموږ په کارو کې مداخله مه کوې او زموږ د مخه څخه ليرې سې او د تالار وکيلان پريږدې چې دغه موضوع په خپله طريقه حل کړي)) لسو نماينده گانو د تالار د وکيلانو دا خبره چې د معضلې حل ته به يوه لاره پيدا کړي ، و منله او غونډه پر دغه ځای پای ته ورسيده ۰

د تالار د وکيلانو نمايندگان عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، عبدالحميد زهري ، يارمحمد دليلي ، عبدالکريم عمرخيل ، عبدالغفارفراهي او درې نور وکيلان وو چې نومونه يې اوس زما په ياد نه دي ۰

په لومړې مرحلې کې لسوو نمايندگانو تصميم و نيوه چې بايد پښتانه غير حاضر وکيلان ولسي جرگې ته حاضر کړي ۰ ددغه کار د اجرا کولو له پاره شپږ گروپه وکيلان و ټاکل سول چې د افغانستان ولايتونو ته سفر وکړي ۰ دوی په ډير لږ وخت کې نژدې څلويښت وکيلان ولسي جرگې ته حاضر کړل ۰

د ولسي جرگي د طرزالعمل مطابق د ولسي جرگي تصا ميم د وكيلانو په دوه ثلثه آراوو نيول كيږي ، د ولسي جرگي د غړو شمير (۲۱۶) وكيلان دي ، چې د دغه تعداد وكيلانو څخه د (۱٤٤) وكيلانو په حاضريدلو سره د ولسي جرگي د غونډو نصاب پوره كيږي او ولسي جرگه د تصميم نيولو حق پيدا كوي ، څـرنـــگه چـــي د ديارلسمي تقنيني دوري وكيلان ، د ژبي پر اساس وشميرل سوه ، په دغي دوري كي ولسي جرگي ته تر ۱٤٤ ډ ير پښتانه وكيلان انتخاب سوي وو ۰ د دغي دوري د ټولو وكيلانو نومونه ددغه كتاب په ضميمه پاڼو كي لوستلای سې ۰

څو واره د ولسي جرگي په عمومي مجلس كي د وكيلانو شمير ۱۳۸ وكيلانو ته ورسيد ، او تر دغه تعداد اضافه وكيلان د ولسي جرگي په تالار كي نه كښېنستل ۰ دولت او حكومت په دغه وخت كي سكوت اختيار كړې وو ۰ دوی د تالار وكيلان هم دي ته نه پريښودل چي خپل نصاب تكميل كړي او دغه موضوع يكجانبه په تصويب ورسوي ۰ په ولسي جرگي كي هغه وكيلان چي ددولت مشاورين وو ، دوی به هميشه په تالار كي د وكيلانو شمير ته متوجه وو ، او دوی به د ولسي جرگي مجلس نصاب پوره كولو ته نه پريښودې ۰ د مثال په توگه : هر وخت چي به د ولسي جرگي په تالار كي د وكيلانو شمير نصاب نيولو يعني ۱٤٤ ته نژدي كيدې ، په دغه حساس وخت كي به چي هر وكيل د ولسي جرگي تالار ته داخليدې ، نو په مقابل كي به يو يا دوه وكيلان بيرته د تالار څخه وتل ۰ ددولت مشاورينو به د مختلفو تكتيكونو څخه استفاده كوله ۰ دوی به خينــي وكيلان پــه دي بهانــه چي تيلفون تــه دي غواړي او يــا د بــانــدي د يوه سړي په كار يـــي ، او داســـي نورو چلـونـــو خيني وكيلان د تـــالاره څخه ايستل او د مجلس نصاب بــه نـــه پوره كيدې ۰

د تالار وكيلانو به هره پنجشنبه د يوه ولايت د وكيلانو په ميلمستيا كي برخه اخسته او هلته به لس كسيزه هيأت خپل د اجراآتو راپور دوی ته وړاندي كاوه ۰ دغه هيأت د مشوري اخستلو له پاره د خينو مشرانو سره چي اروانښاد محمد هاشم ميوندوال هم په دغي ډلي كي و ، د پغمان د كشكك په بڼ كي چي د محمد اسحق عثمان ملكيت و ، يوه غونډه وكړه ۰ ددغي غونډي تفصيل د روزگار په جريدي كي خپور شوی دی ۰

د کابل په ملي جرايدو کي د پښتنو او دري ژبو له خوا نشرات کيدل ، چي وروسته تر دي د ژبو مسأله يوازي په ولسي جرگي پوري منحصره نه وه ، بلکه دا موضوع په ټول هيواد کي خپره سوه او د افغاني جامعي ټول قومونه يي و ښورول ولي د پيشنهاد مخالفينو به د افکار نو په جريدي کي چي د امتياز خاوند يي نورالله نورزاد او مسؤول مدير يي ضيأ حيدري و ، د پښتنو پر ضد ډير زهرجن مطالب نشر ته سپارل. دپښتنو له خوا په افغان ، روزگار او کاروان په جرايدو کي ځيني مطالب نشريدل . پښتنو وکيلانو په خپلو نشراتو کي د افغانستان هيڅ قوم ته بد نسبت نه دې کړې ، بلکه دوی يوازي د افغانستان ددولت هغه فرمانونه او احکام چي د پښتو ژبي د تعميم او تقويي په هکله په مختلفو دوروو کي مخصوصا د سردار محمد نعيم خان د پوهني د وزارت په وخت کي صادر سوي وو ، نشر ته سپارل . چي دغه ټول مطالب داروانښاد عبدالرؤف بينوا له خوا تهيه کيدل.

لس کسيز هيأت د مارشال شاه ولي خان کور ته ددي له پاره ورغلې وو چي دده څخه ددغي معضلي د حل په لاري کي مرسته و غواړي . مارشال صاحب په دغي موضوع کي خپله بي طرفي و ښودله او هيأت ته يي توصيه وکړه چي دده د زوی سردار عبدالولي سره ووينې. هيأت د سردار عبدالولي کور ته هم ورغې ، په دغو دواړو مجلسونو کي د پاچا سرياور جنرال محمد عمر خان هم حاضر و.وکيلانو سردار عبدالولي ته د ژبو معضله تشريح کړه ولي ده د وکيلانو په جواب کي هيڅ و نه ويل . ما سردار عبدالولي ته د اساسي قانون ۳۵ مه ماده ولوسته چي په دغي مادي کي د افغانستان دولت مکلف سوې دې چي د پښتو ژبي د انکشاف او تقويي له پاره لازم اقدامات وکړي . زما په گمان چي سردار عبدالولي په خپل کور يا دفتر کي اساسي قانون نه درلود ، ده په هغه ورځ د پاچا سرياور جنرال محمد عمر خان ته وويل چي ده ته يو اساسي قانون پيدا کړي ، چي ما خپل اساسي قانون ده ته ورکړ .

څه موده وروسته د پښتنو وکيلانو يوه ليکنه (د وکيلانو قانوني موقف) تر عنوان لاندي و په افغان جريدي کي چاپ سوه . ولي حکومت د اساسي قانون د ۳۱ مادي د حکم پر خلاف د جريدي دغه گڼه په دولتي مطبعي کي قيد کړه . د افغان د جريدي

چلونکي محمد حسن ولسمل د حکومت ددغه اقدام اطلاع ولسي جرگي ته ورکړه٠ د ولسي جرگي د تالار وکيلان د حکومت په دغه عمل ډير خوابدي سوه او ټول وکيلان صدارت ته ورغله٠ صدر اعظم خپله کابينه په لږ وخت کي حاضره کړه او يوازي د صدارت مرستيال ډاکټر عدالصمد حامد او دخارجه چارو وزير محمد موسي شفيق په نامعلوم علت په صدارت کي د وکيلانو ليدلو ته حاضر نه سول ٠

په سر کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر چي په تيري دوري کي د ولسي جرگي رئيس و او د حاضرو ډيرو وکيلانو سره يي پيژندل ، ده د وکيلانو د حساسيت د کمولو له پاره د خينو وکيلانو سره ټوکي کولي ٠ په هغي لحظي کي عبدالرؤف بينوا وکيلان مخاطب کړه او وي ويل ((هلته د پښتو جنازه اخسته کيږي او دلته تاسي خاندې)) چي د عبدالؤف بينوا تر دغه اعتراض وروسته وکيلان بيرته ډير جدي سوه٠

په دغه ورځ د صدارت په ماڼې کي نژدي (١١٠)وکيلان حاضر سوي وو او د دوی په نماينده گې عزيزالله واصفي حکومت ته وويل چي حاضرو وکيلانو ستاسي حکومت ته د اعتماد رايه درکړي وه او په ولسي جرگي کي يي ستاسي د حکومت سره مرسته کوله ، ولي ستاسي حکومت ددوی يوه قانوني ليکنه په دولتي مطبعي کي قيد کړي ده په دغه اساس دوی فيصله کړي ده چي خپل د اعتماد رايه ستاسي د حکومت څخه بيرته واخلي ، په هغي لحظي کي ټولو وکيلانو د نه اعتماد لاسونه پورته کړه ٠

د وکيلانو تر دغه تصميم وروسته د اطلاعاتو او کلتور وزير محمد ابراهم عباسي او خينو وکيلانو پر انجام شوي مسألي باندي خبري پيل کړي ٠ په دغه وخت کي ما وکيلانو ته وويل چي د وکيلانو فيصله د حکومت په اطلاع ورسيده ، پر دغي موضوع باندي نور بحث نه سي کيدلای او وکيلان بايد د صدارت د ماڼې څخه ووزي٠ غونډه پر هغه ځای پای ته ورسيده او وکيلان بيرته ولسي جرگي ته ولاړه ٠

د وکيلانو ددغه اقدام په نتيجه کي څو مياشتي وروسته د ډاکټر عبدالظاهر حکومت مستعفي سو او دده پر ځای محمد موسي شفيق صدر اعظم سو ٠ او د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کي د ژبو موضوع داسي حل سوه :

د محمد موسی شفیق حکومت اراده کړي وه چي د ایران د حکومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس لیك کړي ۰ او دغه معاهده باید په ولسي جرگي کي په تصویب ورسیږي ۰ د ولسي جرگي د طرزالعمل پر اساس ددي له پاره چي د هلمند د اوبو معاهده د ولسي جرگي د مجلس په آجندا کي داخله کړه سي ، باید د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي دوه واره رایه واخسته سي ۰ چي د اول وار له پاره باید د ژبو مسأله چي د مجلس په آجندا کي پرته ده ، د وکیلانو د اکثریت رایو په وسیله د غونډي دآجندا څخه وه ایستله سي ۰ او په دوهمي رایو اخستلو کي د هلمند د اوبو معاهده د مجلس په آجندا کي ونیول سي۰ په دغه هکله د تالار د لس کسیز هیأت خینو غړو پاچا ته اطلاع ورکړه چي پښتانه وکیلان دي ته حاضر نه دي چي د پښتو ژبي پیشنهاد د هلمند د اوبو د معاهدي له پاره د مجلس د آجندا څخه و باسي ۰ او که پاچا پر دوی باندي فشار راوړي ، ډیر پښتانه وکیلان به د ولسي جرگي د عضویت څخه استعفا وکړي ، چي په هغه صورت کي به د هلمند د اوبو معاهده هم په ولسي جرگي کي په تصویب و نه رسیږي ۰ پاچا او صدراعظم دواړو د ژبو د پیشنهاد مخالفو وکیلانو ته سپارښتنه وکړه چي د ولسي جرگي عمومي غونډي ته حاضر سي . دوی تر شپږو میاشتو اعتصاب وروسته عمومي غونډي ته حاضر سوه او د غونډي منشي سید مبین شاه امیر د ژبو پیشنهاد د دوهم وار له پاره ولوست او دغه پیشنهاد د رایو په اتفاق په تصویب ورسیدي . مهمه خبره داده ، که پورته لارښودنه شپږ میاشتي پخوا د پیشنهاد مخالفو وکیلانو ته د پاچا او صدر اعظم له خوا سوي وای او دوی د عمومي غونډي څخه نه وای وتلي نو دغه ملي نفاق به په هیواد کي نه وای پیدا سوی . داسي ښکاري چي د ژبــو د پیشنهاد د مخالفـو وکیلانــو رهبري د افغانستان د دولت په لاس کــي وه چـــي (دولت په خپله کرل او هم په خپله یي ریبل) اما په افغاني ټولني کي ولسي جرگه په دغه کار غندل کیدله . ډیرو هیواد والو ته به دا سوال پیدا سي چي ولي یوي ډلي وکیلانو د ژبي د پیشنهاد سره مخالفت کاوه او بیا ولي دغه پیشنهاد د ولسي جرگي د ټولو غړو له خوا و منل سو ؟ زما په گمان د پورته پوښتني ښه جواب به دا وي چي دغه پیشنهاد یوازي یوه قانوني حیله وه چي د ډاکټر عبدالظاهر د مستعفي

کیدلو له پاره طرحه شوی و ، او کله چي دوی خپل دغه هدف ته ورسیدل نو بیايي شاید د پیشنهاد مخالف وکیلان په دي خبره قانع کړي وي چي ستره محکمه به دغه پیشنهاد تفسیر کړي او د پښتو او دري ژبو د پوهیدلو معیار به د ۱۲ صنف شهادتنامه کافي و بلل سي ، چي د ۱۲ صنف شهادتنامه د یوه مامور د استخدام د شرایطو څخه هم وه . که پورته گمان حقیقت ولري نو دا به د حکومت د نوي کاندید له پاره مناسب کار نه وي چي په داسي حیلو چي د ملي نفاق په قیمت تمامیدی ، برحاله حکومت استعفا کولو ته مجبور کړي .

د ملکي مامورینو قانون په ولسي جرگي او مشرانو جرگي کي تصویب سو او د افغانستان پاچا هم توشیح کړی دی .

۲۰ ـ د وچ کالي په وخت کي ولسي جرگي نصاب نه درلود

په ۱۹۷۱ او ۱۹۷۲ کلونو کي چې د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت دوره وه په افغانستان کي یوه بي ساري تباه کونکي لوږه او وچ کالي راغلي وه چي په دغو کلونو کي واوره او باران لږ اوریدلې و . په نتیجه کي د غنمو او نورو خوراکي موادو د حاصلاتو مقدار په ډېره پیمانه لږ سوی و ، او د افغانستان د لویدیز او مرکزي ولایتونو ډېر خلگ د لوږي څخه مړه سول او د غور ، بادغیس او د هرات ځینو خلگو د افغانستان نورو سیمو ته کډه وکړه او ددغو سیمو ځینو خلگو خپل اولادونه خرڅ کړه ، او په دغو کلونو کي په ټول هیواد کي ډېر څاروي تلف سوه . چي دډېرو هیوادوالو په عقیده ، دغه ملي فاجعه د حکومت د نارسايي څخه پیښه سوی وه۰

په ولسي جرگي کي د هرات د ښار وکیل اروابښاد محمد شاه رحمتیان ، د ولسي جرگي ډېر وکیلان د زرنگار په پارك کي د حکومت پر ضد د یوي مظاهري له پاره وهڅول ۰ چي د وکیلانو دغه مظاهره د ۲ ۷ ۹ ۱ کال د اپریل په میاشتي کي کیده ۰ چي د وکیلانو ددغي مظاهري وخت د کابل په پوهنتون او د حکومت په ډېرو اداراتو کي د خلگو په اطلاع رسول سوې و ۰ او پر ټاکلي وخت ډېر خـلـگ د زرنگار پـه پارك کي را ټول سوي وو ۰ په ورستیو لحظو کي وکیلانو خپل تصمیم واړاوه او د

مظاهري پر ځای ، دوی د حکومت څخه د استیضاح په لټه کي سوه٠ چي په دغه هکله د هرات د ولایت د انجیل د حوزي وکیل عبدالقدوس مومند د فراه ، هرات ، غور او بادغیس وکیلان د باغ بالا په رستوران کي میلمانه کړه ٠ په دغي میلمستیا کي د حکومت څخه د استیضاح د غوښتني پیشنهاد و لیکل سو ، دغه پیشنهاد د ولسي جرگي دارالانشأ ته وسپارل سو ولي د استیضاح دغه مجلس جوړ نه سو ، په دي چي د حکومت په لاربښودنه د ولسي جرگي عمومي مجلس د نصاب څخه ولوید ٠د افغانستان د ستونزو او د هیواد د بي ساري لوږي سره د مقابلي په غرض د ولسي جرگي ډیر وکیلان مجبور سوه چي د ۱۹۷۲ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۲ نیټه د یوي تقاضا نامي په ترڅ کي د ولسي جرگي د غیر حاضرو وکیلانو څخه غوښتنه وکړي چي په دغه تاریخي حساس وخت کي خپلو وظایفو ته ډیر ژر حاضر سي٠ ددغي تقاضا نامي متن څو وکیلانو جوړ کړی او د هرات د لومړی حوزي د وکیل سید رسول فکور په قلم لیکل سوی دی د وکیلانو دغه تقاضانامه د هیواد په جرایدو کي خپره شوه ٠ صباح الدین کشککي د وکیلانو ددغي تقاضانامي متن په خپل اثر کي لیکلی دی . (۱ ۳)

ددغــه تاریخــي سند اصلي پاڼه چي پر هغي باندي تر (٦٠)ډیرو وکیلانو لاس لیکونه کړي دي ددغه کتاب په ضما یمو کي لوستلای سی ٠

د ولسي جرگي په باب څو نوري خبري

څرنگه چي ولسي جرگه د سیاسي احزابو پر بنا نه وه جوړه سوی ، نو ځکه ځیني وکیلان مجبور سوه چي د قومي یا اداري واحدونو پر بنا پر مختلفو ډلو وویشل سي ، لکه د مشرقي (ننگرهار ، لغمان ، کنړ) د وکیلانو ډله ، د پکتیا (پکتیا ، خوست ، پکتیکا) د وکیلانو ډله ، د هزاره قوم د وکیلانو ډله او داسي نوري ډلي . په دوولسمي تقنیني دوري کي د نورزو د قوم ډله هم جوړه سوی وه ولي په دیارلسمي تقنیني دوري کي دغه ډله مصلحتا جوړه نه سوه .

ـ ډاکټر محمد وردگ د پاچا له خوا شاید په دي دلیل د ولسي جرگي د

رياست له پاره هڅول سوی وي چي دده پلار عبدالاحد خان مايار هم يو وخت د شورا ريس و . ډاکټر وردگ د خپل رياست په وخت کي د ډيرو مشکلاتو سره مخامخ سو ، د مثال په توگه : يوه ورځ په عمومي غونډي کي پر يوي موضوع باندي د بحث په وخت کي ځينو وکيلانو دی په دي متهم کړ چي د رياست دنده په بي طرفی پر مخ نه وړي ، نو د گڼ دريځ د وکيلانو په شمول ډير وکيلان د اعتراض په نامه د عمومي غونډي څخه ووتل او د ډيرو ورځو له پاره يي په انتظار خاني کي د ولسي جرگي پر نيمگړتياو خبري کولي ، او په دغي مودي کي ډاکټر وردگ هم د ناروغی په نامه ولسي جرگي ته نه راتی ، په هغو ورځو کي آوازي هم خپري سوي وي چي ډاکټر محمد يوسف به د غلام محمد فرهاد پر ځای وکيل سي چي بيا به د ولسي جرگي په رياست وټاکل سي . د گڼ دريځ وکيلانو فيصله وکړه چي ډاکټر وردگ چي يو سپيځلی افغان و بايد خپلي وظيفي ته ادامه ورکړي چي ددغي فيصلي پر اساس بله ورځ دی او ټول وکيلان د ولسي جرگي تالار ته ولاړه او دغه معضله پر همدغه ځای پای ته ورسيدله .

۲۱ ـ د محمد داود خان سره کتنه

په ۱۹۷۲ کال کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په ورستيو مياشتو کي ، ما يوه ورځ په خارجه وزارت کي د خپلو پخوانيو همکارانو سره چي سيد وحيد عبدالله هم هلته حاضر و د ولسي جرگي پر جرياناتو خبري کولي ۰ د هغي ورځي په ماښام سيد وحيد عبدالله ما ته په تيلفون کي وويل ((ما د ورځي د صحبت جريان محمد داود خان ته بيان کړ ، ده آرزومندي و ښووله چي که ته دده د ليدلو له پاره ورسي .))

زه پر ټاکلي وخت د محمد داود خان کور ته ورغلم او دده ناظر باز محمد خان زه د ناستي خوني ته رهنمايي کړم او محمد داود خان د خپل کور ددوهم پوړ څخه راکښته سو ، ده بالاپوش اغوستی و او خولي يي هم پر سر وه ، داسي ښکاريده چي په هغي لحظي کي دی د قدم وهلو څخه غبرگ سوی وي ۰

ما د محمد داود خان تر ليدلو دمخه د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه څو واره ليدلی و ، د ليدلو په پيل کي به پاچا په خپله د هيواد پر مسايلو خبري کولي او مقابل

طرف ته به يي د ډيرو خبرو موقع نه ورکوله ، ولي محمد داود خان لومړي زما څخه د ولسي جرګي جريانات او د هيواد پر حالاتو پوښتني وکړي ۰

ما د هيواد د حالاتو په برخه کي محمد داود خان ته وويل ((لکه چي تاسي خبر ياست دا ډيره موده کيږي چي د پوهنتون شاګردان د اعتصاب په حالت کي دي ، په ټول هيواد کي لوږه او وچ کالي ده او د هيواد په ځينو برخو کي خلګ د لوږي څخه مري ، ولسي جرګه نصاب نه لري چي د حکومت څخه استيضاح وکړي .))

محمد داود خان زما په جواب کي وويل ((شورا خپله وظيفه نه ده اجرا کړي او د افغانستان منورين خپلو مسؤوليتونو ته متوجه نه دي ۰))

ما محمد داود خان ته وويل چي د افغانستان منورين پر ډلو ويشل سوي دي او دوی په خپلو منځونو کي په مبارزه اخته دي ، او د افغانستان ولسي جرګه چي د افرادو يوه جرګه ده ، تر هغو چي دغه جرګه نصاب و نه لري ، نو ددغي جرګي مؤثريت ډير لږ وي ۰ په هغي لحظي کي چي ما د محمد داود خان سره خبري کولي ، ما د خپل عادت مطابق په ورين تندي او غيري جدي لهجي د هيواد پر مسايلو بحث کاوه چي زما د صحبت دغه طرز د محمد داود خان خوښ نه سو ۰ ده ما ته وويل ((ته مه خانده زه جدي خبري کوم)) ده زياته کړه ((د هيواد د ټولو اوسني بدبختيو اصلي عامل په خپله پاچا دی ، تر هغه وخته چي د پاچا چاره و نه سي ، تر هغو به په افغانستان کي ښه ورځ را نه سي .))

ما محمد داود خان ته وويل چي زه اوس د يوه وکيل په حيث ستاسي سره خبري کوم ، او د افغانستان اساسي قانون يوه وکيل ته اجازه نه ورکوي چي د پاچا سره مخالفت وکړي ۰ ده تر پخوا لا په جدي لهجي ما ته وويل ((تاسي د خپل هيواد د خلګو په مقابل کي مسئووليت لري ، او په دغو بهانو چي اساسي قانون تاسي ته اجازه نه درکوي تاسي خانونه غولوي .))

ما تر دي پخوا محمد داود خان نه و ليدلی او د پاچا په هکله دده په عقيدي نه پوهيدم ۰ ما تصور نه کاوه چي دي به د پاچا سره تر دي حده مخالف وي ۰ زما په شمول د افغانستان ډيرو خلګو داسي فکر کاوه چي دوی دواړه د افغانستان د سلطنتي

کورني مشران دي او په ملي او بین المللي سویه د دواړو ښه احترام کیږي او خلګ په دي نه پوهیدل چي دوی پر څه شي اختلاف سره لري ٠ ځینو خلګو د پاچا او محمد داود خان مخالفت د سلیقي اختلاف باله نه د عقیدي ، نو په دغه لحاظ ددوی پر اختلافاتو باندي هیچا د دښمني او کودتا تر سرحده تبصره نه کوله ٠

په پای کي ما د محمد داود خان څخه پوښتنه وکړه چي ستاسي په نظر وکیلان باید څه وکړي ؟ محمد داود خان زما پر دغي پوښتني هیڅ تبصره وه نه کړه او د بحث موضوع یي واړوله ٠ امکان لري چي دی په هغو ورځو کي د کودتا په فکر کي و ولي زه دده په کودتا خبر نه وم ٠

٢٢ ـ حکومت د وکیلانو په حاضریدلو خوشحاله نه و

ډیر افغانان په دي عقیده دي چي ددیموکراسۍ دوري وکیلان د وکالت د مقام مستحق نه وو او دوی خپلو ملي وظایفو ته پاملرنه نه درلوده ٠ زما په نظر د ولسي جرګي د نصاب په برخه کي تر وکیلانو د حکومت ملامتي ډیره وه ٠ په دي چي په اکثرو حالاتو کي حکومت نه غوښتل چي ولسي جرګه نصاب ولري ، د حکومت ډیر وزیران په دي عقیده وو چي د نصاب په صورت کي ولسي جرګه د تصمیم قدرت پیدا کوي او حکومت ته مشکلات جوړوي٠

په دیارلسمي تقنیني دوري کي څو واره حکومت په ولسي جرګي کي لاس وهنه کړي ده چي څو مثالونه یي په همدغه کتاب کي راوړل سوي دي .

زه داخبره نه سم منلای چي څوك ووایي چي وکیلان پر خپل سر یاغیان شوي وو او د ولسي جرګي عمومي مجلس ته نه حاضریدل٠ ما نه دي اوریدلي چي پاچا ، صدراعظم یا کوم وزیر په عادي حالاتو کي د کوم وکیل څخه غوښتنه کړي وي چي ولسي جرګي ته حاضر سي٠ که پاچا یا صدر اعظم د ولسي جرګي د نصاب د پوره کولو په برخي کي وکیلانو تـه توصیه کړي وای ، زه یقین لرم چي یوه ورځ به هم ولسي جرګه بـي نصابه نه وای ، که د هر ولایت والي د وکیلانو څخه غوښتنه کړي وای چي کابل ته ولاړ سي ٠ زه باور لرم چي د شورا د اجلاس په ورځو کي به هیڅ وکیل په خپل

کلي کي نه پاته کيدې زما په نظر اراده داسي وه چي دولسي جرگه نصاب پوره نه سي او په دغه حالت کي به حکومت ددوی له شره څخه خلاص وي ٠

پاچا او حکومت د وکيلانو سره د ارتباط له پاره ډير چينلونه درلودل چي د ضرورت په وخت به ددغو لارو څخه وکيلانو ته رهنمايي کيدله ٠ د مثال په توگه :

د ستري محکمي د دارالانشأ آمر ډاکټر وليد حقوقي به په فوق العاده حالاتو کي د ولسي جرگي سره د ارتباط وسيله وه ٠ د پارلماني رياست له لاري څخه هم د څينو وکيلانو سره تماس نيول کيدې ٠ د پاچا د حضور مصاحب محمد رحيم خان پنجشيري او د دربار د تشريفاتو رئيس عثمان شير علومي هم ډيرو وکيلانو ته لارښودنه کوله ٠ د تجارتي بانك رئيس جنت خان غروال د پکتيا د ولايت او د هيواد دنورو سيمو د وکيلانو سره په ارتباط کي و ٠ زما په شمول په ولسي جرگي کي د افغانستان د جنوب غرب د حوزو د وکيلانو سره د سلطنت ارتباط د پاچا د سرياور جنرال محمد عمر خان نورزي په وسيله ساتل کيدې ٠ ما اوريدلي دي چي پاچا اراده کړي وه چي جنرال محمد عمر خان په ترکيي کي د سفير په حيث مقرر کړي ، څرنگه چي په ديارلسمي تقنيني دوري کي د نورزوو د قوم څوارلس فعال وکيلان ولسي جرگي ته ورغلي وو ، نو پاچا لازمه وبلله چي د نورزوو وکيلانو سره د ارتباط له پاره د خپل سرياور سفارت د څه مودي له پاره وځنډوی٠

په دي کي شك نه سته چي د نصاب په نه پوره کيدلو سره د ولسي جرگي اعتبار ته لويه صدمه ورسيده ، ولي په يوي غير حزبي شورا کي د نصاب د معضلي حل آسانه کار هم نه دې ٠ څرنگه چي لوستونکي پوهيږي د نړې په ديموکراسي نظامونو کي پارلمانونه د احزابو پر بنا جوړيږي او هر حزب دنده لري چي د خپل حزب غړې پارلمان ته حاضر کړي ، چي په مهمو حالاتو کي احزاب حتي خپل ناروغه غړې پارلمان ته حاضروي ، چي د ۱۹۹۸ کال د آگست په مياشت کي په ايتاليا کي دغسي يوه پيښه وسوه چي د حکومت مخالفي ډلي خپل د حزب يو غړې په امبولانس کي پارلمان ته حاضر کړ٠

په ديارلسمي تقنيني دوري کي دوه پيشنهادونه ولسي جرگي ته وړاندي سول ٠

لومړي پيشنهاد چي يو مؤثر پيشنهاد و چي په هند او خينو نورو هيوادونو كي عملي كيږي ۰ هغه داسي و (په افغانستان كي چي د يوه وكيل معاش اته زره افغاني و ، پر دوو برخو ويشل كيدې چي يو وكيل به په هر حالت كي دځلور زرو افغانيو مستحق كيدې ۰ ولي نوري ځلور زره افغاني د حق الحضور په نامه تثبيتيدلي چي يو وكيل به د حاضريدلو په صورت كي ددغو پيسو مستحق كيدي) دغه پيشنهاد عملي نه سو ۰ دوهم پيشنهاد چي يو بې ګټې پيشنهاد و ، چي د ولسي جرګي د عمومي مجلس په ورخو كي د وكيلانو حاضري اخستل كيدله او د غير حاضرو وكيلانو نومونه به په كابل راديو كي خپريدل۰ متأسفانه چي دغه كار ګټه و نـه كړه ۰ په دي چي ځني وكيلان په دي خوشحاله كيدل چي ددوی نومونه په راديو كي يادیږي ۰ ما ته په فراه كي يوه سړي وويل چي په ولسي جرګي كي ستا ږغ نه سته ، لكه چي هلته ډير فعاليت نه كوي ۰ ما دده ځخه پوښتنه وكړه چي ته څه پوه سوي چي زه په ولسي جرګي كي فعاله نه يم ۰ ده زما په جواب كي وويل چي زه ددې ځخه پوهيږم چي د وكيلانو په ډلي كي په راديو كي ستا نوم نه يادیږي ۰ چي دده مقصد د غير حاضرو وكيلانو ډله وه چي ښايي دي سړي په ټوكه دغه خبره ما ته كړي وي ۰

هر وخت چــي پاچا يا حكومت اراده كړي وي چي د ولسي جرګي مجلس بايد نصاب و لري ، نو په هغه وخت كــي تـر نصاب ډير وكيلان ولسي جرګي ته حاضر شوي دي ۰ د مثال په توګه :

ـ د ولسي جرګي په افتتاحيه غونډو كي اكثر وكيلان حاضر وو۰

ـ د ولسي جرګي د رئيس د ټاكلو په وخت كي د جرګي ډير وكيلان حاضروو۰

ـ د نور احمد اعتمادي ، ډاكټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق د حكومتونو د اعتماد د رايو په غونډوكي د مجلس تر نصاب ډير وكيلان حاضر وو ۰

ـ د صنعتي بانك د قانون د تصويب په وخت كي د ولسي جرګي نصاب پوره وو۰

ـ كله چي دولت اراده وكړه چي د ژبو مسأله دي په ولسي جرګي كي تصويب سي نو دري ژبي وكيلان چي د شپږو مياشتو له پاره د اعتصاب په حالت كي وو د ولسي جرګي تالار ته حاضر سول ،

ـ کله چي دولت غوښتل چي د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کي تصويب سي ، نو د ولسي جرگي اکثر وکيلان حاضر وو ۰

پورته څو مثالونه دا ثابتوي چي هر وخت چي دولت يا حکومت اراده کړي وي چي د ولسي جرگي نصاب بايد پوره سي ، نو په هغه وخت کي ډير وکيلان ولسي جرگي ته حاضر سوي دي ۰

د نصاب په هکله يوه ټوکه

په ولسي جرگي کي يکشنبه ، دو شنبه او سه شنبه د عمومي مجلس ورځي وي چي په دغو ورځو کي به وکيلان د سهار پر نهو بجو د ولسي جرگي په تالار کي حاضريدل. کله چي به مجلس نصاب نه درلود ، حاضر وکيلان به مجبور وو چي د غرمي تر دولسو بجو پوري د ولسي جرگي په تالار کي کښيني ، چي دا دري ساعته انتظار اکثر وکيلان ستړي کړي وو او هر يوه به بي اختياره د بل څخه پوښتنه کوله چي آيا نن به د مجلس نصاب پوره سي او که يه ؟ ما به هميشه ادعا کوله چي زه په دي پوهيږم چي د مجلس نصاب پوره کيږي او که يه ؟ ما به د وکيلانو د پوښتنو په جواب کي دوی ته ويل چي تر هغه پوري چي د وکيلانو څخه پاچا ياحکومت د نصاب د پوره کيدلو غوښتنه و نه کړي وکيلان خانونه مکلف نه گڼي چي د مجلس نصاب پوره کړي۰ او د مجلس د نصاب پوره کيدل د لاندي حالاتو څخه معلوميدلای سي :

ـ د سهار له خوا چي د وکيلانو ميني بسونه ولسي جرگي ته راځي بايد وکتل سي چي دا واړه بسونه ډك دي او که خالي ۰ که بسونه خالي وو نـو معنا يي دا ده چي وکيلان په لاري کـي د بسونو څخه کښته شوي دي او پـه دغـه ورځ د مجلس نصاب نه پوره کيږي۰

ـ که د وکيلانو ميني بسونه ډك راسي ، بايد وکتل سي چي وکيلان د ولسي جرگي تالار ته ځي او که دوی په کمسيونونو ننوزي ۰ که وکيلان خپلو کمسيونونو ته ننوتل، نو دوی د خپلو مؤکلينو سره په ولسي جرگي کي يو ځای کيږي او بيرته د ولسي جرگي څخه وزي او د مجلس نصاب نه پوره کيږي ۰

ـ که ولسي جرگي ته ميني بسونه ډك راسي او وکيلان مخامخ د ولسي جرگي تالار

ته ولاړ سي ، بيا هم بايد وكتل سي چي تر حاضرې اخستلو وروسته دوی په تالار كي پاته كيږي او كه يه ؟ كه وكيلان تر حاضري وركولو وروسته بيرته د تالار څخه ووتل په دغه ورځ هم د مجلس نصاب نه پوره كيږي ٠

ـ كه د ولسي جرگي ميني بسونه ډك راسي او وكيلان په ډير تلوار سره مخامخ د ولسي جرگي تالار ته ورننوزي او هلته آرام كښيني په دغه صورت كـي د مجلس نصاب پوره كيږي ٠

وروسته ډير وكيلان په دي پوهيدل چي د مجلس نصاب پوره كيږي او كه يه ؟

٢٣ ـ د سپن ږرو جلبيانو موضوع

په ١٩٧٠ كال كي حكومت اراده وكړه چي د كار د قواو په چوكاټ كي د شني قوي په نامه د كار يو يونټ جوړ كړي . ددغه كار له پاره د دفاع ، داخله او كرني د وزارتونو لوړ رتبه مامورين د لوی درستيز جنرال غلام فاروق خان تر مشري لاندي د يوه هيأت په څير و ټاكل سول ٠ دغه هيأت فيصله وكړه چي د هيواد ٢٨ كلن احتياط عسكر د شني قوي له پاره بايد جلب كړه سي ٠ حكومت نژدي څلور زره احتياط عسكر چي ډير يي ٥٠ يا ٦٠ كلن سپين ږيري خلگ وو ، چي اكثر دغه خلگ د فراه د ولايت څخه جلب كړه شوي وو ٠

دهمدغه كال په ژمي كي به هره ورځ ددغو سپين ږرو جلبانو څخه څو كسانو ما او د فراه نـورو وكيلانــو تــه مراجعه كوله او موږ به يي د حكومت په دغه غير عادلانه اقدام خبرولو ٠

د يــوه زاړه جلبي ژړا او تأثر بــه هيڅكله زمــا لـه ياده و نــه وزي ، دا سړی پنځوس كلن و او د بالابلوك د ولسوالي د (زير كوه) د كلي اوسيدونكی و ، ده ما ته وويل ((يوه ښځه او دوه كوچني اولادونه مي تر شا پري ايښي دي او هغه وخت چي زه ديخوا ته راتلم ، موږ په كور كي صرف دري منه غنم درلوده ، او موږ په خپل كور كي يو تلتك درلود چي هغه تلتك ما دخانه سره راوړی دی ، زه اوس نه يــم خبر چي زما اولادونه به ژوندي وي او كه يه ؟))

زما په غوښتنه د ولسي جرگې ددفاع د وزارت کمسیون فیصله وکړه چې د حکومت څوارلس کسیز هیأت د کمسیون غونډې ته ور وغواړي چې د زړو جلبیانو پر موضوع باندې ددوی څخه پوښتنې وکړي ۰ هیأت پر ټاکلي وخت د کمسیون غونډې ته حاضر سو ، زما په شمول د تقنین د کمسیون څلورو غړو هم د دفاع د کمسیون په دغې غونډې کې برخه اخستې وه ۰ هر وکیل په خپل وار سره د حکومتي هیأت ددغه غیر عادلانه اقدام غندنه کوله ۰ د وکیلانو څخه عبدالکریم عمرخیل او میرزا فخرالدین خان د عسکري مکلفیت په قانون ښه پوهیدل ، دوی دواړو د حکومت دغه اجراآت د قانون خلاف و بلل چې په آخر کې حکومتي هیأت ادعا وکړه چې د وکیلانو دا خبره چې حکومت سپین ږږي خلگ جلب کړي دي بې اساسه ده ۰ په هغې لحظې کې د فراه د ولایت د بکوا د ولسوالۍ وکیل محمد زمان خان هغه ۰ ۵ سپین ږږي جلبیان چې د فراه د ولایت وکیلانو د شورا په محوطه کې ځای پر ځای کړي وو ، کمسیون ته راوستل ۰ دغو جلبیانو خپلې عسکري دریشۍ اغوستې وې او په کمسیون کې پر مځکه کښینستل ددوغو جلبیانو په لیدلو سره وکیلان او د هیأت غړي متأسف او متعجب سول ۰ د هیأت غړو د وکیلانو په مخ کې یوه د بل سره مناقشه پیل کړه چې د کرنې د وزارت معین ډاکټر محمد احسان رفیق په دغې غونډې کې خپل ډیر تأثر ښکاره کړ ۰

لوی درستیز جنرال غلام فاروق خان د خپل ځایه څخه ولاړ سو او دغو جلبانو ته یې وویل چې تاسې ټولو ته ترخیصونه درکوم ۰ ما دغه هیأت ته وویل چې دغه سپین ږږي حاضر خلگ د څلورو زرو نورو خلگو یوه نمونه ده چې ستاسې د قانوني تخلف د اثبات له پاره دغه کمسیون ته راوستل سوي دي ۰ دغه خلگ د ولسي جرگې عمومي مجلس ته هم حاضریږي ، او عمومي مجلس به ستاسې د قانوني تخلف په برخه کې تصمیم و نیسي ۰ سهارنۍ غونډه پر دغه ځای پای ته ورسیده ۰ د ماپښین په غونډې کې حکومتي هیأت ، کمسیون ته خپل تأثر او معذرت وړاندې کړ ، دوی تعهد وکړ چې په لسو ورځو کې به ټولو سپین ږږو جلبانو ته ترخیصونه ورکړي ۰

حکومتي هیأت په هغه ورځ ددفاع په وزارت کې غونډه وکړه او د کار د قواو لوی قوماندان جنرال خوازك خان زلمي ته یې دنده ورکړه چې دې په خپله د شنې قوي

يونټونو ته ورسي او ټول سپين ږږي جلبيان ددفاع وزارت ته د ترخيص اخستلو له پاره معرفي کړي چي جنرال خوازك خان زلمي دغه وظيفه په ډيري چټکې سره سر ته ورسوله ، او ولسي جرگي دغي موضوع ته رسما خاتمه ورکړه ۰

٤ ۲ ـ د محمد موسي شفيق سره کتنه

ما د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کي دوه واره دده سره ليدلي دي په لومړي کتني کي ده زما څخه د اعتماد د رايي غوښتنه وکړه او ما ده ته د اعتماد درايي وعده ورکړه دغه ليدنه ډيره لنډه وه ۰ د محمد موسي شفيق سره زما دوهمه ليدنه د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله د ۱۹۷۳ کال د مارچ په مياشتي کي وسوه ددغي ليدني له پاره د ماپښين دري بجي ټاکلي سوي وي۰

په هغه ورځو کي د محمد موسي شفيق په امر د صدارت په قصر کي ځني تزئيني کارونه کيدل ، ده تجويز نيولې و چي د افغانستان د ټولو صدر اعظمانو عکسونه د صدارت د قصر پر ديوالونو نصب کړي ، ده د صدارت د گلخاني د ماڼي په يوي کوچنې خوني کي کار کاوه چي له هغه ځايه څخه يي د صدارت ټول مراجعين ليدل ۰

محمد موسي شفيق د خارجه وزارت د ء ستور ء په تاريخي قصر کي هم يو دفتر دلود ، ده د خارجه چارو د وزارت د مرمر د عمارت ټول دوهم منزل د خپل ملاقاتونو له پاره ټاکلې و . ده ته به د مرمر د عمارت په يوي خوني کي دشورا غړي او خانان او په بلي خوني کي قاضيان او ملايان او په بلي خوني کي ليکوالان او هنرمندان ناست وو ، او دې به ددغو مراجعينو د ليدلو له پاره د يوي خوني څخه بلي خوني ته ورتې او ددوی سره به يي لنډي خبري کولي .

صدارت ته زما د ورتگ په وخت کي پارلماني رئيس محمد ياسين نسيمي د گلخاني د ماڼې پر تخت ولاړ و ، ده ما ته وويل چي اوس محمد عزيز نعيم د صدراعظم سره ناست دې او پر دري نيمو بجو د ولسي جرگي اداري هيأت د صدر اعظم سره ويني ۰ ما پارلماني رئيس ته وويل چي ما د صدر اعظم د ليدلو غوښتنه نه ده کړي او دغه ليدنه د صدر اعظم په غوښتنه کيږي ، اوس چي دی وخت نه لري

تاسي په بل مناسب وخت کي ما ته خبر راکړي چي زه د صدر اعظم د ليدلو له پاره راسم ۰ څو ګامه لا نه وم تللې چي پارلماني رئيس پر ما ږغ وکړ ۰کله چي ما تر شا وکتل ، محمد موسي شفيق د خپل دفتر په کړکې کي ولاړ و او زه يي هغي خوني ته وبللم چي دې او محمد عزيز نعيم ناست وو ۰ ده محمد عزيز نعيم ته وويل چي د ولسي جرګي وکيلان ټول نا آشنا چهري دي او کومه آشنا چهره چي سړې هلته ويني ، د هغه په ليدلو خوشحاله کيږي۰ صدر اعظم خپلي تشريفاتي خبري لا نه وي خلاصي کړي چي د ولسي جرګي اداري هيأت صدارت ته ورسيدې او محمد موسي شفيق ما ته وويل چي زه او ته به نن شپه پر ۱ ۱ بجو سره وګورو ۰

کله چي زه د شپي پر ۱ ۱ بجو صدارت ته ورغلم ، محمد موسي شفيق د ګلخاني د ماڼې پر تخت ولاړ و ، زه او دی يو ځای دده په دفتر ننوتلو ۰ ده په سر کي ما ته وويل ((زه اوس ستا د يوه هم صنفي د عدليي د وزارت معين سميع الدين ژوند سره پـه جنجال اخته وم ، پـه دي چـي د عدليي وزارت د سروبــي ولسوال چي د يوه معتبره سړي زوم دې پر رشوت نيولې دی ۰ سميع الدين ژوند په دي نه قانع کيږي چي ددغه ولسوال تر جرم تير سي)) په دغه وخت کي صدر اعظم ته يو تيلفون راغې چي تيلفون کونکې د هغه ولسوال خسر و (۲ ۳)

محمد موسي شفيق زما څخه پوښتنه وکړه چي ته بلي دوري شورا ته راځي او که يه ؟ ما ده ته وويل چي زه بل وار داسي يوي بي نظمي شورا ته نه راځم ۰ ده زما د خبري پـه ارتباط وويل ((زه هم دداسي بـي تحصيلو وکيلانو سره کار نه سم کولای)) ده زياته کړه ((زه به ډير تعليم يافته خلګ د شورا د غړيتوب له پاره تشويق کړم او ددوی ســره به مرستــه هــم وکـړم چــي پـه نتيجه کي به يوه باسويه شورا منځ ته راســـي)) ده داسـي خـبـري کولـي لکه چـــي دی د ډيرو کلونو له پاره د افغانستان صدر اعظم دی ۰

محمد موسي شفيق د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله زما نظر وغوښت ۰ ما ده ته وويل چي د هلمند رود د افغانستان يو داخلي رود دې او ايران ته بايد په هري ثانيي کي ۶ ۲ متر مکعب اوبه ، ور نه کړه سي ، او په دغي معاهدي کي د ديراوت شاخص

چي ایرانیانو تــه پــه مرکزي افغانستان کــي د تفتیش اجازه ورکوي ، دغــه شاخص د افغانستان پر ملي حاکمیت باندي یو ښکاره تیری دی ٠

ما د خپلو خبرو په پای کي محمد موسي شفیق ته وویل چي په افغانستان کي ډیر صدر اعظمان راغلي او تللي دي ، ولي ددوی څخه یوه هم داسي یوي لوي مسألي ته په دغه عجله لاس نه دی اچولي او تاسي ولي اوس غواړئ چي دا پیچلي مسأله داسي ژر حل کړی ؟ د اروا ښاد محمد موسي شفیق په سترگو کي اوښکي راغلي او زما په جواب کي یي وویل ((همدغه علت دی چي افغانستان دومره شاته پاتــه شــوی دی ٠ اوس ما فیصله کړي ده چي د افغانستان ټوله پرابلمو نه به حل کوم او وروسته دي تاریخ پر ما باندي قضاوت وکړي))

ما د محمد موسي شفیق څخه پوښتنه وکړه چي ستاسي حکومت د ډیورنډ کرښه او د پښتونستان موضوع هم د پاکستان د دولت سره حل کوي ؟ ده زما په جواب کي وویل ((بلي إ زه د ډیورنډ کرښه او د پښتونستان موضوع او د افغانستان نور ټول پرابلمونه حل کوم))

ما صدر اعظم ته وویل چي زه په دي نه یم خبر چي ستاسي حکومت د افغانستان ددغو لویو پرابلمونو د حل له پاره څومره ملي او بین المللي امکانات په خپل واك کي لري ٠ ولي چي دغه پرابلمونه مختلف پیچلي ابعاد لري چي یوازي ستاسي حکومت د افغانستان دغه پرابلمونه نه سي حل کولای ، او زما هیله داده چي تاسي په دغه کار کي ډیره عجله و نه کړئ ٠ څو دقیقي وروسته زه د صدر اعظم ددفتر څخه ووتلم د انتظار په خوني کي د تجارتي بانك رئیس جنت خان غروال او د افغان د جریدي چلونکي محمد حسن ولسمل ناست وو چي د صدر اعظم سره د خبرو له پاره صدارت ته ورغلي وو دا وخت د شپي یولس نیمي بجي وي . (٣٣)

٥ ٢ ـ د سیستان د سیمي او د هلمند د اوبو تاریخي سوابق

د تاریخ په اوږدو کي ایرانیانو لومړي پر افغاني سیستان ارضي ادعا وکړه او کله چي دوی د انگریزانو په مرسته په سیستان کي د مځکي خاوندان سول نو بیایي د

هلمند د رود په اوبو کي د حق آبي خبره راپورته کړه ۰ په تیرو کلونو کي ایران ځو واره د هلمند د اوبو په هکله د افغاني مقاماتو سره خبري کړي دي او ځو واره یي د افغانستان سره معاهدي لاس لیك کړي دي او هر وار پر عقد سوو معاهدو باندي پښیمانه سوي دي ، او نور امتیازات یي لاس ته وروړي دي ۰

د سیستان سیمه د خپل لرغوني روښانه تاریخي سوابقو په لحاظ د افغانستان یو مهم ولایت دی ، ځرنگه چي دغه سیمه د افغانستان ، ایران او بلوچستان په تقاطع کي پرته ده ، نو په نولسمي پیړي کي دغه سیمه د روسي او انگریزي استعمارگرانو د توجه وړ و گرزیده ۰ په ۱۸٦٦ کال کي ایرانیانو د سیستان ولایت ته لاس اوږد کړ چي د افغانستان او ایران تر منتځ خونړي جنگونه پیښ سول ۰

انگریزانو د هغي معاهدي مطابق چي په ۱۸۵۷ کال کي یي د ایران د دولت سره عقد کړي وه ، دوی د افغانستان او ایران تر منځ د اختلافا تو د حل له پاره ځان د حکم په حیث تعین کړ ۰ انگریزانو په ۱۸۷۲ کال کي د گولد سمیت په مشري یو حکم هیأت و ټاکې چي د افغانستان له خوا سید نور محمد شاه خان او د ایران له خوا میرزا معصوم خان د دواړو هیوادونو نماینده گي کوله ۰ گولد سمیت د۱۸۷۲ کال د آگست د میاشتي پر ۱۷ نیټي خپله فیصله اعلان کړه چي یوه برخه یي داسي وه :

په دي کي شك نه سته چي په تیرو ۱۰۸ کلونو کي سیستان په ټوله معنا د افغانستان د خاوري یوه برخه وه، البته په ډیرو پخوانیو وختونو کي ، سیستان د ایران د خاوري یوه برخه هم وه ، په اوسني عصر کي باید د دواړو هیوادونو ادعاگاني په نظر کي و نیولي سي ، او د دواړو خواو ملکیت باید تثبیت کړل سي ، گولد سمت د سیستان هغه آباده سیمه چي درووخواو ته یي د هامون جهیل واقع دی او بلي خوا ته یي د هلمند رود بهیږي او د یوي شبه جزیري شکل لري ، او د سیستان د سیمي ډیر نفوس هلته ژوند کوي ، ایران ته ورکړه ۰ او د چخاسور لږ نفوسه برخه او د هلمند د پورتي غاړي مځکي او د سیستان دښتونه ، د هلمند د رود دواړي خواوي د کوهك تر بند پوري افغانستان ته پاته سوي ۰ سید نور محمد شاه د گولد سمیت پر دغي فیصلي باندي اعتراض وکړ ولي گټه یي و نه کړه ۰

د سیستان لانجه پر دغه خای پای ته و نه رسیده ، په دي چي د هلمند رود چي پخوا د نادعلي تر څنگ تیریدې ، په ۱۸۹۶ کال کي د سختو سیلابونو په وجه ، خپله مجرا بدله کړه او د(پریانو) په نامه په نوي مجرا کي و بهیدی ۰ چي تر دغه وروسته د اوبو ویش د افغانستان او ایران تر منځ د اختلاف ټکي سو ۰

د ایران د پاچا په غوښتنه او د افغانستان د پاچا په موافقه د انگریزانو یو بل حکم هیأت د (سر هنري مك مهن) په مشري ددغه اختلاف د حل له پاره و ټا کل سو۰ مك مهان د ۱۹۰۳ کال د جنوري په میاشت کي سیستان ته ورغي او په دوه کاله او دروو میاشتو کي یي د هغه خاې ټولي مځکي مساحت کړي او نتیجه یي داسي اعلان کړه :

د سیستان اوسني مځکه (۷۰۰۰) مربع میله ده او (۲۵۰۰۰) کسان هلته ژوند کوي چي ددغي جملي څخه (۴۱۵۳) مربع میله مځکه د افغانستان په لاس کي ده او نوره پاته (۲۸۴۷) مربع میله مځکه د ایران په واك کي ده ۰ په حاضر وخت کي د هلمند رود پر دروو برخو ویشل شوی دی ۰

۱ ـ د سیستان رود چي د کوهك د بند څخه جلا کیږي او د ایران د سیستان مځکي خړوبه کوي ۰

۲ ـ د هلمند لوی رود ۰

۳ ـ د نادعلي واله چي پخوا د هلمند د رود اصلي مجرا وه ۰

په ۱۸۷۲ کال کي د گولد سمیت د حکمیت په وخت کي د هلمند د رود په یوي ښاخي کي چي د سیستان د رود په نامه یادیږي ، کافي اوبه موجودي وي او د کوهك بند ته ډیري اوبه رسیدلي چي دا اوبه تر نادعلي او سیخ سر تیریدلي او د هامون جهیل ته تویدلي ۰ ولي د ۱۸۹۶ کال سیلابونه ددي باعث سوه چي دغه رود خان ته یوه بله مجرا جوړه کړي چي د پریان په نامه یادیده چي تر دغي نیټي وروسته د افغانستان او ایران تر منځ د اوبو پر ویش اختلاف پیدا سو چي دغه اختلاف همیشه د پسرلي په موسم کي چي د هلمند په رود کي د اوبو مقدار لږوي را پیدا کیږي ۰

په ۱۹۰۵ کال کي مك مهان د اوبو د ویش په برخه کي خپله فیصله صادره کړه

چي يوه برخه يي داسي وه :

د هلمند د رود هغه مقدار اوبه چي د كوهك بند ته رسيږي ، دريمه برخه يي بايد ايران ته وركړه سي ۰ يعني كه افغانستان د هلمند د رود په پورته برخي كي د اوبو د گرزولو بندونه جوړوي ، بايد دغه حساب په نظر كي و نيسي چي د هلمند د رود د اوبو دريمه برخه بايد د كوهك بند ته ورسيږي ۰ په دغه ترتيب د ۱۸۷۲ كال څخه بياتر ۱۹۰۵ كال پوري يعني د ۳۳ كلونو په موده كي د انگريزانو د حكميت له لاري څخه ، د هلمند د رود د اوبو څخه دريمه برخه او د سيستان د مځكو څخه تر دريمي ډيره برخه ايران ته وركړه سوې ده ۰

په ۱ ۹ ۴ ۸ كال د جنوري پر ۲ ۶ نيټي د ايران حكومت د افغانستان سره د هلمند د رود د اوبو پر ويش باندي نوي منازعي پيل كړي ۰ د دواړو هيوادونو تر منځ موافقه و سوه چي يوه نوي معاهده دي لاس ليك كــړه ســي ۰ د افغانستان لــه خــوا علي محمد خان او دايران له خوا په كابل كي د هغه هيواد سفير باقر كا ظمي و ټاكل سول ۰ دوی فيصله وكړه چي هر مقدار اوبه چي د كمال خان بند تــه رسيږي دغــه مقدار اوبه دي دواړه هيوادونه سم نمايي ســره وويشي۰ دغــه معاهــده دافغـانستـان شورا رد كړه . (۳٤)

په ۱ ۹ ۵ ۱ كال كي امريكا د افغانستان او ايران تر منځ د يوه منځ گړي په وسيله فيصله وكړه چي تر هغو چي د هلمند د اوبو مكمل مقدار معلوميږي ، د موقت وخت له پاره دي د هلمند د اوبو څخه ايران ته په عادي كلونو كي په هري ثانيي كي په اوسط ډول ۲۲ متره مكعب اوبــه وركړه ســي ۰ ولــي د ايران دولت پــه دغــي فيصلي قناعت و نــه كړ ۰

۲ ۶ ـ د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي كي

محمد موسي شفيق د ۱۹۷۲ كال ددسمبر پــه مياشت كــي د افغانستان صدراعظم سو۰ ده څلور مياشتي وروسته د ۱۹۷۳ كال د اپريل په مياشت كي د

ایران د صدر اعظم امیر عباس هویدا سره د هلمند د اوبو معاهده لاس لیك كړه ، او د تصویب له پاره یي ولسي جرګي ته وړاندي كړه ۰ دغه معاهده د بین المللي روابطو او د زراعت په كمسیونونو كي تر غور لاندي و نیوله سوه ۰

حكومت په شورا كي د هلمند د اوبو د معاهدي د تصویب له پاره ډیر ښه وخت انتخاب كړې و ، دا وخت د ۱۹۷۳ كال د مي (جوزا) میاشت وه او دري میاشتي وروسته دیارلسمه تقنیني دوره ختمیدله چي په دغه وخت كي وكیلان د خپل آینده وكالت له پاره د حكومت هره خبره مني او په دغه دلیل د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرګي كي په لوی اكثریت تصویب سوه ۰

د ولسي جرګي پنځلسو وكیلانو تصمیم ونیوي چي د بین المللي روابطو كمسیون ته ورسي او هلته دغه معاهده د څو میاشتو له پاره وځنډوي چي په دغه حالت كي به د معاهدي تصویب د شورا بلي دوري ته پاته سي ۰ ددغو وكیلانو نومونه دادي۰

عبدالرؤف بینوا ، عزیز الله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، یار محمد دلیلي ، عبدالكریم عمرخیل ، محمد هاشم تره كې ، حاجي عبدالوهاب ، عبدالحمید زهري ، حاجي عبدالرشید نورزې ، سید رسول فكور ، میر علم مظلومیار، عبدالغفار فراهي او دري نور وكیلان چي نومونه یي زما په یاد نه دي ۰ د ولسي جرګي د طرزالعمل مطابق د یوه كمسیون غړي باید تر ۲۹ وكیلانو ډیر نه وي چي ۱۵ وكیلان په یوه كمسیون كي اكثریت دي۰ دغو وكیلانو غوښتل چي په لومړي غونډې كــي حاجي عبدالرشید نورزې د كمسیون د رئیس پــه حیث و ټــاكي چــي دده تر ریاست لاندي بــه دا لانــدي فیصلي وكړي :

ـ د كمسیون د غړو څخه یو هیأت د هلمند ، نیمروز او اروزګان ولایتونو ته لیږل كیدي چي دغه هیأت به د خپلو مشاهداتو راپور كمسیون ته وړاندي كاوه ۰

ـ د كمسیون د غړو څخه یو بل هیأت ټاكل كیدی چي دغه هیأت به د خارجه چارو په وزارت كي د هلمند د اوبو سوابق مطالعه كول ۰

ـ دغه كمسیون به د یوي ابلاغیي په وسیله د هیوادوالو څخه غوښتنه كړي وای چي د هلمند د اوبو په برخه كي خپل نظریات د بین المللي روابطو كمسیون ته ور ولیږي۰

کله چي د کمسیون ۲۹ غړو خپله رسمي لومړي غونډه جوړه کړه ، د تصمیم نیولو په وخت کي زموږ یوه ملګري خپل موقف ته تغییر ورکړ او د مخالفینو ډلي ته ورغی ، چي په دغي یوي رایي سره موږ په اقلیت کي سوو چي په کمسیون کي زموږ نور پاته کیدل ګټه نه درلوده ، نو څوارلسو وکیلانو ددغه کمسیون څخه استعفا وکړه او د مستعفي وکیلانو نومونه د ولسي جرګي په عمومي مجلس کي ولوستل سول ۰

بله ورځ د کاروان جریدي ولیکل ((یو وکیل د کندهار بل د لغمان او بل هم د فراه د ولایت څخه دیوه کمسیون د اداري هیأت پر ټاکلو باندي د کمسیون څخه استعفا وکړه)) ما د وکیلانو د استعفا اصلي علت چي د هلمند د اوبو د معاهدي په ارتباط و او د څوارلسو وکیلانو نومونه ولیکل او د کاروان د جریدي مسؤول مدیر عبدالحق واله ته مي تسلیم کړه او د اطلاعاتو او کلتور د وزیر صباح الدین کشککي څخه مي غوښتنه وکړه چي د کاروان جریدي ته امر وکړي چي د وکیلانو لیکل شوې مطلب د سبا ورځي په ګڼي کي خپور کړي ۰ ده زما په جواب کي داسي وویل ((دا اوس د کاروان د جریدي مسؤول مدیر ستاسي لیك د مطبعي څخه په تیلفون کي ما ته ولوست او دوی به هغه مطلب د جریدي د سبا په ګڼي کي خپور کړي)) سبا کابل رادیو اعلان وکړ چي د کاروان جریده د یوي هفتي لــه پــاره معطله شــوه ، چــي زموږ لیك هــم د نشر څخه پاته سو۰

هغه وخت چي د هلمند د اوبو معاهده د زراعت په کمسیون کي تر بحث لاندي وه ، د کمسیون په یوي غونډي کي صدر اعظم محمد موسي شفیق هم برخه اخستي وه چي زما په شمول د ولسي جرګي ډیر وکیلان ددغي غونډي د مباحثاتو د اوریدلو له پاره د کمسیون غـونـډي ته ورغلي وو ۰ تر غونډي وروسته محمد موسي شفیق د بین المللي روابطو د کمسیون څخه د څوارلسو مستعفي وکیلانو په برخه کي وویل چي دی حاضر دی چي ددغو وکیلانو سره خبري وکړي ، هلته فیصله وسوه چي سبا به په صدارت کي د ولسي جرګي د اداري هیأت په حضور کي ، څو وکیلان د صدر اعظم سره خبري وکړي ۰

د صدارت په غونډه کي صدر اعظم محمد موسي شفیق ، ډاکټر محمد عمر

وردگ ، عزيزالله واصفي ، عبدالکريم عمرخيل ، لعل گل فرياد او عبدالغفار فراهي برخه اخستي وه ۰ په دغي غونډي کي عزيزالله واصفي ، صدر اعظم ته وويل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د ايران دولت ته اجازه ورکړه سوي ده چي په مرکزي افغانستان کي دديراوت سيمه تفتيش کړي ۰ دغه اجازه د افغانستان پر ملي حاکميت باندي تيری دی ۰ عبدالکريم عمرخيل صدر اعظم ته وويل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د پسرلي په فصل کي ايران ته ډيري اوبه ورکول کيږي چي دا غير عادلانه ده . صدر اعظم د دوی دواړو په جواب کي صرف دومره وويل ((د هلمند د اوبو معاهده په ښه وخت او په ښو شرايطو لاس ليك سوی ده)) وروسته د صدر اعظم د پورته خبري په ارتباط عمرخيل وويل چي د صدر اعظم دغه خبره د بکوا د دوکاندارانو هغي خبري ته ورته ده چي دوی به ټولو مسافرينو ته چي دډوډی خوړلو له پاره هلته تميدل دا ويل چي ((هر څه لرو او ٴ کروت ٴ لرو))

د صدارت د غونډي ډير وخت د صدر اعظم او زما تر منځ ، حقوقي بحث ونيوی . صدراعظم ادعا کوله چي د هلمند د اوبو معاهده يوه ملي مسأله ده چي بايد وکيلان د دغي موضوع په اړه د ولسي جرگي څخه دباندي خبري ونه کړي او دغه مسأله د ولسي جرگي د غړو له خوا د ټړلو دروازو تر شا فيصله کړه سي . ولي ما به ويل چي ولسي جرگه دا صلاحيت نه لري چي د خاوري يا اوبو موضوع فيصله کړي . بلکه دا ډول مسايل بايد دهيواد وه لويي جرگي ته وړاندي سي . او که ولسي جرگه په دغي برخي کي کومه فيصله کوي نو د ولسي جرگي غړي بايد تجديد صلاحيت کره سي .

هلته فيصله وسوه ، چي حاضر وکيلان به د فني اشخاصو لکه انجينر جمعه محمد محمدي او انجينر محمد اکبر رضا سره هم خبري وکړي ۰ که څه چي دغو وکيلانو د فني اشخاصو سره خبري وکړي ، ولي د صدراعظم سره بــله ليدنـه و نـه شوه خو دغــه وکيلان تـر پـايـه پـر خپل پخواني موقف ثابت پاته سوه .

۲۷ ـ زما د وينا متن

د ۱۹۷۳ کال د می د میاشتي ۱۵

وکلای محترم ! امروز ولسي جرگه بر يك موضوع مهم بحث مي نمايد كه فيصله همچو موضوعات از صلاحيت لويه جرگه افغانستان مي باشد ٠ ولي من به حيث يك وكيل جهت توضيح موقف خود در مورد معاهده آب از رود هلمند كه در مجلس عمومي مطرح است بايد نظر خود را ابراز دارم ٠

وکلای محترم ! رود هلمند درياي داخلي افغانستان است و از آغاز تا انجام در حدود حاكميت ملي ما جريان دارد و هيچ كشور خارجي حق ندارد كه در ثروت ملي ما اشتراك داشته باشد ٠ ولي متأسفانه در طول يك قرن اخير حكومات افغانستان مطابق به ميل اجانب ، گاهي به نظر ء گولد سميت ء و ء مك مهان ء وزماني به راپور كمسيون بي طرف ، خود را مجبور دانسته است تا در حق طبعيي مردم افغانستان اراده يك كشور اجنبي را دخيل سازد٠ و حتي طبق همين معاهده از طريق شاخص ديراوت حق كنترول را بر حاكميت ملي افغانستان را نيز حاصل نمايد٠

وکلای محترم ! حالا از محتويات اين معاهده معلومات ذيل به اطلاع مجلس محترم رسانيده مي شود :

۱ ـ مطابق به ماده اول اين معاهده مجموع جريان آب در يك سال نورمال در ديراوت ، چهار مليون و پنج صد و نود هزار ايكرفت (٤ ٥ ٩ ٠ ٠ ٠ ٠) كه معادل به يكصد وهشتاد متر مكعب في ثانيه است ، مي باشد ٠ و قرار جدول پروتوكول شماره يك اين معاهده ، در ماهاي حوت ، حمل ، ثور و جوزا به طور اوسط يك صد و چهل متر مكعب آب في ثانيه در درياي هلمند جريان دارد ٠ ودر هشت ماه باقيمانده سال ، طور اوسط صرف چهل متر مكعب آب في ثانيه جريان دارد ٠ كه طبق اين معاهده در چهار ماه آبخيزي ، طور اوسط سي و سه متر مكعب آب في ثانيه ودر هشت ماه كم آبي طور اوسط بيست و دو متر مكعب آب في ثانيه به ايران تحويل مي گردد ٠ كه به اين حساب در چهار ماه آبخيزي پنجم حصه و در هشت ماه كم آبي بيش از نصف مجموع آب يعني از چهل متر مكعب آب في ثانيه بيست و دو متر مكعب آب في ثانيه به ايران بايد تحويل گردد ٠

۲ ـ طبق پروتوکول شماره يك اين معاهده ، در ماه فبروري يعني ماه دلو در يك سال نورمال در شاخص ديراوت دولك و هشت هزار ايكر فت (۲ ۰ ۸ ۰ ۰ ۰) يعني يكصد و دو متر مكعب آب في ثانيه معيار تعيين شده ا ست که قرار شماره ۱٤٤ راپور کمسيون بي طرف ، صرف پنجاه و يك متر مكعب آب ان به كوهك رسيده مي تواند ۰ كه در برج دلو قرار اين معاهده هفتاد و هشت متر مكعب آب في ثانيه به ايران تحويل مي گردد، كه به اين حساب اگر سال واقعا نورمال هم باشد ، بايد بيست و هفت متر مكعب آب في ثانيه از ذخيره کجکي و يا ذخيره ديگريكه به مصرف افغانستان اعمار گرديده باشد ، به ايران تجويل گردد ۰

۳ ـ کمسيون بي طرف در شماره ۹ ٤ راپور خود نوشته است كي در دريای هلمند در سال ۱ ۸ ۷ ۱ بعد ازء چهار برجك ء برای چهل روز آب عبور نه كرده است۰ در ساال ۲ ۰ ۹ ۱ در يای هلمند پايانتر از (رود بار) که از بند کمال خان پنجاه ميل بالاتر واقع است ، براي سه ماه خشك بود ۰ در سال ٥ ۰ ۹ ۱ يعني ساليكه سيلابهای بهاري بسيار كم بود ، در وقت شدت گرما همان سال ، آب دريای هلمند از (نهر نادعلي) و (رود پريان) برای دو ماه نه گذشته است ۰ و همچنان قرار معلومات اهالي نيمروز در سال ۷ ٤ ۹ ۱ (۶ ۲ ۳ ۱) درياي هلمند ، طوري خشك گرديد كه در منطقه (ميان کنگي) مردم انجا براي آب نوشيدني در داخل ديايي هلمند چاها حفر كردند ۰ كه خشك سالي ۱ ۷ ۹ ۱ به همه يي ما وشما معلوم است كه با موجوديت ذخيره کجکي باز هم قلت شديد آب در منطقه سفلي هلمند محسوس بود۰

وكلای محترم ! در سالهای آينده اگر يکسال تحت نورمال باشد و شاخص ديراوت در برج دلو مقدار آب را پنجاه فيصد پايانتر از نورمال يعني بجاي يكصد و دو متر مكعب ، پنجاه و يك متر مكعب آب في ثانيه نشان دهد ، كه اين مقدار طبق مطالعات كمسيون بي طرف ، اگر افغانستان از ان هيچ استفاده هم نه نمايد ، اين مقدار آب به كوهك نه مي رسد و ضايع مي گردد ۰ ولي مطابق اين معاهده حق آبه ايران هم پنجاه فيصد تقليل مي يابد ۰ يعني از هفتاد و هشت متر مكعب به چهل متر

مکعب في ثانیه تقلیل مي یابد ۰ یعني باوجود انکه در دریای هلمند آب نباشد باید چهل متر مکعب آب به ایران تحویل گردد۰ که این مقدار آب را افغانستان از کجا و چطور تهیه خواهد کرد ؟

٤ ـ مطابق به شرایط اقلیمي وادي هلمند ، مخصوصا در جوار منطقه دلتا که کمسیون بي طرف در شماره ١ ٤ ٤ راپور خود ، در امتداد دریا از بندر کمال خان تا کوهك ، مقدار ضایعات آنرا پنجاه فیصد محاسبه کرده است ۰ یعني اگراز ضایعات طول دریای هلمند و ضایعات داخل انهار ، بعد از منطقه کوهك صرف نظر هم شود ، و سیلابهاي ماهاي حوت ، حمل ، ثور وجوزا با مصارف کمر شکن قروض با مفاد دول خارجي ذخیره و کنترول هم گردد ، مقدار هفتاد متر مکعب آب باقیمانده که در شماره های ١ ٣ ٨ ، ١ ٤ ٢ ، ١ ٤ ٣ راپور درج گردیده است ، حتي برای پنجصد و پنجاه هزار ایکر زمین پروژه وادي هلمند کفایت نه خواهد کرد ۰ و افغانستان برای آبیاري صدها هزار ایکر زمین موسي قلعه ، نوزاد ، کشك نخود ، دشت ریگستان مارگو ، گودزري ، تراخو ، اراضي خاش ساحه نیمروز و دشت بکوا که قبلا جهت آبیاري آن از رود هلمند سروي هم شده است ، از کجا آب تهیه خواهد کرد ؟

٥ ـ حال از مواد ٤ ، ٢ ٨ ، ٣ ١ ، ۶ ١ ، ١ ٣ ٨ ، ١ ٤ ٢ ، ١ ٤ ٣ و ١ ٤ ٤ راپور کمسیون بي طرف به مجلس محترم معلومات تقدیم مي نمایم ۰ در مواد فوق راپور نوشته شده است که سیستان از لحاظ جغرافیایي جز خاك افغانستان است ، در منطقه دلتا در یك سال صرف چهار انچ باران مي بارد که آن هم فورا جذب و تبخیر مي گردد ۰ زراعت در آن منطقه منحصر به آبیاري مي باشد ۰ منطقه سیستان جمعا شامل پنج لك ایکر زمین است که یکصد و چهل و نه هزار ایکر آن سالانه کشت مي شود ، و طبق عرف آن منطقه یك قطعه زمین بعد از سه سال یك بار کشت مي گردد و به عوض یك ایکر فت (١ ، ٧ ٨) ایکر آب براي یك ایکر زمین سیستان تجویز شده است ، که این مقدار آب جمعا دوصد و شصت و پنج هزارایکرفت آب (٢ ۶ ٥ ۰ ۰ ۰) که معادل (١ ۰ ، ٨) متر مکعب آب في ثانیه است ، کافي دانسته شده است ۰ شش هزار ایکر فت آب دیگر براي مصرف اهالي و مواشي بر آن افزود گردیده است ۰ که

این مقدار جمعا به یازده متر مکعب آب في ثانیه رسیده است ٠

وکلای محترم ! بر علاوه بخشش چهار متر مکعب آب به نام (حسن نیت) از طرف پادشاه افغانستان ، یازده متر مکعب آب في ثانیه ازین جهت دو برابر شده است که از بند کمال خان تا کوهك پنجاه فیصد ضایعات ، و در داخل نهرهای منطقه سیستان نیز پنجاه فیصد ضایعات قبول و محاسبه شده است ٠ که مقدار (٨ ، ١٠) متر مکعب آب به بیست و شش متر آب في ثانیه رسیده است ٠ یعني از بند کمال خان باید پنجاه و دو متر مکعب آب في ثانیه رها گردد تا (٨ ، ١٠) متر مکعب آب به اراضي سیستان برسد ٠ و ایران به عوض یك و نیم لك ایکر زمین خود ، حالا تمام اراضي منطقه سیستان را که بالغ بر پنج لك ایکر زمین میگردد ، قرار عرف آن منطقه مي تواند به این مقدار آب ، آبیاري نماید ٠

من این معاهده را به ضرر مردم افغانستان مي دانم و آنرا رد مي نمایم ٠ باالحترام

تبصره : په هند کي د افغاني محصلینو اتحادیي ، د هلمند د اوبو د معاهدي د نیمگړتیاو په اړه یوه تحقیقي لیکنه ما ته رالیږلي وه . په دغي لیکني کي د برتانوي هند د سکرترجنرال ء سر بنتوم ء د قوله لیکل سوي وو چي ((باران او واوره یو خدایي رحمت دی چي د افغانستان پر خاوري باندي اوري ، او د دغه رحمت څخه باید په خپله افغانان استفاده وکړي)) ما د خپلي پارلماني وینا یو نقل د اتحادیي د مشر ذین العابدین ممتاز په ادرس په هند کي د علیگر پوهنتون د حقوقو پوهنځي ته ولیږی .

د هلمند د اوبو د معاهدي په باب څو نوري خبري

ـ د هلمند په رود کي د حوت ، حمل ، ثور او جوزا په میاشتو کي ډیري اوبه سته ولي د کال په نورو میاشتو کي په دغه رود کي د اوبو مقدار بیخي لږ وي ٠ دو لسي جرگي د خینو وکیلانو نظر داو چي ایران ته دي د ډیرو اوبو څخه ډیري او د لږو اوبو څخه لږ اوبه ورکړل سي ٠ او ایران دي په خپله خاوره کي د اوبو د ذخیره کولو بندونه جوړ کړي ٠ ولي ایرانیان د هلمند د رود د آبخیزي د میاشتوډیري اوبه خپلي خاوري ته نه پریږدي ، په تأسف چي ددغو اوبو په وسیله د نیمروز دوي ولسوالۍ او یوه علاقه داري ، هر کال تر اوبو لاندي وي ٠ او بر عکس ایرانیان د مني په میاشتو کي چي هر

مقدار اوبه د کمال خان بند ته رسیدي ، هغه ټولي اوبه به يي د ايران له پاره غوښتي، او د نيمروز خلگو د ايرانيانو.د شکايت په وجه اجازه نه درلوده چي د هلمند په رود کي آبگردان بندونه جوړ کړي ۰

ـ د هلمند د اوبو د معاهدي مطابق د افغانستان په مصرف يو بند د دواړو هيوادونو پر سرحد په لس مليونو ډالرو جوړيږي ۰ د زراعت په کمسيون کي د حکومت د نماينده څخه يوه وکيل داسي پوښتنه وکړه ((څرنگه چي دغه بند د ايران له پاره جوړيږي ، نو بايد ددغه بند مصرف د ايران د حکومت څخه غوښتل سوې وای)) د حکومت نماينده په جواب کي وويل ((موږ ته افغاني غيرت اجازه رانه کړه چي د ايران د حکومت څخه ددغه مصرف غوښتنه وکړو)) د حکومت نماينده دغه خبره هغه وخت وکړه چي په افغانستان کي لوږه او وچ کالي وه او د افغانستان ډير خلگ د لوږي څخه مړه سوي وو ، او د افغانستان حکومت د سوال کچکول غاړي ته اچولې و او د ټولي نړې څخه يي د مرستي غوښتنه کوله . (۳ ٥)

ـ د هلمند د اوبو معاهده د ۳ ۷ ۹ ۱ کال د مي د مياشتي پر ۲۲ نيټي په لوی اکثريت د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي په تصويب ورسيده ، چي د ولسي جرگي د ۲۱٦ غړو څخه، د حاضرو ۱٥۳ وکيلانو څخه ۱۲۷ وکيلانو د معاهدي په تاييد رايه ورکړه او زما په شمول ۲٥ وکيلانو مخالفي رايي او يوه ممتنيع رايه ورکړه سوي وه ۰ دغه معاهده په مشرانو جرگي کــي هــم تصويب شــوه او د افغانستان پاچا توشيح کري ده ـ د هلمند د معاهدي مصدقه اسناد د محمد داود خان د جمهوريت په وخت کي د ۱۹۷۷ کال د جون په مياشت کي د افغاني سفير زلمې محمود غازي له خوا په تهران کــي تبادلــه سوه ۰ دغــه معاهده د ايــران په غوښتنه په ملگرو ملتونو کــي ثبت سوي هــم ده ۰

ددغي معاهدي په هکله د محمد هاشم ميوندوال د وينا يوه برخه ، د ۱۹۷۳ کال د مارچ د مياشتي ۱۳ ، د زرنگار پارک

۰۰۰ معاهده منحوس و مردود ۲۲ حوت هم از نظر سیاسي و هم از نظر حقوقي در موقعي امضا میشود و به شکلي امضا میشود که به هیچ صورت پا یه اعتبار ساسي و قانوني و ملي ندارد . از نظر سیاسي به خاطري که یك حکومت رو به زوال که به حکم قانون اساسي یك چند ماهي از عمر ان باقي مانده است و یك شوراي رو به اختتام که چند ماهي از ان باقي مانده است و همچنان یك کابینه اي که حتي خودش نصاب ندارد نمیتواند در یك موضوع ملي متعلق به مردم افغانستان که حد اقل باید به سویه یك لویه جرگه در باره ان فیصله بعمل مي آمد تصمیم بگیرند و تصمیم نهایي اتخاذ کنند . ما همچنان مي بینیم که این معامله گري در فضاي انجام مي یابد که مکتوم ، مدفون و از اذهان پوشیده است و حتي حکومت اعتراف مي کند که درین باره اسراري موجود است که آنرا نمیتواند باطلاع مردم افغانستان برساند . ما حتي نمیتوانستیم از متن این معاهده آگاه شویم اگر این معاهده را اولآ خود منابع ایراني به جراید و مطبوعات به نشر نمي سپردند . و این معامله در عقب مردم افغانستان و بدون اطلاع مردم افغانستان و بدون صلاحیت و پشتیباني از مردم افغانستان انجام شده است و خواهد شد ولي ملت افغانستان نخواهد گذاشت که این معامله قاطعیت پیدا کند ۰۰۰۰ بما میگویند که ما یك معضله صد ساله را خاتمه داده ایم . آنها میگویند که دولت ایران پیشنهاد ما را قبول کرد . پس بیایید ببینیم که با این معاهده آیا انها یك مسأله را که موجود نه بود خاتمه داده اند و یا هزاران مسایلي را تازه بوجود آورده اند ؟ آیا آنها یك دعواي دروغین را خاتمه داده اند و یا با ایران یك دعواي دایمي را پي ریزي کرده اند ؟ آیا آنها اختلافات را از بین برده اند و یا تازه برای اختلافات میانجي شده اند؟ آیا آنها بررسي اختلاف صد ساله را که موجود نه بود برای آنکه هیرمند دریای افغانستان است وکسي با ما در باره آن حق اعتراض ندارد از بین برده اند ویا اینکه راه را برای این اختلافات باز کرده اند ؟ ۰۰۰ شما دریایي را که از افغانستان است وحقي را که از افغانستان است و برمال مردم افغانستان چي حق دارید که آنرا به دیگران بخشش کنید و آنرا حسن نیت نام بگذارید. آخر این شامپوی فرانسوي یا روغن بناسپني نیست و یا برنج دیره دوني نیست که آنرا به

همسایه خود بخشش بدهیم ....

د څلورم فصل یادداشتونه

۱ ـ د نامه لیکل یي لازم نه بولم
۲ ـ د لغمان د یوه اوسیدونکي په قول
۳ ـ د کابل د یوه اوسیدونکي په قول
٤ ـ د یوه وکیل په قول
٥ ـ د یوه وکیل په قول
٦ ـ د هغه حزب د یوه غړي په قول
۷ ـ د یوه وکیل په قول
۸ ـ رشتیا ، ذکر سوی اثر ، مخ ۳۲۱
۹ ـ د یوه وکیل په قول
۱۰ ـ د مساوات جریده ، کال ۱۹٦۹
۱ ۱ ـ د محمد شاه رحمتیان په قول
۱۲ ـ عبدالرسول بره کي
۱ ۳ ـ شمس الحق پیرزاده
۱٤ ـ زما مشاهدات
۱ ٥ ـ زما مشاهدات
۱٦ ـ زما مشاهدات
۱ ۷ ـ کبیر سراج ، محمد نذیر ، رویداد هاي نیمه اخیر سده بیست در افغانستان صفحه ۱ ۷
۱ ۸ ـ زما مشاهدات
۱ ۹ ـ عظیمي ، محمد نبي ، اردو وسیاست در سه دهه اخیر افغانستان ، صفحه٤ ۲ ۲
۲ ۰ ـ زما مشاهدات
۲۱ ـ د نامه د لیکلو اجازه یي نه لرم
۲ ۲ ـ زما مشاهدات
۲۳ ـ زما مشاهدات
۲ ٤ ـ زما مشاهدات
۲٥ ـ رشتیا ذکر سوی اثر ، مخ ۲۹۰
۲ ۶ ـ مجله خراسان ، شماره ماه اکتوبر ۱۹۸۸ ، صفحه ٤ ۲
۲ ۷ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر مخونه ۱ ۸ ۸ ، ۱ ۸ ۹
۲ ۸ ـ مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲ ۹ ۶
۲ ۹ ـ د اکونو میست مجله د ۱ ۹ ۹ ۸ کال د جنوري ګڼه، مخ ۳ ۳
۳ ۰ ـ د ګل پاچا الفت شعر
۳۱ ـ کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱ ۰ ۸
۳ ۲ ـ د نامه د لیکلو اجازه یي نه لرم
۳۳ ـ زما مشاهدات
۳ ٤ ـ غبار ، ذکر شوې اثر ، لومړی ټوک مخ ۱ ۳ ۷

۳ ۵ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

ځلورمه برخه

پنځم فصل

۵ : د جمهوريت دوره

۱ ـ د محمد داود خان کودتا

د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي ۱۷

په دغه کال کي چې محمد داود خان کودتا وکړه په افغانستان کي د یوه تغییر او تحول نښي لیدل کیدي ۰ د ۱۹۷۳ کال د جون د میاشتي پر ۲۵ نیټي د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه د سترګو د علاج په نامه په یوه اوږده سفر اروپا ته تللې و ، صدراعظم محمد موسي شفیق چي تر یوه ساعت په لږ وخت کي د ولسي جرګي څخه د اعتماد رایه واخسته ، داسي ښکاره کیده چي د آګست د میاشتي تر ۱۳ نیټي وروسته چي د دیارلسمي دوري شورا د کارکولو آخري ورځ وه ، ده په افغانستان کي د یوه قوي او باثباته حکومت د راوړلو هڅي پیل کولي ۰ د بلي خوا څخه په هیواد کي د لاندي دروو کودتاګانو آوازي هم خپري شوي وي :

د محمد داود خان کودتا ، د سردار عبدالولي کودتا او د محمد هاشم میوندوال کودتـا . امـا محمد داود خان وار دمخه کـړ او د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پـر ۱۷ نیټي یي کودتا وکړه ، چي د کودتا دیوه غړي په قول د کودتا کونکوشمیر تر سلو کسانو لږ وو ۰ محمد داود خان د کودتا په لومړي سهار د کابل رادیو له لاري څخه د شاهي نظام د ړنګیدلو او د جمهوریت د تاسیسیدلو مهم ټکي داسي څرګند کړه :

((۰۰۰ خپل وطن ته په خدمت کي ، د بیلو مسؤولیتونو د یوي اوږدي مودي په اوږدو کي ، همیشه د یوه هدف په لټه کي وم چي د افغانستان د خلګو په تیره بیا د محرومو طبقو او زموږ د هیواد د ځوان نسل له پاره یو مثبت او واقعي محیط ، مادي او معنوي وده منځ ته راسي او په هغه کي زموږ د وطن ټول وګړي بي له توپیر او امتیازه د خپل وطن د آبادي او سر لوړي په لاري کي برخه واخلي او د مسؤولیت احساس وکړي۰۰۰ ما د خپل وطن د راتلونکي نیکمرغي له پاره د یوي واقعي او معقولي دیموکراسي ټینګیدلو څخه پرته چي اساس یي د افغانستان د ولس اکثریت ته په خدمت ټینګ وي ، بله لاره نه درلوده او نه یي لرم ۰۰۰ په هر صورت نتیجه دا سوه چي نور هغه پخواني امیدونه او ښي هیلي په یوي داسي دیموکراسي بدله سوه چي د لومړي سر څخه د هغه بنسټ په شخصي او طبقاتي عقدو او ګټو ، په تقلب او

دسیسو په دروغو او ریا او د خلگو په غولولو باندي ولاړ و ۰ خو د دروغو دغو ټولو تبلیغاتو په همدي لسو کلونو کي و نه سوای کړای ، هغه ترخه حقایق چــي د اقتصادي حالت د مطلقــي ورشکسگي او د مملکت د اداري ، اجتماعي او سیاسي حالت د انحطاطونو څخه عبارت دي ، د افغانستان د ملت او خارجي نړي له سترگو څخه پټ کړي ۰ لنډه دا چي دیموکراسي یعني د خلگو حکومت په یو انارشیزم او د مشروطه سلطنت رژیم په یوه مطلق العنان رژیم بدل سو ، او دغو قدرتونو هر یوه د بل په غاړه او د خلگو غاړي ته ورلویدل او تفرقه واچوې او حکمراني وکړې په فورمولونویي په ټول هیواد کي اور بل کړ ، تر څو چي وکړای سي ددغي ملوثي او ناوړي او له بدبختي ، فقر او فلاکت څخه ډکي فضا په سیوري کي خپل شوم مقصدونه حاصل کړي۰۰۰ د دولت رژیم او دستگاه دومره فاسده سوه چي نور نو د هغي د اصلاح له پاره امید او انتظار پاته نه سو۰ همدا وجه وه چي ټول وطن پالونکي په تیره بیا د افغانستان وطن پرسته اردو تصمیم و نیوې چي نور دغه فاسد نظام پای ته ورسیږي او وطن له دغي بدبختي څخه خلاص کړي۰۰۰ نوې نظام طبعا له خانه سره بنیادي ریفورمونه لري چي تفصیل یي باید په راتلونکي وخت کي په تفصیلي ډول بیان سي۰۰۰ د افغانستان خارجي سیاست به د بي طرفې ، په نظامي ډلو تپلو کي د برخه نه اخستلو ، د افغانستان د خلگو پر آزاد قضاوت ولاړ وې د افغانستان بین المللي سیاست زموږ د خلگو د مادي او معنوي ژوندانه ، د هیواد د ملي هیلو پر اساس طرحه سوی دی ۰ زموږ د ملي کوشش او هیلو څخه په ډاگه څرگندیږي چي زموږ د هیلو تر سره کیدل تر ټولو زیات د نړې سولي ته اړتیا لري ۰ هیڅ یو هیواد د نړي د سولي له رڼا پرته ، نه سي کولای چي په خپلو ملي هیلو بریالې سي۰۰۰ نو همدا وجه وه چي د افغانستان د سیاست لومړې بنسټ د صلحي غوښتنه او د نړي د ټولو خلگو او ملتونو سره دوستي کول دي ۰ په دي هیلي کي زموږ سره د هیڅ یو هیواد یا ولس که کوچنې وي او که لوی ، لیري وي او که نژدي هیڅ ډول توپیر نه سته۰۰۰ دغه نظام د ملگرو ملتونو د منشور اساسات چي مقصد یي د بشري نړي نیکمرغي او آرامي ده محترم گڼي، د پاکستان سره زموږ په روابطو کي چي یوازنې هیواد دی چي د پښتونستان د قضیي په

باب د هغه سره سیاسي اختلاف لرو او تر اوسه د هغه په حل نه یو بریالي سوي ۰ د پښتونستان د قضیي د حل د لاري د پیداکولو له پاره به زموږ کوششونه دوام ولري۰۰۰)) (۱)

د جولای د ۱۷ په کودتا کي د کودتا د یوه غړي په قول لږ خلگ یعني اووه کسان وژل سوي دي چي دا تر ډیره حده د محمد داود خان د ښه شهرت او د کودتا کونکو د همه جانبه سنجش نتیجه وه ۰ د کودتا په هکله خیي افغانان په دي عقیده وو چي په هیواد کي د حالاتو کنترول د افغانستان ددولت د واکه وتلي و او ددغي وضعي د بدلولو له پاره محمد داود خان د پاچا په خوښه کودتا کړي ده . خینو افغانانو داسي فکر کاوه چي محمد داود خان د هلمند د اوبو د معاهدي پر ضد کودتا کړي ده ۰

د جولای د ۱۷ د کودتا په آسانه بریالي کیدلو کي دا موضوع هم د توجه وړ ده چي په شاهي اردو کي دداسي غیر مترقبه حوادثو د مخنیوي له پاره قبلي آماده گي نه وه نیوله سوي ، چي حتي د اردو افراد د کودتا د نامه سره آشنا نه وو ۰ یوه جلبي عسکر چي په پل چرخي کي یي وظیفه درلوده ما ته وویل چي د کودتا په شپه کودتا کونکو زموږ د ټولگي سلاح کوټ مات کړ او ډیر مهمات یي د هغه خایه څخه وایستل او ډیر عسکر د عرادجاتو په نقل او انتقال راوبښ سول ، په دغه وخت کي یوه عسکر نورو ته وویل چي بیده سئ ، دا خپل خلگ دي ! او موږ بیرته بیده سو۰ ما ددغه عسکر څخه پوښتنه وکړه چي تاسي ولي دغه خلگ خپل و بلل ؟ ده زما په جواب کي وویل چي دوی روسي ، پاکستاني یا ایراني نه وو چي موږ ددوی سره مقابله کړي وای (۲) .

لاندي کسان د کودتا په لومړي شپه بندیان سوه او د عبدالقدیر نورستاني په کور کي تر نظارت لاندي و نیول سول : (۳)

د سلطنت د مقام کفیل شاهزاده احمد شاه ـ مارشال شاه ولي خان ـ دمرکزي قواوو قوماندان سردار عبدالولي ـ صدراعظم محمد موسي شفیق ـ ددفاع وزیر ستر جنرال خان محمد خان ـ دهوایي او مدافع هوایي قوماندان جنرال گلبهار خان ـ دسلطنتي گارد قوماندان جنرال غلام محمد ـ د توپچي د لوا قوماندان جنرال قمرالدین ـ

دکوماندو دقوي قوماندان ډگروال رحمت الله خان ساپي ـ درشخورو دفرقي قوماندان جنرال عبدالحکيم خان کټوازي ـ دقرغي داتمي فرقي قوماندان جنرال علي نواز خان ـ دځلورمي زرهي قوي قوماندان جنرال شير محمد خان ـ دپنځلسمي زرهي قوي قوماندان جنرال حسين خان ـ دژاندارم او پوليسو عمومي قوماندان جنرال سيد عبدالغني . د پاچا سرياور جنرال محمد عمر خان چې د کودتا په سهار د شاهزاده احمد شاه کور ته ورغلې و د هغه خايه څخه د عبدالقدير نورستاني کور ته يووړل سو داخله وزير ډاکټر نعمت الله پژواك په خپل کور کي تر نظارت لاندي ونيول سول چي وروسته دمحمدداود خان په کابيني کي دپوهني وزيرسو(٤)

د کابل د امنيي قوماندان دگرمن عبدالحنان او د کابل سرمامور گل نبي خان هم په دغه شپه بنديان سوي دي ۰ يو شمير بنديان ډير ژر خوشي سول او يو څه نور يي د دهمزنگ محبس ته انتقال کړه ۰ مارشال شاه ولي خان په خپل کور کي او سردار عبدالولي په ارگ کي تر نظارت لاندي و نيول سوو ۰ د کودتا په سهار ، ځيني وزيران چي خپلو وزارتونو ته تله ، د بريکوټ په سيمه کي توقيف سول او د لږ وخت له پاره په ژوبڼ کي تر نظارت لاندي وو ۰

د کودتا په لومړي سهار محمد داود خان په خپله کابل راديو ته ورغلې و ۰ د کابل راديو نطاق وايي ((دې د نبي عظيمي او عبدالستار په وسيله د خپل کور څخه کابل راديو ته وړل سوی دی)) دی داسي هم وايي ((د اناونس په وخت کي محمد داود خان ماته وويل چي دده د نامه سره د سردار کلمه بايد ياده نه کړم ، ولي ډاکټر محمد حسن شرق ، محمد داود خان ته وويل چي ددي له پاره چي د افغانستان خلگ تاسي وپيژني ، د سردار د کلمي يادول ضروري دي)) (٥)

د جولای د ١٧ کودتا دومره بي ږغه وه چي د کابل په ښار کي ډير خلگ په کودتا نه دي خبر شوي۰ د سهار پر اوو بجو ، کله چي د کابل راديو نطاق وويل چي دادې اوس سردار محمد داود خپله وينا اوروي ، زما په شمول ډيرو افغانانو داسي فکر کاوه لکه چي بيا محمد داود خان د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سوی دی ۰ ولي د محمد داود خان له وينا څخه پوره څرگنده سوه چي ده کودتا کړي ده ۰

ما دکتاب په لومړي چاپ کي دمحمد داود خان دکودتا په باب ځيني مطالب چي دمختلفو آثارو څخه مي اخستي وو ، خپاره کړي دي . ولي ددغي کودتا يو مهم غړي پاچا گل خان وفادار دهغو مطالبو سره موافقه نه لري ، ما دده د اظهاراتو پر اساس دهغو مطالبو ځيني ټکي تصحيح کړي دي . پاچا گل خان وفادار دکودتا کونکو دبارزو اشخاصو په ارتباط وايي چي په کودتا کي هوايي ، کوماندو او دټانك قواوو قاطع نقش درلود چي ما ، فيض محمد او حبيب الله زرمتي ددغو قواوو رهبري پر غاړه درلودله دی وايي چي ما دمخابري آله دمحمد داود خان په کور کي فعاله کړه او ده دهغي آلي په وسيله دشپي پر يوي نيمي بجي د کودتا هدايت صادر کړ ، ولي موږ تر هغه دمخه دشپي پر ۱۲ بجو دکودتا عمليات پيل کړي وو او ډير حساس ځايونه مو تر خپل کنترول لاندي راوړي وو . دی دمحمد هاشم ميوندوال په ارتباط وايي چي زه محبس ته دخپل يوه ملگري دليدلو له پاره چي هغه هم دميوندوال دکودتا په اتهام بندي شوی و ورغلی وم ، زما دغه ملگرې دتحقيق دغړو له خوا ډير وهل شوی و ، ما هلته ميوندوال هم وليد چي ډير ډنگر شوی و او يوه تش کالبد ته ورته و .

۲ ـ شورا منحله سوه

دديموکراسۍ دوري د شورا ختميدلو ته يوازي ۲٦ ورځي پاته وي ۰چي محمد داود خان کودتا وکړه ۰ د ولسي جرگي وکيلانو د يــوه ليك په وسيله محمد داود خان ته د نوي نظام مبارکي وويله او ځينو وکيلانو دده سره وليدل۰

زما په شمول د ولسي جرگي ټول وکيلان د محمد داود خان په کودتا خبر نه وو ، ولي د کودتا په لومړيو ورځو کي ، څلور وکيلان د حکومت په لاندي مقامونو کي مقرر سول : عزيز الله واصفي د ننگرهار والي ، عبدالکريم عمرخيل د پروان والي ، حاجي محمد آصف پاس يوسفي د بغلان والي او عبدالغفار فراهي د خارجه وزارت سياسي مدير ۰ ددغو وکيلانو په مقرريدلو سره ځينو خلگو داسي فکر کاوه چي وکيلانو هم د محمد داود خان په کودتا کي برخه درلوده ۰

د شورا غړو د سرطان د مياشتي معاش ددغي مياشتي پر ۲۵ نيټي اخستې و ، جمهوري نظام ټولو ولايتونو ته امر وکړ چي د سرطان د مياشتي د پنځو ورځو معاش

بيرته د شورا د غړو څخه تحصيل كړي ، او امنيتي مقاماتو په ډير شدت سره دغه زر افغانۍ د شورا د غړو څخه واخستي چي دشورا غړو د جمهوريت دغه اقدام يو انتقام جويانه عمل و باله او ډير وكيلان د جمهوري نظام څخه خوابدي سول ۰

۳ ـ پاچا ژر استعفا وكړه

په هغه ورځ چي محمد داود خان كودتا وكړه ، د افغانستان پاچا په ايتاليا كي و ، دې ډير ژر په روم كي افغاني سفارت ته ورغی چي د افغاني سفيرنور احمد اعتمادي او د سلطنتي كورنۍ د نورو غړو سره مشوره وكړي ۰

نور احمد اعتمادي تر دي دمخه هم د پاچا او محمد داود خان تر منځ د اختلافاتو د رفع كولو هڅي كړي وي ۰ د ه د اساسي قانون په مشورتي كمسيون او لوي جرگي كي د اساسي قانون د ٢٤ مي مادي سره مخالفت كړی و ۰ دی په دي پوهيدي چي ددغي مادي په تصويبيدلو سره محمد داود خان د پاچا سره ډير خوابدی كيږي ۰ ولي هلته هيچا د نور احمد اعتمادي خبرو ته توجه و نه كړه ، او د اساسي قانون ٢٤ مه ماده يي په لوي جرگي كي لا پراخه كړه چي ددغه اقدام په نتيجه كي د محمد داود خان او پاچا خوابدې د دښمنۍ سرحد ته ورسيده

په روم كي پاچا د خپلو مشاورينو سره څو ورځي خبري وكړي چي په نتيجه كي پاچا په دي قانع سو چي د محمد داود خان سره د نور مخالفت څخه لاس واخلي او جمهوري نظام و مني او د سلطنت څخه استعفا وكړي ۰

د محمد ظاهر شاه استعفا نامه

بسم الله الرحمن الرحيم

ورور جلالتمآب جمهور رئيس !

د هغه وخت څخه چي ما د وروستيو جرياناتو خبر واوريدې ، تر اوسه زما فكر هيواد ته متوجه و ، او د هيواد راتلونكي ته نگران وم ۰ ولي كله چي پوه سوم چي د افغانستان خلگو د خپلو ملي كارونو د راتلونكي اداري له پاره په لوی اكثريت د جمهوريت استقبال كړې دی ، نو د خپلو خلگو د رايي په احترام ځان د افغانستان د

سلطنت څخه مستعفي شمیرم او په دي وسیله خپل تصمیم تاسي ته ابلاغوم ۰ په داسي حال کي چي زما هیله د هیواد سعادت او لوړوالې دی ، خان د یوه افغاني فرد په حیث د افغانستان د بیرغ تر سیوري لاندي راولم ۰ زما دعا داده چي لوی او غښتلې خدای دي د وطن د حامي او وطنوالو مل وي ۰

محمد ظاهر شاه د افغانستان پخوانې پاچا

د ۲ ۵ ۳ ۱ کال د اسد د میاشتي ۱ ۲ نیټه (۶)

رشتیا لیکي چي((په ۱۹۷۵ کال کي محمد ظاهر شاه په خپل لومړي او یوازنې مصاحبي کي چي د یوه امرکایي لیکوال Ralph Magnus سره یي کړي وه ، ده ویلي و چي محمد داود خان تر فشار لاندي د مجبوریت څخه کودتا کړي وه .)) (۷)

٤ ـ آیا سلطنتي کورني د کودتاکونکو په هوویت خبر وو ؟

کبیر سراج په خپل اثر کي لیکي چي سردار عبدالولي ده ته ویلي و ((ما د جمهوري ارگ د قوامانداان صاحب جان خان او دوو نورو صاحب منصبانو په وسیله چي ما د محمد داود خان په ډلي کي د اشتراك له پاره گمارلي وو ، موثق اطلاعات او تاتیپ شوي خبري برابري کړي وي ، او پاچا هغه اوریدلي دي ۰ ولي پاچا ما ته امر وکړ چي په محمد داود خان کار و نه لرم)) (۸)

محمد عزیز نعیم لیکي ((کله چي ما په ۹ ۶ ۹ ۱ کال کي د پوهنتون د معضلي په هکله د پاچا سره ولیدل، ده ماته وویل ، چي څو کمونیستو صاحب منصبانو په اردو کي آشوب جوړ کړی دی او دوی د محمد داود خان د نا مه څخه ناوړه استفاده کوي)) (۹) دی په دغه ارتباط بل ځای لیکي ((کله چي په ۵ ۷ ۹ ۱ کال کي ما په روم کي پاچا ولید ، ده ما ته وویل چي زه د محمد داود خان په کودتا یو کال دمخه خبر وم خو د کودتا د تطبیق وخت د۳ ۷ ۹ ۱ کال دمني په ورخو کي پیشبیني کیدی چي تر هغه دمخه ما غوښتل چي په هیواد کي داضطراري حالت اعلام وکړم)) (۰ ۱) دې بل ځای لیکي چي ((په ۶ ۷ ۹ ۱ کال کي محمد داود خان زما د یوي پوښتني په جواب کي وویل چي د ۱۹۷۳ د پاڅون په برخه کي د شوروي اتحاد یا

نورو کمونستانو سره کوم تفاهم نه دی سوی)) دی لیکي ((د ۱۹۷۳ کال د کودتا د کمونستي افسرانو ماهیت د محمد داود خان څخه پټ ساتل سوی و)) (۱۱)

ډاکټر محمد حسن شرق په دغه ارتباط لیکـي ((مونږ په ۱۹۶۹ کال کـي د کودتا په فکر کي نه و)) دی لیکي ((د سردار عبدالولي د کور ضابط او خورد ضابط هم زمونږ د کودتا ملګري وو)) (۱۲) دی بل ځای لیکي ((که محمد داود خان د خپلي کودتا د ملګرو په هویت خبر نه و ، نو زمونږ د دښمنانو دا خبره رشتیا ده چي محمد داود خان په کودتا کي سهم نه درلود ، بلکه دی یو روپوش و)) (۱۳)

اوس افشا سوي ده چي د محمد داود خان تر کودتا څو میاشتي وروسته ، داخله وزیر فیض محمد په پکتیا کي د ذوالفقار علي بوتو د یوه نماینده سره لیدلي و او هغه ته یي ویلي وه چي ((مونږ د محمد داود خان پر ضد کودتا کوو چي که د پاکستان حکومت مونږ په رسمیت وه پیژني)) ولي ذوالفقار علي بوتو د خپل نماینده په جواب کي ویلي وو چي ((مونږ دغه خلګ نه پیژنو او پر دوی باندي اعتماد نه سو کولای ، او محمد داود خان مونږ پیژنو او دده سره معامله کولای سو)) (۱۵)

دلته دا مطلب د یادولو وړ بولم چي د ۱۹۷۳ کال تر کودتا یو کال وروسته ، د کودتا خیني غړي د محمد داود خان له نظره ولویدل او په جمهوري دولت کي یي خپلي حساسي چوکۍ له لاسه ورکړي ، او دغه اشخاصو د جمهوري دولت څخه د انتقام اخستلو په وجه ، په اردو کي د بلي کودتا په لټه کي سول ، لکه ډګروال عبدالقادر ، محمد اسلم وطنجار او اسدالله سروري چي دغو اشخاصو په لاندي ډول د ۱۹۷۸ کال د اپریل د ۲۷ نیټي په کودتا کي فعاله برخه اخستي وه :

ـ د ټانك لومړي مرمي د محمد اسلم وطنجار له خوا ددفاع پر وزارت فیر سوي وه او ده د ثور د نظامي کودتا خبر په کابل رادیو کي په پښتو ژبي لوستی دی۰

ـ پر شاهي ارګ باندي هوايي حملي د عبدالقادر او دده د ملګرو له خوا شوي دي او ده د نظامي کودتا خبر په کابل رادیو کي په دري ژبي لوستی دی۰

ـ د ثور د کودتا په ورځ اسدالله سروري د ارګ د خولي څخه محمد داود خان ته په لوړ سپیکر کي ویلي و چي زه اسدالله یم خان تسلیم کړه . (١٤)

٥ ـ مرکزي کميټه

د ۱۹۷۳ کال د کودتا په لومړيو ورځو کي د هيواد په ورځپاڼو کي يو عکس خپور سو چي څوارلس کسان د يوه ميز پر څلورو خواوو ناست وو ، فيض محمد چي د کوماندو دريشي اغوستي وه د خبرو په حالت کي ليدل کيدی ، د محمد داود خان پر دواړو اړخونو ډاکټر محمد حسن شرق او سيد عبدالاله ناست وو . د مرکزي کميټي رئيس محمد داود خان او منشي يي ډاکټر محمد حسن شرق و . او د کميټي غړي دا لاندي کسان وو :

فيض محمد ، سيد عبدالاله ، پاچا گل وفادار ، عبدالحميد محتاط ، غلام حيدر رسولي ، عبدالقدير نورستاني ، غوث الدين فايق ، احمد ضيأ مجيد ، محمد سرور نورستاني ، مولاداد او محمد يوسف . په دغه عکس کي خليل الله بابکرخيل هم ليدل کيدی ولي دی د مرکزي کميټي غړی نه و .

ما په ۱۹۷٤ کال کي په خارجه وزارت کي د سيد وحيد عبدالله پر ميز باندي د جمهوريت ددوري د عکسونو يو ټوک کتاب وليدې چي په دغه کتاب کي د مرکزي کميټي عکس نه و چاپ سوی ، ما دده څخه ددغه کار د علت پوښتنه وکړه ، ده زما په جواب کي وويل چي تر دي وروسته به مرکزي کميټه موجوده نه وي .

کله چي په ۱۹۷۷ کال کي د لوي جرگي له خوا د جمهوريت اساسي قانون تصويب سو ، نو د جمهوري رياست له خوا د مرکزي کميټي انحلال اعلان سو . ډاکټر محمد حسن شرق په خپل اثر کي ليکي چي د مرکزي کميټي غړو ته ددغه انحلال اطلاع نه وه ورکړه شوي (۱۶)

د جمهوريت لومړني کابينه

صدر اعظم	محمد داود خان	۱۹۷۳ـ۱۹۷۸
مرستيال	ډاکټر محمد حسن شرق	۱۹۷۳ـ۱۹۷۵
	سيد عبدالاله	۱۹۷۵ـ۱۹۷۸

ددفاع وزير	محمد داود خان	١٩٧٣_١٩٧٧
	غلام حيدر رسولي	١٩٧٧_١٩٧٨
خارجه وزير	محمد داودخان	١٩٧٣_١٩٧٨
داخله وزير	فيض محمد	١٩٧٣_١٩٧٥
	عبدالقدير نورستاني	١٩٧٥_١٩٧٨
د عدليي وزير	عبدالمجيد خان	١٩٧٣_١٩٧٧
	وفي الله سميعي	١٩٧٧_١٩٧٨
د ماليي وزير	سيد عبدالاله	١٩٧٣_١٩٧٨
د پوهني وزير	ډاکټر نعمت الله پژواك	١٩٧٣_١٩٧٤
	پوهاند عبدالقيوم وردگ	١٩٧٤_١٩٧٧
	ډاکټر محمد ابراهم مجيد سراج	١٩٧٧_١٩٧٨
د لوړو تحصيلاتو وزير	پوهاند غلام صديق محبي	١٩٧٥_١٩٧٨
د تجارت وزير	محمد خان جلالر	١.٩٧٤_١٩٧٨
د مخابراتو وزير	عبدالحميد محتاط	١٩٧٣_١٩٧٨
	عبدالكريم عطايي	١٩٧٥_١٩٧٨
د كانو وزير	پوهاند عبدالقيوم وردگ	١٩٧٣_١٩٧٥
	انجينر عبدالتواب آصفي	١٩٧٥_١٩٧٨
د زراعت وزير	غلام جيلاني باختري	١٩٧٣_١٩٧٥
	عزيز الله واصفي	١٩٧٥_١٩٧٨
د اطلاعاتو او كلتور وزير	ډاکټر عبدالرحيم نوين	١٩٧٣_١٩٧٨
د فوايد عامي وزير	غوث الدين فايق	١٩٧٣_١٩٧٨
د روغتيا وزير	ډاکټر نظر محمد سكندر	١٩٧٣_١٩٧٦
	ډاکټر عبدالله عمر	١٩٧٦_١٩٧٨
د پلان وزير	علي احمد خرم	١٩٧٤_١٩٧٧
د قبايلو وزير	پاچا گل وفادار	١٩٧٣_١٩٧٤

فیض محمد	۱۹۷۵ـ۱۹۷۷
پوهاند عبدالقیوم وردگ	۱۹۷۷ـ۱۹۷۸
د اوبو او برق وزیر جمعه محمد محمدي	۱۹۷۶ـ۱۹۷۸
د دولت وزیر ډاکټر عبدالمجید خان	۱۹۷۷ـ۱۹۷۸

(۱۷)

۶ ـ د جمهوري نظام مؤثر اشخاص

د جمهوریت په لومړي کال کي د محمد داود خان تر څنګ ډاکټر محمد حسن شرق او فیض محمد هم په دولتي چارو کي د ډیرصلاحیت خاوندان وو ، خو ډیر ژر د دوی ځای سردار محمد نعیم خان او سید وحید عبدالله ونیوي ۰ چي دلته ددوی په برخه کي دا لاندي مطالب لیکل کیږي :

۱ ـ ډاکټر محمد حسن شرق چي د محمد داود خان ۲ ۵ کلن دوست او نژدي همکار و ، ده د جولای د ۱۷ نیټي په کودتا کي عمده رول درلود ۰ ده د خان د معرفي په هکله په (کرباس پوشهاي برهنه پا) کي مفصله لیکنه کړي ده ۰ د ډاکټر شرق سره په دولت کي د سید وحید عبدالله په وسیله مخالفت او کارشکني ډیر ژر پیل سو ۰

د مثال په توګه :

ـ د جمهوریت په لومړیو میاشتو کي د هند د جمهور رئیس مرستیال سوارن سنګهه کابل ته سفر کړی و ، ده د صدارت په ماڼي کي د محمد حسن شرق سره رسمي لیدنه کوله ، خو سید وحید عبدالله ددغي لیدني له پاره هیڅوك د ترجمان په حیث نه و استولي چي په پای کي د عدلیي وزیر ډاکټر عبدالمجید خان مجبور سو چي ددوی تر منځ ترجماني وکړي ۰ په هغه شپه د ډاکټر محمد حسن شرق له خوا هندي میلمانه ته په خارجه وزارت کي یوه میلمستیا شوی وه ، څرنګه چي میلمه استالف تــه تللي و او پر خپل وخت کابل ته نه سو راتلای ، نو د میلمستیا وخت د یوه ساعت له پاره شاته ولویدي چي ددغه ځنډ اطلاع ټولو میلمنو ته ورکړه سوه ، ولي

ډاکټر محمد حسن شرق ته ددغه خنډ اطلاع سید وحید عبدالله نه وه ورکړي ۰

ـ یوه ورځ سید وحید عبدالله د محمد هاشم میوندوال د کودتا د اتهام د ملګرو د خبرو تیپونه په خپل دفتر کي د هغه وزارت مامورینو ته اورول ، ده هلته وویل چي ددغو تیپونو مطالب نن شپه د کابل رادیو له لاري ځخه د خلګو په اطلاع رسول کیږي کله چي ډاکټر محمد حسن شرق په دغي موضوع خبر سو، نو ده د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته امر وکړ چي ددغو تیپونو خپریدل دي د څه مودي له پاره وځنډول سي۰

ـ ډاکټر محمد حسن شرق لیکي چي جمهوري دولت اراده کړي وه چي ((زما پر ځای نور احمد اعتمادي د افغانستان ددولت د رئیس د مرستیال په حیث مقرر کړي او ددغه کار دعملي کولو له پاره د سید وحید عبدالله تر رهبري لاندي زموږ د مرکزي کمیتي ملګري زما پر ضد لمسول کیدل)) (۱۸)

ـ د نړي او مخصوصا زموږ د منطقي په هیوادونو کي چي نظامي کودتاګاني شوي دي ، د کودتا لومړي او دوهم مقام همیشه یوه د بل سره مقابله کړي ده ، په دي چي د کودتا دغه دوه کسان که یو د بل سره د عقیدي اختلاف و نه لري ، دوی حتما د سلیقي اختلاف سره لري ، چي ددي متل مطابق چي (دوه سره په یوه دیګ کي نه ځایږي) چي حتما یو سر به دمنځه وړل کیږي ۰ په مصر کي جنرال نجیب او جمال عبدالناصر په عراق کي عبدالسلام عارف او عبدالکریم قاسم او په پاکستان کي جنرال اعظم خان او جنرال ایوب خان ددي مطلب غټ مثالونه دي ۰

۲ ـ فیض محمد په قوم مسعود دی ، او دی د کوماندو د قطعي صاحب منصب و، ده د جولای د ۱۷ نیټي په کودتا کي ډیره فعاله برخه اخستي وه ، دی د محمد داود خان په لومړي کابیني کي داخله وزیر و ۰ د جمهوریت په لومړیو میاشتو کي د محمد داود خان سره دولایاتو دخلګو د لیدلو اجازه د فیض محمد له خوا ورکول کیده۰ ده د خپل حزبي تمایلاتو په وجه ډیر ژر خپل موقف د لاسه ورکړ چي لومړي د سرحداتو وزیر سو او وروسته په اندونیزیا کي د افغاني سفیر په حیث وټاکل سو ۰

ـ د جمهوریت په لومړیو میاشتو کي په جمهوري ارګ کي څه ترمیمات کیدل او د

يوي هفتي له پاره د محمد داود خان دفتر ، خارجه وزارت ته انتقال سو ، يوه ورځ د جمهوريت ددفتر رئيس محمد اکبر ما ته وويــل ((محمد نعيم خان ته اطلاع رسيدلي ده چي فيض محمد د پوهني د وزارت څخه دري سوه پرچميان غوښتي دي چي داخله وزارت ته يي ورکړي ۰ چې دغه پرچميان د داخله وزارت له خوا په ولسواليو کي ددي له پاره مقررېږي چې لوي جرگي ته د پرچم غړي راولي)) ده دا هم وويــل ((د خارجه چارو د وزارت ددوهمي سياسي څانگي مدير محمد حکيم اريوبي ما ته وعده راکړي ده چي ددغو اشخاصو نوموونه پيدا کوي)) ما د هغه وخت د پوهني د وزير ډاکټر نعمت الله پژواک څخه ددغي موضوع پوښتنه وکړه، ده ما ته وويل چي داخله وزارت د هغه وزارت ددفتر د رئيس په وسيله دري واره جمعا نژدي اتيا عادي ددولت مامورين د پوهني د وزارت څخه غوښتي وو (۱۹)

ـ په هغو ورځو کي چي پاچا گل وفادار په بلغاريا کي د افغاني سفير په حيث وټاکل سو ، دی د خپلو کارونو د اجرا کولو له پاره به په خارجه وزارت کي زما په دفتر کي کښېنستې ۰ يوه ورځ د خارجه وزارت د اداري مدير عبدالغني کريمي ما ته په تيلفون کي وويل چي د وفادار سره ددولت يوه تفنگچه سته چي هغه تفنگچه بايد داخله وزارت ته تسليم کړي۰ ما دغه مطلب وفادار ته ووايه ، ده زما په جواب کي وويل چي دغه تفنگچه د کودتا په شپه ما د سردار عبدالولي د لاسه څخه اخستي ده او زه دا تفنگچه هيچا ته نه ورکوم ، وروسته پاچا گل وفادار د سردار عبدالولي د نيولو جريان داسي تشريح کړ ، ده وويــل ((زه او فيض محمد دواړه د سردار عبدالولي د نيولو له پاره دده کور ته ورغلو)) ده دا هم وويــل ((فيض محمد د پرچم غړی دی او زه دده د عقيدي سره مخالف يم ولي دی ډير زړه ور سړی دی ، هغه وخت چي دی د سردار عبدالولي کور ته ننوتی ، ده کلشنکوف چپه غاړي ته اچولي و او ده پر سردار عبدالولي باندي ږغ وکړ چي ټك و نه کړي چي وژل کيږي او سردار عبدالولي هم ټك و نه کړ او ما دده د لاسه څخه تفنگچه واخسته ، ولي اوس عبدالقدير نورستانی او غلام حيدر رسولي غواړي چي زه دغه تفنگچه دوی ته ورکړم)) ما په هغه ورځ د وفادار څخه پوښتنه و نه کړه چــي دی کوم سياسي جريان ته منسوب دی ؟

محمد عزيز نعيم ليكــي ((په ۱۹۷۵ كال كي محمد داود خان ماته وويل چي په دولت كي د فيض محمد په حمايه ، يو تعداد كمونستان تخريبي كارونه كوي او ډير ژر په په دولت كي تصفيه پيل سي)) (۲۰)

۳ ـ سردار محمد نعيم خان د محمد داود خان ورور دی په ۱۹۱۱ كال كي زيږيدلی دی ۰ ده د حبيبي او استقلال په ليسو كي زده كړه كړي ده ۰ د خارجه وزارت په مختلفو څانگو كي يي كار كړی دی ۰

په ۱۹۳۷ كال كي د پوهني وزير سو،

په ۱۹۳۹ كال كي د صدارت مرستيال او د پوهني وزير و۰

په ۱۹٤۶ كال كي په لندن كي شارژدافير سو۰

په ۱۹۵۰ كال كي په واشنگتن كي سفير سو۰

د ۱۹۵۳ كال څخه تر ۱۹۶۳ كال پوري د صدر اعظم مرستيال او خارجه وزير و۰ دې د عدم انسلاك د نهضت طرفدارا و ، ده په ۱۹۵۵ كال كي د باندونگ په كنفرانس كي د افغاني هيأت مشري پر غاړه درلوده ۰ دی د شوروي اتحاد سره د افغانستان د ښو اړيكو غوښتونكی و (۲۱)

رشتيا ليكي ، ده ته محمد نعيم خان ويلي دي چي دې د كودتا په شپه نه دمخه د محمد داود خان په كودتا خبر سوی دی (۲۲)

سردار محمد نعيم خان د جمهوريت په وخت كي تر محمد داود خان وروسته تر ټولو لوړ مقام درلود۰

د مثال په توگه :

د جمهوريت په لومړيو مياشتو كي د هند ديوه نظامي هيأت په وياړ په خارجه وزارت كي يوه ميلمستيا شوي وه چي زه هم هلته حاضروم، په دغي ميلمستيا كي محمد داود خان هم برخه اخستي وه ۰ كله چي سردار محمد نعيم خان دغي ميلمستيا ته راغي ، نو د محمد داود خان او د ټولو دولتي اشخاصو لـه خوا د ميلمستون پـه مدخل كي دده ډيره توده پذيرايي و سوه (۲۳)

سردار محمد نعيم خان به هره چهار شنبه ددولت څخه شاكي اشخاص په خپل

کور کي ليدل او ده به ددغو اشخاصو دوسيي د جمهوري رياست ددفتر د رئيس محمد اکبر په وسيله غوښتلې او لازم هدايتونه به يي ورکول. ده په خارجه وزارت کي د خارجي سفيرانو سره هم ملاقاتونه کول . سردار محمد نعيم خان د جمهور رئيس د خاص نماينده په حيث ايران ، هند ، شوروي اتحاد ، امريکا او ځينو عربي هيوادونو ته سفرونه کړي وو . (٢٤)

٤ ـ سيد وحيد عبدالله د خارجه وزارت مامور و، دې د محمد داود خان د کودتا په وخت کي په لندن کي د افغاني سفارت سرکاتب و . سيد وحيد عبدالله د کودتا په لومړي هفتي کي راوغوښتل سو، ځرنگه چي د کابل بين المللي هوايي ميدان تړلې و ، نو دی د اسلام کلا له لاري کابل ته راغی . په سر کي دی د خارجه وزارت معين سو او وروسته د هغه وزارت د مرستيال په توگه و ټاکل سو . دی د وزيرانو د مجلس منشي هم و . سيد وحيد عبدالله د محمد داود خان او سردار محمد نعيم خان دواړو د اعتماد وړ سړی و ، دی په جمهوري دولت کي د ډير قدرت خاوند و ، ده په دولت کي د وزارت تر مقام پوري ډير اشخاص عزل او نصب کړي دي . (٢٥)

سيد وحيد عبدالله په خارجي سياست کي ډيري اشتباه گاني هم کړي دي . د مثال په توگه. د ١٩٧٥ کال د اپريل په مياشت کي جمهور رئيس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ . زه ددغه سفر په وخت کي په تهران کي وم . سيد وحيد عبدالله د پښتونستان د موضوع په هکله د اطلاعاتو د اخبار د مدير سره د يوي مرکي په ترڅ کي وويـل (دافغانستان دولت د پښتونستان د موضوع د حل له پاره د پاکستان ددولت څخه يوازي د هغه هيواد د اساسي قانون د تطبيق غوښتونکې دی) کله چي دغه مطلب د اطلاعاتو په اخبار کي خپور سو ، محمد داود خان او دده د سفر ملگري په اصفهان کي وو . د افغاني سفارت يوه غړي د اطلاعاتو د اخبار نشر سوی مطلب د تيلفون په وسيله د سيد وحيد عبدالله په اطلاع ورساوه. ولي سيد وحيد عبدالله پر خپلي خبري منکر سو او د اطلاعاتو د اخبار د بلي ورځي په گڼي کي د سيد وحيد عبدالله له خوا د پورته مطلب رد وليکل سو . سيد وحيد عبدالله د خپل شخصي تمايلاتو پر بنا په جمهوري دولت کي تصفيه کوله . ده د خارجه وزارت يو

شمیر مامورین په دي وجه د هغه وزارت څخه وایستل ، چي پخوا یي ده ته اعتنا نه وه کړي. کله چي محمد داود خان د ملي انقلاب د حزب په مرکزي کمیټي کي د سید وحید عبدالله ډلي ته ځای ور نه کړ ، نو ده د اعتراض په توګه خپل او پنځو نورو وزیرانو استعفي لیك محمد داود خان ته وړاندي کړ چي د سردار محمد نعیم خان د میانځګړیتوب په وجه ، دغه استعفي عملي نه سوه (۲۶)

په وران کارو چي کارونه جوړوي

حقیقت کي جوړ کارونه ورانوي (۲۷)

۷ ـ د محمد هاشم میوندوال د کودتا اتهام

دوې میاشتي او اووه ورځي وروسته تر هغه چې محمد داود خان کودتا وکړه ، یعني د ۱۹۷۳ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۲۲ نیټي کابل رادیو اعلان وکړ چي پخواني صدراعظم محمد هاشم میوندوال او دده ملګرو د یوه خارجي هیواد په مرسته کودتا کوله او ونیول سول . لاندي اشخاص د کودتا کوونکو په نامه بندیان سول .

محمد هاشم میوندوال ، د ننګرهار پخوانې والي خان محمد خان ، د هوایي قواوو پخوانې قوماندان جنرال عبدالرزاق خان ، د هوایي قواوو قوماندان سید امیر ، جنرال عبدالجبار ملکیار ، جنرال عبدالسلام ملکیار ، ډګروال زرغون شاه ، ډګروال کوهاټې خان ، ډګروال شیر افضل افریدي ، ډګروال شیر افضل مومند ، محمد عارف شینوارې ، د ولسي جرګي ځیني غړي او څو نور کسان چي شمیر یي پنځه څلویښتو تنو ته رسیدې .

محمد هاشم میوندوال چي د محمد داود خان د کودتا په وخت کي په فرانسي کي و ده د پاریس څخه د یوه تلګرام په وسیله محمد داود خان ته د جمهوري نظام مبارکي ویلي وه او کله چي محمد هاشم میوندوال د بغداد د لاري څخه کابل ته ورسید نو یي د محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان سره ولیدل ، او په هغو ورځو کي په کابل کي ویل کیدل چې محمد هاشم میوندوال د کانتیننتل په هوټل کي دفتر لري او د

جمهوري نظام له پاره اساسي قانون جوړوي . (۲ ۸)

عبدالصمد غوث په خپل اثر کي د سردار محمد نعيم خان د قوله ليکي چي جمهوري دولت اراده درلودله چي محمد هاشم ميوندوال په واشنگتن کي د افغاني سفير په حيث مقرر کړي . (۲ ۹)

محمد هاشم ميوندوال د خپل تحقيق په وخت کي ليکلي و چي زه منتظر وم چي جمهوري دولت به زما له پاره کومه وظيفه وټاکي (۳ ۰)

د جنرال عبدالرزاق خان په هکله ما اوريدلي و چي د جمهوريت په لومړيو ورځو کي ډير هوايي صاحب منصبان په دي تصور چي ښايي دی به بيرته د هوايي قواو قوماندان سي نو څکه دده کور ته ور تلل ۰

د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام د ولسي جرگي ځيني غړي لکه د ننگرهار د کوچيانو وکيل حاجي الله نظر ، د جلال آباد د ښار وکيل حاجي فقير محمد ، د مومند دري وکيل سعدالله کمالي ، د نازيانو وکيل مولوي سيف الرحمن او داسي نور وکيلان بنديان سوي وو ۰ دغه وکيلان د خان محمد خان د دفاع د وزارت د مبارکۍ له پاره دده کور ته ورغلي وو ۰ څرنگه چي په هغه لحظي کي خان محمد خان په خپل کور کي نه و ، نو وکيلانو دده په کور کي خپل کاردونه پري ايښي وو ، چي د خان محمد خان د کور د تلاشي په وخت کي د وکيلانو کاردونه پيدا سوه او دغه کاردونه ددغو وکيلانو د کودتا د اثبات دليل و بلل سوه . (۳ ۱)

کبير سراج په خپل اثر کي ليکي ((خان محمد خان ماته وويل چي زه د محمد داود خان په امر ددفاع وزارت ته ورغلی وم)) (۳ ۲)

غوث الدين فايق چې د محمد داود خان په کودتا کي يي فعاله برخه اخستي وه او تر کودتا و روسته د مرکزي کميټي غړی او د فوايد عامي وزير سو ، په خپل اثر رازي را که نمي خواستم افشا گردد ، چي مفهوم يي داسي دی ليکي (د کودتا په دوهمه ورځ جنرال مستغني ، جنرال سيد حسن خان او مرستيال خان محمد خان ، محمد داود خان ته ورغلي وو ، محمد داود خان ددوی څخه غوښتنه وکړه چي ستاسي څخه يو کس بايد ددفاع وزارت د کارونو دسمبالولو له پاره ، هغه وزارت ته ولاړ سي

، خان محمد خان تلوار وکړ او سمدلاسه ددفاع وزارت ته ولاړ ، زه ء فايق ء محمد داود خان د خان محمد خان د مراقبت له پاره دده سره وليږلم . خان محمد خان ددفاع د وزارت چوکي اشغال کړه . دوه ساعته وروسته چا ما ته خبر راکړ چي جنرال مستغني د لوې درستيز په حيث ټاکل شوې او خپله چوکي يي اشغال کړي ده . وروسته محمد داود خان ، خان محمد خان وروغوښت او دده څخه يي غوښتنه وکړه چي خپل کور ته ولاړشي)(۵ ۰ ۱ مخ)

د اطلاعاتو او کلتور وزير ډاکټر عبدالرحيم نوين ما (فراهي)ته وويل ((د علي آباد روغتون ته د خان محمد خان په لاس ليك هدايت ورسيدې چي د وينو د ذخيرې څخه ددفاع د وزارت له اجازې پرته بايد استفاده و نه سي))

دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر په مياشت کي په پيښور کي د ملي عوامي حزب پر مشر خان عبدالولي خان باندي فيرونه و سوه چي په دغي پيښې کي دده موټروان ووژل سو او خان عبدالولي خان ته کومه صدمه و نه رسيده ۰ ما ددغي پيښې له کبله عبدالولي خان ته ددولت د رئيس محمد داود خان د همدردي پيغام چار سدي ته يووړ ، د عبدالولي خان تر ليدلو وروسته زه د اسلام آباد په افغاني سفارت کي وم ، چي د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۲۰ نيټي کابل راديو اعلام وکړ چي پخواني صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال په محبس کي ځان وژلې دی ۰ يوه ورځ وروسته چي زه بيرته کابل ته راغلم ، ما د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله پر ميز باندي د محمد هاشم ميوندوال د مړي هغه عکس وليدې چي نيکټايي يي په غاړي کي اچول شوی وه ، دا عکس د خارجي سفيرانو د ليدلو له پاره د سيد وحيد عبدالله پر ميز ايښوول سوی و .

په افغانستان کي هيچا دا نه منله چي محمد هاشم ميوندوال په خپله ځان وژلې وي غوث الدين فايق په خپل اثر،کي ليکي ((زه د محمد هاشم ميوندوال تر وژل کيدلو يوه ورځ دمخه د محمد داود خان په هدايت د محمد هاشم ميوندوال د ليدلو له پاره دده د تحقيق ځای ، داخله وزارت ته ورغلم . محمد هاشم ميوندوال په دغه ورځ کميس او پرتوگ اغوستی و ، يوه ورځ وروسته اعلان و سو چي ميوندوال په خپلي

نکټايي خان وژلی دی . ولي وروسته معلومه سوه چي محمد هاشم ميوندوال په وهلو او ټکولو وژل سوی دی)) غوث الدين فايق په خپل اثر کي عبدالصمد ازهر د محمد هاشم ميوندوال قاتل بللی دی (۹۵ تر ۱۰۰ مخونه) ((ازهر وايي ، ددي امکان سته چي ميوندوال په محبس کي د امنيتي مقاماتو له خوا وژل سوی وي ، هلته يو مقتدر دولت موجود و او ما دومره صلاحيت نه درلود چي پر خپل سر يو پخواني صدر اعظم ووژنم)) د محمد هاشم ميوندوال د حکومت يوه وزير ما ته وويل چي ((د تحقيق يوه غړي محمد هاشم ميوندوال پر خوله او په نس کي په لغتو وهلې و او دده څخه يي پوښتنه کړي وه چي د شوروي اتحاد طبابت ښه دی او که د امريکا ؟)) محمد هاشم ميوندوال غا ښونه په مسکو کي ايښي وو او د کولمو عمليات يي په امريکا کي کړی وو (۳۳)

محمد ابراهم خواخوږي د محمد هاشم ميوندوال د ميرمني د قوله ما تــه وويــل ((هغه وخت چي د محمد هاشم ميوندوال مړی يي د کابل په ولايت کي په موټر کي دننه ما ته ښکاره کړ ، ما د محمد هاشم ميوندوال د بدن پر کيڼ اړخ يو لوی ټپ وليد او زه ددولت د مؤظفو کسانو له خوا د محمد هاشم ميوندوال د نور بدن د ليدلو څخه منع کړه سوم))

د محمد هاشم ميوندوال مړی دده فاميل ته نه دی سپارل سوی ۰ ما اوريدلي دي چي په سر کي د محمد هاشم ميوندوال مړی يي په بريکوټ کي د ژاندارم او پوليسو د قوماندانۍ د سکرو د ذخيري په ځای کي تر خاورو لاندي کړی و چي وروسته د شهدايي صالحينو په نامعلوم ځای کي د دوو زړو قبرونو تر منځ ښخ کړ سوی و۰

د محمد داود خان د کابيني يوه غړي ما ته وويل چي د محمد هاشم ميوندوال د مړيني په سبا د وزيرانو په مجلس کي محمد داود خان په خپله د محمد هاشم ميوندوال د مړيني خبــر پــه هغه کلماتو چــي پــه مطبوعاتو کي خپور شوې و د وزيرانو مجلس ته ووايــه ۰

عبدالستار شاليزي چي د محمد هاشم ميوندوال په حکومت کي د صدر اعظم مرستيال او داخله وزير و ، دی د داخله وزير فيض محمد په امر د شير افضل

افريدي سره يو ځای د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام د غزني څخه بنديان راوړل سول په داخله وزارت کي عبدالستار شاليزي ته د کور د تګ اجازه ورکړه سوه ، عبدالستار شاليزي ډېر ژر د هيواد څخه ووت او د جمهوريت په ټولي دوري کي يي بيرته کابل ته سفر نه دی کړی ۰

د محمد هاشم ميوندوال په باب څو نوري خبري

١ ـ د خارجه چارو په وزارت کي د محمد هاشم ميوندوال يوه همکار سيد تاج الدين خان ما ته وويل ((کله چي صلاح الدين خان سلجوقي د اول وار له پاره محمد هاشم ميوندوال ، صدر اعظم محمد هاشم خان ته معرفي کاوه ده د محمد هاشم ميوندوال په هکله داسي ويلي و چي : دا هغه سيد جمال الدين افغاني دی چي ږيره نه لري)) په هغه وخت کي محمد هاشم ميوندوال پرديس تخلص کاوه ۰

٢ ـ په ١٩٦٣ کال کي چي محمد هاشم ميوندوال په کراچي کي افغاني سفير و ، ده د پښتني سيمو د ليدلو له پاره پيښور ته سفر وکړ او د قونسلګري په اقامتګاه کي اوسيدی او زه دده سره د پاره چنار، ابت آباد ، سوات ، مردان ، چارسدي او د ورڅك د بند د سفر ملګرې وم ۰ ما پخوا د ميوندوال سياسي نظريات نه وه اوريدلي او ما فکر کاوه چي محمد هاشم ميوندوال په خاصو ملحوظاتو په دولت کي جګو مقامونو ته رسيدلی دی ۰ ولي په دغه سفر کي ما د افغانستان د ډيرو مغلقو پرابلمونو د حل له پاره د محمد هاشم ميوندوال نظريات واوريدل او هلته زه پوه سوم چي دی د افغانستان يو عادي مامور نه دی ، بلکه دی د يوه خارق العاده استعداد خاوند دی۰ په دغه سفر کي محمد هاشم ميوندوال دديموکراسې دوري پر اساسي قانون باندي د تبصري په ترڅ کي وويل چي د نوي اساسي قانون په تدوين کي ډېر شخصي ملحوظات په نظر کي نيول سوي دي ۰ ده د پاچا د فصل د ځينو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ده د شورا او حکومت په فصلونو کي بيل نظريات درلودل ۰ دی د سياسي احزابو د ژر جوړولو جدي طرفدار و ۰ محمد هاشم ميوندوال وويل چي ده د اساسي قانون په هکله خپل نظريات پاچا ته وړاندي کړي دي۰

٣ ـ محمد هاشم ميوندوال د صدارت تر دوري وروسته په سياسي او حزبي چارو

مصروف سو ٠ ده د مساوات په جريدي کي ډيري تحليلي مقالي ليکلي ، ده د زرنګار د پارك په مظاهراتو کي فعاله برخه اخسته ٠ د زرنګار په پارك کي محمد هاشم ميوندوال يوه مهمه وينا وکړه چي محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په پښتو او کله په دري ژبو کوله ، په دغه وخت کي د ټولو سياسي ډلو مظاهره کونکي ، عامه کتابخاي ته نژدي د پارك په هغي برخي کي چي محمد هاشم ميوندوال وينا کوله راټول سوي وو ٠ ګل پاچا الفت ، حشمت خليل غبار او زه د محمد هاشم ميوندوال ددغي وينا د اوريدلو له پاره د پارك په يوي برخي کي يو ځاى ولاړ و ٠ محمد هاشم ميوندوال په خپلي وينا کي څو واره په لاس ارګ ته اشاره وکړه او دا شعر يي ووايه :

به کار مملکت قفلي نهادند　　　کليدش را به دست ما نه دادند

په ١٩٦٤ کال کي چي په پاکستان کي د جنرال محمد ايوب خان په مقابل کي د پاکستان د ټولو مخالفو احزابو له خوا د محمد علي جناح خور ، فاطمه جناح کانديده سوي وه ، په دغه کال کي ما په پيښور کي د پاکستان د مشهورو سياست پوهانو لکه د شرقي پاکستان مولينا بها شاني ، مولينا ابوالاعلا مودودي ، خان عبدالولي خان ، جنرال محمد ايوب خان ، جنرال اعظم خان ، ذوالفقار علي بوتو ، عثماني ، قصوري او داسي نورو خبري اوريدلي دي ٠ خو دوى يوه هم د محمد هاشم ميوندوال په شان جامع وينا نه ده کړي ٠ زما په عقيده د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا د افغانستان ټولو سياسي احرابو ته د خطر يو زنګ و چي د ډيرو سياسي احزابو حسادت يي راوپاراوه ، او زه فکر کوم چي د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا دده د وژلو سبب سوي ده (٣٤)

د مترقي ديموکرات د حزب له خوا د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په فيتي کي ثبت سوي ده او يوه برخه يي د مساوات د جريدي په څو ګڼو کي چاپ سوه ولي د مساوات د جريدي د مصادره کيدلو په وجه ددغي وينا ډيره برخه نه ده چاپ سوي .

٤ ـ محمد هاشم ميوندوال په ١٩٦٥ کال کي د خپل حکومت د کړنلاري د وړاندي کولو په وخت کي د ولسي جرګي په عمومي مجلس کي د رحمن بابا دا شعر ولوست :　　　لکه ونه مستقيم پر خپل مقام يم

که خزان راباندي راسي که بهار

محمد هاشم ميوندوال د خپل ژوند په وروستيو ورځو کي پورته خبره په اثبات ورسوله او د خپل ملي موقف څخه يي هيڅ راز عدول و نه کړ او د شهادت تر مرحلي پوري پر خپل ځای ثابت پاته سو ۰ روح دي ښاد وي ۰

دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي ډير هغه اشخاص چي د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام بنديان سوي وو ، دوی د محمد داود خان پخواني اخلاصمندان هم وو او د محمد هاشم ميوندوال سره يي ښه روابط نه درلوده ۰ او د محمد هاشم ميوندوال د سياسي مبارزو او ويناگانو څخه ښکاره کيده چي دی په آخر کي د پاچا سره مخالف سوی و او ددي امکان موجود و چي ده به د سلطنت پر ضد کودتا کړي وای خو دی د جمهوري نظام سره مخالف نه و۰

۸ ـ د جمهوري دولت اصلاحي پروگرام

د ۱۹۷۳ کال تر کودتا څو ورځي وروسته ، مرکزي کميټي محمد داود خان ددولت د رئيس ، صدراعظم ، خارجه وزير او ددفاع د وزير په حيث وټاکی او د کودتاچيانو امتيازات او کابينه يي په تصويب ورسولي . د محمد داود خان په فرمان د ۱۹٦٤ کال اساسي قانون لغوه سو . ددولت رئيس محمد داود خان د ۱۹۷۳ کال د آگست د مياشتي پر ۲۳ نيټي خلگو ته د خطاب په وينا کي په اقتصادي او اجتماعي چارو کي د يو لړ بدلونونو وعده ورکړه ۰ په دغه اساس د مځکو اصلاحاتو ته توجه و سوه . په دغه ساحه کي جمهوري دولت دوه قانونه تصويب کړل . ددغو قوانينو پر اساس د شخصي مالکيت اندازه په اوبه لرونکو مځکوکي سل جريبه او په للمي مځکو کي دوه سوه جريبه وټاکل سوه او دا هم پيشبيني سوي وه چي د خلگو اضافي مځکي به د ۲۵ کلونو په قسط پر بي مځکو خلگو باندي خرڅيږي ۰ د جمهوري دولت له خوا د مدني او جزايي قوانين تدوين سول . ددغو قوانينو په وسيله د افغاني جامعي دوي مهمي ساحي په قانوني شکل تنظيمي کړه سوي ، چي ددغو قوانينو تدوين د جمهوري دولت د ښو کارونو څخه شميرل کيږي (۳٤)

د افغانستان د جمهوري دولت يو مهم اقدام ددولت اوه کلن اقتصادي پلان جوړول و . دغه پلان په ۱۹۷۶ کال کي پيل سو او په ۱۹۸۳ کال کي پای ته رسيدې. په دغه پلان کي (۴۶۰۰) مليونه دالره سرمايه گذاري په نظر کي نيول سوي وه چي د پلان په پای کي يي (۲۵۰۰) مليونه دالره عايد هيواد ته عرضه کولای سو . لاندي هيوادونو په دغه پلان کي د افغانستان سره مرسته کوله ۰

ـ ايران (۱۱۴۱) مليونه دالره ۰

ـ شوروي اتحاد (۵۷۰) مليونه دالره ۰

ـ سعودي عربستان (۶۳) مليونه دالره۰

ځينو نورو هيوادونو هم د افغانستان سره د مرستو ژمنه کړي وه (۳۵)

د جمهوريت په وخت کي د کار د قواو يونټونه بيرته فعال سول او د سړکونو ترميم او مراقبت په ټول هيواد کي پيل سو ۰ د هيواد په مختلفو سيمو کي د سړکونو اسفالت ته اقدام و سو ، د مزار شريف ، شبرغان ، ميمني او هرات د سړکونو د جوړولو کار پيل سو۰ يو بل سړك چي د لښکرگاه څخه دوشي ، چاربرجکي او د ايران سرحد ته رسيدې کار يي پيل سو ۰ د وسپني د پټلي سروي چي د هرات څخه تر کندهار او کابل پوري او د لښکرگاه څخه د ايران تر سرحد پوري او د کندهار څخه تر سپين بولدك پوري او د کابل څخه د لوگر د عينك د ميسو تر کانه پوري او د کابل څخه د حاجي گك د وسپني تر کان پوري غزول کيدی او دا ټول (۱۸۱۰)کيلو متر کيدی ، تکميله سوي وه او هغه سړك چي کابل يي د هزاره جات له لاري څخه د هرات سره وصل کاوه ، کار يي پيل سوی و۰ او د اوه کلن اقتصادي پلان په پای کي ۸۳ زره هکتاره نوي مځکه د زراعت له پاره آماده کيده ۰ د هيواد د هوايي تـرانسپورت په برخه کي د لوگر پر بين المللي هوايي ميدان علاوه لس نور واړه هوايي ميدانونه جوړيدل ۰ د تعليم او تربيي ، عامه روغتيا او د ژوند پـه نـورو بـرخـو کـي د توجه وړ بدلونونه راتلل . (۳۶)

په ۱۹۷۴ کال کي سردار محمد نعيم خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ چي ددغه سفر په نتيجه کي ، شوروي اتحاد د افغانستان سره د نورو مرستو وعده وکړه۰

د ۱۹۷٤ کال د نومبر په میاشت کي د امریکا خارجه وزیر هنري کسنجر کابل ته سفر وکړ او امریکا هم د محمد داود خان د جمهوري دولت سره ددیموکراسي تر دوري ډیره مرسته وکړه . (۳۷)

د ۱۹۷۶ کال د جون په میاشت کي د پاکستان صدراعظم ذوالفقار علي بوتو کابل ته سفر وکړ او دري میاشتي وروسته محمد داود خان د پاکستان د جمهور رئیس په بلنه هغه هیواد ته رسمي سفر وکړ چي ددواړو سفرونو نتایج د توجه وړ وو او داسي تصور کیدی چي په نژدي راتلونکي کي به ددواړو هیوادونو مناسبات ډیر ښه سي ، خو د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پر پنځمه نیټه د جنرال ضیأ الحق له خوا په پاکستان کي نظامي کودتا وسوه او ددواړو هیوادونو تماسونه یو څه وځنډیدل.

د ۱۹۷۷ کال د اپریل په میاشت کي محمد داود خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ ددغه سفر تفصیل د کتاب په بلي برخي کي لیکل سوی دی.

د ۱۹۷۸ کال په سر کي جمهور رئیس محمد داود خان د لیبیا ، یوګوسلاویا ، هند ، پاکستان ، کویت ، سعودي عربستان او مصر هیوادونو ته سفرونه وکړل چي په هر هیواد کي یي د مرستو غوښتنه منله کیده.

۹ ـ اساسي قانون

په ۱۹۷۶ کال کي د اساسي قانون د تسوید له پاره دا لاندي یو څلویښت کسان وټاکل سول .

ډاکټر محمد حسن شرق ، سید عبدالاله ، عبدالقدیر نورستاني ، ډاکټر عبدالمجید خان ، انجینر عبدالتواب آصفي ، غوث الدین فایق ، محمد خان جلالر ، ډاکټر عبدالله عمر ، عبدالکریم عطایي ، پوهاند عبدالقیوم وردګ ، ډاکټر عبدالرحیم نوین ، عزیز الله واصفي ، فیض محمد ، انجینر جمعه محمد محمدي ، علي احمد خرم ، سید وحید عبدالله ، غلام حیدر رسولي ، محمد سرور ، مولاداد ، محمد یوسف ، مولانا عنایت الله ابلاغ ، ډاکټر سعید افغاني ، عبدالهادي هدایت ، ډاکټر محمد آصف سهیل ، پوهاند وفي الله سمیعي ، خلیل الله خلیلي ، مولوي عبدالبصیر ، غلام علي

کريمي ، ډاکټر غلام صديق محبي ، جنرال شاه پور خان ، جنرال محمد يحيي نوروز ، محمد اکبر عبقري ، محمد اسمعيل قاسميار ، ډاکټر ضامن علي ، يار محمد دليلي ، سيد مخدوم رهين ، ډاکټر محمد بشيـر وهابزاده ، عاليه حفيظ ، فاطمه کيفي ، محمد اعظم وهابزاده او محمد ناصر ۰

د ۱۹۷۷ کال د جنوري د مياشتي پر ۲۶ نيټي د اساسي قانون مسوده د عامو خلګو د خبرتيا له پاره د هيواد په جرايدو کي نشر سوه۰ د جمهوري دولت اساسي قانون ۱۳۶ مادي درلودي ۰ ددغه قانون ډير مواد مخصوصا د شخصي مصونيت احکام دديموکراسي دوري د اساسي قانون موادو ته ورته دي ، چي ځيني ليکوالان دغه ورته والې داسي تعبيروي چي د جمهوريت د وخت د اساسي قانون دغه احکام دديموکراسي دوري د اساسي قانون څخه اخستل سوي دي۰ اما واقعيت دادې چي محمد داود خان دديموکراسې دوري د اساسي قانون د څو مادو سره مخالف و او ده د ديموکراسې دوري د اساسي قانون نور متن لا پخوا منلی و ۰

د افغانستان دجمهوري دولت اساسي قانون ، د سياسي احزابو په برخه کي د افغاني جامعي عيني شرايط په نظر کي نه وو نيولي ۰ ددغه اساسي قانون څلويښتمه ماده داسي حکم کوي چي ((د افغانستان د خلګو د سياسي روزني او اجتماعي غوښتنو د ځرګندولو په منظور ، تر هغه وخته چي دا آرزو تر سره کيږي او طبيعي ودي ته رسيږي ، په هيواد کي د ملي انقلاب د ګوند په لارښوونه کوم چي د افغانستان د خلګو د ۱۳۵۲ کال د چنګاښ د ۲۶ نيټي د مترقي او ولسي انقلاب بنسټ ايښودونکی او مخکښی ګوند دی ، يوازي يو ګونديز سيستم ټينګ دی)) (۳ ۸)

ځرنګه چي په دغه کتاب کي به يي وروسته ولولې د اساسي قانون دغي مادي په هيواد کي ډيري ستونزي را پيدا کړي ۰

۱۰ ـ لويه جرګه

د اساسي قانون د تصويب له پاره د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د فبروري د مياشتي پر ۱۹ نيټي په کابل کي يوه لويه جرګه جوړه سوه ۰ ددغي جرګي ټول غړي (۹ ٤ ۳) تنه وو

دديموكراسۍ ددوري پر خلاف ددغي جرگې (۹ ۱ ۲) غړي د افغانستان د لويو جرگو په عنعنوي طريقي د خلگوله خوا په جرگو کي وټاکل سول او (۰ ۳ ۱) تنه ددولت د رئيس محمد داود خان له خوا لوي جرگې ته معرفي سول ۰ دغه لويه جرگه د پنځلسو ورځو له پاره په کابل کي دايره وه ۰ دغي جرگې د ۷ ۷ ۹ ۱ کال د مارچ د مياشتي پر څلورمي نيټي اساسي قانون تصويب کړ او محمد داود خان يي د شپږو کلونو له پاره د جمهور رئيس په حيث وټاکې ۰ نوې اساسي قانون د ۷ ۷ ۹ ۱ کال د مارچ د مياشتي پر ١٤ نيټي د محمد داود خان له خوا توشيح او نافذ سو۰ ددغي لوي جرگې رئيس عزيزالله واصفي و ۰

۱ ۱ ـ د ملي انقلاب گوند

جمهوري دولت اراده وکړه چي د څه مودي له پاره به يوازي دولتي حزب په افغانستان کي د سياسي فعاليت اجازه ولري او دغه موضوع يي د ۱۹۷۷ کال په اساسي قانون کي تسجيل کړه ۰ د جمهوري دولت دغه اقدام د هيواد د ځوان نسل د شديد عکس العمل سره مخا مخ سو ۰

په ۱۹٦۳ کال کي محمد داود خان پاچا ته د دوه حزبي سيستم ديموکراسي پيشنهاد کړي و چي دغه پيشنهاد د افغانستان د هغه وخت د شرايطو سره برابر يو پيشنهاد و او د افغانستان ډيرو منورينو به په دغو احزابو کي برخه اخستي وای۰ ولي دديموکراسۍ په لسو کلونو کي چي په افغانستان کي مختلفو ايدولوژيگانو لاره پيدا کړه او په هيواد کي ښې او کيڼ اړخ لوي سياسي ډلي جوړي سوي او د افغانستان اکثر منورين په دغو ډلو کي جذب سول ، نو د جمهوريت په وخت کي ددي امکان موجود نه و چي ددغو ډلو غړي په آسانه د خپلي عقيدي څخه انحراف وکړي او يا د سياسي فعاليت څخه لاس واخلي ۰

د ملي انقلاب حزب په افغانستان کي ډير تعميم نه سو ، يوازي په داخله ، خارجه او سرحداتو په وزارتونو کي ددغه گوند له پاره څو غونډي و شوي او ډيرو محدودو اشخاصو ددغه حزب له پاره فعاليت کاوه ۰ په جمهوري دولت کي دملي انقلاب حزب

عملاً دري اړخونه درلودل چي حکومت هم پر دغو دروو اړخونو ویشل سوې و ۰

ـ د سید عبدالاله ، عبدالقدیر نورستاني او غلام حیدر رسولي ډله۰

ـ د پوهاند عبدالقیوم وردګ او ډاکټر عبدالمجید خان ډله ۰

ـ د سید وحید عبدالله او عزیزالله واصفي ډله ۰

د یوي ډلي مشر عزیزالله واصفي د حزبي جلب او جذب له پاره د افغانستان شمالي او غربي ولایتونو ته یو سفر وکړ ۰ کله چي واصفي د ارزګان په ولایت کي و کابل رادیو د ملي انقلاب د حزب د مرکزي کمیټي د پنځه غړو لکه ډاکټر عبدالمجید خان ، پوهاند عبدالقیوم وردګ ، سید عبدالاله ، غلام حیدر رسولي او عبدالقدیر نورستاني نومونه اعلام کړل ، چي د واصفي او سید وحید عبدالله ډلي ته یي په مرکزي کمیټي کي ځای ور نه کړ ۰ سید وحید عبدالله او پنځو وزیرانو ، عزیزالله واصفي ، وفي الله سمیعي ، عبدالکریم عطایي ، تواب آصفي او عبدالله عمرد محمد داود خان ددغه اقدام په مقابل کي استعفا وکړه ، بله ورځ سردار محمد نعیم خان د جمهور رئیس او مستعفي وزیرانو تر منځ وساطت وکړ او وزیران بیرته خپلو وظایفو ته ولاړل (۳ ۹)

څرنګه چي د ملي انقلاب حزب د ایران د رستاخیز د حزب لاره تعقیبوله ، نو ښه داده چي دلته د ایران د رستاخیز حزب په یو څه تفصیل سره ولیکل سي ۰

د ۱۹۷۵ کال د مارچ په میاشت کي د ایران پاچا د خپل هیواد د ملکي او نظامي لویو اشخاصو په یوي غونډي کي د (ایران نوین) او (مردم) په شمول د ایران ټول سیاسي احزاب منحل کړه او ددغو احزابو پر ځایي دامیر عباس هویدا په مشري د رستاخیز په نامه د یوه نوي حزب جوړول اعلان کړه ۰ ده په دغي غونډیکي وویل چي د ایران پیشرفت ډیر سریع دی چي پر دغو انکشافاتو باندي د انتقاد ګنجایش نه سته نو د مخالف حزب جوړول بي لزومه دي ۰ ده ټولو ایرانیانو ته امر وکړ چي په دغه نوي حزب کي شامل سي۰ ده وویل چي ، که کوم ایراني ادعا وکړي چي د سیاست سره علاقه نه لري ، دغه ایراني باید خپله دغه ادعا په اثبات ورسوي او د ایران ددولت څخه دي هم څه شي و نه غواړي ۰ د ایران پاچا د تودي د حزب په ارتباط وویل چي دغه خلګ بي وطنه دي چي تر دي وروسته په ایران کي ددوی ځای زندان دی او یا

پاسپورتونه به اخلي او د ایران څخه به وزي (٤٠)

د رستاخیز دحزب د (جناح سازنده) د اړخ مشر امیر عباس هویدا او د (جناح پیشرو) د اړخ مشر آموزگار و .

ایرانې لیکوال ابراهمیان په خپل اثر کي لیکــي (د رستاخیز حزب د دوو متفاوتو ډلو په مشوره طرحه او جوړ سوې و . یوه ډله هغه ایرانیان وو چي د امریکا په یونورستیو کي یي تحصیل کړې وو . دغه ډله د امریکا د هاروړ د پوهنتون د سیاسي علومو د استاد Huntington د فلسفي پیروان وو . دغه امریکایي استاد عقیده لري چي ، په مخ پر انکشافو هیوادونو کي د ثبات او استحکام یوازني لاره داده چي په دغو هیوادونو کي یو قوي او باانضباطه حکومتي حزب جوړ سي او دغه قوي حزب کولای سي چي په هغه هیواد کي د دولت او جامعي تر منځ عملي رابطه ټینګه کړي. او ددغه حزب په وسیله دولت کولای سي چي عام ولس متحد او بسیج کړي . او هم ددغه حزب په وسیله دولت کولای سي چي د مخالفینو د تخریب مخه و نیسي. ولي دغو ایرانیاتو د هنتنګتون د افکارو دغه برخه د نظره غورځولي وه چي ، په نني عصر کي سلطنتي نظام بي لزومه دی ، او په یوه هیواد کي یو حزب باید د حکومت د لاس آله نه وي چي د هغه په وسیله خلګ تر خپل کنترول لاندي راولي ، بلکه دولت او جامعه باید یو پر بل باندي متقابل تاثیرات ولري .

د مشاورینو دوهمه ډله د شیراز د ولایت پخواني کمونستان وو چي د ١٩٥٠ کال په لسیزي کي د تودي د حزب څخه جلا سوي وو او اوس د اسدالله علم له لاري څخه دغي وظیفي ته ګمارل سوي وو . دغي ډلي ادعا کوله چي په ایران کي یوازي دلیننستي ډلي په شکل یو حزب کولای سي چي د ایران ولس متحد او بسیج کړي . او د ایران دولت باید خپله عنعنوي لاره پریږدي او د یوي عصري جامعي د جوړولو له پاره نوي لاره غوره کړي) دغه لیکوال دا هم لیکــي (د رستاخیز د حزب هدف داو چي د زړي طریقي نظامي دکتاتوري په یوي حزبي دکتاتوري بدله کړي. دوی به ویل چي موږ د سوسیالیزم او سرمایه داري نظامونو څخه ټول ښه شیان اخلو ، او موږ یوه منطقي رابطه ددولت او خلګو تر منځ جوړوو ، او دغه کار به د لوی لیدر یعني د ایران د پاچا

سره مرسته وکړي چي خپل سپين انقلاب سر ته ورسوي او ايران لوی تمدن ته ورسوي . د رستاخيز حزب مرکزي کميته او سياسي بيورو درلوده ۰ دغه حزب د مې د مياشتي لومړي ورځ د کارگرانو د ورځي په نامه نمانځله ۰په دغه حزب کي د ايران ١٦ مليونه خلگ شامل سول ، او د ايران هغه ناراضي خلگ چي ډير کلونه ددي له پاره منتظر وو چي يو وخت به د ايران د مسلط نظام سره خپله مبارزه پيل کړي ، دغه خلگ مجبور سول چي د رستاخيز په حزب کي شامل سي او حتي د ايران په بازارونو او کوخوکي د (۰ ۰ ۵ ۲) کالونو د شهنشاهيت سندري ووايي۰

د رستاخيز حزب د مذهب په شمول د ايراني جامعي په ټولو امورو کي مداخله وکړه چي حتي اسلامي تقويم يي واړاوه او د هغه پر ځای يي د شهنشاهيت جنتري جوړه کړه ، چي ددوی‌په عقيده ايران په يوه ورځ د ۵ ۵ ۳ ۱کال څخه ۵ ۳ ۵ ۲ کلونو ته ورسيدې ۰ چي په نتيجه کي د رستاخيز حزب د ايران ټول رژيم کمزوره کړ او د ايران پاچا يي د ايراني جامعي څخه تجريد کړ۰

پخوا به د ايران دولت داسي ويل چي، هغه کسان چي زموږ پر ضد نه دي هغه کسان زموږ ملگري دي۰ ولي د رستاخيز حزب داسي خطرناکه شعارونه ورکول چي ، هغه کسان چي زموږ له پاره فعاليت نه کوي ، دوی زموږ پر ضد دي ۰)

وروسته آيت الله خميني د خپل تبعيدگاه يعني عراق څخه داسي فتوا صادره کړه چي ، د رستاخيز حزب غير ملي او غير اسلامي دی ۰ ده د خپلو پيروانو څخه وغوښتل چي په دغه حزب کي شامل نه سي ۰ چي په آخر کي په ۷ ۷ ۹ ۱ کال کي په ايران کي اسلامي انقلاب پيل سو او تر ۶ ۱ مياشتو مبارزو وروسته د ۹ ۷ ۹ ۱ کال د فبروري په مياشت کي دغه انقلاب ثمر ته ورسيدې . (١ ٤)

څرگه چي دمخه اشاره ورته وسوه د افغانستان په ديموکراسي دوري کي گڼ شمير حزبونه په افغانستان کي جوړ سوي وو ، چي جمهوري دولت ته گرانه وه چي پر دغو ټولو احزابو باندي د بطلان ليکه کش کړي او يوازي يو دولتي حزب چي د پاسه څخه راغلې وي پر افغاني جامعي باندي مسلط کړي ۰ جمهوري دولت مجبور و چي د نورو احزابو په مقابل کي د ايران د پاچا روش انتخاب کړي او بيرته په افغاني جامعي کي

سیاسي اختناق راولي چي په دغه صورت کي نورو احزابو ته پرته تر مخکي لاندي فعالیت او نظامي کودتا څخه بله لاره نه پاته کیده ۰ د بلي خوا څخه جمهوري دولت فیصله وکړه چي د ملي انقلاب حزب د رستاخیز د حزب په شان دوه اړخونه او مرکزي کمیته ولري ، او ددو اړو اړخونو مشران یي د مرکزي کمیټي د غړو په حیث و ټاکل ۰ د محمد داود خان د اعتماد وړ سړي سید وحید عبدالله د جمهور رئیس پر دغي فیصلي باندي اعتراض وکړ ۰ دغه حادثه دا ثابتوي چي محمد داود خان په دغه وخت کي د خپل حکومت پر غړو باندي هم کنترول د لاسه ورکړی و ۰ تر څو چي په افغانستان کي د ثور کودتا و سوه ۰

۱ ۲ ـ په ایران کي افغاني کارګران

د۰ ۷ ۹ ۱ په لسیزه کي چي په بین المللي بازارونو کي د تیلو بیه لوړه سوه او دتیلو د هر بیرل بیه د ۱۲ دالرو څخه ۳٦ دالرو ته ورسیده ، نو د خلیج ټول هیوادونه د باد راوړو بي حسابه دالرو نو خاوندان سوه ۰ په ایران ، سعودي عربستان ، کویت او متحده اماراتو کي ډیري صنعتي او عمراني پروژي تر کار لاندي ونیولي سوي ، چي د پاکستان ، بنګله دیش او هند ډیرو ماهرو او غیر ماهرو کارګرانو دغو هیوادونو ته د کار له پاره ورتلل۰

ما په مشهد کي د یوه پاکستاني متقاعد جګړن څخه چي په کویت کي یي کار کاوه پوښتنه وکړه چي څه تعداد نظامي پاکستانیان د کویت ددفاع په وزارت کي کار کوي ؟ ده زما په جواب کي وویـل ((هلته زموږ تعداد دومره ډیر دی چي که موږ وغواړو په هغه هیواد کي کودتا کولای سو)) د ۰ ۷ ۹ ۱ په لسیزي کي د پاکستاني کارګرانو دلاس مزد په هر کال کي دیرش ملیونو دالرو ته رسیدې ، او په دغو دالرو به په پاکستان کي کارخاني جوړیدلي ۰

افغاني کارګرانو هم د خلیج هیوادونو ته د کار پیداکولو هڅي پیل کړي څرنګه چي ډیرو افغانانو ته د پاسپورت اخستل مشکل کار و ، نو څکه دوی غیر مجاز د افغاني

سرحد څخه تیریدل او د ایران په کارخانو او زراعتي پروژو کي یي په لږ اجرت کار کاوه ۰ ایرانیانو چي د خپلو عمراني پروژو له پاره د کوریا او فلپین څخه عادي کارگران استخدامول ، دوی ته افغاني ارزانه بشري قوه چي نه یي د خوب ځای غوښت او نه یي ددوی سره د کار د ساعتونو حساب کاوه او په صحي بیمي هم نه پوهیدل ، یو لوی نعمت و۰ څرنگه چي افغاني کارگران د غیر قانوني لارو څخه د ایران خاوري ته ننوتل او د ایران په کلیو کي به یي په پټه کار کاوه ، دوی د خپل اجرت د خوندي ساتلو له پاره مطمنین ځای هم نه درلود ۰ دوی مجبور وو چي د کارخانو د مالکانو څخه غوښتنه وکړي چي ددوی اجرت په کارخانو کي وساتي او کله چي دوی افغانستان ته ځي خپلي پیسي به د کارخانو څخه واخلي ۰ د ایران د ډیرو کارخانو مالکان به د افغاني کارگرانو پر اجرت باندي منکر کیدل او افغاني ډیر کارگران به یي تر څو میاشتو کارکولو وروسته تش لاسونه د خپلي کارخاني څخه شړل۰ هره ورځ به ډیرو افغاني کارگرانو افغاني جنرال قونسلگري ته مراجعه کوله ، چي په لکونو ایراني ریال د جنرال قونسلگري په مرسته د ایران د کارخانو د مالکانو څخه تحصیل شوي دي ۰

ډیرو افغاني کارگرانو به صرف څو میاشتي په ایران کي کار کاوه او بیا به بیرته افغانستان ته تلل ۰ په دغو کلونو کي نژدي اته لکه افغانان په ایران کي په کار بوخت وو چي ددوی ډیر وخت به د افغانستان او ایران تر منځ په تگ او راتگ کي تیریدې ، ډیر خطرونه به هم دغو کارگرانو ته متوجه وو ۰ په سرحدي سیمو کي به غلو د افغاني کارگرانو مخه نیوله او ددوی پیسي به یي ددوی څخه اخستي او کله کله به د سر تاوانونه هم دوی ته رسیده ۰په دغو کلونو کي ډیر خارجي اسعار افغانستان ته راوړل سول چي د یوه امریکایي دالر بیه ٣٦ افغانیو ته را ټیټه سوه۰ دغه ډیر شمیر کارگران چي په ایران کي په کار بوخت وو ، په افغانستان کي یي صنعت او زراعت ته ډیر تاوان ورسوی ۰ د افغانستان په غربي سیمو کي د بزگرانو د کمبود په وجه د زراعتي محصولاتو مقدار ډیر لږ سو ۰

په ١٩٧٥ کال کي د ایران دولت د افغانستان څخه د ٣٠ زرو عادي کارگرانو د استخدام غوښتنه وکړه ، د ایراني مقاماتو پیشنهاد دا و چي د افغانستان دولت دي دغو

کارگرانو ته د هویت یوه مخصوصه پاڼه ورکړي او دغه کارگران به د اسلام قلعه او تایباد د لاري څخه به ایران ته ورځي او د ایران لویو ښارونو ته انتقالیږي او ،هلته به ددغو کارگرانو له پاره د اوسیدلو ځایونه او بانکي حسابونه آماده کیږي ۰ ولي افغاني مقاماتو په دغي برخي کي کوم اقدام و نه کړ ۰ چي په پای کي ایراني سرحدي مقاماتو په خصوصي توگه یو زر افغاني کارگرانو ته اجازه ورکړه چي د اسلام قلعه او تایباد له لاري څخه د ایران خاوري ته داخل سي د تهران د کارخانو له خوا ددغو کارگرانو د انتقال له پاره تایباد ته سرویسونه راستول سوي وو ، دوی یو تعداد افغاني کارگران په سرویسونو کي سپاره کړل ، ولي ددغو کارگرانو څخه حتي یو سړی هم دتهران ښار ته و نه رسید ، په دي چي افغاني کارگران په لاري کي د سرویسونو څخه پلي سول او د ایران په کلیوکي په کارونو بوخت سول (۲ ٤)

۱۳ ـ پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه ؟

محمد داودخان تر خپل صدارت لس کاله وروسته کودتا وکړه چي په دغو کلونو کي زموږ په سیمي او نوري نړي کي لوی بدلونونه راغلي وو ۰ په افغانستان کي د لسو کلونو له پاره دیموکراسي وه ، نوې اساسي قانون نافذسوې و ، په هیواد کي د دو تقنیني دورو د شورا د غړو د ټاکلو له پاره آزاد انتخابات سوي وو ۰ قضانیه قوه د حکومت څخه جلا سوي وه ، د کابل په ښار کي آزادي جریدي خپریدي ، او په هیواد کي ډیر احزاب جوړ سوي وو ، او د نړي متضادو ایدلوژیگانو په هیواد کي نفوذ کړې و او د نړي ډیر هیوادونه په افغانستان کي دخپلو مفکوروي تسلط په لټه کي وو ۰

د محمد موسي شفیق حکومت د ایران او ځینو عربي هیوادونو سره اقتصادي او کلتوري اړیکي ټنگي کړي ، د ایران سره یي د هلمند د اوبو معاهده لاس لیك کړه ، د تهران د رادیو څخه د پښتوژبي خپروني پیل سوي ۰ او د پاکستان د هیواد سره هم د افغانستان عادي مناسباتو ادامه درلوده ۰

د ۱۹۷۰ په لسیزي کي چي د تیلو بیه ډیره لوړه سوه ، د خلیج بډایو هیوادونو مخصوصا ایران زموږ په سیمي کي د امریکا په گټه او د شوروي اتحاد پر ضد څه

اقدامات پیل کړه ۰

پاکستان چي د خپلي شرقي برخي (اوسنۍ بنگله دیش) دروند پیښي د خپلو اوږو څخه غورځولې و ، نو په ډیر اطمینان سره یي د اوسني پاکستان په آبادولو پیل وکړ څرنگه چي مرکزي او د آسیا د جنوب ختیز نظامي اتحادیي چي پاکستان په هغوي کي غړیتوب درلود ، د منځه تللي وي ، نو پاکستان د هغه سیاسي او اقتصادي فشاره څخه خلاص سو چي د شوروي اتحاد له خوا دغه هیواد ته متوجه و ۰

امریکا او نورو غربي هیوادونو د ۰ ۵ ۹ ۱ او ۰ ۶ ۹ ۱ په لسیزه کي د شوروي اتحاد د نفوذ د مخنیوي په غرض په منځني ختیز او د آسیا په جنوب کي نظامي اتحادیي جوړي کړي ۰ دغي اتحادیي په عمل کي ناکامي سوي ، او د ۱۹۷۰ په لسیزي کي ددغو اتحادیو پر ځای د امریکا په لارښونه د ایران او د خلیج د بډایو هیوادونو په وسیله په منځني ختیز او د آسیا په جنوب کي جاسوسي فعالیتونه پیل سول چي د ایران جاسوسي دستگاه ساواك او سي آی ای او د سعودي عربستان د جاسوسي دستگاه په افغانستان او د منطقي په نورو هیوادونو کي د شوروي اتحاد د نفوذ د کمولو له پاره اقدامات پیل کړه ، چي په افغانستان کي ددغو تخریبي عملیاتو مقدماتي مراحل د افغانستان ددیموکراسۍ په دوري کي شروع شوي وو (۴۳)

د عدم انسلاك په نهضت کي هم څه بدلونونه راغلي وو ۰ دغه نهضت چي د باندونگ په کنفرانس کي یي ۲ ۷ غړي درلودل ، د ۰ ۷ ۹ ۱ په لسیزي کي یي د غړو شمیر دري برابره سو ، او ځینو انقلابي هیوادونو لکه کیوبا ، زمبابوې ، د فلسطین د آزادۍ نهضت او داسي نور هیوادونه ددغه جنبش په غړیتوب و منل سول ، چي ددغو انقلابي غړو په ورتگ سره دغه جنبش خپله عنعنوي د منځ لیکه پریښووله او د شوروي اتحاد سیاست ته یي میلان پیدا کړ ۰د مثال په توگه ۰ په ۹ ۷ ۹ ۱ کال کي ددغه نهضت د کنفرانس په پریکړه لیك کي چي په هاوانا کي یي صادر کړی و ، تر شل واره ډیر یي د امریکا امپریالیزم غندلې و ، ولي په دغه پریکړه لیك کي حتي یوواري هم د شوروي اتحاد سیاست نه و غندل سوی . (٤ ٤)

محمد داود خان په دغو کلونو کي کودتا وکړه او په دغي پیچلي او ماین گذاري

شوي سياسي مرحلي كي يي د افغانستان ددولت واگي په لاس كي واخستي ٠

١ ٤ ـ كورني ستونزي

ډاكټر محمد حسن شرق ليكي چي ((موږ په ١ ٩ ٧ ٠ كال كي تصميم ونيو چي په افغانستان كي به د كودتا د لاري څخه سلطنتي نظام ته خاتمه وركوو ، او دري كاله وروسته موږ كاميابه كودتا وكړه ٠ ولي ډير ژر د كودتا ملگري او مخصوصا د مركزي كميټي اوه غړي د محمد داود خان د نظره ولويدل او د حساسو مقامونو څخه ليري كړل سول ، او محمد داود خان پر هغو اشخاصو تكيه پاته سو چي موږ د هغو پر ضد كودتا كړي وه)) (٥ ٤)

Selig Harison ليكـي ((تر كودتا يو كال وروسته محمد داود خان په دولت كي تصفيه پيل كړه ، ده د ١ ٩ ٧ ٤ كال د جولای په مياشت كي دوه سوه د اردو هغه نظامي افسران ليري كړل چي په شوروي اتحاد كي يي تحصيل كړی و ٠ ده د ١٩٧٥ كال د اكتوبر په مياشت كي څلويښت نور همدغه ډول صاحب منصبان د اردو څخه وايستل ٠ ده شوروي اتحاد ته د نظامي افسرانو ليږل محدود كړل او څيني عسكري صاحب منصبان يي هند ، مصر ، تركيي او امريكا ته و ليږل)) دی ليكي ((د محمد داود خان بل مهم اقدام د ملي انقلاب د حزب جوړول وو چي په اساسي قانون كي يي د نورو سياسي ډلو فعاليت منع كړ، نورو سياسي گوندونو د محمد داود خان ددغه تصميم سره مخالفت وكړ او دجمهوري نظام پرضديي وسيع تبليغات كول)) دی ليكي ((ډيره مهمه حادثه د ١ ٩ ٧ ٥ كال د نومبر په مياشت كي پيښه سوه چي په دغي مياشت كي جمهوري نظام پر دو مهمو او حساسو مسايلو باندي لكه د هلمند د اوبو معاهده او د پښتونستان پر موضوع باندي عقب نشيني وكړه ٠ يعني محمد داود خان تر كودتا دوه كاله وروسته حاضر سو چي د هلمند د اوبو معاهده د ايران سره ومني كله چي محمد داود خان د ١ ٩ ٧ ٨ كال د مارچ د مياشتي پر پنځمي نيټي د پاكستان د سفر څخه بيرته كابل ته راغې ، هغه وخت د كابل په سياسي حلقو كي ويل كيدل چي محمد داود خان د ډيورنډ كرښه په رسميت پيژندلي ده ٠ دغي آوازي هغه

وخت لا ډيري تودي سوي چي جمهور رئيس محمد داود خان د پښتنو او بلوڅو مشرانو او اته زره مهاجرو بلوڅو ته وويل چي د ۱۹۷۸ کال د اپريل د مياشتي تر ۳۰ نيټي پوري بايد د افغانستان د خاوري څخه ووزي)) (۴۶)

ـ دی د اجمل خټك د قوله ليکي چي ((محمد داود خان موږ ته وويل چي جنرال ضيأالحق هغه پښتانه او بلوڅ چي د ذوالفقار علي بوتو په وخت کي بنديان شوي وو آزاد کړي دي او تاسي د ضيأ الحق تر رهبري لاندي خپل حقوق تر لاسه کولای سئ ، او ما د محمد داود خان ددغه تصميم سره مخالفت وکړ)) (۴۷)

ـ نبي عظمي په خپل اثر کي ليکي چي ((کله چي محمد داود خان ، جمهوري اردو د اسلامي تندروانو ، ماويستانو او د محمد هاشم ميوندوال د پلويانو څخه پاك کړ ، نو بيا وار د پرچميانو تصفيي ته ورسيد چي دوی د اردو څخه و باســي ۰ محمد داود خان زما ء عظيمي ء په شمول ډير پرچميان د دولت د حساسو ځايونو څخه ليري کړل ۰ او ده په واضح ډول پر ټولو چپو جرياناتو باندي د بطلان ليکه کش کړه ۰ د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په تحريك ، په مرکزي کميټي کي انشعاب راغی او مرکزي کميټه پر دوو برخو ويشله سوه چي يوي خوا ته محمد داود خان ، عبدالاله ، عبدالقدير نورستاني، غلام حيدر رسولي ، سرور نورستاني او غوث الدين فايق وو او بلي خوا ته ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد ، جگړن ضيأ مجيد ، ډگرمن محمد يوسف او جگړن مولاداد واقع سوي وو ۰ کله چي ډاکټر محمد حسن شرق په جاپان کي او فيض محمد په اندونيزيا کي دسفيرانو په حيث و ټاکل سول او جگړن ضيأ مجيد هند ته د نظامي آتشه په حيث وليږل سو ، نو د جمهوريت مرکزي کميټه د منځه ولاړه او محمد داود خان او دده ډلي ددولت ټول واك په لاس کي واخست)) (۴۸)

ـ د جولای د مياشتي د ۱۷ نيټي تر کودتا وروسته د جمهوري دولت په مرکزي کميټي او کابيني کي ډير ژر کشمکش او اختلافات پيل سوه چي ډيرو دغو اختلافاتو ته سيد وحيد عبدالله لمنه وهله . په سر کي پاچا گل وفادار او عبدالحميد محتاط خپل مقامونه د لاسه ورکړه او بيا ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد او احمد ضيا مجيد په ترتيب جاپان ، اندونيزيا او هند ته وليږل سوه . تر دغو تغييراتو وروسته د سيد وحيد

عبدالله او عزيزالله واصفي د ډلي او سيد عبدلاله ، عبدالقدير نورستاني او غلام حيدر رسولي د ډلي تر منځ اختلافاتو بروز وکړ چي د ثور تر کوتا پوري يي ادامه درلودله .

ـ د جمهوريت په وروستي کال کي سردار محمد نعيم خان او محمد عمر داود د محمد داود خان د اداري روش سره موافق نه وو ، څرنګه چي پاچا ګل وفادار وايي چي محمد نعيم خان د نظام د تغيير په برخه کي دده سره اوړدي خبري کړي وي او غوث الدين فايق هم په خپل اثر (رازي را که نمي خواستم افشا ګردد ـ ۱٤۲ مخ) کي د سردار محمد نعيم خان د قوله دغي موضوع ته په تفصيل اشاره کړي ده .

ـ ډيرو افغانانو د جمهوري دولت سره مخالفت پيل کړ . په پای کي خبره دي ځای ته ورسيده چي د جمهوري نظام د پلان وزير علي احمد خرم په سپينه ورځ د جاپاني يوه هيأت سره د ليدلو په وخت کي د خپل دفتر څخه و ايستل سو او د پلان د وزارت په مخ کي ووژل سو او قاتل هم وتښتيدي .

۱۵ ـ د ايران سره د افغانستان مناسبات

د ۱ ۹ ۷ ۰ په لسيزي کي ايران د خپلو سرشارو دالرو په وسيله د منځني آسيا او ليري ختيز په هيوادونو کي بيل بيل فعاليتونه پيل کړل ۰ د ايران دولت د افغانستان سره خپل پخواني ساړه مناسبات تاوده کړه ، او د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کي ددواړو هيوادونو تر منځ د هلمند د اوبو معاهده لاس ليك سوه ، ددغي معاهدي مصدقه اسناد لا نه وه تبادله سوي چي محمد داود خان کودتا وکړه ۰ دوه کاله وروسته جمهوري دولت هم حاضر سو چي د هلمند د اوبو معاهده ومني او د محمد داود خان خاص نماينده سردار نحمد نعيم خان په تهران کي وويـل ((د هلمند د اوبو معاهده د افغانستان او ايران ددوستي په بحر کي يو ځاځکې دی)) چي وروسته ددغي معاهدي مصدقه اسناد د زلمي محمود غازي له خوا په تهران کي تبادله سوه۰ او هم د ۱۹۷۰ په لسيزي کي د ايران پاچا د امريکا او پاکستان په مرسته غوښتل چي په افغانستان کي د شوروي اتحاد نفوذ ته خاتمه ورکړي۰

مروت په خپل اثر کي ليکي چي ((په ۱۹۷۶ کال کي د امريکا د ملي امنيت رئيس Brezezinski دامريکا په خارجي سياست کي د ء منطقوي نفوذ ء مفهوم طرح او اختراع کړ ۰ ده ددغي مفکوري د عملي کولو له پاره د ايران پاچا دي ته و هڅاوه چي په آسيايي هيوادونو کي خپل رول و لوبوي ، او په دغه وخت کي د ايران پاچا په خپله هم علاقه درلوده چي د خليج او جنوبي آسيا په هيوادونو کي لاس وهنه وکړي ۰ امريکايانو د ايران پاچا دي ته هم تشويق کړ چي د خپلو همسايه هيوادونو سره مالي مرستي وکړي د امريکا ددغي توصيي پر اساس د ايران دولت د پاکستان سره ۷۵۰مليونه دالره مرسته وکړه ۰ او د ۱۹۷۳ کال څخه بيا تر ۱۹۷۵ کال پوري د ايران دولت د افغانستان سره ۵۰ مليونه دالره مرسته کړي ده۰ واشنگتن د سعودي عربستان ، کويت او جاپان هيوادونه هم تشويق کړل چي د افغانستان سره مالي مرستي وکړي۰ په کابل کي د امريکا سفير Theodore Elliot محمد داود خان دي ته تشويق کړ چي د واقعي بي طرفي پيروي وکړي ۰ او ده د افغانستان جمهوري دولت دي ته و هڅاوه چي د پښتونستان موضوع چي ډير يي افغانستان پــر شوروي اتحاد بانــدي تکيه کړی دی ، پريږدي)) (۴۹)

سلك هريسن ليکــي ((په ۱۹۷۴ کال کي د ايران دولت په آسانه شرايطو څلويښت مليونه دالره پور د افغانستان دولت ته ورکړ چي دا د هغه دوه مليارده دالرو پيش پرداخت و چي د لسو کلونو په موده کي د ايران ددولت له خوا افغانستان ته ورکول کيدل ۰ ايرانيانو غوښتل چي د مرستو په برخي کي په افغانستان کي د شوروي اتحاد ځای و نيسي ، او په افغانستان کي د اورگاډي او لويو لارو پروژي په کار واچوي ، چي په دغه طريقه به افغانستان د شوروي اتحاد څخه بي نيازه کړي۰ افغاني کارگران په آزاد ډول د دواړو هيوادونو تر منځ تگ او راتگ کاوه ، چي دغه افغاني کارگران د ايران په اقتصادي او عمراني پروژو کي په کار بوخت وو ۰

په افغانستان کي د ايران د جاسوسي دستگاه ساواك د پخوا څخه ځای پر ځای سوي .K.G.B پر ضد اقدامات پيل کړل ۰ د سعودي عربستان ، پاکستان ، هند او چين جاسوس فعاليتونه هم په افغانستان کي پيل سوي وو ۰ ساواك او سي .آی .ای په

افغانستان کي په ګډه فعاليت کاوه ، دواړو شبکو په افغانستان کي د بنيادګرا ګروپونو سره هم يوه اندازه همکاري درلوده ٠ دغو ټولو جاسوسي دستګاوو په افغانستان کي داسي با معلوماته خلګ استخدام کړل چي دوی ته يي د افغانستان په اردو او دولت کي هغه کسان معرفي کول چي د کمونستانو سره همدردي لرل ٠

د ايران دولت امريکايي اسلحه ، د مخابري آلات او ځني نوري مرستي د محمد داود خان هغو مخالفينو ته ورکړي چي د افغانستان په غربي سيمو کي يي ژوند کاوه ٠ د ايران ځيني مرستي د پاکستان حکومت ته ورکړه سوي چي افغاني بنيادګرا ګروپونو ته يي ورکړي ، چي د ايران دغي مرستي دصوبه سرحد د ګورنر نصيرالله بابر په وسيله افغاني بنيادګرا ګروپونو ته ورکړه سوي چي ددغو مرستو په نتيجه کي د پنجشير پر امنيتي پوستي باندي يو ځه عمليات و سول)) (٥٠)

په ١٩٧٤ کال کي چي د افغانستان او ايران تر منځ د تيلو د قر ار داد نيټه پای ته رسيدلې وه ، د ايران دولت افغانستان ته پيشنهاد وکړ چي که افغانستان د شوروي اتحاد سره د تيلو تر خپل قرار داد تير سي ، نو د ايران دولت به د پخواني قرار داد مطابق افغانستان ته هر يو تن تيل په شل دالره ورکړي ٠ او که افغانستان د شوروي اتحاد ځخه د تيلو رانيولو ته ادامه ورکوي ، نو بيا د افغانستان سره د تيلو نوی قرار داد د خليج د بيي مطابق هر يو تن به په ١٢٠ دالره لاس ليك سي٠ ولي د افغانستان دولت د ايران دغه پيشنهاد و نه مانه او نوی قرار داد د خليج د بيي مطابق د دواړو هيوادونو تر منځ لاس ليك سو . (٥١)

د ١٩٧٥ کال د اپريل په مياشت کي جمهور رئيس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ . زه ددغه سفر په وخت کي په تهران کي وم ٠ په بين المللي روابطو کي ددي اصل ټينګ رعايت کيږي ، چي کله چي د يوه هيواد مشر بل هيواد ته په رسمي سفر بلل سوی وي ، نو د کوربه هيواد مشر د خپل ميلمه د اقامت په ورځو کي د خپل هيواد ځخه د باندي سفر نه کوي ٠ ولي د ايران پاچا د افغانستان د جمهور رئيس محمد داود خان د مسافرت په وخت کي ددغه اصل مراعات و نه کړ ، او کله چي محمد داود خان په اصفهان کي و ، د ايران پاچا د خپل هيواد ځخه ووت او د

سلطان قابوس د ليدلو له پاره يي عمان ته سفر وکړ . (۲ ۵)

محمد داود خان د خپل حيثيت او ملي ګټو د ساتلو په خاطر د خپل صدارت په وخت کي د غربي نړۍ او په سر کي د امريکا غوښتنو ته سر ټيټ نه کړ ، او ،محمد داود خان د جمهوريت په وخت کي د شوروي اتحاد مشر برژينف ته مخامخ کلك جواب ورکړ ۰ ولي ده د ايران د پاچا پر دغه نامناسب عمل باندي اعتراض و نه کړ، که دغه نه اعتراض د ايران د څو دالرو مرستي له پاره وي ، نو د شاعر په قول :

احـتـيـاج د زمـانـي هسـي بـلا ده

و دلاك ته پاچا کښينوي سر تور (۳ ۵)

د ايران دولت افغانستان ته اقتصادي مرستي ددي له پاره ور کړي دي چي جمهور رئيس محمد داود خان به په خپل دولت کي کمونستي عناصر تصفيه کړي. سلك هريسن ليکي ((په تهران کي ء جعفر نديم ء چي د ايران په خارجه وزارت کي دريم سړی دی ما ته په ډير اطمينان سره وويل چي د ايران جاسوسي دستګاه ساواك د محمد داود خان په جمهوري رژيم کي کار کوي او افغانستان ته د ايران اقتصادي مرستي مشروطي دي او شرطونه يي دادي چي د محمد داود خان جمهوري دولت بايد د خلق او پرچم حزبونه د منځه يوسي ، افغانستان بايد د پاکستان سره ددوستي تړون لاس ليك کړي ، افغانستان خپلو ټولو تخريبي عملياتو ته چي د پښتنو او بلوڅو په قبايلو کي يي لري خاتمه ورکړي)) دی زياتـوي ((د پورتني مسايلو په هکله په کابل کي د انګريزانو سفير Roy Crook چي د افغانستان د مسايلو متخصص دی ده ما ته وويل چي که د ايران دغه ديپلوماسي په افغانستان کي په بيړه لا نوره پر مخ ولاړه سي ، نو د شوروي اتحاد د عکس العمل سره بـه مخا مخ سي)) دی ليکـي ((په راتلونکو کلونو کي د محمد داود خان جمهوري دولت خپله داخلي او خارجي پالسي ښي خوا ته واړوله او د ۱۹۷۷ کال د فبروري په مياشت کي يي نوی اساسي قانون نافذ کړ او په دغه اساسي قانون کي يي يوازي خپل ملي انقلاب حزب ته د فعاليت اجازه ورکړي وه او په اساسي قانون کي يي داخله وزارت ته واك ورکړی و چي د جمهوري دولت ټول مخالفين وزيي)) دی زياتـوي ((د شوروي اتحاد پخواني سفير Pozanov اوس

افشا کړي ده چي په افغانستان کي د محمد داود خان اقداماتو حفيظ الله امين خوابدې کړې و او ده غوښتل چي د ۱۹۷۷ کال په سر کي د محمد داود خان دولت ته خاتمه ورکړي ، ولي د شوروي اتحاد دولت په هغه وخت کي حفيظ الله امين ددغه اقدام څخه منع کړی و)) دی ليکــي ((د افغانستان سره د شوروي اتحاد مناسبات په ظاهره عادي وو ولي د دواړو هيوادونو مناسبات هغه وخت خراب سول چي محمد داود خان د بريژينف سره مستقيم برخورد وکړ)) (٥٤)

سلك هريسن د واشنګتن پست د۹ ۱۹۷ کال د مي د مياشتي د ۱۳ نيټي په ګڼې کي داسي ليکلي دي ((دا د ايران پاچا و نه بريژينف ، چي په افغانستان کي يي د حوادثو څنځير تر پايه کش کړ او د محمد داود خان نظام ته يي سقوط ورکړ)) (٥٥)

۱۶ ـ د محمد داود خان او برژنيف لفظي ټکر

عبدالصمد غوث چي د محمد داود خان او برژنيف د لفظي تصادم د پيښي شاهد و په خپل اثر کي ليکي چي ((د ۱۹۷۷ کال په سر کي شوروي اتحاد په پټه د خلق او پرچم ډلي بيرته سره متحدي کړي ۰ د شوروي اتحاد رسمي مقاماتو د افغانستان په خارجي او داخلي سياست کي د نويو تحولاتو په برخه کي خاموشي اختيار کړي وه ، او په معمولي طور به يي د افغانستان او شوروي اتحاد ددوستانه علايقو يادونه کوله. هرڅومره ورځي چي به تيريدلي محمد داود خان د شوروي اتحاد د پټو لاس وهنو څخه چي مخ پر زياتيدو وي ، ناراحته کيدې ۰ يوه ورځ وروسته تر هغه چي محمد داود خان د لوي جرګي له خوا د جمهور رئيس په حيث وټاکل سو ، د ۱۹۷۷ کال د فبروري د مياشتي ۱۶ نيټه ، نو يي وويل چي اوس ددي وخت رارسيدلې دې چي دې شخصا د لينويد برژنيف څخه د هغو تخريبي عملياتو پــه برخــه کــي چــي پــه افغانستان کي کيږي پوښتنه وکړي ۰

محمد داود خان د شوروي اتحاد په بلنه د اپريل د مياشتي د ۱۲ څخه تر ۱۵ نيټي پوري هغه هيواد ته رسمي سفر وکړ ۰ او د جمهور رئيس محمد داود خان او برژنيف ترمنځ د يــوه خصوصي ملاقات غوښتنه هــم د شوروي اتحاد د مقاماتــو

ځخه سوي وه ۰ د لومړي ورځي مذاكرات د كرملين په ماڼي كي د اپريل د مياشتي پر ۱۲ نيټي د ماپښين له خوا وسوه ۰ په دغه ورځ محمد داود خان د افغانستان د گازو د بيي د لوړيدلو غوښتنه وكړه ، ده د غير منسلكو هيوادونو د نهضت په برخي كي وويل چي افغانستان ددي غوښتونكي دی چي ددغه نهضت غړي هيوادونه بايد ددغه نهضت د اصولو كلك مراعات وكړي ، دوی بايد په جهاني مشاجراتو كي برخه وانه خلي)) دی ليكي ((شورويان په دي پوه سول چي ددغو خبرو ځخه د محمد داود خان هدف د كيوبا هيواد دی ۰ ددوهمي ورځي په مذاكراتو كي د شوروي اتحاد د هيأت مشر برژنيف د خپلو خبرو په ترځ كي ، مخامخ محمد داود خان ته وكتل او وي ويل چي د ناتو د پكت د هيوادونو ډير متخصصين د افغانستان د شمالي سيمو په پروژو كي كار كوي او دوی هلته په جاسوسي اخته دي ، چي بايد دوی د افغانستان ددغو سيمو ځخه و ايستل سي ۰ جمهور رئيس محمد داود خان ده ته په جواب كي وويل چي د شوروي اتحاد د رهبر دغي خبري د افغانستان په كورنيو چارو كي صريح مداخله ده او موږ تاسي ته هيڅكله اجازه نه دركوو چي موږ ته لارښوونه وكړې چــې موږ خپل هيواد ځنگه اداره كړو ۰ تر دغو خبرو وروسته محمد داود خان د مجلس ځخه ولاړ سو چي فورا برژينف ده ته ويل چي تاسي د يوه خصوصي ملاقات غوښتنه كـړي وه ، محمد داود خان ده تـه پـه جـواب كي وويـل چـي اوس هغه خصوصي مـلاقات تـه هــم ضرورت نه ستــه)) (۵۶)

د محمد داود خان د سفر يوه بل ملگري وويل چي (د پروگرام مطابق د جمهور رئيس محمد داود خان ددغه سفر وروستۍ شپه په تاشكند كي وه ، چي د محمد داود خان الوتكه په تاشكند كي كښته نه سوه او مخامخ كابل ته راغله)) (۵۷)

سلك هريسن ليكــي ((د محمد داود خان تر دغه سفرځو مياشتي وروسته د خارجه وزارت مرستيال سيد وحيد عبدالله ما ته د عبدالصمد غوث د ليكني مشابه معلومات راكړه او سيد وحيد عبدالله دا هم وويل چي برژنيف په خپلو خبرو كي په افغانستان كي د امريكا د ستلايت او زلزله سنج ددستگاو د متخصصينو پر موجوديت بـانــدي اعتراض وكړ او دوی يــي د امريكا جاسوسان وبلل ۰ او برژنيف پــه خـپـلـو

خبرو کي دا هم وویــل چـي د افغانستان د جمهوریت د کابیني ځني غړي د امریکا ایجنټان دي)) (۸ ٥)

هندي لیکوال Nayar Kuldip لیکــي ((په ۷ ۷ ۹ ۱ کال کي افغانستان د اقتصادي او نظامي مرستو له پلوه پر شوروي اتحاد باندي ډیر متکي و ، او افغانستان داسي ښکاره کیدې چي د شوروي اتحاد د نفوذ په ساحه کي واقع وې ۰ محمد داود خان یوازي غوښتل چي د افغانستان مناسبات د شوروي اتحاد سره تر یوه حده محدود کړي په دي چي محمد داود خان یو وطن پالونکې و او ده غوښتل چي افغانستان خپله عنعنوي بي طرفي وساتي۰ کوم شي چي شوروي اتحاد یي نا آرامه کړې و ، هغه د محمد داود خان هغه تلاشونه وو چي د ځینو سرمایه دارو هیوادونو څخه یي د مرستو غوښتنه کوله۰ د محمد داود خان خاص نماینده سردار محمد نعیم خان ایران او امریکا ته سفرونه وکړل ، او کله چي ده د واشنګتن څخه د متخصصینو او مشاورینو غوښتنه وکړه ، پــه دغــه وخت کــي د شــوروي اتحاد بـدګمـانـي پر افغانستان باندي لا ډیره سوه۰

کله چي په ۷ ۷ ۹ ۱ کال کي محمد داود خان مسکو ته سفر وکړ ، په یوي غونډې کي برژنیف د محمد داود خان څخه پوښتنه وکړه چي آیا دا حقیقت لري چي تاسي د امریکا څخه مشاورین غوښتي دي ؟)) دی د محمد داود خان د ورسره هیأت د یوه غړي د قوله لیکــي ((محمد داود خان د غونډي څخه ولاړ سو او په متأثر او لوړ آواز یي برژنیف ته وویل چي زه د یوه آزاد هیواد جمهور رئیس یم او هیڅوك دا حق نه لري چي زما څخه داسي یوه پوښتنه وکړي ۰ محمد داود خان خپل سفر لنډ کړ او برژنیف د محمد داود خان د مخه ښه له پاره هوایي میدان ته ورغلې و او ده غوښتل چي خپله خبره بیرته ترمیم کړي ، ولي دغه لیدنه یوازي د پنځو دقیقو له پاره وه او هلته مهمي خبري ونه سوي۰

تر دغي حادثي وروسته ددواړو هیوادونو په مناسباتو کي سوړوالې راغی ، کله چي محمد داود خان کابل ته ورسید ، ده هدایت ورکړ چي تر دي وروسته دي افغاني نظامي افسران په هند یا مصر کي تحصیل وکړي ۰ دی د اقتصادي مرستو له پاره د

نورو منابعو په لټه کي سو۰ مسکو خلق او پرچم ته هدايت ورکړ چي بيرته سره متحد سي ، چي دغه اتحاد ددي له پاره و چي که محمد داود خان د مسکو سره مخالفت پيل کړ ، نو دغه حزب به د يوه مخالف قوت په حيث د محمد داود خان د رژيم په مقابل کي مقاومت وکړي ۰

محمد داود خان مسايل سرېدلو ته پري نه ښوول ، ده سعودي عربستان او مصر ته سفرونه وکړل ۰ سعودي عربستان افغانستان ته د ډيرو مرستو وعده ورکړه ، او شوروي اتحاد په دغه موضوع ډير ژر خبر سو ، په دي چي رحيم رفعت چي د محمد داود خان ترجمان و ، ده د محمد داود خان د مذاکراتو متن چي ۱۶ پاڼي کيدلي د ببرك کارمل په وسيله شوروييانو ته ورسوې ۰

په ۱۹۷۶ کال کي محمد داود خان د ايران سره د اقتصادي همکاريو څو معاهدي لاس ليك کړي ، چي يوه يي د اورګاډي د پټلې وه چي کابل يي د بندر عباس سره وصل کاوه ۰ چي دا ، په وچه کي د محصور افغانستان له پاره دوهمه لاره کيدله)) دى زياتـوي ((ما په ۱۹۷٤ کال د جون په مياشت کي په نهران کي د ايران د پاچا سره وليدل ، ده ما ته وويل چي بايد افغانستان بحر ته لاره ولري او زه په دغي برخي کي د افغانستان سره مرسته کوم۰ د ايران پاچا افغانستان ته د دوو مليادرو دالرو مرستو وعده ورکړه ، چي په دغو مرستو سره د افغانستان اتکأ پر شوروي اتحاد باندي کميدله۰ کويت هم محمد داود خان ته پيغام وليږي چي د کويت دولت حاضر دى چي د افغانستان دولت ته يو سپين چك ورکړي ، په هغه صورت کي چي محمد داود خان په ښکاره ډول د شوروي اتحاد سره مخالفت وکړي ۰ ولي محمد داود خان نه غوښتل چي د شوروي اتحاد پر ضد په کوم بلاك کي شامل سي ، ده يوازي غوښتل چي افغانستان پر شوروي اتحاد باندي د ډيري اتکا څخه خلاص کړي ۰ ولي مسکو تر دي وروسته پر ده باندي اعتماد نه کاوه او شوروييانو داسي تصور کاوه چي محمد داود خان ددوى مخالف سوى دى)) (۹ ۵)

سعودي عربستان ۵۰۰ مليونه دالره د اوبو لګولو په ساحه کي د افغانستان سره مرسته وکړه ، افغانستان د چين او کويت سره هم اقتصادي قراردادونه لاس ليك کړل

OPEC او اسلامي بانك هم د افغانستان سره د اقتصادي مرستو وعده وکړه ۰ محمد داود خان په واضح ډول د عدم انسلاك په نهضت کي د افراطي اړخ څخه چي کیوبا یي رهبري کوله ، خان لیري کړ۰ محمد داود خان څو واره کیوبا وغندله او ده وویل چي افغانستان د هغي معتدلي واقعي بي طرفي پلوي کوي چي رهبري یي د هند او یوګوسلاویا په لاس کي ده ، وروسته تر هغه چي محمد داود خان بلګراد او نوي ډهلي ته سفرونه وکړل ، نو بیا فیصله وسوه چي د ۱۹۷۸ کال د مې په میاشت کي به د عدم انسلاك د خارجه وزیرانو غونډه په کابل کي کیږي . (۶۰)

د محمد داود خان او برژنیف د لفظي تصادم په هکله ، مروت د سردار محمد نعیم خان د قوله په خپل اثر کي داسي لیکلي دي ((د برژنیف دغه غیر مترقبه پیشنهاد چي محمد داود خان باید ټول امپریالستي مشاورین د خپل هیواد څخه و باسي ، صرف یو تیپیك د شوروي د شطرنج د لوبي Gambit ته ورته دی چي برژنیف غوښتل چي محمد داود خان په دغه طریقه په دفاعي حالت کي واقع کړي))
(۶۱)

۱۷ ـ د عدم انسلاك د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو پیشنهاد

د جمهور رئیس محمد داود خان مناسبات د شوروي اتحاد سره هغه وخت لا ډیر خراب سول چي د افغانستان جمهوري دولت اراده وکړه چي د عدم انسلاك د خارجه وزیرانو غونډي ته ددغه نهضت څخه د کیوبا د ایستلو پیشنهاد وړاندي کړي۰ د خارجه وزارت یوه مامور ما ته وویل چي جمهور رئیس محمد داود خان په هغه ملاقات کي چي په بلګراد کي یي د مارشال تیتو سره کړې و ، ده ته یي ویلي وه چي د کیوبا هیواد د شوروي اتحاد د اقمارو څخه دی او د شوروي اتحاد په غوښتنه یي انګولا ته نظامي قطعات استولي دي ، اوس باید د کیوبا هیواد د عدم انسلاك د نهضت څخه و ایستل سي ۰ مارشال تیتو د محمد داود خان څخه پوښتنه کړي وه چي دغه کار به څرنګه عملي سي ؟ سید وحید عبدالله چي په دغه ملاقات کي حاضر و د مارشال تیتو په جواب کي وویل چي د عدم انسلاك د خارجه وزیرانو غونډه چي په کابل کي جوړیږي او زه ددغي غونډي رئیس یم ، زه به ددغه نهضت څخه د کیوبا د ایستلو

پیشنهاد دغي غونډي ته وړاندي کړم . (۶۲)

سید وحید عبدالله په دغه ارتباط مصر اندونیزیا او هند ته هم سفرونه وکړه ۰ د خارجه وزارت یوه بل مامور ما ته وویل چي په دهلي کي سید وحید عبدالله د عدم انسلاك د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو موضوع د هند صدر اعظم موراجي دیساي ته یاده کړه ، هغه په جواب کي سید وحید عبدالله ته وویل چي افغانستان دا حق نه لري چي ددغه نهضت د خارجه وزیرانو غونډي ته د کیوبا د ایستلو پیشنهاد وړاندي کړي ۰ په دي چي د عدم انسلاك نهضت یوه نظامي اتحادیه نه ده چي یو غړی هیواد په داسي بهانو ددغه نهضت څخه و ایستل سي ۰ بلکه دا د آزادو هیوادونو یو جنبش دی چي د ګډ ژوند پنځه اصلونه لري چي د کیوبا هیواد د دغه اصلونو رعایت کړی دی ۰

سید وحید عبدالله د هند د صدر اعظم توصیي ته توجه و نه کړه او په یوي لیدني کي یي د کیوبا سفیر ته چي په عین حال کي په کابل کي هم د هغه هیواد سفیر و په تنده لهجه وویل چي د عدم انسلاك د خارجه وزیرانو غونډي ته چي په کابل کي جوړیږي ، دی باید رانه سي ۰ او کــه دی پــه دغه وخت کــي کابل تــه راسي نــو دده استقبال به و نــه ســي . (۶۳)

د مخه تر هغه چي د عدم انسلاك غونډه په کابل کي جوړه سي ، د ثور کودتا وسوه ۰ او د دغه غونډه د کابل پر ځای په بلګراد کي وسوه چي د بلګراد په غونډي کي پاکستان ددغه نهضت په غړیتوب و منل سو۰ او دغه نهضت د مشرانو غونډه په هوانا کي جوړه سوه ۰

سلك هریسن لیکي چي ((د محمد داود خان هغه سفر شورویان لا وار خطا کړل چي محمد داود خان مصر ته د سفر په لاري کي په ترکیي کي هم توقف وکړ او په دغه سفر کي محمد داود خان د سعودي عربستان او کویت څخه هم لیدنه وکړه)) ۶٤

دی لیکــي ((مصر ته د محمد داود خان دغه سفر هغه وخت وشو چي د مصر جمهور رئیس انورالسادات تازه د اسرایلو د سفر څخه راغلی و ۰ انورالسادات په هغي میلمستیا کي چي د محمد داود خان په ویاړ جوړه کړي وه ، د شوروي اتحاد د

سفير په مخ کي محمد داود خان ته وويل چي ستاسي معقوله او ملي پالسي چي پر آزاد قضاوت او ملي ګټو ولاړه ده او د ډلو ټپلو او د دنباله روي د سياست څخه کرکه کوی زموږ د تاييد وړ ده)) (۶۵)

مصر ته د محمد داود خان د سفر په هکله ما اوريدلي دي چي په هغه ورځ چي جمهور رئيس محمد داود خان مصر ته سفر کاوه په هغه ورځ انورالسادات ته بل مصرفيت پيدا سوې و ، محمد داود خان دوې ورځي په استامبول کي توقف وکړ . د انورالسادات سره د محمد داود د ليدلو يو هدف داو چي دی د مصر څخه د شوروي اتحاد د متخصصينو د ايستلو داستان د انورالسادات د خولي څخه واوري .

عبدالصمد غوث ليکي چي محمد داود خان د انورالسادات څخه د شوروي اتحاد د ماهرانو د ايستلو موضوع چي په ۱۹۷۲ کال کي پيښه سوه ، و پوښتله . (۶۶)

د ۱۹۷۸ کال د جون په مياشت کي د ايران پاچا محمد رضا شاه پهلوي کابل ته سفر درلود . د ۱۹۷۸ کال د آګست په مياشت کي د پاکستان جمهور رئيس جنرال ضيأ الحق کابل ته مسافرت کاوه . د ۲۰۰۰ کال د اکتوبر د مياشتي پر شل نيټي د صوبه سرحد پخواني ګورنر نصيرالله بابر د پيام افغان د راديو سره په يوي مرکي کي وويل ، په ۱۹۷۶ کال کي محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو دډيورنډ د کرښي په باب يوي موافقي ته رسيدلي وو ، په دغه ارتباط ددواړو رهبرانو تر منځ د يوي موافقتنامي متن هم په نښه سوی و ، ولي د جنرال ضيأالحق د کودتا په وجه دغه موافقتنامه و ځنډيدله . د ۱۹۷۸ کال دسبتمبر په مياشت کي جمهور رئيس محمد داود خان د امريکا د جمهور رئيس (جمي کارتر) په بلنه امريکا ته مسافرت درلود . ولي د ۱۹۷۸ کال د اپريل په مياشت کي په افغانستان کي کودتا وسوه او د محمد داود خان جمهوري نظام د منځه ولاړ .

۱۸ ـ د پاکستان سره د افغانستان مناسبات

په ۱۹۷٤ کال کي د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو د بلوڅو مشران بنديان کړل او په بلوچستان کي يي نظامي عمليات پيل کړل . په دغه وخت کي د ايران

دولت پاکستان ته پر ۳۰۰ مليونو دالرو علاوه ديرش امريکايي کبرا هليکوپترونه ددي له پاره ورکړي وو چي د بلوڅو پر ضد يي استعمال کړي. ايرنيان په دي عقيده وو چي د بلوڅو سره کمونستان مرسته کوي او دمخه تر دي چي دا جنګونه د ايران خاوري ته وغزيږي بايد د هغو مخه ونيوله سي.

د ايران پاچا د افغانانو څخه هميشه غوښتنه کوله چي د پاکستان سره خپلو اختلافاتو ته ژر دحل يوه لاره پيدا کړي ، په دي چي شوروي اتحاد ددغو اختلافاتو څخه ګټه اخلي. د ۱۹۷٤ کال د آګست په مياشت کي د ايران خارجه وزير عباس علي خلعتبري کابل ته سفر وکړ ، ده د افغاني مقاماتو څخه غوښتنه وکړه چي د پاکستان سره په کښته سويه خبري پيل کړي . افغانستان د ايران دغه پيشنهاد و مانه (۶۷)

په ۱۹۷۵ کال د مارچ په مياشت کي د افغانستان د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله او د پاکستان د خارجه وزارت د معين عزيز احمد تر منځ په کابل کي لومړي مذاکرات پيل سول .په دغه کال کي دامريکاد سناتور Charles Percy په وساطت په کتمندو کي د سردار محمد نعيم خان او عزيز احمد تر منځ چي دواړه د نيپال د پاچا د جنازي په مراسمو کي د ګډون له پاره هغه هيواد ته تللي وو ، دوستانه خبري وسوي ، دوی فيصله وکړه چي دواړه هيوادونه بايد يو د بل پرضد راديويي تبليغات بند کړي . ولي د ۱۹۷۵ کال د فبروري پر ۸ نيټي حيات محمد شيرپاو د اتلسو نورو کسانو سره د يوه بم په چاودلو کي د پيښور په يونورستي کي ووژل سوه او د ذوالفقار علي بوتو په امر خان عبدالغفار خان ، خان عبدالولي خان او د ملي عوامي حزب ډير نور غړي بنديان سول . ددغو حوادثو په نتيجه کي د افغانستان او پاکستان مناسبات تر پخوا لا ډير خراب سوه .

د ۱۹۷۶ کال د اپريل په مياشت کي ذوالققار علي بوتو د افغانستان د زلزله ځپلو خلګو سره د مرستو يو پيشنهاد وړاندي کړ چي دغه مرستي د افغانستان له خوا ومنلي سوي . او د محمد داود خان له خوا بوتو ته د کابل د سفر بلنه ورکړه سوه ، چي ده د ۱۹۷۶ کال د جون د مياشتي د ۷ څخه تر۱۰ نيټي پوري کابل ته سفر وکړ او بوتو تر خپل سفر دمخه خان عبدالغفار خان د حبس څخه آزاد کړ . (۶۸)

عبدالصمد غوث چي د محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو په مذاكراتو كي حاضر و ليكي ((محمد داود خان بوتو ته وويل چي ځيني هيوادونه د افغانستان او پاكستان په دوستي خوشحاله نه دي)) كه څه چي محمد داود خان د كوم هيواد نوم وانه خيست ولي دده هدف شوروي اتحاد و . محمد داود خان دا هم وويل چي ((ځيني پاكستانيان په دي عقيده دي چي موږ د پاكستان ورانول غواړو ، چي دا حقيقت نه لري ولي چي موږ په خپل څنگ كي يو قوي پاكستان غواړو)) محمد داود خان وويل ((د خان عبدالولي خان په شمول د صوبه سرحد ټول پښتانه نه غواړي چي ددوی سيمي دي د پاكستان څخه بيلي سي . دوی د پاكستان اساسي قانون ومانه او د پاكستان په انتخاباتو كي يي برخه واخسته او موږ ددوی دغه عمل تاييدوو))

د پاكستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو محمد داود خان ته وويل چي ((زه په دي خوشحاله يم چي د افغانستان مشر په خپلو خبرو كي پر پاكستان باندي د ارضي ادعا خبره ياده نه كړه))

د ذوالفقار علي بوتو د سفر په پای كي د دواړو هيوادونو تر منځ يوه گډه اعلاميه لاس ليك سوه . په دغي اعلاميي كي د دواړو هيوادونو د اختلافونو حل د باندونگ د كنفرانس د گډ ژوند د پنځه اصلونو پر بنا غوښت سوي و .

محمد داود خان د ۱۹۷۶ كال د آگست د مياشتي د ۲۰ تر ۲٤ نيټي پوري پاكستان ته سفر وكړ . په هغو مذاكراتو كي چي د سيد وحيد عبدالله او عزيز احمد تر منځ وسوي ، عزيز احمد داسي پيشنهاد كړې و چي كه پاكستان د پښتنو او بلوڅو مشران د حبس څخه آزاد كړي آيا د هغه په مقابل كي افغانستان دډيورنډ كرښه په رسميت پيژني او د پښتونستان تر موضوع تير يږي ؟ په پای كي داسي فيصله وسوه چي په اوسنۍ گډي اعلامي كي دي د كابل د اعلامي تاييد و سي . (۶۹)

د ۱۹۷۷ كال د جولای د مياشتي پر پنځمي نيټي جنرال ضيأ الحق په پاكستان كي كودتا وكړه او ده د افغانستان په بلنه ددغه كال د اكتوبر په مياشت كي كابل ته سفر وكړ . ده محمد داود خان ته د پاكستان د سفر بلنه وركړه . په دغه وخت كي د بلوچستان جنگونه پای ته رسيدلي وو او ضيأ الحق پښتانه او بلوڅ ټول بنديان آزاد

کړي وو جمهور رئيس محمد داود خان د ۱۹۷۸ کال د مارچ د مياشتي پر پنځمي نيټي پاکستان ته سفر وکړ ۰ محمد داود خان د پښتنو او بلوځو د مشرانو لکه خان عبدالولي خان ، غوث بخش بيزنجو ، عطا الله منگل او خير بجش مري سره د ضيأالحق په مخ کي ليدنه وکړه ۰ د محمد داود خان د سفر په وروستي ورځ د پاکستان خارجه وزير آغا شاهي ، افغاني هيأت ته يو ليکلې متن د امضا له پاره وړاندي کړ چي په هغه کي ليکل سوي و چي افغانستان دډيورنډ کرښه په رسميت پيژني ، افغانستان د پښتونستان تر ادعا تيريږي ، دواړه هيوادونه يو د بل پر ضد پروپاگند نه کوي ، دواړه هيوادونه يو د بل سره اقتصادي مرستي کوي ۰ سيد وحيد عبدالله د دغو مطالبو په هکله آغا شاهي ته وويل چي ((افغانستان ددغه ليك نور مطالب مني ولي ددغه ليك لومړي دوه ټکي بايد د افغانستان د لوي جرگي له خوا تصويب سي)) په پای کي د محمد داود خان او جنرال ضيأ الحق تر منځ داسي موافقه وسوه چي د اعلاميو پر ځای بايد دواړه هيوادونه يو پر بل باندي اعتماد وکړي ۰

د مارچ د مياشتي پر اتمي نيټي محمد داود خان په يوه مطبوعاتي کنفرانس کي برخه واخسته ، ده د يوه خبريال ددي پوښتني په جواب کي چي آيا دده او جنرال ضيأالحق تر منځ دډيورنډ د کرښي په هکله خبري سوي دي او که يه ؟ ده داسي وويل چي ((ما او جنرال ضيأ الجق پر ذيعلاقه ټولو موضوعاتو باندي خبري کړي دي چي هره موضوع به په خپل وخت کي ددواړو هيوادونو تر منځ حل سي)) (۷۰)

ښه سرې چي د بدانو سره مل سي

دده فکر د هغو فکر کي حل سي (۷۱)

د پای خبري

د ۱۹۶۰ په لسيزي کي خيني افغاني سياست پوهان په دي عقيده وو چي د وروسته پاته هيوادونو پر مختگ ، يوازي د خارجي هيوادونو د مرستو په وسيله

تامینیدلای سي . څرنګه چي په دغه وخت کي امريکا د پاکستان سره ددوستي په وجه ، د افغانستان سره مرستي نه کولي ٠ نو دغه سياست پوهان دي نتيجي ته سيدلي وو چي افغانستان بايد شوروي اتحاد ته ددي له پاره ډير نژدي سي او ددغه هيواد څخه مرستي واخلي چي د امريکا خوف او حسادت راوپاروي ، او بيا هر کله چي امريکا دي ته حاضر سو چي د افغانستان سره لازمي مرستي وکړي ، په هغه وخت کي به افغانستان بيرته پر خپل خارجي سياست تجديد نظر وکړي اوخپل سياست به د منځ ليکي ته راوړي او ددواړو جهاني لويو قدرتونو څخه به د بي قيد او شرطونو مرستو غوښتنه وکړي (٧ ٢)

د پورته سياسي ستراتيژي پر اساس د محمد داود خان د صدارت په لسو کلونو کي د افغانستان حکومت ، شوروي اتحاد ته ډير ور نژدي سو او د هغه هيواد څخه يي ډيري اقتصادي او تخنيکي مرستي واخستي ولي امريکايانو د افغانستان سره خپلي مرستي پيل نه کړي ٠ د محمد داود خان تر استعفا وروسته دديموکراسۍ په لسو کلونو کي د افغانستان سره د شوروي اتحاد اقتصادي او نظامي مرستي تر پخوا لا ډيري پراخي سوي ، ولي د امريکا خوف او حسادت يي راونه پاراوه ٠

داسي ښکاري چي د ١٩٧٠ په لسيزي کي امريکا او د هغه هيواد متحدينو د افغانستان سره د مرستو له پاره دري عمده شرطونه وړاندي کړي وو :

- د ايران سره د هلمند د اوبو د معاهدي لاس ليك
- د پښتونستان د قضيي خاتمه او دډيورنډ د کرښي په رسميت پيژندل
- د شوروي اتحاد سره د اقتصادي او نظامي اړيکو ډير کمول

څرنګه چي د کتاب په نورو برخو کي به مو لوستي وي د محمد موسي شفيق حکومت د افغانستان ددغو معضلو دحل په لاري کي مؤثر اقدامات پيل کړل ٠ دده حکومت د ايران د حکومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس ليك کړه ، په دغه وخت کي محمد داود خان کودتا وکړه ٠ حمهوريت دولت تر يوه کال وقفي وروسته بيرته د سلطنت د وخت خارجي سياست چي د محمد موسي شفيق له خوا عملي کيدی ، تعقيب کړ٠ د جمهوريت په وخت کي د افغانستان خارجي سياست د سردار محمد

نعیم خان له خوا رهبري کیدی جمهوري دولت د پښتونستان د موضوع او دډیورنډ د کرښې په برخې کي د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضیأ الحق سره پراخي خبري پیل کړي ولي د شوروي اتحاد سره د افغانستان د اړیکو ډیر سریع تغییر چي د جمهوریت په وخت کي عملي کیدی ، ددواړو هیوادونو په مناسباتو کي یي ډیر مشکلات ایجاد کړه هغه خارق العاده اقدام چي په مصر کي جمهور رئیس انورالسادات کړې و ، دده د موفقیت یو مهم دلیل داو چي د مصر هیواد د شوروي اتحاد سره ګډ سرحد نه درلود په داسي حال کي چي افغانستان د هغه هیواد سره ۱٤۸۱میله اوږد سرحد لري او افغانستان تــه آسانــه نــه وه چي د شوروي اتحاد سره خپلي اړیکي داسي ژر پریکړي . د جمهوریت په وروستیو کلونو کي د افغانستان په خارجي سیاست کي ډیر سریع بدلونونه را منځ ته سول . د مثال په توګه ، په ۱۹۷۷ کال کي افغانستان د جنوبي افریقا د نژاد پرست رژیم سره د ښو اړیکو اساس کښیښود ، په دغه کال کي په تهران کي د جنوبي افریقا جنرال قونسل د مځکي له لاري ، افغانستان ته سفر وکړ . په تهران کي افغاني سفیر زلمي محمود غازي ، په مشهد کي افغاني جنرال قونسلګري ته چي زه هلته جنرال قونسل وم ، لار ښوونه وکړه چي د جنوبي افریقا د جنرال قونسل سره چي افغانستان ته د سفر په لاري یي په مشهد کي توقف درلود لیدنه وکړي . افغاني جنرال قونسلګري د افغاني سفارت دغه لار ښوونه پر ځای کړه . د جنوبي افریقا جنرال قو.نسل د اسلام کلا له لاري افغانستان ته سفر وکړ چي د کابل په شمول د افغانستان په نورو ښارونو کي به ده ته هرکلې ویل سوی وي . دغه خبر په مطبوعاتو کي نه دې خپور سوی .

په پای کي د موضوع د روښانه کولو له پاره د لاندي مطالبو لیکل ضروري دي :

ـ اوس چي څوك د جولای د میاشتي د ۱۷ نیټي د کودتا د برخه والو لکه (ډاکټر محمد حسن شرق ، غوث الدین فایق ، پاچا ګل وفادار او نبي عظیمي او نورو) آثار لولي ، ددوی تفصیلات یو د بل سره ډیر توپیر لري ، داسي ښکاري چي د کودتا هر غړي د خپل ګروپ فعالیت لیکلی دی او د بل ګروپ په اجراآتو خبر نه دی .

ـ د محمد داود خان د کودتا په لومړي کال کي په جمهوري دولت کي ډیر واك د هغو

کودتا کونکو په لاس کي و چي د شوروي اتحاد پلوي يي کوله ، ولي کله چي د کودتا په دوهم کال کي دوی د جمهوري دولت د حساسو ځايونوڅخه ليري کړل سول نو ددوی ځايونه د دوی مخالفينو يعني د امريکا او د هغه هيواد د متحدينو د پلويانو له خوا اشغال کړ سول. چي ددغه تحول په نتيجه کي افغانستان د نړي د متضادو قوتونو د مبارزي ميدان وګرځيدې .

ـ جمهور رئيس محمد داود خان د جمهوريت په ورستي کال کي د خپلو همکارانو له خوا د افغاني جامعي او حتي ددولت د مامورينو څخه ليري ساتل کيدی . د مثال په توګه :

۱ ـ په ۱۹۷۷ کال کي په کراچي کي افغاني جنرال قونسل محمد حکيم اريوبي کابل ته سفر کړې و ، ده ته سيد وحيد عبدالله ويلي و ، هر وخت چي دی د جمهور رئيس محمد داود خان سرهويني بايد دغه ليدنه دده په حضور کي وسي .

۲ ـ په ۱۹۷۷ کال کي چي جمهور رئيس محمد داود خان تهران ته سفر کړې و ما ته هم سيد وحيد عبدالله وويل (کله چي د جمهور رئيس محمد داود خان سره خصوصي ليدنه کوي په دغي ليدني کي بايد زه هم حاضر وسم) چي زه د محمد داود خان سره د خصوصي ليدني څخه منصرف سوم .

ـ د خارجه وزارت يوه مامور ما ته وويل چي د ثور د کودتا په ورځ چي جمهوري ارګ د کودتا کونکو له خوا محاصره سوې و ، سيد وحيد عبدالله د ارګ د شا د لاري څخه په دي قصد وتلې و چي خارجه وزارت ته ځان ورسوي او د هغه وزارت د مخابري پـه وسيله د ايران د پاچا څخه د مرستي غوښتنه وکړي ، کله چي دی خارجه وزارت ته ورسيدې ، هغه وزارت هم د کودتا کونکو له خوا محاصره و . دی د خپل عزم څخه منصرف سو ، او خپله لور يي په کلوله پشته کي د سيد قاسم رشتيا کور ته ورسوله او ده په خپله د نوي ښار د انصاري په څلور لاري کي د خپل يوه همکار په کور کي شپه تيره کړه . (۷۳)

ـ دديموکراسۍ دوري په لسو کلونو کــي پــه هيواد کــي د ښــې او کينۍ اړخ ايدولوژيګانو ډيره وده کړي وه ، چي د هغو په څنګ کي د ملي مفکوري ، وده او

بریالیتوب ډیر مشکل کار و ۰ ددغه حالت په نتیجه کي به حتما په افغانستان کي د امریکا یا شوروي اتحاد په ګټه یو نظام راتی ، چي د شوروي اتحاد پلویانو وار د مخه کړ او په افغانستان کي یي د ثور کودتا وکړه۰

د ثور کودتا داسي پیل سوه ـ د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۷ نیټي د پرچم د ډلي یو مشر میر اکبر خیبر په کابل کي ووژل سو . د خلق او پرچم ډلـي چـي د۱۹۷۷ کال د جولای په میاشت کي بیرتــه سره یو ځای سوي وي ، دوی د خیبر جنازه د یوه مارش په شکل تجلیل کړه او د خیبر پر قبر باندي یــي تندي خبري وکړي او جمهوري دولت یي ددغي پیښي مسؤول وباله . نو جمهوري دولت د خلق او پرچم دغه مارش او د قدرت نمایش د اساسي قانون مخالف وباله او لس ورځي وروسته یي د نور محمد تره کي او ببرك کارمل په شمول د خلق او پرچم اوه مشران بندیان کره . حفیظ الله امین چي په نامعلوم علت په دغه ورځ نه و بندي سوی ، یوه ورځ وروسته دده په قومانده په اردو کي د خلق او پرچم غړو کودتا وکړه او جمهوري نظام د منځه ولاړ . د محمد داود خان د جمهوریت دوره چي څلور کاله او نــه میاشتي او نولس ورځي وو پای ته ورسیده ، اروا ښاد محمد داود خان او دده ورور سردار محمد نعیم خان د خپل فامیل د شپاړسو غړو سره په شهادت ورسید او د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲۷ نیټي د خلق دیموکراتیك ګوند قدرت ته ورسید .

حقیقت په دنیا هومره سو نایابه چي سند نه سي پیژندلی له سرابه
سیاست او ریا دواړه سوه ملګري حقیقت ته یي پیدا کړه څو حجابه

دکتاب پای (۷٤)

د پنځم فصل یادداشتونه

۱ ـ خلمې ، ذکر شوې اثر، مخ ۶۶

۲ ـ د نور محمد په قول

۳ ـ عظیمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۹ ۸

٤ ـ د نعمت الله پژواك په قول

٥ ـ د ډاکټر محمد حسن شیرزي په قول

۶ ـ عظیمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۶ ۹

۷ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر، مخ

۸ ـ کبیر سراج ، ذکر شوې اثر ، مخ ٥ ۷

۹ ـ د محمد عزیز نعیم په قول

۱ ۰ ـ همدغه مرجع

۱ ۱ ـ نعیم ، مجاهد ولس ، د۸ ۹ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي گڼه

۱ ۲ ـ شرق ، مجاهد ولس ، د ۸ ۹ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي گڼه

۱ ۳ ـ همدا اثر

۱ ٤ ـ د جمعه بارگزې په قول

۱ ٥ ـ محمد حکیم اریوبي ، د پاکستان د آی . اس . آی د یوه مقام د قوله

۱ ۶ ـ شرق ، داکتر محمد حسن، کرباس پوشهای برهنه پا ، صفحه ۳ ٤ ۱

۱ ۷ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۷

۱ ۸ ـ شرق ، مجاهد ولس ، د ۸ ۹ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي گڼه

۱ ۹ ـ زما مشاهدات

۲ ۰ ـ د محمد عزیز نعیم په قول

۲ ۱ ـ ادمك ، لیدویگ ، په افغانستان کي څوك څوك دې ، مخ ۲ ٥

۲ ۲ ـ رشتیا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۰ ۸ ۳

۲ ۳ ـ زما مشاهدات

۲ ٤ ـ زما مشاهدات

۲ ٥ ـ زما مشاهدات

۲ ۶ ـ زما مشاهدات

٢٧ ـ د گل پاچا الفت شعر

٢٨ ـ زما مشاهدات

٢٩ ـ غوث ، ذکر شوې اثر ، مخ ٨ ٠ ٢

٣٠ ـ همدا اثر ، مخ ١٨٨

٣١ ـ د سعدالله کمالي په قول

٣٢ ـ کبير سراج ، ذکر سوې اثر ، مخ ٧٥

٣٣ ـ د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

٣٤ ـ فرهنگ ، ذکر شوی اثر، مخ ١٢

٣٥ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ١٣

٣٦ ـ شرق ، ذکر شوې اثر ، مخونه ١٢١ تر ١٢٧

٣٧ ـ فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ٣٨

٣٨ ـ د جمهوريت د وخت اساسي قانون

٣٩ ـ د عزيز الله واصفي په قول

٤٠ ـ زما مشاهدات

٤١ ـ ابراهميان ، ذکر سوې اثر، مخ ٤٤١

٤٢ ـ زما مشاهدات

٤٣ ـ هريسن ، سلك ، د افغانستان ځخه د باندي ، مخ ١٥

٤٤ ـ زما مشاهدات

٤٥ ـ شرق ، مجاهد ولس ، د ١٩٩٨ کال د آگست د مياشتي گڼه

٤٦ ـ هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ٢٢

٤٧ ـ همدا اثر ، مخ ٢٢

٤٨ ـ عظيمي ، ذکر شوې اثر، مخونه ١١٧ ، ١١٨

٤٩ ـ مروت ، ذکر شوې اثر، مخونه ٣٤٨ ، ٣٤٩

٥٠ ـ هريسن، ذکر شوې اثر ، مخ ١٦

٥١ ـ زما مشاهدات

٢ ٥ ـ زما مشاهدات

٣ ٥ ـ د میرزا حنان شعر

٤ ٥ ـ هریسن ، ذکر شوي اثر ، مخ ٠ ٢

٥ ٥ ـ مروت ، ذکر شوي اثر ، مخ ٤ ۶ ٣

۶ ٥ ـ غوث ، ذکر شوي اثر، مخونه ٤ ٧ ١ تر ١ ٨ ١

٧ ٥ ـ د محمد خان جلالر په قول

٨ ٥ ـ هریسن ، ذکر شوي اثر ، مخ ١ ٢

٩ ٥ ـ کلدیپ ، نیار ، پر افغانستان باندي يو راپور ، مخونه ٣ ١ تر ٥ ١

٠ ۶ ـ هریسن ، ذکر شوي اثر ، مخ ١ ٢

١ ۶ ـ مروت ، ذکر شوي اثر ، مخ ٥ ۶ ٣

٢ ۶ ـ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم

٣ ۶ ـ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم

٤ ۶ ـ هریسن ، ذکر شوي اثر ، مخ ١ ٢

٥ ۶ ـ همدا اثر ، مخ ١ ٢

۶ ۶ ـ غوث ، ذکر شوي اثر ، مخونه ١ ٥ ١ ، ٢ ٥ ١

٧ ۶ ـ همدا اثر ، مخ ١ ٢ ١

٨ ۶ ـ همدا اثر ، مخ ٧ ٢ !

٩ ۶ ـ همدا اثر، مخ ۶ ٤ ١

٠ ٧ ـ همدا اثر ، مخ ۶ ٤ ١

١ ٧ ـ د گل پاچا الفت شعر

٢ ٧ ـ فرهنگ ، ذکر شوي اثر، مخ ٢ ٢

٣ ٧ ـ د نامه د لیکلو اجازه يي نه لرم٠

٤ ٧ ـ د گل پاچا الفت شعر

ضميمي

مهمي نيټي

- د میرویس نیکه پا څون په ۹ ۰ ۷ ۱ کال
- د احمد شاه بابا پا چهي ۷ ٤ ۷ ۱ ــ ۳ ۷ ۷ ۱
- د زمان شاه پاچهي ۳ ۹ ۷ ۱ ــ ۱ ۰ ۸ ۱
- پــه ۹ ۹ ۷ ۱ کــال کــي رنجت سنگه د زمان شاه له خــوا د پنجاب د والـــي پـــه حیث و ټاکل سو
- په ۲ ۱ ۸ ۱ کال کي د اټك کلا د پنجاب سیکانو ونیوی
- په ۸ ۱ ۸ ۱ کال کي د ملتان ولایت د پنجاب سیکانو ونیوی
- په ۸ ۱ ۸ ۱ کال کي د کشمیر ولایت د پنجاب سیکانو ونیوی
- په ۱ ۲ ۸ ۱ کال کي دیره اسماعیل خان او دیره غازي خان سیکانو ونیوی
- په ۳۳ ۸ ۱ کال کي پیښور د پنجاب سیکانو ونیوی
- د شاه شجاع او رنجت سنگ تر منځ د شکارپور معاهده په ۲ ۳ ۸ ۱ کال کي
- د افغان او انگلیس لومړۍ جنگ د ۸ ۳ ۸ ۱ کال څخه تر ۲ ٤ ۸ ۱ کال پوري
- د ۸ ۳ ۸ ۱ کال د جون د میاشتي پر ۲۶ نیټي د لاهور معاهده د شاه شجاع ، رنجت سنگ او انگریزانو تر منځ لاس لیك سوه

ـ په ۳ ٤ ۸ ۱ کال کي د سند ولایت انګریزانو اشغال کړ

ـ دبلوچستان ولایت د ٤ ٥ ۸ ۱ کال څخه تر ۶ ۷ ۸ ۱ کال پوري په تدریجي ډول د افغانستان څخه بیل کړ سو

ـ په ۲ ۷ ۸ ۱ کال کي انګریزي حکم د سیستان یوه برخه ایران ته ورکړه

ـ د ګندمك د هعاهدي لاس لیك ، د ۸ ۷ ۸ ۱ کال د مې د ماشتي په ۶ ۲

ـ د افغان او انګلیس دوهم جنګ د ۸ ۷ ۸ ۱ کال د نومبر د میاشتي په ۰ ۲

ـ د امیر عبدالرحمن خان سلطنت د۰ ۸ ۸ ۱ کال د جولای د میاشتي د ۲ ۲ نیټي څخه تر۱ ۰ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي تر لمړي ورځي پوري

ـ د میوند جنګ د۰ ۸ ۸ ۱ کال د جولای د میاشتي پر ۷ ۲

ـ په ٤ ۸ ۸ ۱ کال کي د (مرو) ولایت تزاري روس ونیوی

ـ په ٥ ۸ ۸ ۱ کال کي د پنجده علاقه تزاري روسیي ونیوی

ـ دډیورنډ د معاهدي لاس لیك د ۳ ۹ ۸ ۱ کال دنومبر د میاشتي پر۲ ۱

ـ د امیر حبیب الله خان پاچهي د ۱ ۰ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي د دریمي نیټي څخه

ـ د ۹ ۱ ۹ ۱ کال د جنوري د میاشتي تر ۰ ۲ نیټي پوري

ـ د افغان او انګلیس دریم جنګ ، د ۹ ۱ ۹ ۱ کال د مې د میاشتي پر ٤

ـ د امان الله خان پاچهي د ۹ ۱ ۹ ۱ کال د فبروري د میاشتي د ۱ ۲ څخه د۱۹۲۹ کال د جنوري د میاشتي تر ٤ ۱ نیټي پوري

ـ د افغانستان استقلال ، د ۹ ۱ ۹ ۱ کال د اپریل د میاشتي پر ۳ ۱

ـ د افغانستان او انګریزانو تر منځ په راولپندي کي د سولي معاهده د ۹ ۱ ۹ ۱ کال د آګست د میاشتي پر ۸ ۱

ـ د افغانستان او انګریزانو تر منځ د میسوري کنفراني د۰ ۲ ۹ ۱ کال د اپریل د میاشتي د۷ ۱ نیټي څخه دجولای د میاشتي تر٤ ۲ نیټي پوري

ـ د افغانستان د لومړي اساسي قانون تسوید د ۳ ۲ ۹ ۱ کال د اپریل د میاشتي لسمه

ـ د امان الله خان د وخت د کابل لویه جرګه په ٤ ۲ ۹ ۱ کال کي

ـ د پغمان لویه جرګه د ۸ ۲ ۹ ۱ کال د آګست د میاشتي پر ۹ ۲

ـ د اساسي قانون تصويب ، د ۱ ۹ ۲ ۸ کال د سبتمبر د میاشتي پر دوهمه

ـ د امان الله خان استعفا ، د ۱ ۹ ۲ ۹ کال د جنوري د میاشتي پر ۱ ٤

ـ دامیرحبیب الله کلکاني پاچهي د ۱ ۹ ۲ ۹ کال د جنوري د میاشتي د۰ ۲ څخه د اکتوبرد میاشتي تر۵ ۱ نیټي پوري

ـ افغانستان ته د محمد نادر خان راتگ ، د ۱ ۹ ۲ ۹ کال د مارچ د میاشتي پر ۸

ـ محمد نادر خان پاچهي د ۱ ۹ ۲ ۹ کال د اکتوبر د میاشتي د ۵ ۱ څخه د ۱۹۳۳ کال د نومبر د میاشتي تر ۸ نیټي پوري

ـ دسردار محمد هاشم خان حکومت د ۱ ۹ ۳ ۱ کال د اکتوبر څخه د ۶ ٤ ۹ ۱ کال د مې د میاشتي تر ۹ نیټي پوري

ـ د محمد نادر خان د وخت داساسي قانون تصویب د ۱ ۹ ۳ ۱ کال د اکتوبر میاشت

ـ د ملي شورا پرانستل د ۲ ۳ ۹ ۱ کال د جولای د میاشتي پر ۶ ۱

ـ د محمد نادر خان مړینه د ۳ ۳ ۹ ۱ کال د نومبر د میاشتي پر ۸

ـ د محمد ظاهر شاه پاچهي د ۳ ۳ ۹ ۱ کال د نومبرد میاشتي د۸ څخه د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي تر ۷ ۱ نیټي پوري

ـ د مللو په جامعي کي د افغانستان غړیتوب د ٤ ۳ ۹ ۱ کال د سبتمبر پر ۶ ۲

ـ د امریکا سره ددوستي معاهده ، د ۶ ۳ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي پر۶ ۲

ـ د پښتو ژبي د تعمیم له پاره شاهي فرمان ، د ۷ ۳ ۹ ۱ کال د مارچ دریمه

ـ د هلمند د اوبو له پاره کابل ته د ایران د خارجه وزیر باقر معین سفر د ۱۹۳۸ کال د جنوري د میاشتي پر ۶ ۲

ـ په دوهم جهاني جنگ کي د افغانستان دبي طرفي اعلان د ۹ ۳ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي پر شپږمه نیټه

ـ کابل ته د امریکا د لومړي مختار وزیر راتگ د ۲ ٤ ۹ ۱ کال د اپریل پر ۷ ۲

ـ د ډیورنډ د کرښي پوري خوا پښتنو په باب انگریزانو ته د افغانستان رسمي یادونه د ۱۹٤٤ کال د نومبر په میاشت کي سوي ده

ـ د شاه محمود خان حکومت د ۶ ٤ ۹ ۱ کال د مې د میاشتي د۹ څخه د۱۹۵۳ کال د

سبتمبر د میاشتي تر ۶ نیټي پوري

ـ په ملګرو ملتو کي د افغانستان غړیتوب د۶ ٤ ۹ ۱ کال د نومبر د میاشتي پر۹

ـ د اومي دوري د شورا انتخابات د ۹ ٤ ۹ ۱ کال د مارچ او اپریل په میاشتو کي

ـ د انګار ، ولس ، نداي خلق او وطن د جرایدو خپریدل په ۱ ٥ ۹ ۱ کال کي وو

ـ د محمد داود خان د صدارت د وخت حکومت د ۳ ٥ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي

د ۶ نیټي څخه د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي تر ۱۰ نیټي پوري

ـ د باندونګ کنفرانس د ٥ ٥ ۹ ۱ کال د اپریل د میاشتي د ۱۸ څخه تر ۲٤

ـ د بغداد نظامي اتحادیه په ٥ ٥ ۹ ۱ کال کي جوړه سوه

ـ د بغداد د اتحادیي نوم په ۹ ٥ ۹ ۱ کال کي په سینتو واړول شو

ـ د سینتو نوم په ۱ ۹ ٦۱ کال کي په آر۰ سي۰ ډي۰ واړول شو

ـ د سیتو نظامي اتحادیه په ٤ ٥ ۹ ۱ کال کي جوړه شوه

ـ د محمد داود خان د صدارت د وخت لویه جرګه د ٥ ٥ ۹ ۱ کال د نومبر د میاشتي

د شلمي نیټي څخه تر ۲٥ نیټي پوري

ـ د ښځو د مخ لوڅي نهضت د ۹ ٥ ۹ ۱ کال د آګست د میاشتي پر ۳۱

ـ کابل ته د ایزن هاور سفر د ۹ ٥ ۹ ۱ کال د نومبر په میاشت کي

ـ د کندهار دخلګو پاڅون د ۹ ٥ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۲۱

ـ د عدم انسلاک د قاهري کنفرانس د٤ ۶ ۹ ۱ کال دنومبر په میاشت کي

ـ د عدم انسلاک د بلګراد کنفرانس د ۱ ۶ ۹ ۱ کال دسبتمبر پر دوهمه

ـ د ۱ ۶ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۶ د پاکستان سره د افغانستان سیاسي

اړیکي پري کړي سوي

ـ دیموکراسۍ دوره د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي د ۱۳ نیټي څخه د۱۹۷۳ کال د

جولای د میاشتي تر ۱۷

ـ د ډاکټر محمد یوسف خان حکومت د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مارچ د میاشتي د ۱۳ نیټي

څخه د ٥ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي تر ۲۹

ـ د ۳ ۶ ۹ ۱ کال د مې د میاشتي پر ۲۹ نیټي د افغانستان سیاسي مناسبات د

پاکستان سره بیرته اعاده سول

ـ دیموکراسي دوري لویه جرگه د٤ ۶ ۹ ۱ کال د سبتمبر د میاشتي د۹ نیټي څخه د لسو ورځو له پاره جوړه سوي وه

ـ د اساسي قانون توشیح د ٤ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر اوله

ـ دولسمي تقنیني دوري د انتخاباتو پیل د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي پر ۶ ۲

ـ د شـورا دولسمه تقنیني دوره د ۵ ۶ ۹ ۱ کـال د اکتوبـر د میاشتـي د ١٤ نیټـي څخه د ١٩٦٩ کال

ـ د شورا دولسمه تقنیني دوره د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر ٤ ۱ نیټي چي د پاچا د تولد ورځ ده پرابیسته سوه

ـ د عقرب ددریمي حادثه د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۵ ۲

ـ د محمد هاشم میوندوال حکومت د ۵ ۶ ۹ ۱ کال د نومبر د میاشتي د ۲۰ نیټي څخه د ١٩٦٧ کال د اکتوبر د میاشتي تر ۱۱

ـ د نوراحمد اعتمادي حکومت د ۷ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د ۵ ۱ نیټي څخه د ١٩٧١ کال د مې د میاشتي تر ۶ ۱

ـ دیارلسمي دوري د انتخاباتو پیل د ۹ ۶ ۹ ۱ کال د آگست د میاشتي پر ٢٦

ـ د شورا دیارلسمه تقنیني دوره د ۹ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي د ٤ ۱ نیټي څخه د ۳ ۷ ۹ ۱ کال د جولای د میاشتي تر ۷ ۱

ـ دیارلسمي تقنیني دوري پرانستل د ۹ ۶ ۹ ۱ کال د اکتوبر د میاشتي پر ٤ ۱

ـ د پل خشتي په مسجد کي ددیني علماو غونډي د۰ ۷ ۹ ۱ کال داپریل او مې په میاشتو کي کیدي

ـ په شورا کي د احزابو د قانون تصوییبدل په ۰ ۷ ۹ ۱ کال کي و سو

ـ ډاکټر عبدالظاهر حکومت د ۱ ۷ ۹ ۱ کال دجولای د میاشتي د ۶ څخه د ١٩٧٢ کال د سمبر د میاشتي تر٤ ۲

ـ وچ کالي ۱ ۷ ۹ ۱ او ۲ ۷ ۹ ۱ کلونه

ـ د محمد موسي شفیق حکومت د ۲ ۷ ۹ ۱ کال دد سمبر د میاشتي د٤ ۲ نیټي څخه

بیا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي تر ۱۷

ـ د هلمند د اوبو د معاهدي لاس لیك د ۱۹۷۳ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۳

ـ پـه ولسي جرگي کـي د هلمند د اوبو د معاهدي تصویب د ۱۹۷۳ کال د مې د میاشتي پر ۲۲

ـ د محمد داود خان کودتا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۷

ـ د محمد داود خان د جمهوریت دوره د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي د ۱۷ نیټي څخه د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي تر ۲۷

ـ د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۸ نیټي محمد داود خان د مرکزي کمیټي له خوا د افغانستان ددولت د رئیس په حیث و ټاکل سو

ـ د سلطنت څخه د پاچا استعفا د ۱۹۷۳ کال دآگست د میاشتي پر ۱۱

ـ (خلگو ته خطاب) د محمد داود خان وینا د ۱۹۷۳ کال د آگست پر ۲۳

ـ د میوندوال د کودتا اتهام د ۱۹۷۳ کال دسبتمبر د میاستي پر۲۲

ـ د محمد هاشم میوندوال شهادت د ۱۷۹۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر۲۰

ـ په لاهور کي اسلامي کنفرانس د۱۹۷٤ کال دفبروري د میاشتي پر ۲۱

ـ مسکو ته د محمد داود خان لومړې سفر د ۱۹۷٤ کال د جون میاشت

ـ کابل ته د هنري کسنجر سفر د ۱۹۷٤ کال د نومبر میاشت

ـ تهران ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کي

ـ کابل ته د پودگورني سفر د ۱۹۷۵ کال د سبتمبر د میاشتي پر ۹

ـ د اوه کلن اقتصادي پلان پیل د ۱۹۷۶ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۱

ـ کابل ته د ذوالفقار علي بوتو سفر د ۱۹۷۶ کال د جون د میاشتي پر۲۹

ـ پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۶ کال د آگست د میاشتي پر ۲۰

ـ د جمهوریت د اساسي قانون جوړیدل د۱۹۷۷ کال دجنوري د میاشتي پر ۲۶

ـ دجمهوریت د وخت لویه جرگه د ۱۹۷۷ کال د فبروري د میاشتي د ۱۹ نیټي څخه د مارچ د میاشتي تر ٤

ـ د ۱۹۷۷ کال د مارچ د میاشتي پر ٤ نیټي محمد داود خان د لوي جرگي له خوا د

جمهور رئیس په حیث وټاکل سو

ـ مسکو ته د محمد داود خان دوهم سفر د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د اپریل د میاشتي د۱۲ نیټي

څخه تر ۱ ۵

ـ د محمد داود خان او برژنیف پرخاش د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د اپریل د میاشتي پر ۱ ۳

ـ کابل ته د ذوالفقار علي بوتو بل سفر د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د جون د میاشتي پردوهمه

ـ په پاکستان کي د ضیأ الحق کودتا د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د جون د میاشتي پر پنځمه

ـ د خلق او پرچم یوځا ی کیدل د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د جولای د میاشتي پر ۱ ۶

ـ کابل ته د ضیأ الحق سفر د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۱ ۰

ـ د علي احمد خرم وژل کیدل د ۱ ۹ ۷ ۷ کال د نومبر د میاشتي پر ۱ ۶

ـ پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱ ۹ ۷ ۸ کال د مارچ د میاشتي پر ۵

ـ د میر اکبر خیبر وژل کیدل د ۱ ۹ ۷ ۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۱ ۷

ـ د خلق او پرچم د مشرانو بندي کیدل د ۱ ۹ ۷ ۸ کال داپریل دمیاشتي پر ۲٦

ـ د ثور کودتا د ۱ ۹ ۷ ۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲ ۷

ـ د محمد داود خان شهادت د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲ ۸

د محمد داود خان سره دده دکورنی لاندي غړي په شهادت رسیدلي دي :

۱ ـ د محمد داود خان ورور ، سردار محمد نعیم خان

۲ ـ د محمد داود خان میرمن ، زینب داود

۳ ـ د محمد داود خان زوی ، محمد عمر

٤ ـ د محمد داود خان زوی ، ویس

٥ ـ د محمد داود خان زوی ، خالد

٦ ـ د محمد داود خان لور ، شنکي

۷ ـ د محمد داود خا ن لور ، زرلښته

۸ ـ د ویس میرمن ، شیما

۹ ـ د محمد عمر لور ، هیلي

۱۰ ـ د محمد عمر لور ، غزال

۱۱ ـ د ويس زوی ، حارث

۱۲ ـ د ويس زوی ، وايگل

۱۳ ـ د سردار محمد نعيم خان لور ، زرمينه

۱٤ ـ د سردار محمد نعيم خان لمسي ، صفورا

۱۵ ـ د محمد ظاهر شاه خور ، بلقيس

۱٦ ـ د محمد داود خان خور ، عايشه

۱۷ ـ د سپه سالار شاه محمود خان زوی ، نظام الدين غازي

د ديارلسمي تقنيني دوري منتخب وکيلان

د کابل د ولايت څخه

۱ ـ د لومړي او دوهمي ناحيي وکيل محمد اسحق عثمان

۲ ـ ددريمي او او څلورمي ناحيي وکيل ببرک کارمل

۳ ـ د پنځمي او شپږمي ناحيي وکيل محمد يوسف بينش

٤ ـ د اوومي او اتمي ناحيي وکيل غلام محمد فرهاد

۵ ـ د نهمي او لسمي ناحيي وکيل جي سنگ

۶ ـ د چهار ده د حوزي وکيل محمد آصف

۷ ـ د کوهدامن د حوزي وکيل مير علي احمد

۸ ـ د پغمان د حوزي وکيل حفيظ الله امين

۹ ـ د ده سبز د حوزي وکيل مير احسان

۱۰ ـ د بگراميو د حوزي وکيل عبدالرسول بره کي

۱۱ ـ د سروبي د حوزي وکيل مولوي حفيظ الله

۱۲ ـ د قره باغ د حوزي وکيل غلام سرور

۱۳ ـ د شکردري د حوزي وکيل سيد ظاهر شاه

د لوگر د ولايت څخه

۱ ـ د لوگر د مرکز وکيل مولوي محمد نبي محمدي

۲ ـ د پل علم د حوزي وكيل مولوي سيد اكبر

۳ ـ د محمد آغي د حوزي وكيل عبدالله

٤ ـ د ازرو د حوزي وكيل لعل گل فرياد

د وردگو د ولايت څخه

۱ ـ د وردگو د مركز وكيل نور علم مظلوميار

۲ ـ د سيد آباد د حوزي وكيل عبدالله

۳ ـ د چك د حوزي وكيل داكتر محمد عمر وردگ

٤ ـ ـ د بهسودو د حوزي وكيل محمد اسلم

٥ ـ د بهسودو د لومړي برخي وكيل محمد سليمان

د پروان د ولايت څخه

۱ ـ د پروان د مركز وكيل مير عثمان

۲ ـ د پروان د حوزي وكيل عبدالمهيمن

۳ ـ د جبل السراج د حوزي وكيل عبدالحميد

٤ ـ د بگرام د حوزي وكيل عنايت الله ابلاغ

٥ ـ د غوربند د حوزي وكيل محمد كبير غوربندي

۶ ـ د سرخپارسا د حوزي وكيل نادر علي الله داد

۷ ـ د كوهستان د حوزي وكيل عبدالله

۸ ـ د نجراب د حوزي وكيل خواجه آقا

۹ ـ د تگاب د حوزي وكيل اسدالله

۱۰ ـ د پنجشير د حوزي وكيل عبدالقيوم

د باميان د ولايت څخه

۱ ـ د باميان د مركز وكيل مير غلام حسين

۲ ـ د پنجاب د حوزي وكيل محمد اكبر

۳ ـ د يكاولنگ د حوزي وكيل سيد محمد حسن

٤ ـ د سيغان او كامرد د حوزي وكيل احمد خان

۵ ـ د ورس د حوزي وکيل محمد سرور

د غزني د ولايت څخه

۱ ـ د غزني د مرکز وکيل محمد عوض

۲ ـ د جغتو د حوزي وکيل محمد اسلم

۳ ـ د اندړو د حوزي وکيل يار محمد دليلي

٤ ـ د قره باغ د حوزي وکيل نقشبند خان

۵ ـ د ناهور د حوزي وکيل عبدالحسين مقصودي

۶ ـ د مقر د حوزي وکيل محمد اکرم

۷ ـ د جاغوري د حوزي وکيل محمد ايوب

۸ ـ د ښرني د حوزي وکيل وزير محمد

۹ ـ د مالستان د حوزي وکيل شاه موسي

۱۰ ـ د ناوي د حوزي وکيل محمد هاشم تره کي

۱۱ ـ د کټواز د مرکز وکيل عبدالحبيب کټوازي

۱۲ ـ د وازي خوا د حوزي وکيل بهأالحق

۱۳ ـ د کټواز د کوچيانو وکيل عبدالرزاق

۱٤ ـ د غزني د کوچيانو وکيل شهنواز

د لغمان د ولايت څخه

۱ ـ د لغمان د مرکز وکيل عبدالکريم عمرخيل

۲ ـ د قرغيي د حوزي وکيل شمس الحق پيرزاده

۳ ـ د عليشنگ د حوزي وکيل عبدالرزاق

٤ ـ د علينگار د حوزي وکيل عبدالله

۵ ـ د نورستان د حوزي وکيل محمد اسمعيل

د ننگرهار د ولايت څخه

۱ ـ د جلال آباد وکيل حاجي فقير محمد

۲ ـ د سرخرود د حوزي وکيل امير محمد بهسودوال

۳ ـ د خوګیانیو د حوزي وکیل خیرالله منور

٤ ـ د روداتو د حوزي وکیل روح الله حبیب

٥ ـ د مومندري د حوزي وکیل سعدالله کمالي

۶ ـ د کامي د حوزي وکیل فضل الله فیاض

۷ ـ د ښیوي د حوزي وکیل محمد آصف پوپل

۸ ـ د حصارك د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب

۹ ـ د شینوارو د مرکز وکیل محمد اعظم

۱۰ ـ د نازیانو د حوزي وکیل سیف الرحمن

۱۱ ـ د اچین د حوزي وکیل علي محمد

۱۲ ـ د ننګرهار د کوچیانو وکیل حاجي الله نظر

۱۳ ـ د هسکي میني د حوزي وکیل عبدالوهاب

د کنړ د ولایت څخه

۱ ـ د کنړ د مرکز وکیل محمد اکرم

۲ ـ د څوکې د حوزي وکیل غلام محمد

۳ ـ د اسمارو د حوزي وکیل محمد هاشم مشوانۍ

٤ ـ د سرکاڼو د حوزي وکیل عبدالغني

٥ ـ د خاص کنړ د حوزي وکیل عبدالجلیل

۶ ـ د پیچ د حوزي وکیل سمیع الله ساپۍ

۷ ـ د کامدیش د حوزي وکیل شمس الدین

د بغلان د ولایت څخه

۱ ـ د بغلان د مرکز وکیل غلام دستګیر

۲ ـ د پلخمري د حوزي وکیل سردار عبدالرشید

۳ ـ د نهرین د حوزي وکیل عبدالحفیظ

٤ ـ د اندراب د حوزي وکیل عبدالقیوم

٥ ـ د دوشي د حوزي وکیل سید ناصرشاه نادري

د کندز د ولایت څخه

۱ ـ د کندز د مرکز وکیل سید امیر

۲ ـ د چار دري د حوزي وکیل محمد هیکل

۳ ـ د قلعه زال د حوزي وکیل خواجه مراد

٤ ـ د ارچي د حوزي وکیل ننگ یوسفزي

٥ ـ د خان آباد د حوزي وکیل سید امیر

۶ ـ د حضرت امام د حوزي وکیل عبدالرحمن

د سمنگان د ولایت څخه

۱ ـ د سمنگان د مرکز وکیل عبدالهاشم دولتزي

۲ ـ د خلم د حوزي وکیل شجاع الدین شریفي

۳ ـ د دره صوف د حوزي وکیل نظام الدین

٤ ـ د لویي او دوآب د حوزي وکیل نور محمد

د جوزجان د ولایت څخه

۱ ـ د جوزجان د مرکز وکیل عبدالکریم

۲ ـ د آقچي د حوزي وکیل عبدالرشید ساپي

۳ ـ د سرپل د حوزي وکیل کمال الدین اسحقزي

٤ ـ د سنگ چارك د حوزي وکیل سید اسحق

٥ ـ د قرقین د حوزي وکیل محمد احمد

۶ ـ د منگجك د حوزي وکیل محمد امین

د تخار د ولایت څخه

۱ ـ د تخار د مرکز وکیل محمد نظر

۲ ـ د رستاق د حوزي وکیل محمد انور

۳ ـ د ینگي قلعه د حوزي وکیل محمد حکیم

٤ ـ د اشکمش د حوزي وکیل عبدالقیوم

٥ ـ د خوست و فرنگ د حوزي وکیل میر محمد حسن

۶ ـ د چاه آب د حوزي وکيل محمد علم فيض زاد

۷ ـ د فرخار د حوزي وکيل محمد توره قل

۸ ـ د خواجه غار د حوزي وکيل محمد طاهر

د بد خشان د ولايت څخه

۱ ـ د بدخشان د مرکز وکيل عبدالعزيز

۲ ـ د درواز د حوزي وکيل عبدالرحمن

۳ ـ د جرم د حوزي وکيل محمد هاشم واسوخت

٤ ـ د اشکاشم د حوزي وکيل عبدالجبار

٥ ـ د کشم د حوزي وکيل سيد محي الدين

۶ ـ د واخان د حوزي وکيل محمد اسمعيل

د بلخ د ولايت څخه

۱ ـ د مزار شريف وکيل محمد سرور اکبري

۲ ـ د بلخ د حوزي وکيل عبدالقدوس ساپي

۳ ـ د چاربولك د حوزي وکيل ولي محمد رحيمي

٤ ـ د نهري شاهي د حوزي وکيل شاه محمد

٥ ـ د چمتال د حوزي وکيل عبدالوهاب

۶ ـ د دولت آباد د حوزي وکيل سيد يحيي

۷ ـ د شورتيپي د حوزي وکيل عبدالله

۸ ـ د شولګري د حوزي وکيل محمود

د فارياب د ولايت څخه

۱ ـ د ميمني د ښار وکيل محمد رحيم شيدا

۲ ـ د اندخوی د حوزي وکيل محمد عمر اندخويي

۳ ـ د بلچراغ د حوزي وکيل عبدالغفور

٤ ـ د شيرين تګاب د حوزي وکيل محمد عثمان

٥ ـ د قيصار د حوزي وکيل محمد يوسف

۶ ـ د پښتون کوټ د حوزي وکيل بخار خان

۷ ـ د درز آب د حوزي وکيل عبدالله ۰

۸ ـ د دولت آباد د حوزي وکيل ملا حبيب الله اسحق زي

د بادغيس د ولايت څخه

۱ ـ د بادغيس د مرکز وکيل عبدالمجيد

۲ ـ د بالا مرغاب د حوزي وکيل غلام رباني شملزي

۳ ـ د قادس د حوزي وکيل سيد محمد غوث

٤ ـ د جوند د حوزي وکيل امير محمد

۵ ـ د غورماچ د حوزي وکيل محمدالدين

د غور د ولايت څخه

۱ ـ د غور د مرکز وکيل عبدالجبار

۲ ـ د شهرك د حوزي وکيل تاج الملوك

۳ ـ د تولك د حوزي وکيل محمد رفيق

٤ ـ د لعل و سرجنگل د حوزي وکيل خادم بيگ

۵ ـ د پسابند د حوزي وکيل احمد خان

۶ ـ د تيوري د حوزي وکيل فخرالدين خان

د هرات د ولايت څخه

۱ ـ د هرات دلومړي حوزي وکيل سيد رسول فکور

۲ ـ د هرات ددوهمي حوزي وکيل محمد شاه رحمتيان

۳ ـ د غوريان د حوزي وکيل شاهپور عليزي

٤ ـ د انجيل د حوزي وکيل عبدالقدوس مومند

۵ ـ د کرخ د حوزي وکيل شاه علم طاهري

۶ ـ د پښتون زرغون د حوزي وکيل محمد علي قاضي زاده

۷ ـ د گذري د حوزي وکيل غلام حيدر

۸ ـ د اوبي د حوزي وکيل عبدالعلي

۹ ـ د کشك د حوزي وکیل عبدالرحمن جمشیدي

۱۰ ـ د گلران د حوزي وکیل محمد هاشم نورزایي

۱۱ ـ د زنده جان د حوزي وکیل فدا محمد

۱۲ ـ د کهسان د حوزي وکیل محمد جونید علیزې

۱۳ ـ د ادرسکن د حوزي وکیل عبدالبصیر نورزایي

د نیمروز د ولایت څخه

۱ ـ د نیمروز د مرکز وکیل حاجي دوست محمد گرگیچ

۲ ـ د اصل چخانسور د حوزي وکیل امان الله شیرزاد

۳ ـ د چاربرجك د حوزي وکیل عبدالرحمن سنجراني

٤ ـ د لاش او جوین د حوزي وکیل محمد غوث اسحاق زی

د فراه د ولایت څخه

۱ ـ د فراه د مرکز وکیل حاجي عبدالوهاب نورزې

۲ ـ د بالابلوك د حوزي وکیل عبدالغفار فراهي

۳ ـ د گلستان د حوزي وکیل میرزا محمد دقیق

٤ ـ د شین ډنډ د حوزي وکیل امان الله شینډنډې

٥ ـ د انار دري د حوزي وکیل محمد جمعه عینك

۶ ـ د قلعه کاه د حوزي وکیل سید انبیأ آغا

۷ ـ د بکوا د حوزي وکیل محمد زمان خان

۸ ـ د پرچمن د حوزي وکیل عبدالوهاب

د هلمند د ولایت څخه

۱ ـ د لښکرگاه وکیل سید مبین شاه امیر

۲ ـ د نوزاد د حوزي وکیل آقا محمد

۳ ـ د موسي کلا د حوزي وکیل عبدالرؤف بینوا

٤ ـ د گرم سیر د حوزي وکیل حاجي محمد

٥ ـ د نادعلي د حوزي وکیل صفر محمد خروټې

۶ ـ د نهري سراج د حوزي وکيل امان الله

۷ ـ د باغران د حوزي وکيل جمال خان

۸ ـ د بارګزو د ناوي د حوزي وکيل محمد منير خان

۹ ـ د ديشو د حوزي وکيل نذرالله خان

۱۰ ـ د ګرمسير د بلوخو د حوزي وکيل عبدالحميد زهري

۱۱ ـ د پشت رود د کوچيانو د حوزي وکيل حاجي عبدالرشيد نورزې

د کندهار د ولايت څخه

۱ ـ د کندهار د اولي حوزي وکيل نور محمد اکبري

۲ ـ د کندهار د دوهمي حوزي وکيل حاجي محمد آصف پاس يوسفي

۳ ـ د ارغنداب د حوزي وکيل عزيزالله واصفي

٤ ـ د ډنډ د حوزي وکيل عبدالاحد کرزې

۵ ـ د ښوراوك د حوزي وکيل حاجي دوست محمد

۶ ـ د خاکريز د حوزي وکيل خدای داد خان تاج

۷ ـ د ميوند د حوزي وکيل مير احمد خان

۸ ـ د پنجوايي د حوزي وکيل شيرين خان نورزې

۹ ـ د شاه ولي کوټ د حوزي وکيل لعل محمد خان

۱۰ ـ د ارغسان د حوزي وکيل محمد اسحق علومي

۱۱ ـ د معروف د حوزي وکيل محمد علي

د زابل د ولايت څخه

۱ ـ د زابل د مرکز د حوزي وکيل عبدالعزيز

۲ ـ د شنکې د حوزي وکيل بسم الله خان

۳ ـ د دای چوپان د حوزي وکيل منګل خان

٤ ـ د جلدك د حوزي وکيل عبدالله خان

۵ ـ د ارغنداو د حوزي وکيل غلام نقشبند خان

۶ ـ د شاه جوی د حوزي وکيل غلام دستګير

۷ ـ د کلات د کوچیانو د حوزي وکیل محمد انور

د اروزگان د ولایت څخه

۱ ـ د اروزگان د مرکز وکیل غلام جیلاني

۲ ـ د دیراود د حوزي وکیل عبدالکریم صحرایي

۳ ـ د دای کندي د حوزي وکیل لعل محمد

٤ ـ د گزاب د حوزي وکیل محمد اکبر

۵ ـ د شهرستان د حوزي وکیل غلام حسین

۶ ـ د اجرستان د حوزي وکیل عبدالستار ملاخیل

۷ ـ د اصل اروزگان د حوزي وکیل عبدالقیوم

۸ ـ د چوري د حوزي وکیل عبدالخالق

۹ ـ د کجران د حوزي وکیل غلام رسول

د پکتیا د ولایت څخه

۱ ـ د پکتیا د مرکز وکیل حاجي امان الله

۲ ـ د زرملي د حوزي وکیل با ز محمد

۳ ـ د ځا ځیو د حوزي وکیل محمد اقبال

٤ ـ د جاني خیلو د حوزي وکیل جنت گل

۵ ـ د سید کرم د حوزي وکیل شهباز احمد زې

۶ ـ د اورگون د حوزي وکیل وزیر محمد

۷ ـ د گوملي د حوزي وکیل رمضان خان

۸ ـ د خوست د حوزي وکیل شیر احمد خوستې

۹ ـ د تنیو د حوزي وکیل شیر محمد

۱۰ ـ د ځا ځي میدان د حوزي وکیل میرا جان

۱۱ ـ د څمکنیو د حوزي وکیل سراج الدین منگل

۱۲ ـ د موسي خیلو د حوزي وکیل بختیارگل

۱۳ ـ د وزي ځدران د حوزي وکیل یار محمد

د ګډ دريځ وکيلان

لاندي وکيلانو په ځينو مواردو کي يو د بل سره تفاهم درلود ۰

د فراه د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب نورزی ، امان الله شينډنډی ، ميرزا محمد دقيق ، محمد جمعه عينك ، سيد انبيأ آغا ، محمد زمان خان ، حاجي عبدالوهاب او عبدالغفار فراهي

د هرات د ولايت څخه : محمد شاه رحمتيان ، سيد رسول فکور ، محمد جونيد عبدالقدوس مومند ، محمد هاشم نورزايي او شاهپور عليزی

د غزني د ولايت څخه : يار محمد دليلي ، محمد هاشم تره کی ، بهأالحق خان ، عبدالرزاق او عبدالحسين مقصودي

د هلمند د ولايت څخه : عبدالرؤف بينوا ، سيد مبين شاه امير ، عبدالحميد زهري ، حاجي عبدالرشيد نورزی

د کابل د ولايت څخه : محمد اسحق عثمان ، محمد يوسف بينش ، جي سنګ

د کندهار د ولايت څخه : عزيزالله واصفي ، شيرين خان نورزی

د ننګرهار د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب ، روح الله حبيب

د لغمان د ولايت څخه : عبدالکريم عمرخيل ، شمس الحق پيرزاده

د لوګر د ولايت څخه : لعل ګل فرياد ، مولوي سيد اکبر

د کنړ د ولايت څخه : محمد آصف پوپل

د اروزګان د ولايت څخه : عبدالکريم صحرايي

د بلخ د ولايت څخه : عبدالوهاب

د بدخشان د ولايت څخه : محمد هاشم واسوخت

د فارياب د ولايت څخه : ملا حبيب الله اسحقزی

د وردوګو د ولايت څخه : نورعلم مظلوميار

د بادغيس د ولايت څخه : عبدالمجيد

د پکتيا د ولايت څخه : شير احمد خوستی

د نیمروز د لایت ښځه : محمد غوث خان (۲)

د دیارلسمي تقنیني دوري د مشرانو جرگي غړي

اول ـ انتخابي سناتوران :

د کابل د ولایت سناتور عبدالهادي داوی

د لوگر د ولایت سناتور غلام سخي خان

د وردگو د ولایت سناتور محمد اسمعیل مایار

د پروان د ولایت سناتور علي احمد بایاني

د کاپیسا د ولایت سناتور عبدالاحد

د بامیانو د ولایت سناتور محمد علي

د غزني د ولایت سناتور گل احمد ملکیار

د لغمان د ولایت سناتور عبدالواحد خان

د ننگرهار د ولایت سناتور سلطان محمد مجددي

د کنړ د ولایت سناتور عبدالخالق

د بغلان د ولایت سناتور عبدالحفیظ

د سمنگانو د ولایت سناتور باز محمد

د کندز د ولایت سناتور غلام نبي ناشر

د جوزجان د ولایت سناتور محمد شریف

د تخار د ولایت سناتور حبیب الرحمن ناصري

د بدخشان د ولایت سناتور سید عبدالغیاث

د بلخ د ولایت سناتور محمد ابراهم

د فاریاب د ولایت سناتور محمد کریم

د باد غیس د ولایت سناتور غلام حضرت

د غور د ولایت سناتور محمد حسین

د هرات د ولایت سناتور عبدالباقي مجددي

د نیمروز د ولایت سناتور شیر محمد خان

د فراه د ولایت سناتور آقا محمد خان نورزۍ

د هلمند د ولایت سناتور حبیب الله هلمندۍ

د کندهار د ولایت سناتور عبدالرزاق بالاکرزۍ

د زابل د ولایت سناتور باز محمد خان

د اروزګان د ولایت سناتور محمد رفیق خان

د پکتیا د ولایت سناتور بهرام خان

دوهم ـ انتصابي سناتوران :

سناتوره میرمن حمیرا سلجوقي

سناتور عبدالحمید عزیز

سناتور عبدالخالق واسعي

سناتور مولوي عبدالوهاب

سناتور ډاکټر عبدالشکور ولي

سناتور عبدالصمد خان

سناتور ډاکټر عبدالوکیل خان

سناتوره میرمن عزیزه ګردیزي

سناتور مولوي غلام نبي کاموي

سناتور ډاکټر فقیر محمد شفا

سناتور قیام الدین خان خادم

سناتور محمد امین خوږیانۍ

سناتور محمد جعفر عسکري

سناتور سید محمد داود الحسیني

سناتور محمد امین یونسي

سناتور محمد زمان تره کي

سناتور میر محمد شاه صدیقیان

سناتور محمد علي

سناتور محمد هاشم مجددي

سناتور مير احمد مولايي

سناتور نا ظر علي جا غوري

سناتور حاجي محمد خمکني

سناتور ډاکټر محمد انس خان

سناتور سيد شمس الدين مجروح

(٣)

The Durand Agreement or the

Kabul Convention of 1893

Whereas certain questions have arisen regarding the frontier of Afghanistan on the side of India and whereas both His Highness the Ameer and the Government of India are desirous of settling these questions by friendly understanding, and of fixing the limit of their respective sphere of influence, so that for the future there may by no difference of opinion on the subject between the allied Governments, it is hereby agreed ass follows:

1 - The eastern and southern frontier of His Highness's domains, from Wakhan to the Persian border, shall follow the line shown on the map attached to this agreement .

2 - The Government of India will at no time exercise interference in the territories lying beyond this line on the side of Afghanistan, and His Highness the Ameer will at no time exeercise interference in the territories lying beyond this line on the side of India .

The British Government thus agrees to His Highness the Ameer retaining Asmar and the valley above it, as far as Chanak. His Highness agrees, on the other hand, that he will at no time exercise interference in Swat, Bajaur, or Chitral, including the Areaway or Bashgal valley. The British Government also agrees to leave to His Highness the Birmal tract as shown in the detailed map already given to His Highness, who relinquishes his claim to the rest of the Wazir country and Dawar. His Highness also relinquishes his claim

to Chageh .

4 - The frontier line will hereafter be laid down in detail and demarcated, whenever this may be practicable and desirable, by joint British and Afghan commissioners, whose objet will be to arrive by mutual understanding at a boundary whiich shall adhere with the greatest possible exactness to the line shown in the map attached to this agreement, having due respect to the existing local rights of villages adjoining the frontier.

5 - With reference to the question of Chaman, the Ameer withdraws his objection to the new British cantonment and concedes to the British Government the rights purchased by him in the Sirkai Tileraj water. At this part of the frontier the line will by drawn as follows:

From the crest of the Khwaja Amran range the Psha Kotal, which remains in British territory, the line will run in such a direction as to leave Murgha Chaman and the Shrobo spring to Afghanistan, and to pass half-way between the New Chaman Fort and the Afghan outpost known locally as Lashkar Dand. The line will then pass halfway between the railway station and the hill known as the Mian Buldak, and, turning southwards, will rejoin the Khwaja Amran range, leaving the Gwasha post in British territory and the road to Shorawak to the west and south of Gwasha in Afghanistan. The British Government will not exercise any interference within half a mile of the road.

6 - The above articles of agreement are regarded by the Government of India and His Highness the Ameer of Afghanistan as a full and satisfactory settlement of all the principal differences of opinon which have risen between them in regard to the frontier, and the Government of India and His Highness the Ameer undertake that any difference of detail, such as those which will have to be considered hereafter by the officers appointed to demarcate the boundary line, shall be settled in a friendly spirit, so as to remove for the future as for as possible all causes of doubt and misunderstanding between the two Governments.

7 - Being fully satisfied of His Highness's goodwill to the British Government, and wishing to see Afghanistan strong, the Government of India will raise no objection to the purchase and import by His Highness of munitions of war, and they will themselves grant him some help in this respect. Further, in order to mark their sense of the friendly spirit in which His Highness the Ameer has entered into these negotiations, the Government of India undertake to increase by the sum of six lakhs of rupees a year the subsidy of

twelve lakhs now granted to His Highness.
Kabul, November 12, 1893
H. M. Durand
Ameer Abdur Rahman Khan

دډيورنډ د توافق ليك پښتومتن

په داسي حال کي چي د هندوستان په خوا کي د افغانستان د سرحدي سيمي په هکله ځيني مسألي رامنځ ته شوي ، او په داسي حال کي چي دواړه والاحضرت امير او د هندوستان حکومت هيله من دي چي دغه مسألي ددوستي په فهم او ددواړو دنفوذ دساحو دحد په ټاکلو سره حل کړي ، ترخو په آينده کي ددغــو متحدو حکومتونو تر منځ ددغي موضوع په سر دنظر اختلاف نــه وي پــه دي وسيله پــه لاندي ډول سره موافقه وشوه .

١ ـ دوالاحضرت دتوابعو ختيځه او سهيلي سيمه دي له واخان نه دپارس تر پولي پوري دي هغه ليکه تعقيب کړي چي په هغي نقشي باندي ښودل شوي چي له دغه توافق ليك سره مله ده .

٢ ـ دهندوستان حکومت به هيڅ وخت په هغو سيمو کي چي له دغي ليکي نه آخوا د افغانستان په لور پرتې دي ، مداخله ونه کړي ، او والاحضرت امير به هيڅ وخت پــه هغو سيمو کي چي له ليکي نه آخوا دهندوستان په لور پرتي دي ، مداخله ونه کړي .

٣ ـ دبرتانيي حکومت په دي ډول موافقه کوي چي والاحضرت امير دي اسمار او تر چاناك پوري پورته دره وساتي . له بلي خوا والاحضرت موافقه کوي چي دې به هيڅ وخت په سوات ، باجوړ يا په چترال کي دباشگل يا ارنوايي دري په شمول مداخله نه

کوي . دبرتانيي حکومت داسي هم موافقه کوي چي والاحضرت دي دبرمل سيمه ولري کومه چي په هغي مفصلي نقشي کي ښودل شوي چي والاحضرت ته لا دمخه سپارل شوي ده ، او والاحضرت د پاتي وزيرستان او دداور په هکله له خپلي ادعا نه تيريږي په همدي ډول والاحضرت دچاغي په باب له خپلي ادعا نه اوړي .

٤ ـ دسرحدي سيمي ليکه به دافغان او برتانوي ګډو کمشنرانو له خوا له دي وروسته په تفصيل سره وکارله شي او حد بندي به شي په کوم ځای کي چي د تطبيق وړ او مطلوب وي . ددغو کمشنرانو مقصد به داوي چي د سرحد په ټاکلو کي متقابل فهم ته سره ورسيږي داسي چي دغه ليکه دي تر نهايي امکان پوري د هغي نقشي له مخه وي چي له دغه توافق ليك سره مله ده ، په داسي حال کي چي ددغي سرحدي سيمي د ګاونډيو کليو دموجودو محلي حقوقو رعايت پوره وشي .

٥ ـ دچمن دموضوع په ارتباط والاحضرت دبرتانوي نوې قشلي په هکله له خپل اعتراض نه تيريږي او برتانوي حکومت ته هغه حقوق پريږدي چي د سرکې تايلري په اوبوکي يي په ځپله په بيه اخستې و . دسرحد سيمي له دغه ټکي نه به ليکه په لاندي ډول وکارله شي .

دغه ليکه به پشاکوتل ته نژدي دخوجه امران غرو له لوړي نه چي دبرتانيي په سيمي کي به پاته کيږي ، په هغه لور کښله کيږي چي مرغه چمن او دشربو چينه به افغانستان ته پاتي کيږي او د نوي چمن چاوڼي او دافغان پوستي چي خلګ يي لښکر ډنډ بولي تر منځ نمايي پوري رسيږي . دغه ليکه به بيا دريل وي ستيشن او دهغي پښتي تر منځ چي د ميان بلاك په نامه ياديږي ، تر نيمايي پوري رسيږي او په داسي حال کي چي د جنوب په لور به روانه وي له خوجه امران غرو سره به بيا يو ځاې کيږي . په دي ډول غوښه پوسته به د برتانيي په علاقه کي او دغوښي په جنوب او لويديځ کي دشوراوك سرك به افغانستان ته پريږدي . دبرتانيي حکومت بــه ددغــه سرك تــر نيم ميلي پوري مداخله نه کوي .

۶ ـ ددغــه تــوافق ليك دغــه پورته فقري د هندوستان د حکومت او دافغانستان د والاحضرت له خوا دنظر ټول عمده اختلافات چي دسرحدي سيمي په باب ددوی تر

منځ پيدا شوي وو ، دپوره او قناعت ښوونکي فيصلي په ډول ګڼل کيږي او دواړه د هندوستان حکومت او والاحضرت په ذمه اخلي چي د جزئياتو په باب ټول اختلافات لکه هغه چي له دي وروسته به دهغو منصبدارانو له خوا پري غور کيږي چي دسرحدي خط دحد بندۍ دپاره ټاکل کيږي ، ددوستۍ په روحيي سره به فيصله کيږي . ددي دپاره چي تر هغو چي ممکنه وي ددواړو حکومتونو تر منځ دشکونو او غلط فهميو سببونه له منځه ولاړ شي .

۷ ـ دهندوستان حکومت چي دبرتانيي حکومت په نسبت دوالاحضرت له روغ نيتي نه په پوره ډول ډاډ من شوۍ او غواړي افغانستان پياوړۍ او خپلواک ويني دوالاحضرت له خوا دجنګي لوازمو په رانيولو او واردولو باندي به اعتراض ونه کړي ، او دوۍ به په خپله په دغه هکله خــه مرسته ورسره وکړي . برسيره پــردي ددي دپاره چــي دوالاحضرت دهغي دوستانه روحيي نښه وساتله شي چي په دغو مذاکراتو کي يي ښودلي د هندوستان حکومت ژمنه کوي چي په هغو دولسو لکو کي شپږ لکه روپۍ زياتي راوستل شي چي والاحضرت ته هر کال دمالي مرستي په ډول ورکول کيږي .

هنري ماتمر ډيورنډ دهندوستان دحکومت دباندنيو چارو وزير

امير عبدالرحمن خان دافغانستان او دهغه دتوابعو امير

کابل دنومبر ۱۲ ، ۱۸۹۳

پښتو کوونکۍ ـ پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

د ضميمو يادداشتونه

۱ ـ افغانستان کالني ، ګڼه ۳۶ ، مخونه ۲۴۸ تر ۲۵۲

۲ ـ زما مشاهدات

۳ ـ افغانستان کالني ، ګڼه ۳۶ ، مخونه ۲۹۶ تر ۲۷۷

٤ ـ کاکړ ، ذکر شوی اثر ، مخونه ۱۶۰ تر ۱۶۱

۵ ـ سايکس ، ذکر شوۍ اثر (شماره نه لري)

۶ ـ زما مشاهدات

۷ ـ رامپارتس مجله ، مخ ۱۵

مأ خذونه په پښتو او دري

۱ ـ غبار ، میر غلام محمد ، افغانستان در مسیر تـاریخ ، جلد اول ، چاپ ایـــران در ســال ۱۹۸۰

۲ ـ غبار ، پورته اثر ، دوهم ټوك ، د امریکا چاپ ، کال ۱۹۹۹

۳ ـ مبـارز ، عبدالحمید ، تحلیل واقعات سیاسـي افغانستان ، از سال ۱۹۱۹ تا سال ۱۹۹٤ چاپ پشاور در سال ۱۹۹٤

٤ ـ خلمې ، محمد ولي ، د افغانستان او روسیي د سیاسي روابطو لنډه تاریخچه ، د کراچي چاپ ۱۹۹۵

۵ ـ فرهنگ ، میر محمد صدیق ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، چاپ امریکا ۱۹۸۸

۶ ـ شرق ، ډاکټر محمد حسن ، کرباس پوشهاي برهنه پا ، چاپ هند ۱۳۷۱ ه ش

۷ ـ کشککي ، صباح الدین ، دهه قانون اساسي ، چاپ اسلام آباد ۱۹۸۶

۸ ـ حبیبي ، عبدالحي ، جنبش مشرطیت در افغانستان ، کابل ۱۳۶۷ ه ش

۹ ـ الفت ، گل پاچا ، د الفت مرغلري ، د پیښور چاپ ۱۳۷۵ ه ش

۱۰ ـ حق شناس ، ډاکټر شیر احمد نصري ، دسایس و جنایات روس در افغانستان چاپ پشاور ۱۹۸٤

۱۱ ـ رشتیا ، سید قاسم ، خاطرات سیاسي سید قاسم رشتیا ، از سال ۱۹۳۲ تا سال ۱۹۹۲ ، چاپ امریکا ۱۹۹۸

۱۲ ـ فیض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، پشاور ۱۹۸۹

۱۳ ـ کبیر سراج ، محمد نذیر ، رویداد هاي نیمه اخیر سده بیست در افغانستان ، جلد اول ، چاپ المان ۱۹۹۷

۱٤ ـ عظيمي ، محمد نبي ، اردو و سياست در سه ده اخير افغانستان ، چاپ پشاور در سال ۱۳۷۶ ه ش
۱۵ ـ نورزايي ، ډاکټر عطا ، افغانستان در بازي ابر قدرت ها ، چاپ المان ۱۹۸۵
۱۶ ـ زوړ مدنيت او نوې ژوند ، د پلان د وزارت له خوا چاپ شوې کتاب
۱۷ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳٤۸ ه ش گڼه ۳۶
۱۸ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳٤۹ ه ش گڼه ۳۷
۱۹ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳٤۱ ه ش گڼه ۳۰
۲۰ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳٤٤ ه ش ، گڼه ۳۲
۲۱ ـ د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳٤۶ ه ش گڼه ۳٤
۲۲ ـ د مساوات جريده ، د ۱۹۶۹ کال ځيني گڼې
۲۳ ـ زما يادداشتونه
۲٤ ـ مجله خراسان ، چاپ کلفورنيا امريکا ، شماره ماه اکتوبر ۱۹۸۸
۲۵ ـ محمد عزيز نعيم ، د مجا هد ولس د ۱۹۹۶ کال د جولاې د مياشتي گڼه
۲۶ ـ محمد عزيز نعيم ، د مجا هد ولس د ۱۹۹۶ کال د جون د مياشتي گڼه
۲۷ ـ د ډاکټر محمد حسن شرق مقاله ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۸ کال د آگست د مياشتي گڼه
۲۸ ـ محمد عزيز نعيم ، د مجا هد ولس د ۱۹۹۷ کال د سبتمبر د مياشتي گڼه
۲۹ ـ هيکل ، محمد حسنين ، ابوالهول او کميسا ر د محمد آصف اکرام ژباړه چي په ۱۹۶۷ کال کي په پيښور کي چاپ سوې دې
۳۰ ـ خالص ، مولوي محمد يونس ، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لوبي نه دي په کار ، پيښور ، د ۱۳۷۱ ه ش کال د ميزان مياشت
۳۱ ـ فايق ، غوث الدين ، رازي را که نمي خواستم افشا گردد ، پشاور ۱۳۷۹
۳۲ ـ اکرم ، ډاکټر عاصم ، سردار محمد داود ، انتشارات ميزان ، امريکا ۱۳۸۰
۳۳ ـ رسولي ، ډاکټر مصطفی ، شهادت محمد هاشم ميوندوال سر آغاز فاجعه

افغانستان ، چاپ پشاور ، ماه حوت سال ۱۳۷۹

۳٤ ـ اخبار پیك پارسیان ، ۱۷ مي سال ۲۰۰۲ چاپ سدني استرلیا

۳۵ ـ شنسب ، امیرالدین ، خاطرات هشتاد سال ۰۰۰ پشاور سال ۱۳۸۰ ه ش

۳٦ ـ بخرکی ، محمد علم ، ویښ خلمیان ، کال ۲۰۰۰ ـ هالینډ

د عکسونو او نورو اسنادو پیژندنه

۱ ـ محمد ظاهر شاه او محمد داود خان د (زوړ مدنیت او نوې ژوند) د کتاب څخه چې د پلان د وزارت له خوا خپور شوې و .

۲ ـ د ۱۹۵۵ کال د لویي جرگي غړي په پغمان کي

۳ ـ د ۱۹۵۵ کال په لویي جرگي کي د فراه وکیلان

٤ ـ کابل ته د امریکا د جمهور رئیس ایزن هاور سفر (زوړ مدنیت او نوې ژوند) پورته ذکر شوې اثر .

۵ ـ محمد داود خان داکتر محمد یوسف ته مبارکي وایي ، د افغانستان د کالني څخه کال ۱۳٤۱ ه ش گڼه ۳۰

۶ ـ محمد هاشم میوندوال د عقرب ددریمي تر پیښي وروسته په کابل پوهنتون کي ، افغانستان کالني ، گڼه ۳۲

۷ ـ ددیارلسمي تقنیني دوري د ولسي جرگي لومړي غونډه ، د افغانستان کالني څخه ، گڼه ۳۷

۸ ـ محمد داود خان د جمهوري دولت اساسي قانون لاسلیك کوي . (رازي را که نمي خواستم افشا گردد) . د غوث الدین فایق د اثر څخه .

۹ ـ د رامپارت د مجلي مقاله

۱۰ ـ د پنجده د پیښي (کورکي)

۱۱ ـ د وکیلانو د یوه پیشنهاد متن

لومړي تبصره : د افغانستان کالني ټولي گڼي چي په کتاب کي یي یادوني شوي دي ، د امریکا د کانگرس په کتابخاني کي سته او د هغو څخه استفاده شوي ده .

دوهمه تبصره : دوهمه او دریمه ګڼه عکسونه د لوي جرګي له خوا د هغي جرګي غړي او د لیکوال پلار اروابناد دین محمد خان ته ورکړه شوي و

REFERENCES

1 - Abrahamian, Ervand, (Iran between two Revolution) Princeton University Press, USA 1982

2 - Adamac, Ludwing W. , Who is Who of Afghanistan, Graz Austria 1975

3 - Dupree, Louis, Afghanistan- USA, Princeton University Press, New Jersy, 1980

4 - Ghaws, A. Samad, The fall of Afghanistan, USA 1988

5 - Kakar, M. Hassan (A political history and the external relation of Afghanistan the reign of Ameer Abdo-al Rahman)

6 - Kakar, Afghanistan, The Soviet Invasion and the Afghan respon (1979 - 1982) Clifornia University press, USA. 1995

7 - Cordovez, Diego, and Harison, Selig, S. Out of Afghanistan, University press, New York, 1995

8 - Marwat, Fazel-ur-Rahim, The Evolution and growth of communism in Afghanistan, (1917-1979)Pakistan,1995

9 - Nayar, Kuldip, Report on Afghanistan, India, 1981

10 - Bredsher, Henry, S. Afghanistan and Soviet Union, Duke press, Durham, N. C. 1983

11 - Sykes, Sir Percy, A Biography of Sir Mortimer Dorand, London, 1926

12 - Poulada, Leo, B. and D. J. Poulada, Afghanistan and USA. Omaha, Nebraska, 1995

13 - Yousaf, Mohammad, Brigadier and Major Mark Adkin, The Bear Trap, Afghanistan untold story, Pakistan, 1992

14 - Encyclopedia, America, volums 6

15 - Encyclopedia, America, volums 25

16 - Edited by Marlin, Lourence, W. Neutralism and Nonalinment, Johns Hopkins University, 1962

17 - Lectur by Nana Sufresna, 14 october 1996 Indonesia, The Movement of Nonalignment countries

18 - Churchil, Iron curtain speach, Westminster college, Missour, USA.March 5th 1946

19 - Shansab, Nasir, Soviet Expanstion in the third Worid, Batleby

press, Silverspring, MD, 1986
20 - Ramparts, volums 5, Number, 1976, USA
21 - The Economist, Janauary, 1998, London

THE ERA OF DEMOCRACY AND REPUBLIC IN AFGHANISTAN 1963 - 1978

BY

ABDUL GHAFAR FARAHI

2003 - - 1382

تر لومړی چاپ وروسته ځيني څرگندوني

د اروابناد کانديد اکادميسن محمد ابراهم عطايي

د ليك يوه برخه ، د ۱۳۸۰ کال دحمل ۲ ــ کابل ـ افغانستان

څولنډي خبري

(دغه مطالب ليکوال ته هغه وخت رسيدلي وو چي کتاب چاپ سوی و)

زما محترم دوست عبدالغفار فراهي په يوه ليك کي را څخه غوښتي چي ددوی پر ليکل شوي کتاب چي د چاپ په معرض کي دی يو څو کرښي ورو ليکم . دا کار سخت مشکل و ځکه متن راسره نه و حتي فهرست قدر هم ما نه دی ليدلی . زه د کتاب د محتوا څخه د هغو دوو پاڼو له مخي خبريږم چي د کتاب د لنډيز په نامه ددغه ليك سره راليږل سوي دي او په هغو کي دا څرگنده شوېده چي کتاب څه دپاسه په درو سوو مخونو کي ليکل شوی او د افغانستان د تاريخ دوي دوري (نه پوهيږم چي ددورو پر ځای بله کومه کلمه استعمال کړم) دديموکراسي لس کلنه دوره چي پنځه صدراعظمان پکښي تير سوي او د سردار محمد داود دجمهوريت دوره شامله ده . غالبا چي دا به په پوره صلاحيت ليکل سوی وي ځکه هم پخپله فراهي صاحب يو دقيق ديپلومات دې چي عمر يي دسفارتونو په ماموريت کي تير سوی او پارلماني مطالعه يي هم له نظره نه غورځوله کيږي ځکه په پارلمان کي هم دسالمي لاري پيرو شخصيت و . ښه دا خو ددوی په باب زما دشناخت مسأله ده راغلو کتاب ته :

په دي باب لاره را ته تياره ده ، ځکه اصل متن او حتي فهرست يي هم په لاس کي

نه لرم نو صرف يو څو لنډي خبري به وکړم چي د کتاب له دغو دورو سره اړه لري دا چي څومره به دکتاب له محتوا سره وفق ولري نه پوهيږم ؟

لومړی ددغو دورو په باب ټول نظريات پر دا يوه محور راڅرخي چي پاچا او صدراعظم په آزادو موقفونو کي ويني ، خو زما په عقيده دا صرف د سردارانو رقابتونه وه چي هر يوه خان ته آزادي زميني برابرولي . داود خان يو خان طلبه سړې و خو پاچا راحت طلبه .

د پښتونستان مسأله يو دروند بار و چي د ټولو ملا يي ورماته کړه ، پاکستان په سادګې منځ ته نه و راغلی بلکه دا يوه د غرب پايګاه وه خو داود خان غوښتل چي په دي وسيله غرب قانع کړي چي دده مخالفت به دهغو ګټي ورولړزوي ولي ناکامه سو ، دلته يي زموږ دتاريخ هغه ناکامه ملنډي ته (شوروي ته نژديوالې) لاس ور واچاوه چي د امير شير علي خان غبرګ غاښونه پکښي وتلي وه ... په مسکو کي دبرژنيف سره د داودخان پرخاش هم ددي له پاره و چي غرب په دي قانع کړي چي دشوروي څخه رابيل سوی دې ، خو روسانو دا موقع ور نه کړه او د ثور د ۷ په کودتا يي دکورني سره بيړي ورغرقه کړه .

د دا لنډو خبرو نتيجه داده چي شوروي په پلان شوي طريقه افغانستان ته لاس ور اچولې و خو معروف روسي غباوت نه يوازي زموږ هڅونه ميده کړه بلکي خپله بيړې يي هم غرقه کړه . زه د خپلو مطالعاتو په نتيجه کي و دي عقيدي ته رسيدلې يم چي شوروي پر افغانستان دا بده ورځ راوستله او وروسته هر چا په خپل وار د امريکا څخه تر پاکستانه ، ايران ، سعودي عربستان او حتي چين پوري هر يوه دخپل خنجر يو ګذار پر وکړ .

... ما د ليونتوب تر سرحده څو کرښي و ليکلي او خپله عقيده مي بيان کړه ، دا هم د ناروغې د وخت ليکنه ده ملامتوې به مي نه . ما صرف دا کار ددي په خاطر وکړ چي ستاسي غوښتنه بي جوابه پاته نه سي که نه زه اوس هره لحظه د مرګ په فکر کي يم

ددي لنډي ليکني په پای کي چي ګمان کوم ددغسي يوه درانه کتاب سره به لياقت و

نه لري خپل دانشمند دوست فراهي صاحب ته صحت او عزت غواړم .

په درناوي

د محترم ذبیح الله زیارمل د لیك یوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د آگست اوله ــ برن ـ سویس

وروره فراهي !

... کتاب مي تر لاسه کړ بیا ورته کښینا ستم او د ورزشکارانو پـه اصطلاح مــي پــه یوه ساه ولوست ... دا چي ماغوندي ستومانه څوك يي په يوه ورځ تماموي ددي په معني ده چي کتاب د خپلي بکري محتوا ، متین او ښکلي او قریب به ذهن نثر او مهمو مطالبو لـه املـه د لوستونکي شا او خـوا د نـورو ټولـو مسألـو اهمیت لــه منځـه وړي او پــر لوستونکي دا تحمیلوي چي څو وروستې پاڼه هم نه وي لوستل شوي تر هغو يي له لاسه نه پریږدي ... زه ویلای سم چي تاسو د خپل ولس د هغه باور په وړاندي چي په وکالت يي انتخاب کړی وی په دي مهم اقدام سره خپل بشپړ صداقت ښوولی دی او دغــه د دربدرې او سرگردانۍ کلونه مو خانته په ثمربخش زمان بدل کړې دي او محصول يـي دادې د يوه نفیس او با ارزشته کتاب په شان د هیوادوالو په مخ کي پروت دی . زه ددغه بریالیتوب په خاطر تاسو ته مبارکي وایم او هیله لرم چي په هماغه ښه نیت چي د حقیقت انعکاس دې ، دښي ارادي او ښه نیت خاوندان هم د هغه د محتوا په هکله غبرگون وښيي نقد يي کړي او دحقایقو لابرجسته کیدو ته لاره اواره سي . په درناوي

(د لیك په وروستې برخي کي يي لیکوال ته ډیري مفیدي مشوري ورکړي دي)

د محترم داود موسي د ليك وروستي برخه

د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر ۳ ــ کلفورنیا ـ امریکا

گرانه غفار جانه !

(دليك په لومړي برخي كي يي ليكوال ته ځني ښي مشوري وركړي دي)

... لويان وايي چه ء عيب شمع جمله چو بگفتي ، هنرش نيز بگو ء نو ددي كتاب د هنرونو په لړ كي داشيان عرض كوم :

۱ ـ د كتاب په سر كي د افغانستان د لنډ تاريخ معرفي دراتلونكو واقعاتو د پوهي دپاره ډير پر ځاى ده .

۲ ـ كتاب د پښتو په ډيره شيوا سبك ليكل سوي دي او زما په نظر لوستل يي ډير آسانه دي .

۳ ـ دا كتاب كيداى سي چه دديموكراسي او ء جمهوريت ء د دوري د پاره يو ډير ښه درسي كتاب سي .

٤ ـ زما د پاره چه په دغه دوري كي مي په افغانستان كي ژوند كړې دى ، د هغو واقعاتو د جزئياتو ويل كم چه تا ته معلوم وو ، ډير دلچسپ او په زړه پوري وو . برسيره پردي د واقعاتو د پوهي د پاره يو چټك رفرنس هم دې . الله ياور

د محترم محمد حسن سهاك د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر ۱۰ ــ ټورنټو ـ كاناډا

وروره فراهي !

كتاب مي تر لاسه كړ . دكتاب په هكله بايد ووايم چه تر هغه ځه چه ما فكر كاوه كتاب د متن او محتوا په لحاظ ډير لوړ و ، په دي مفهوم چه ما فكر كاوه چه د ... د كتاب په شان به داهم په هماغه متعارفه توگه چه موږ لوستونكو اوس عادت ورسره كړې دې ليكل شوى وي ، ولـي ماوليدي چـه كتاب پـه خانگړي او ابتكاري توگـه ليكل شوې دې او دا ډول ليكني زموږ په افغانانو كښي سابقه نه لري او زيادتره ددي كتاب د ليكلو طرز د جواهر لعل نهرو ليكنو ته ورته دى .

... د معمول په توگه زموږ خيني افغانان چه په هر موقف كي وه ، كله چه خپل خاطرات يي ليكلي دي ، ځانونه يي د حوادثو او پيښو په متن كي درولي دي او كوشش يي كړې دې چه د قضاياو هغه اړخونه رابرسيره كړي چه ددوی دفكر او عقيدي سره اړخ لگوي . د نيكه مرغه ستاسي په كتاب كي موضوع په دي ډول نه ده ، دلته داسي پيښي رابرسيره شوي چه په قوي احتمال به هيري شوي واي ، او دتاريخي شخصيتونو د رول په هكله لوستونكو ته ډير شواهد او پيښي په گوته شويدي تر څو هغوي وشي كولای خپل قضاوت وكړي. ... ديوه مطلب يادول ضروري گڼم ، هغه دا چــه موږ اكثر افغانــي ء منورين ء په بيروكراسي كښي روزل شــوي يــو موږ اكثرو دولتي كارونــه درلودل ، چه هلته معموله او مسلطه ژبه پارسي وه ، او موږ ته دافرصت نه وو تر لاسه شوی چه په خپله مورنۍ ژبه څه وليكو ، په دي لحاظ ډير پښتانه چه په دي موقف كښي دي د دوی په ليكونو كښي نيمگړتياوي ليدل كيږي . ولي ستاسي دا ليكنه دومره سليسه او روانه ده چه كله كله سړي ته داسي فكر پيدا كيږي چه فراهي صاحب حتما په پښتو ټولني كښي د كار سابقه لري ... په درناوي

د محترم محمد حسن ولس مل د ليك يوه برخه
د ۲۰۰۱ كال د نومبر ۱٦ ــ اسلو ـ ناروی

(افغانستان دديموكراسي او جمهوريت په كلونو كي) دكتاب كتنه

د ښاغلي فراهي دغه كتاب دحقايقو او محتوا په لحاظ دانارو دداني غوندي ډك دی چي دده څخه د همدغسي يوه كتاب د ليكلو توقع كيدله . زه له نوموړي سره له هغه وخته آشنايي لرم چي دې دحقوقو دپوهنځي محصل و او زه په ۱۲ ټولگي كي وم . فراهي صاحب په هغه وخت كي ډيري خبري نه كولي خو خيني اشخاص دخپلو ټولنو ژوندي تاريخونه وي اما له بده مرغه چي يو زيات شمير يي د خپل مضر احتياط په وجه خپل دسترگو ليدلي حالات دخپلو سينو په صندوقونو كي داسي بند وساتي چي هغي بلي دنيا ته يي له ځانه سره يوسي ... ښاغلي فراهي ديو عيني شاهد په صفت دژوندانه ديوي برخي سترگو ليدلي حالات په دغي مجموعي كي راټول كړي او په روانه

خوره پښتو ژبه يي خپلو هيوادوالو ته وړاندي کړي دي . ددغه کتاب په لوستلو سره دديموکراسي دوري ټول هغه لاس وهني په څرګند ډول سړي ته معلوميږي چي دنوي اساسي قانون ، ولسي جرګي ، آزادو مطبوعاتو او ديموکراسي پرخلاف شوي دي .

زه دفراهي صاحب دڅرګندونو په تاييد هغه وخت چي زه د ‹ افغان › ملي جريدي چلوونکې وم نو دډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق د حکومتونو له خوا پر نورو موضوعاتو سربيره د پښتو ملي ژبي ، هلمند داوبو او په اخبار کي دشهيد محمد داود خان دصدارت ددوري دښو کارونو ديادوني په وجه دسخت فشار لاندي وم او اعليحضرت محمد ظاهرشاه هم په دغه ارتباط خپل حضور ته څلور کرته غوښتې وم ... زه دافغانانو ديوه خدمتګار په صفت دفراهي صاحب دغه اثر ته دقدر په سترګه

ګورم او لوستل يي دهر وطن خوا په تيره بيا خوان نسل لپاره لازم ګڼم . په درناوي

د محترم محمد معصوم هوتك د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د نومبر ۱۸ ــ ټورنټو ــ کاناډا

(افغانستان دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کي) دکتاب په هکله زما نظر

... په افغانستان کي ددوهمي ديموکراسي او جمهوريت حوادث زموږ په مخ کي تيري سوي پيښي او دسترګو ليدلې حال دئ . له همدې امله ما ددغه کتاب تر لوستلو وړاندي داسي فکر کاوه چي مطالب به يي راته دومره نوي نه وي . خو کله چي مي کتاب ولووست ، راته څرګنده سوه چي موږ ددغو پيښو ظواهر ليدلي وه او په عمق يې خبر نه وو . په دې کتاب کي مي دډيرو مسايلو په باب هغه راز بيانونه ولوستل چي په نورو مشابه ليکنو کي مي لوستي نه وو . ښاغلی فراهي دهيواد دهمدغي دورې دپيښو په ليکلو کي دبشپړ صلاحيت څښتن دئ ، څکه په هيواد کي دننه او بهر يي په ډيپلوماټيکو پوسټونو کي کار کړی او په ولسي جرګه کي يې دوکالت دنده ديوه مسول شخص په توګه پرمخ بيولي ده . دې کار ورته دهيواد دبهرني سياست او دمقننه قوې ، حکومت او پاچا په اړيکو کي ډير داسي حقايق روښانه کړي دي چي نورو ته يي دليدلو امکانات لږ ميسر وو . دکتاب ليکوال په ولسي جرګه کي يوازي دحوادثو ناظر نه دئ ،

بلکي په ډيرو مهمو فيصلو او دهغو په باب په مباحثو کي يې فعاله برخه اخستي ده . دهيواد دبنسټي مسايلو په وړاندي يې دملي ګټو له نظره برخورد کړی او دسترګو ليدلی حال يې په پوره امانتدارۍ او رښتينولی سره بيان کړی دئ . دليکني ژبه يې سپيڅلي او مهذبه ده . نه يې دچا اهانت کړی او نه يې بيځايه قدرداني . همدي مشخصاتو يې کتاب داوسني عصر له نورو ورته کتابو څخه رابيل کړی او ممتاز کړی دئ . ځکه نو زه دغه مهم اثر دهيواد دملي تاريخ دليکلو له پاره يوه موثقه منبع ګڼم او ښاغلي ليکوال ته يې دزړه له کومي مبارکي وايم . په درناوي